

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	5
Sayı	Issue	5
Yıl	Year	2022

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2022, Cilt.5, Sayı.5

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,

Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara, Türkiye.

editor@sobibder.org

editor.sobibder@gmail.com

Telefon: +90 312 231 73 60/1847

DİL EDITÖRÜ

Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. nevin.sert@hbv.edu.tr

EDİTÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye. megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye. fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye. kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye. nerkizan@mu.edu.tr

İletişim Çalışmaları: Prof. Dr. Yusuf YURDİGÜL, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. yusufyurdagul@hotmail.com

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye. tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye. acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye. seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD. ctosun@gwu.edu

Psikoloji ve PDR: Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye. sefa.bulut@ihu.edu.tr

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye. onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye. suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Maskat, Umman sedatyuksel@gmail.com

Temel İslam Bilimleri: Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye. caglayanharun@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye. agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye. ersinkaraman@atauni.edu.tr

HAKEM KURULU

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, Türkiye.

Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.

Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Cevat TOSUN, George Washington Üniversitesi, Washington, ABD.

Prof. Dr. Evren GÜÇER, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ, Central Florida Üniversitesi, Orlando, ABD.

Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla, Türkiye.

Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.

Prof. Dr. Mehmet BAŞ, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye,

Prof. Dr. Metehan TOLON, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

Prof. Dr. Seyhan ÇİL, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU, Nevada Üniversitesi, Las Vegas, ABD.

Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ, Portsmouth Üniversitesi, Portsmouth, İngiltere.

Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, Türkiye.

Doç. Dr. Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.

Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.

Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop, Türkiye.
Doç. Dr. Harun ÇAĞLAYAN, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale, Türkiye.
Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, AHBV Üniversitesi, Ankara.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, Türkiye.
Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, Türkiye.
Doç. Dr. Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, AHBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Eskişehir Osmangazi Üni., Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye.
Doç. Dr. Sedat YÜKSEL, Teknoloji ve Uygulamalı Bilimler Üni., Maskat, Umman
Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Türkiye.
Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Halit AKIN, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üniversitesi, Kastamonu, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya, Türkiye.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul, Türkiye.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Doç. Dr. A. Nevin SERT, AHBV Üniversitesi.
Doç. Dr. Bekir Barış CİHAN, Yozgat Bozok Üniversitesi.
Doç. Dr. Burcu BALCI, Ege Üniversitesi.
Doç. Dr. Ebru ARAÇ ILGAR, Yozgat Bozok Üniversitesi.
Doç. Dr. Hakan KOÇ, AHBV Üniversitesi.
Doç. Dr. İskender GÜMÜŞİ, Kırklareli Üniversitesi.
Doç. Dr. Nermin AKYEL, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi.
Doç. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU, Giresun Üniversitesi.
Doç. Dr. Salim İBİŞ, İstanbul Galata Üniversitesi.
Doç. Dr. Serkan TÜRKMEN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
Doç. Dr. Uğur CEYLAN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Doğanay ERGEN, Isparta Uyg. Bilimler Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Gizem AKCAN, Bartın Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Kader BAHAYİ, Nişantaşı Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Kahraman GÜLER, İstanbul Aydın Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet AVCI, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Merve KIYMAZ KIVRAKLAR, Ardahan Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Murat SAĞBAŞ, Milli Savunma Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SUNDU, İstinye Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Nilay ÖLEKLİ SÖNMEZ Akdeniz Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Özlem Özden TUNCA, Fenerbahçe Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Sedat POLAT, Bülent Ecevit Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ümit AYDOĞAN, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi.
Dr. Öğretim Üyesi Alptekin GÜNEY, Beykent Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;
Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;
Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşeri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ResearchBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2022, Cilt.5, Sayı.5

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Öğrencilerinin Lisans Sonrası Kariyer Beklentileri Doğrultusunda Girişimcilik Eğilimleri: İstanbul'daki Vakıf Üniversiteleri Üzerine Araştırma

(Entrepreneurship Tendencies in Accordance with The Post-Graduate Career Expectations of Gastronomy and Culinary Arts Students: A Research on Foundation Universities in İstanbul)

Şenol KARADENİZ, Özgür KIZILDEMİR

ss.506-526.

Araştırma Makalesi

Perennial Kadınların Satın Alma Davranışlarının, Müşteri Deneyimi Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi: Fitness Salonu Yöneticileri ile Mülakat

(Evaluation of Perennial Women's Purchasing Behaviors in Terms of Customer Experience Management: Interview with Fitness Center Managers)

Şimal ÇELİKKOL, Reyhan BAŞARAN

ss.527-544.

Araştırma Makalesi

İşletme Öğrencilerinin Muhasebe Algılarına İlişkin Metaforlar

(Metaphors Related to Accounting Perceptions of Business Students)

Şule YILDIZ, Amine MOUSSA HISSEINE, Khal Mohammad SHARIFI

ss.545-561.

Araştırma Makalesi

Erken Dönem Uyumsuz Şemaları ile Depresif Belirtiler ve Öz-Duyarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*

(Investigation of the Relationship Between Early Maladaptive Schemas and Depressive Symptoms and Self-Sensitivity)

Çiğdem YILDIZ, Deniz ŞARLAK

ss.562-581.

Araştırma Makalesi

Okul Öncesi Eğitimde Üst Bilişsel Becerileri Destekleyen Öğrenme Süreçlerinin İncelenmesi

(Investigation of Learning Processes Supporting Metacognitive Skills in Preschool Education)

Rukiyye YILDIZ ALTAN, Z. Fulya TEMEL
ss.582-602.

Araştırma Makalesi

Posthümanist Perspektiften Bir Cosmic-Horror Okuması: Annihilation Filmi Üzerine Bir İnceleme

(A Cosmic-Horror Reading from a Posthumanist Perspective: A Review on the Annihilation Movie)

Baturalp ONRAT, Pınar ÖZGÖKBEL BİLİS
ss.603-621.

Araştırma Makalesi

Yetişkinlerde Aldatma Eğiliminin Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar ve Yakın İlişkilerde Psikolojik Eğilimler ile Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

(Investigation of The Relationship Between Adults of Cheating Tendency and Psychological Trends in Early Maladaptive Schemes and Close Relations)

Cansu Selin YURTSEVEN, Yasemin YULAF
ss.622-631.

Araştırma Makalesi

Politik Konjonktür Dalgalanmaları: Kırılgan Beşli Analizi

(Political Business Cycles: Analysis of The Fragile Five)

Enes EYİĞÜN, Mehmet CURAL
ss.632-647.

Araştırma Makalesi

Futbol Hakemlerinin Covid-19 Korkusu Düzeylerinin İncelenmesi

(Examination of the Covid-19 Fear Levels of Football Referees)

Mehmet YILDIRIM, Tolga HANAYOĞLU, Mehmet GÜÇLÜ
ss.648-656.

Kavramsal Makale

Standart Dışı Çalışma ve Diğer Çalışma Şekilleri

(Conceptual Analysis of Non-Standard Work)

Burcu ARISOY, Zeki PARLAK
ss.657-669.

Kavramsal Makale

Vejetaryen/Vegan Beslenme Felsefesinin Gastronomide Sürdürülebilirliğe Etkisi

(The Effect of Vegetarian/ Vegan Nutrition Philosophy on Sustainability in Gastronomy)

Şimal AYMANKUY, Havva TOPAL

ss.670-682.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Öğrencilerinin Lisans Sonrası Kariyer Beklentileri Doğrultusunda Girişimcilik Eğilimleri: İstanbul'daki Vakıf Üniversiteleri Üzerine Araştırma

Şenol KARADENİZ, Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, e-posta: snlkdz_2013@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8233-8827>

Dr. Özgür KIZILDEMİR, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Sakarya, e-posta: ozgurkizildemir@subu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4040-4547>

Öz

Bu çalışmada Türkiye'de lisans seviyesinde öğrencilerin bölümden mezun olduktan sonra sektörde kariyerlerine ne şekilde yön verecekleri araştırılmıştır. Bu sayede öğrencilerin kariyer beklentileri ortaya çıkarılmıştır. Örneğin özel sektör, aile işi, kamu veya kendi işlerini yaparak kariyer beklentilerini girişimcilik eğilimleriyle kombine etmeyi planlayan öğrencilerin kariyer planlarının hangi yönde şekilleneceği hakkında öngörü sahibi olunmuştur. Araştırma nicel yöntem şeklinde uygulanarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket uygulaması tarayıcı tabanlı kelime işlemcisi yardımıyla internet üzerinden sosyal medya platformlarından ve e-posta aracılığıyla katılımcılara link gönderilerek uygulanmıştır. Çalışmada ulaşılan veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 25.0 yazılım programı uygulanarak incelenmiştir. Veri bilgileri analiz edilirken açıklayıcı istatistiğe dayanan yöntemler (sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma) tercih edilmiştir. Analizde t testi, Anova, Pearson korelasyon ve Post-Hoc testi olan Bonferroni yöntemi kullanılıp sonuca gidilmiş, öneriler bildirilerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Eğitim, Gastronomi ve Mutfak Sanatları, Kariyer, Girişimcilik.

Makale Gönderme Tarihi: 20.12.2021

Makale Kabul Tarihi: 01.05.2022

Önerilen Atıf:

Karadeniz, Ş. ve Kızıldemir, Ö. (2022). Gastronomi ve Mutfak Sanatları Öğrencilerinin Lisans Sonrası Kariyer Beklentileri Doğrultusunda Girişimcilik Eğilimleri: İstanbul'daki Vakıf Üniversiteleri Üzerine Araştırma, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(5): 506-526.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(5): 506-526. DOI:[10.26677/TR1010.2022.974](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.974)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Entrepreneurship Tendencies in Accordance with The Post-Graduate Career
Expectations of Gastronomy and Culinary Arts Students: A Research on Foundation
Universities in İstanbul**

Şenol KARADENİZ, MSc. Student, İstanbul Gelişim University, Institute of Graduate Programs,
İstanbul, e-mail: snlkdz_2013@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8233-8827>

Dr. Özgür KIZILDEMİR, Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Tourism, Sakarya,
e-mail: ozgurkizildemir@subu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4040-4547>

Abstract

In this study, it has been investigated how undergraduate students in Turkey will direct their careers in the sector after graduating from the department. In this way, the career expectations of the students were revealed. For example, students who plan to combine their career expectations with entrepreneurial tendencies by doing private sector, family business, public or self-employment have been predicted about the direction in which their career plans will be shaped. The survey technique was used by applying the research as a quantitative method. The questionnaire was applied by sending a link to the participants via social media platforms and e-mail via the internet with the help of a browser-based word processor. The data obtained in the study were analyzed by applying the SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 25.0 software program. While analyzing data information, methods based on explanatory statistics (number, percentage, mean and standard deviation) were preferred. In the analysis, Bonferroni method, which is t test, Anova, Pearson correlation and Post-Hoc test, was used to reach the conclusion, and the study was completed by stating the recommendations.

Keywords: Gastronomy, Education, Gastronomy and Culinary Arts, Career, Entrepreneurship.

Received: 20.12.2021

Accepted: 01.05.2022

Suggested Citation:

Karadeniz, Ş. and Kızıldemir, Ö. (2022). Entrepreneurship Tendencies in Accordance with The Post-Graduate Career Expectations of Gastronomy and Culinary Arts Students: A Research on Foundation Universities in İstanbul, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(5): 506-526.

GİRİŞ

Yiyecek içecek olgusu temel bir gereksinimdir ve bu ihtiyacı temin etmekte yiyecek içecek endüstrisinin önemli bir yardımı bulunmaktadır. İnsanların, yemek gereksinimlerini karşılama yükümlülüğünü üzerine alan yiyecek içecek işletmeleri en nitelikli biçimde bu faaliyeti yerine getirmek durumundadır. Bu bağlamda yiyecek içecek işletmelerinin donanımlı kalifiye ve eğitilmiş eleman ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İşletmeler, nitelikli hizmet arz edebilmek için eğitilmiş iş görenlere gereksinim duymaktadır. Yiyecek içecek endüstrisi için hayati önem taşıyan insan gücünün vasfı, bilgisi ve donanımı gastronomi eğitimiyle temin edilmektedir (Semint, 2020:1).

21. yy.'ın ilk çeyreğine geldiğimiz bu günlerde tanınırlığı artan gastronomi alanı oldukça fazla rağbet görmekte bunun yanında bu alanda eğitim alan öğrencilerin de sayısı günden güne çoğalma göstermektedir (Sezen, 2018:25). Gastronomi eğitiminde hedeflenen, sektöre faydalı elemanın özelliklerinden birisi de gördüğü teorik ve uygulama eğitiminin, çalıştığı sektöre uyumunu başarılı bir şekilde yerine getirebilmesidir (Kaya, 2020:18).

Bu çalışmada, nitelikli ve kalifiye gastronomi personelinin yetişmesi için gayret gösteren üniversitelerin gastronomi ve mutfak sanatları bölümlerindeki öğrencilerin mezuniyet sonrası gelecekleriyle ilgili yapmış ve yapacak oldukları kariyer planlarının ne olduğu ve bununla ilgili olarak planlarıyla bağlantılı kariyer beklentilerinin oluşmasıyla özel sektör, kamu, aile işi ya da kendi kuracakları şahsi organizasyonlarla girişimcilik eğilimlerini ne yönde ve nasıl etkileyeceği araştırılmıştır.

Bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde, literatür taraması yapılarak, kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. İkinci bölüm iki alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıkta; kariyer kavramı, kariyerin tarihsel gelişimi, tanımı, kapsamı, önemi, kariyer ile ilgili temel kavramların ne olduğu anlatılmıştır. İkinci alt başlıkta ise girişimcilik kavramları ve girişimciliği etkileyen faktörler konularıyla ilgili alan yazın taramasına yer verilmiştir.

GASTRONOMİ MUTFAK SANATLARI EĞİTİM KARIYER ve GİRİŞİMCİLİK

İnsanlığın varoluşu, binlerce yıl evvelinden günümüze kadar süre gelen bir macera olarak izah edilmektedir (Tunç, 2017:173). Durkheim'in bakış açısından eğitim; kişi açısından hem somut ahlâka uygun tutumların haricinde sosyal yüksek ve yararlı niteliklerin kişiye aktarılma aşaması olarak ifade edilirken, Kant'ın bakış açısıyla toplumu oluşturan kişilerin kusursuzlaştırılması biçiminde tanımlanmaktadır (Afşar, 2011:42).

Mutfak kavramını "Vücut için gerekli besin maddelerinin alım ihtiyacını karşılayan, yiyecek, içecek çeşitleri ve mahsullerin üretime hazır hale getirilmesi, üretim, saklama muhafaza ve tüketim aşamasını; buna bağlı mekân ve araç gereci, yeme içme alışkanlıklarıyla bu bağlamda ilerleyen inanç ve pratiklerden meydana gelen bütünsel ve kendine has bir kültürel oluşum" şeklinde ifade eder (Maviş, 2003:58).

Gözle görülen bir yer olarak tasvir edildiğinde, yeme içme eyleminin düzenlendiği yerler toplamı şeklinde tarif edilmektedir. İşletme açısından mutfak "her çeşit yemeğin hazırlandığı, üretildiği ve kimi zaman da işyerinin yapısı nedeniyle harcandığı mekandır" (Kaya, 2000:52). Mutfak, milletlerin yeme içme ile alakalı medeniyetlerine bahsedilen isimdir. Mutfak, yemeklerin hazırlanması için yararlanılan ekipmanları, yemek üretim yeteneğinin hassas ve önemli noktalarını, yemek merasimini anlatan bir kültürdür (Mussman ve Pahalı, 1994:4).

Başlangıç yeri Mezopotamya olan mutfak kültürü toplumların yemek medeniyetlerini meydana getirmiş ve çeşitlerini de arttırmıştır. Mutfak kültür ve medeniyetine ilişkin sayısız bulgusunda

M.Ö. 10 binli senelerde toplumların kocaman mutfaklarda birlikte yemek yediklerine dair bulgular ortaya çıkmıştır (Gürsoy, 2013:27).

Kısaca gastronomi, güzel yemek yeme ve içme sanatını tüketilebilir bütün yiyecek ve içecek maddeleriyle kültür arasındaki bağlantıyı araştıran bir otorite biçiminde ifade edilebilir (Cömert ve Özkaya, 2014:63). Tanımı nispeten zor olan gastronomi kelimesi, ilk defa 1801 senesinde hayatımıza girmiştir (Scarpato, 2003:139).

Gastronomi bilimi, kendi otoritesi içerisinde bazı kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kavramlar içinde en fazla konuşulan üçü gastronom, gurme ve degüstatör kavramlarıdır (Akgöl, 2012:41). Fakat, gastronomi kavramları yalnızca bu üç kavramdan oluşmamaktadır. Gastronomide; mutfak ve servis sanatları hususunda ustalaşmış insanlara gastronom denilmektedir (Altinel, 2009:2). Gurme; yemek ve içmek hususlarında ayrıntıları, bir yemeğin üretiminde kullanılan malzemelerinin egzotizmi ve ahengi, üretilmesindeki titizlikleri, üretilirken ona verilen ruhu tanyan ve kıymet veren kimseye denir (Öney, 2013:162). Degüstatör kavramı düşünüldüğünde ilk akla gelmesi gereken alt kavram degüstasyondur. Buradan yola çıkarak degüstasyon; bir ürünün mahiyetini, tatma eylemi fiiliyle değerlendirmektir (Gastronomique, 2005:1039). Gürsoy (2014)'a göre, boğazına düşkünlük olarak adlandırılan "gurman", hem tat peşinde koşmayı hem de fazlaca yemeyi ifade etmektedir şeklinde belirtmiştir. Güncel tarihimizde, moleküler gastronomi gıdaların topraktan masaya değişim basamaklarını bilimler arası bakış açısıyla belirlenmiş olan aşağıdaki problemlere yanıt bulmaya çalışmaktadır (Vega ve Ubbink, 2008:376). Scarpato ve Daniele (2003); Kırım (2005); Doğdubay ve Saatçı (2014:42); Sarıoğlu (2014:64), kelime manası "erime, birleşme, bir araya gelme, birleştirme" olan füzyon; değişik toplumlara ait mutfak medeniyetlerinin, yöntemlerinin ve hammaddelerin tek tabakta bir araya gelmesi sağlanarak, fakat neticede tabakta ayrıcalıklı milli bir niteliğin meydana gelmemesidir. Çıkış noktası 1940'lı senelere uzanan ayakta yemek yeme kültürünün yayılma merkezi Amerika Birleşik Devletleri olmuştur (Schlosser, 2004:216). Ayakta yeme biçimi, Amerika ve Avrupa'da kabul edilebildiği şekilde Türkiye'de de geniş bir hüviyet elde etmiştir Son senelerde farklılaşan tek konu; sütlü tatlıların yerine pastanın, pidenin yerine pizza, kebabın yerine hamburger almış olmasıdır (Baysal, 1993:16).

Gastronominin bilinmeyen bir yerde doğmuş olduğu veya oluşturulduğu ifade edilemez (Çifçi, 2019:9). Santich (2004), gastronomi teriminin gün yüzüne çıkışına M.Ö. 4. asırda hayatını sürdürmüş olan Sicilyalı Yunan Archestratus'un bir eserinde rastlandığı beyan edilir. Bu eser, olasılıkla Akdeniz Bölgesi'ndeki antik yemek ve şarap el kitabıdır. Uzak Doğu'da gastronomi hakkında bir temel görüş üzerinde konuşulan olsa da son senelerde özel olarak Avrupa ve Amerika'da görülmüş olan gastronomik kıymetler, Fransa ve İtalya'da Rönesans Devri'nde büyüyerek yükselmiştir şeklinde ifade etmiştir Öney, (2013:160); Oxforddictionaries (2021).

21. y.y.'ın ilk çeyreğine geldiğimiz bu günlerde hatları kesin olarak çizilmiş bir gastronomi sınıflandırılması olmamakla birlikte, çeşitli kaynaklara dayanarak gastronomiyi sınıflara ayırmaya çalışmak mümkündür (Hatipoğlu, 2014:15). Harrison (1982), gastronomiyi "Uygulamalı Gastronomi", "Teorik Gastronomi", "Teknik Gastronomi" ve "Gıda Gastronomisi" şeklinde dört bölüme ayırmıştır.

Mutfak sanatları, yalnız yemek üretildiği iddia edilen bir gastronomi mecrası olarak düşünülemez. Ticaretle ilgili endişelerin de ortaya koyulduğu fakat bir taraftan toplumsal, kültür ve sanatla ilgili manaları da içine alan bir çalışma sahasıdır (Çifçi, 2019:2).

Mutfak sanatları hakkında incelemeyi başlatan ve bu fikri ustalık şeklinde açıklayan ilk toplum Antik Yunan olarak bilinmektedir (Dalby vd., 2001:7). Rao vd., (2003), 476 senesine değin dünyada egemen otorite pozisyonunda olan Roma İmparatorluğu'nun dağılışıyla ortaya çıkan orta çağ Avrupa mutfaklarının biçimlendiği devir haline gelmiştir şeklinde ifade etmiştir. Mutfak

Sanatlarının Avrupada'ki gelişimi Careme ve yetiştirdiği insanlar aracılığıyla harekete geçmiş ve Aguste Escoffier vasıtasıyla da sanayi anlamında ahenkli biçimde gerçekleşmiştir (Beague, 2012:9).

Mutfaklar, o ulusun adıyla hatırlanır hale gelmiştir. Fransız mutfağı, İtalyan mutfağı, Türk mutfağı gibi (Önçel ve Göde, 2016:99). Türk mutfağı, eskiden bugüne farklı aşamalardan geçmiş Orta Asya Devri, Selçuklu ve Beylikler Devri, Osmanlı saray mutfağı ve Cumhuriyet Dönemi mutfağı şeklinde değişik tarihe geçmiş oluşumlara şahit olmuştur (Toygar, 2001:54).

Çoklu bir disiplin yapısını elinde bulunduran gastronomi, sayısız bilim dalıyla ilişki içinde olup mutfak sanatları ile olan ilişki bunlardan bir tanesidir (Wilkins ve Hill, 1994:21). Gastronominin ilişki içinde olduğu insanın en temel ihtiyaçlarından olan yiyecek içeceklerle birlikte; kimya, tarih, fizik, coğrafya, ekonomi gibi birçok bilim dalı bulunmaktadır (Kivela ve Crotts, 2006:354).

En kıymetli, en kutsal yatırım insana ve onun eğitime yapılan yatırımdır. Çünkü eğitim kalkınmanın kaynağıdır ve yükselme aracıdır (Hergüner vd., 2002:45). Ferguson ve Berger (1985); Van Landingham (1995); Santich (2007); Horng ve Lee (2009); Hegarty (2011); Wang ve Tsai (2017), bu durumda, gastronomi mecrasında eğitim alan öğrenciler yiyecek üretimi (donanım ve ekipmanları tanıma, bıçak kullanma yetenekleri, pişirme usulleri, temizlik ve sanitasyon gibi), yemek teknolojisi, yemek kültürü, menü idaresi, besin değeri, tüketici tutumu, işletme ve idarecilik benzeri alanlarla alakalı tecrübe ve ustalık elde edebilmekte veya ilerletebilmektedir şeklinde ifade etmişlerdir.

Gastronomi ve mutfak sanatları eğitimi günümüzde sürekli eğitim şeklinde ortaöğretim, ön lisans, lisans seviyesinde uygulanmaktadır. Ayrıca halk eğitim merkezi, mesleki eğitim merkezi, açık öğretim meslek lisesi, turizm eğitimi merkezi, kamu ve özel kuruluşlarca verilen yaygın eğitim şeklindeki eğitimler olmak üzere beş değişik şekilde verilmektedir (Çifçi, 2019:38).

Kariyer

Aytaç (2005), kariyer sözcüğünün Türk diline Fransızca "carrière" kelimesinden geçmiştir şeklinde ifade etmiştir. Aydemir (1995); Bektemür vd., (2016:8)'in ifadesiyle kariyer, örgütsel ve bireysel hedeflerle aracısız ilişki kurmuş, kişinin hayatı boyunca kısmen kontrolünde tutacağı iş pratikleri ve çalışma faaliyetleri ile ilgili bir süreçtir şeklinde ifade etmişlerdir.

Şimşek vd., (2004)'e göre kariyer kavramı 16. asırdan bu yana bulunmuş olmasına karşın, insanoğlu ve meslek hayatı adına bilimle ilgili olarak, öncelikle Anne Roe'nun 1956 senesinde kaleme aldığı "Meslekler Psikolojisi" adlı eseri ile kullanılmaya başlamıştır.

Kariyer kavramı, belli zaman aralıklarında farklı biçimlerde değerlendirilir hale gelmiştir. II. Dünya Savaşının ardından, kariyer yönetimine özgü ortak değerler dizisinin biçimlendiği ortaya çıkmıştır (Ünver, 2005:11). Şimşek vd., (2004); Bakan vd., (2004:115), kariyerin ve insan hayatının ne şekilde bir ilerleme ve gelişme gösterdiği, 1970'li senelerden itibaren bilim insanlarının derin bir şekilde odak noktası haline gelmiştir. Fakat, 1990'lı yılları takiben yaşanan değişimler neticesinde daha çok kişi merkezli kariyer kavramından bahsedilmektedir. Demek ki bundan sonra yalnızca teşkilatların değil, kişilerin bizzat kendi menfaatleri ve ilerlemeleri için şahsi kariyerlerini icra etmeleri zorunludur (Ünver, 2005:11).

Kariyer ile alakalı olarak literatürde değişik kavram ve tarifler geliştirilmiştir (Ata, 2006:20). Kariyer, İngilizce "career" Fransızca "carrière" kelimesinin anlamı olarak Türkçe 'ye aktarılmıştır. Kariyer kavramı TDK sözlüğünde, "Bir meslekte zaman ve çalışmayla elde edilen aşama, başarı ve uzmanlıktır." şeklinde açıklanmıştır (Sabuncuoğlu, 2005:32).

Kariyer planlama; kişinin kendine ait bilgi, ustalık, ilgilerini etkili verimsiz taraflarını değerlendirmesi, örgüt içindeki, haricindeki şansları tanımlaması, kısa, orta, uzun dönemli hedeflerini belirlemesi ve bunlarla ilgili projeler yapmasıdır (Bolat ve Seymen, 2003:7).

Kariyer gelişimi, iş ve topluma aktif bir biçimde katılmak için öğrenmeyi, çalışmayı ve transferleri yöneten her şahıs için hayat boyu devam eden bir süreçtir (Canman, 2000:121). Gysbers (2007), kariyer gelişim organizasyonlarıyla dört temel hedef gerçekleştirilmek istenmektedir. Bunlar: kişisel temel görüşün artırılması, mesleki bilincin yükseltilmesi, kariyer projelerinin hayata geçirilmesi ve karar verme yeteneklerinin meydana getirilmesidir.

Kariyer yönetimi; kişinin kendi kendine veya birliğin kariyer modeliyle koordineli biçimde yüklendiği kariyer düşüncelerinin ve taktiklerinin inşa edilmesi, şekillendirilmesi, kullanımı ve takibine özgü kesintisiz bir aşamalar bütünüdür (Adekola, 2011:102). Kariyerin boyutları incelendiğinde iki boyutu karşımıza çıkmaktadır. Kariyerin içsel boyutu, kişinin iş yaşamındaki evrim ve atılımları kendine has bir şekilde anlamasıdır. İçsel boyut yalın bir olgudur (Şimşek vd., 2007:16). Dışsal boyut bireyin dahil olduğu örgütlerden oluşmuştur ve bireyin içinde bulunduğu örgüt tarafından yorumlanmalı, birey bu doğrultuda yönlendirilmelidir (Atay, 2006:8).

Kişinin mesleki kariyerinde, kayda değer olarak düşünülebilecek çeşitli evreler bulunmaktadır. Kariyer aşamalarında, ferdi ve örgütsel değişiklikler belirleyici olmaktadır (Aktaş, 2014:197). Bu evreler, keşif, kurma (başlangıç), kariyer ortası, kariyer sonu, emeklilik evreleridir. Keşif aşaması, iş için hazırlık evresi, bireyin dünyaya geldiği andan tahminen yirmi beş yaşına kadar olan süreçte veya farklı bir anlatımla işbaşı yapana dek geçen aşamaları içermektedir. (Sabuncuoğlu, 2000:150; Kılıç, 2008:21; Can vd., 2009:213; Bingöl, 2010:290). Kurma (başlangıç) dönemi, kişilerin içinde olduğu teşkilatın nasıl daha uyumlu olacağını ve yapılan işte nasıl daha randımanlı olacaklarını öğrendikleri dönemdir (Bayram, 2010:59). Kariyer ortası aşaması hem kişilerin buldukları mevkiyi muhafaza hem de değişen şartlarla birlikte gelişmesini zaruri hale getiren dönemdir (Özden, 2001: 35). Kariyer sonu aşamasında bireyin bilgi alımı hafiflemiş, buna karşılık güçlü bir deneyim birikimine sahip olmuştur. Bu aşamada, birey daha eğitici konumdadır (Cenzo ve Robbins, 1996:275). Son evre olan emeklilikte kişi, bu pozisyon için teşkilat tarafından değişik projelerle destek görmemiş ve kendini hazır hissetmemiş ise bütünüyle edinilmiş kimliğe karşın kendisini reddedilen ve faydasız bir kişiymiş şeklinde algılayabilir. Örneğin; çeşitli kişiler açısından emeklilik, kişinin iş baskısını üzerinden attığı bir sükûnet dönemidir (Özdemir, 2005: 64).

Girişimcilik

Girişimci, iktisadi ürün, bilgi, teknoloji, hizmet, iyileşme ve büyüme; sahasında üretimin yükseltilmesiyle ilgilidir. Bu durumda ekonomik sistem de girişimcilikle temin edilebilir (Çöğür, 2016:66). Girişimcilik olgusu, pek çok kişi tarafından ekonomik kazanç sağlama ve iş kurmak gibi algılsa da bir taraftan da sosyal yönden fayda sağlamak gibi bir hedefi vardır (Eroğlu, 2019:7-8). Varol ve Güler (2005), girişimciliğin köken olarak orta çağda kullanılan "entrepreneurs" kelimesinden gelmektedir. Girişimcilik bir işi yapan anlamı taşımaktadır şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Toplumların istekleri de kişilerininki gibi sonsuz ve sınırsızdır. Toplumlar sürdürülebilirliklerini devam ettirebilmek için bu sonsuz istekler çerçevesinde kendisi için en makul olanı karşılamak ile yükümlüdür. Toplumsal girişimciler bu kuruluşların oyuncularındır (Özdevecioğlu ve Cingöz, 2009:82). Girişimcilik, ekonomik gelişim için etkin bir güç olmasından ötürü büyük önem taşıyan bir özellikle donatılmıştır. Girişimcilerde atılganlık, kapasite ve yaratıcılık beraber olması gereken faktörlerdir (Bozkurt ve Erdurur, 2013:59).

Girişim faaliyeti, bir veyahut iki kişi tarafından gerçekleştirildiğinde bu kişilere girişimci, birden fazla kişi veya grup tarafından gerçekleştirilse eğer bu faaliyet grup girişimciliği olarak ifade edilir (Gürol, 2006:5).

Geçmişten bugünüme kadar birçok ekonomik sistem dünyada yer almış ve insanlar farklı şekillerde olsa bile bir ekonomik sistemin içerisinde bulunmuşlardır (Aydemir ve Güneş, 2006:137). Sanayi devrimi ile ticaretin tüm dünyaya yayılmış olduğu dönemde girişimciler için de yeni pazar arayışları başlamıştır (Aydın, 2020:24-25). Endüstrileşme aşamasıyla beraberinde girişimci insan, çok farklı özellikler sahip olmaya başlamıştır (Küçük, 2005:32-33).

Girişimcilik kavramının tarihsel gelişimi temelde iki dönem halinde incelenmektedir. Bu iki dönemi birbirlerinden ayıran iki önemli kıstas sanayi devrimi öncesi ve sanayi devrimi sonrası olan süreçlerdir (Çakmak, 2003:64). Osmanlı-Türk döneminde ise toplumda, Türk halkı hakkında gerçekleştirilen incelemelerden anlaşılacağı üzere, devletin girişimci düşünce yetersizliğinin Osmanlı'dan itibaren Türk toplumunun içinde olduğu toplumsal konumdan dolayı gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır (Akın, 2003:32).

Girişimci kişilik denildiğinde şahsi nitelikleri anlamında şimdiye kadar fazlaca inceleme gerçekleştirilmiştir (Ubuz, 2019:30). Bir bireyin girişimci olarak kabul edilebilmesi için risk alabilme ve hesap verebilme, etkin ve öncü olma ve kalkınma isteği şeklinde belli vasıflarla donanmış hale gelmek zorunludur (Müftüoğlu ve Durukan, 2004:15).

Girişimciliğe tesir eden en önemli unsurlardan birisi bireylerin kişisel niteliklerdir. Ciddi güdülenme, kişisel inanç, güç, yenilik ruhu, dahili otorite, tahammül, risk yüklenme, fırsatları değerlendirme vb. kişisel özellikler, karakter ve davranış biçimleri girişimciliği etkileyen en önemli unsurlardır. Yaş, cinsiyet ve eğitim gibi nüfus bilimiyle ilgili nitelikler de ikinci önemli sırada yer almaktadır (Özdevecioğlu, 2014:24).

Yapılan bu çalışmada gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinin yaş, cinsiyet, eğitim ve farklı birçok değişkenle kariyer beklentilerinin girişimcilik eğilimlerini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Bu çalışma yapılırken gastronomi ve mutfak sanatları kariyer bağlantılı bir tane çalışmaya rastlanırken turizm kariyer konulu birçok çalışmanın mevcut olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın konu başlığı içinde bulunan girişimcilik alt başlığı ve gastronomi ve mutfak sanatlarının beraber işlendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buradan hareketle içeriğinde gastronomi, kariyer ve girişimcilik konularını barındıran bir çalışmanın yapılmasının akademik anlamda araştırmacılara ve ilgili kişilere fayda sağlayacağı öngörülmüştür.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Yapılacak akademik araştırmada, gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinin lisans sonrası kariyer beklentilerini ve girişimcilik eğilimlerini ölçerek katılımcı öğrencilerin demografik nitelikleri bakımından kariyer beklentileri ile girişimcilik eğilimleri açısından istatistiksel anlamda farklılığın varlığı araştırılacaktır.

Evren ve Örneklem

İstanbul ili araştırmanın evrenini, örneklemini ise İstanbul'da faaliyet gösteren vakıf üniversitelerinde gastronomi ve mutfak sanatları alanında lisans düzeyinde eğitim alan öğrenciler oluşturmaktadır.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırma soruları hazırlanırken çalışma ile ortak yönleri olan akademik tez ve makalelerden yararlanılmıştır. Araştırmamızı gerçekleştirirken nicel araştırma metodlarından olan veri toplama aracı olarak anket tekniği yöntemi uygulanarak veri ve sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu araştırmada anket yapılmak amacıyla ulaşılmaya çalışılacak olan katılımcı aday sayımız 4000-4500 aralığında olup minimum 384 kişiye anket uygulamasının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Tez çalışmasında bulunan anketteki soruların yanıtları öğrencilere online anket, sosyal medya duyurusu ve linkedin duyurusu ile sorulacak cevapları alınmıştır. Alınan cevaplar ilgili programlar ile analiz edildikten sonra sonuçları değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda örneklem çerçevesinde geri dönen anket sayısı 423'tür. Örneklemdeki katılımcıların 5'i analiz yapısına uymadığından örneklem 418 kişi üzerinden devam ederek çalışma tamamlanmıştır.

Araştırma anket formu dört bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde, Aydemir (2018, s. 90) tarafından kullanılan öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara dört adet ekleme yapılarak ve ailelerinin gelir durumlarına ilave seçenekler yerleştirilerek kullanılmıştır şeklinde ifade etmiştir.

Anketin ikinci bölümünde, katılımcıların öğrenim gördükleri bölüm ve aldığı eğitim ile ilgili fikirlerini saptamak amacıyla, Buyruk (2009) aracılığıyla geliştirilen Aydemir (2018: 89) tarafından tercih edilen ölçek kullanılmıştır. Ölçek, 9 ifadeyi içine alan tek boyuttan meydana gelmektedir. Katılımcıların ifadelerine (1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde beşli Likert tipi ölçek kullanılarak cevap vermeleri istenmiştir.

Anketin üçüncü bölümünde, katılımcıların kariyer beklentilerini saptamak amacıyla Buyruk (2009) ve Ilgaz (2011:151-152) tarafından geliştirilen Aydemir (2018:89-90)'in araştırmasında uyguladığı ölçekten yararlanılmıştır. Ölçek, 14 ifadeyi içine alan tek boyuttan meydana gelmektedir. Katılımcıların ifadelerine (1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde beşli Likert tipi ölçek kullanılarak cevap vermeleri istenmiştir.

Anketin dördüncü bölümünde, Yılmaz ve Sünbül (2009:198), tarafından geliştirilen ölçek katılımcıların girişimci niteliklerini saptamak amacıyla geliştirilmiştir. Üniversite lisans seviyesinde eğitim gören toplam 90 öğrenciye ölçeğin ifadelerini hazırlamadan önce girişimcilik konulu kompozisyon yazdırılmıştır. Paragraflarda bakış açısı, düşünce, duygu ve görüşler öğrencilerin yazdıklarından çıkarılarak cümleler şekline çevrilmiştir. 43 maddelik ölçek hazırlayabilmek için bu ifadelerin haricinde, araştırmacılar tarafından girişimcilik konusundaki alan yazın taranmış ve ölçek ona göre hazırlanmıştır. Ayrıca uzman fikirlerine müracaat edilmiş ve onların fikirleri doğrultusunda ölçeğin ilk testi uygulanmış görüşler doğrultusunda ölçekteki cümleler tekrar düzenlenerek hazırlanmış ve bazı maddeler ölçekten çıkartılarak madde sayısı 36 maddeye indirilmiştir. "Çok Sık" (5)' dan "Hiçbir Zaman" (1) arasındaki ifadeler şeklinde düzenlenen beşli Likert tipinde ölçek geliştirilmiştir. Araştırmada anlam bütünlüğünü bozmayacağı düşünülerek bu ifadeler beşli aralıklı ölçek şeklinde "Kesinlikle katılıyorum" (5)'dan "Kesinlikle katılmıyorum" (1)'a uzanan şekilde yeniden düzenlenerek kullanılmıştır. Yılmaz ve Sünbül, (2009:200), test pratiği sonrasında sağlanan veriler üzerinde Cronbach alfa güvenilirlik analizleri ile faktör analizi (geçerlik analizi) gerçekleştirilmiştir. Güvenirlik analizleri neticesinde ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,90 bulunmuştur. Bütün maddelerin tek boyutta bir araya geldiği, temel bileşenler analizi ile yapılan faktör analizi neticesinde saptanmıştır.

Varsayımlar

Araştırmanın örneklem grubunun mevcut evreni temsil ettiği, katılımcıların anket sorularına doğru yanıt verdikleri ve araştırmada kullanılan ölçeklerin elde edilmiş verileri ölçtüğü varsayılmıştır.

Sınırlılıklar

Çalışmanın ana sınırlılığı, evren büyüklüğü normal olarak düşünülse de yeterince geniş evren hacmine sahip olunmadığı ve örneklem çerçevesinin dar kapsamlı tutulmuş olduğudur. Bu da evrenin daha geniş ve hacimli tutularak daha geniş örnekleme ulaşılamamış olduğudur. Bundan ötürü çalışmanın sonucu örneklemin büyüklüğüyle doğru orantılı olarak sınırlıdır.

BULGULAR

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmada kapsamında elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for Social Sciences) for Windows 25.0 ile analiz edilmiş olup verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotlar (sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma) kullanılmıştır.

Araştırmada, katılımcılara yönelik uygulanan anketten elde edilen verilerin öncelikle frekans ve yüzdeleri hesaplanmıştır.

Verileri Analizi

Daha sonra araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizleri için Cronbach's alfa değeri hesaplanmıştır. Sonuçlar neticesinde ölçeklerin iyi derecede güvenilir oldukları tespit edilmiştir.

Çalışmada hazır ölçek kullanıldığı için açıklayıcı faktör analizi yapılmamıştır. Açıklayıcı faktör analizi ölçek geliştirme ve uyarlama aşamalarında yapılması gereken bir analizdir. Hazır ölçekler, başka yazarlar tarafından geçerliliği güvenilirliği yapılmış ve yapısı ortaya koyulmuş ölçeklerdir. Bu ölçeklerin tekrar yapısını bozmamak için tercih edilmemelidir. Ölçeğin yapısını görmek adına açıklayıcı faktör analizi yapıldığında, yapının ciddi anlamda bozulduğunu ve boyutların gerçek ölçekle örtüşmediği görülmüş, bu yüzden de çalışmada kullanılmamıştır.

Çalışmanın tamamlayıcı istatistik sonuçları analiz edilerek kariyer ve girişimcilik düzeyleri ölçülmüştür. Kullanılan verilerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre kariyer beklentisi ölçeğini ve girişimcilik eğilimleri ölçeğinin puanlarının karşılaştırılması yapılarak analiz edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların gastronomi ile ilgili sorulara verilen cevaplara göre kariyer beklentileri ve girişimcilik ölçeğinin puanlarının karşılaştırması yapılarak analiz edilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçekler arasındaki ilişkiyi test etmek için Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır. Kariyer beklentisinin girişimcilik üzerindeki etkisi inceleyebilmek içinde regresyon analizi yapılarak verilerin analizi tamamlanmıştır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre sorulara verdikleri cevaplar

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Sosyo- Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

	Değişkenler	n	%
Cinsiyet	Kadın	227	54.3
	Erkek	191	45.7
Sınıf	1.sınıf	120	28.7
	2.sınıf	123	29.4
	3.sınıf	96	23.0
	4.sınıf	79	18.9
Yaş	<18	13	3.1
	19-21	232	55.5
	22-24	139	33.3
	>25	34	8.1
Aile Aylık Geliri	2000TL	13	3.1
	2001-4000TL	70	16.7
	4001-6000TL	83	19.9
	6001-8000TL	105	25.1
	8001TL ve üzeri	147	35.2
Aile İkamet Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	27	6.5
	Marmara Bölgesi	267	63.9
	Ege Bölgesi	31	7.4
	Akdeniz Bölgesi	40	9.6
	Karadeniz Bölgesi	35	8.4
	Doğu Anadolu Bölgesi	10	2.4
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	8	1.9
Öğrenci Aylık Geliri	1000-1500TL	247	59.1
	1501-2000TL	61	14.6
	2001-2500TL	66	15.8
	2501-3000TL	44	10.5
Toplam		418	100.0

Tablo 1' de araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Gastronomi ile İlgili Sorulara Verdikleri Cevapların Dağılımı

Değişkenler		n	%
Gastronomi ve mutfak sanatları ile ilgili orta öğretim düzeyinde eğitim alma durumu	Evet	106	25.4
	Hayır	312	74.6
Gastronomi ve mutfak sanatları alanında staj yapma durumu	Evet	129	30.9
	Hayır	289	69.1
Ailende okunulan bölümle ilgili bir alanda çalışan olma durumu	Evet	130	31.1
	Hayır	288	68.9
Birinci derece yakının girişimci olma durumu	Evet	178	42.6
	Hayır	240	57.4
Daha önce iş kurma deneyimi olma durumu	Evet	55	13.2
	Hayır	363	86.8
Kariyer hedefi	Özel sektör	201	48.1
	Kamu	29	6.9
	Aile işi	39	9.3
	Kendi	149	35.6
Toplam		418	100.0

Tablo 2'de katılımcıların gastronomi ile ilgili sorulara verdikleri cevapların dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 3. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Analizleri Sonuçları

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach's Alpha
Kariyer Beklentisi Ölçeği	23	0.826
Girişimcilik Ölçeği	36	0.941

Tablo 3' te araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlilik analizlerine yer verilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirliliği değerlendirildiğinde, kariyer beklentisi ölçeği için 0.826, girişimcilik ölçeği için 0.941 olarak bulunmuş ve iyi derecede güvenirliliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Cronbach alfa değerlerinin 0.6'tan büyük olması, kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu da çalışmada kullanılan ölçeğin içsel tutarlılıklarının iyi olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Ölçek	Min	Maks	X	SS
Kariyer Beklentisi Ölçeği	55.00	109.00	82.86	10.23
Girişimcilik Ölçeği	101.00	180.00	148.53	16.50

Tablo 4'te araştırmada kullanılan ölçeklerin tanımlayıcı istatistik sonuçlarına yer verilmiştir.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin tanımlayıcı istatistikleri tabloda verilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda katılımcı öğrencilerin yüksek kariyer ve girişimcilik düzeyine sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeklerin normallik analizlerine ilişkin sonuçlar:

Kullanılan verilerin normal dağılıma uygunluğu Q-Q Plot çizimi ile incelenebilir test edilmiştir. (Chan, 2003:280-285). Ayrıca, kullanılan verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin normal dağılım göstermesi değerlerinin ± 3 arasında olmasına bağlıdır (Shao, 2002).

Tablo 5. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Normallik Analizleri

Ölçek	Çarpıklık	Basıklık
Kariyer beklentisi Ölçeği	0.293	-0.535
Girişimcilik Ölçeği	0.023	-0.755

Tablo 5'te araştırmada kullanılan ölçeklerin normallik analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Verilerin çarpıklık ve basıklık değerlerinin ± 3 arasında olması normal dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Normal dağılıma sahip veriler için istatistik değerlendirmelerde parametrik testler kullanılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre kariyer beklentisi ölçeğinin puanları normal dağılıma sahip verilerde de niceliksel verilerin karşılaştırılması için iki grup karşılaştırmasında bağımsız t testi, ikiden fazla grup karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (Anova) uygulanmıştır. Nümerik değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek için Pearson korelasyon analizi, fark yaratan grubu bulmak için bir ikişerli karşılaştırma yani Post-Hoc testi olan Bonferroni yöntemi uygulanmıştır.

Tablo 6. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Kariyer Beklentisi Ölçeğinin Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler		X	SS	Test Değeri	P	Bonferroni
Cinsiyet	Kadın	83.84	10.48	2.143**	0.033*	
	Erkek	81.70	9.84			
Sınıf	1.sınıf(1)	88.77	8.76	35.599***	0.000*	1>2,1>3
	2.sınıf(2)	84.32	11.01			1>4,2>3
	3.sınıf(3)	77.55	6.39			2>4
	4.sınıf(4)	78.08	9.42			
Yaş	<18(1)	88.46	12.70	20.317***	0.000*	1>3
	19-21(2)	85.77	10.19			2>3,1>4
	22-24(3)	78.50	8.19			2>4
	>25(4)	78.68	9.39			
Aile aylık geliri	2000TL	80.08	9.73	2.614***	0.035*	2>4
	2000-4000TL	84.73	11.83			2>5
	4001-6001TL	83.24	11.67			
	6001-8000TL	80.45	9.09			
	8000TL ve üzeri	83.73	9.09			
Aile ikamet bölgesi	İç Anadolu	80.81	10.88	4.251***	0.000*	1>6,1>7
	Marmara	83.66	9.81			2>6,2>7
	Ege	83.35	10.70			3>6,3>7
	Akdeniz	82.25	10.57			4>6,4>7
	Karadeniz	84.29	11.35			5>6,5>7
	Doğu Anadolu	72.60	3.24			
	Güneydoğu Anadolu	71.00	5.50			
Öğrenci aylık geliri	1000-1500TL	84.17	10.01	10.742***	0.000*	1>3
	1501-2000TL	83.64	11.2			2>3
	2001-2500TL	76.53	8.03			4>3
	2501-3000TL	83.93	10.14			

*p<0.05, ** Bağımsız t testi, ***Tek yönlü varyans analizi

Tablo 7. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Girişimcilik Ölçeğinin Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler		x	SS	Test Değeri	P	Bonferroni
Cinsiyet	Kadın	149.52	16.82	1.3430**	0.180	
	Erkek	147.35	16.08			
Sınıf	1.sınıf(1)	148.26	17.73	3.7970***	0.010*	2>3
	2.sınıf(2)	150.59	17.73			4>3
	3.sınıf(3)	144.03	13.93			
	4.sınıf(4)	151.22	14.47			
Yaş	<18(1)	156.15	19.05	3.1380***	0.025*	1>3
	19-21(2)	150.08	16.83			1>4
	22-24(3)	145.94	15.88			2>3
	>25(4)	145.65	13.94			
Aile aylık geliri	2000TL(1)	154.15	16.62	20.489***	0.000*	2>4
	2000-4000TL(2)	155.81	15.62			2>5
	4001-6001TL(3)	157.90	13.54			3>4
	6001-8000TL(4)	143.60	16.39			3>5
	8000TL ve üzeri(5)	142.80	14.72			
Aile ikamet bölgesi	İç Anadolu(1)	148.59	13.69	3.1650***	0.005*	2>5
	Marmara(2)	148.88	16.67			3>5
	Ege(3)	153.81	16.74			4>5
	Akdeniz(4)	150.43	17.15			
	Karadeniz(5)	137.97	14.61			
	Doğu Anadolu(6)	150.50	13.88			
	Güneydoğu Anadolu(7)	150.63	11.36			
Öğrenci aylık geliri	1000-1500TL	148.19	17.42	0.6700***	0.571	
	1501-2000TL	149.00	16.77			
	2001-2500TL	147.33	13.63			
	2501-3000TL	151.59	14.81			

*p<0.05, ** Bağımsız t testi, ***Tek yönlü varyans analizi

Tablo 6’da araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre kariyer beklentisi ölçeğinin puanlarının karşılaştırılması sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre kariyer beklentisi ölçeğinin puanları karşılaştırıldığında *tüm değişkenler açısından hipotezler desteklenmiştir.*

Tablo 7’de araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre girişimcilik ölçeğinin puanlarının karşılaştırılması sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özelliklerine göre girişimcilik ölçeğinin puanları karşılaştırıldığında *cinsiyet ve öğrenci aylık geliri değişkeni haricinde tüm hipotezler desteklenmiştir.*

Tablo 8. Katılımcıların Gastronomi ile İlgili Sorulara Verilen Cevaplara Göre Kariyer Beklentisi Ölçeği Puanlarının Karşılaştırılması

Değişkenler		X	SS	Test Değeri	P	Bonferroni
Gastronomi ve Mutfak Sanatları İle İlgili Ortaöğretim Düzeyinde Eğitim Alma Durumu	Evet	80.87	9.20	-2.333**	0.020*	
	Hayır	83.54	10.49			
Gastronomi ve Mutfak Sanatları Alanında Staj Yapma Durumu	Evet	80.20	9.72	-3.600**	0.000*	
	Hayır	84.05	10.25			
Ailende Okunulan Bölüm İle İlgili Bir Alanda Çalışan Olma Durumu	Evet	82.54	10.06	-0.433**	0.665	
	Hayır	83.01	10.33			
Birinci Derecede Yakınının Girişimci Olma Durumu	Evet	84.86	10.12	3.483**	0.001*	
	Hayır	81.38	10.09			
Daha Önce İş Kurma Deneyimi Olma Durumu	Evet	78.98	10.81	-3.046**	0.002*	
	Hayır	83.45	10.03			
Kariyer Hedefi	Özel Sektör(1)	82.62	9.79	20.405***	0.000*	1>2,1>3 4>1,4>2 4>3
	Kamu(2)	76.93	5.85			
	Aile İşi(3)	74.64	7.03			
	Kendi(4)	86.49	10.42			

*p<0.05, ** Bağımsız t testi, ***Tek yönlü varyans analizi

Tablo 9. Araştırmaya Katılan Katılımcıların Gastronomi ile İlgili Sorulara Verilen Cevaplara Göre Girişimcilik Ölçeği Puanların Karşılaştırılması

Değişkenler		X	SS	Test Değeri	P	Bonferroni
Gastronomi ve Mutfak Sanatları İle İlgili Ortaöğretim Düzeyinde Eğitim Alma Durumu	Evet	151.16	15.31	1.905**	0.058	
	Hayır	147.64	16.82			
Gastronomi ve Mutfak Sanatları Alanında Staj Yapma Durumu	Evet	149.40	15.66	0.715**	0.475	
	Hayır	148.15	16.88			
Ailende Okunulan Bölüm ile İlgili Bir Alanda Çalışan Olma Durumu	Evet	145.29	15.34	-2.716**	0.007*	
	Hayır	149.99	16.82			
Birinci Derecede Yakınının Girişimci Olma Durumu	Evet	150.71	15.18	2.335**	0.020*	
	Hayır	146.92	17.27			
Daha Önce İş Kurma Deneyimi Olma Durumu	Evet	152.80	12.02	2.067**	0.039*	
	Hayır	147.88	17.00			
Kariyer Hedefi	Özel Sektör	148.22	17.58	7.168***	0.000*	1<2,3>2 4>2
	Kamu	136.07	13.46			
	Aile İşi	149.18	11.57			
	Kendi	151.21	15.59			

*p<0.05, ** Bağımsız t testi, ***Tek yönlü varyans analizi

Tablo 8’de katılımcıların gastronomi ile ilgili sorulara verilen cevaplara göre kariyer beklentisi ölçeği puanlarının karşılaştırılması sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların gastronomi ile ilgili sorulara verilen cevaplara göre kariyer beklentisi ölçeğinin puanlarının

karşılaştırılması sonucunda *Ailende okunulan bölüm ile ilgili çalışan olma durumu değişkeni* haricinde tüm hipotezler desteklenmiştir.

Tablo 9'da katılımcıların gastronomi ile ilgili sorulara verilen cevaplara göre girişimcilik ölçeği puanlarının karşılaştırılması sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların gastronomi ile ilgili sorulara verilen cevaplara göre girişimcilik ölçeğinin puanlarının karşılaştırılması sonucunda *gastronomi mutfak sanatları ile ilgili ortaöğretim düzeyinde eğitim alma durumu ve gastronomi ve mutfak sanatları alanında staj yapma durumu değişkenleri* haricinde tüm hipotezler desteklenmiştir.

Tablo 10. Araştırmada Kullanılan Ölçekler Arası İlişki

	Kariyer Beklentisi Ölçeği	Girişimcilik Ölçeği
Kariyer Beklentisi Ölçeği	1000	0.433**
P	-	0.000*
Girişimcilik Ölçeği		1000
P		-

*p<0.05, **Pearson korelasyon

Tablo 10'da araştırmada kullanılan ölçekler arası ilişki sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçekler arası ilişki sonuçlarına yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçekler arasındaki ilişkiyi test etmek için korelasyon analizi uygulanmıştır. Bunun sonucunda, kariyer beklentisi ile girişimcilik arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır (r=0.433, p<0.05).

Tablo 11. Kariyer Beklentisinin Girişimcilik Üzerindeki Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	Standart Hata	Beta	T	p	F	Model (p)	R2
	Sabit	90.61	5.948	-	15.244	0.000			
Girişimcilik							96.073	0.000*	0.188
	Kariyer Beklentisi	0.698	0.071	0.43	9.802	0.000*			

*p<0.05

Tablo 11'de kariyer beklentisinin girişimcilik üzerindeki etkisi sonuçlarına yer verilmiştir. Yapılan regresyon analiz sonucuna göre, F değerine karşılık gelen anlamlılık seviyesine bakıldığında kurulan modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=96.073; p<0.05). Bağımsız değişkene ait beta katsayı değerine, t değerine ve anlamlılık seviyesine bakıldığında kariyer beklentisinin girişimcilik üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir (t=9.802, p<0.05). Girişimcilik üzerindeki değişimin %18.8'ini açıkladığı görülmektedir (R²=0.188). Kariyer beklentisindeki 1 birimlik artış, girişimcilik üzerindeki 0.698'lik artışa neden olmaktadır ($\beta=0.698$).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Her akademik araştırmada olduğu gibi bu araştırmada da belirli sınırlılıklar mevcuttur. Çalışmanın ana sınırlılığının yanında onu destekleyecek alt sınırlılıklar bulunmaktadır.

Çalışmanın ana sınırlılığı olan İstanbul'daki gastronomi ve mutfak sanatları bölümünde okuyan vakıf üniversitesi öğrencilerinin yanı sıra bu dönemde global anlamda hayatımıza giren corona virüs pandemisinin meydana getirdiği sınırlılık mevcuttur. Sınırlılıklar çerçevesinde eğer evren ve buna bağlı olarak örneklem daha geniş tutulmuş olsaydı farklı analiz sonuçlarına ulaşılabilecekti. Bunun yanında pandemi nedeniyle öğrenciler ile yüz yüze anket yapılabilmemiş olsaydı daha gerçekçi cevaplar alınabilecekti. Bu araştırmalar sonucunda gastronomi ve mutfak sanatları öğrencilerinin lisans sonrası kariyer beklentilerinin girişimcilik eğilimleriyle arasında nasıl bir bilimsel ve sayısal ilişki olduğu belirlenecek bu da gelecekte yapılacak akademik çalışmalara örnek ve yol gösterici olacaktır.

Araştırmada katılımcıların %87'si GMS sektörüne hizmet etmek için eğitim görmenin lâzım geldiğini göz önünde bulundurmalarına rağmen, okulda uygulanan eğitimin sektörün beklentilerine cevap vereceğini düşünenlerin yüzdesi %29.4 olarak saptanmıştır. Bu sonuçlar, literatür tarandığında Aydemir (2018)'in çalışmasında araştırmaya dahil olanların %84,7 'si gastronomi ve mutfak sanatları alanında istihdam için eğitim almanın gerekliliğini göz önünde bulundurmalarına rağmen, okulda alınan eğitimin iş kolunun ihtiyaçlarına cevap vereceğini anlayanların yüzdesi %16,2 olarak belirlenmiş ve çıkan sonuçlarla örtüştüğü anlaşılmıştır. Araştırmada, öğrencilerin okuduğu bölüm ve yaptığı eğitimle alakalı fikirleri müspet anlamda yükseldikçe, kariyer beklentilerinin de yükseldiği saptanmıştır. Bu netice, Buyruk (2009); Cihangir ve Özer (2016); İnce ve Kendir (2016), aracılığıyla yürütülen çalışmalar ile tutarlı sonuç vermektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğunun %92.8 GMS bölümünü isteyerek seçtiği tespit edilmiştir. Bulgular Akoğlu, vd., (2017), Aydemir (2018) ve turizm öğrencilerine yönelik olarak Kuşluyan ve Kuşluyan (2000), Sarıışık (2007), Buyruk (2009), Zengin, Şen ve Taşar, (2011) araştırmalarıyla tutarlı olduğunu işaret etmektedir. Bu tarz akademik çalışmalar neticesinde her geçen gün GMS bölümüne ilginin artarak devam ettiği anlaşılmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyet anlamında erkek %45.7, kadın %54.3 oranında GMS bölümünü seçtikleri buradan hareketle kadın katılımcıların bölümlerini erkeklere oranla biraz daha fazla tercih ettikleri belirlenmiştir. Aydemir (2018)'in araştırmasında kız öğrenci oranı %58, Akoğlu, vd., (2017), tarafından yapılan çalışmada kız öğrenci oranı %63.5, Cihangir ve Özer, (2016)'nın yaptığı araştırmadaki kız öğrenci oranı ise %51 olarak gerçekleşmiştir.

Doğal olarak çalışmanın analiz ve bulguları incelendiğinde katılımcıların kariyer beklentileriyle girişimcilik istekleri arasında önemli ve pozitif yönde bir bağlantı olduğu saptanmıştır. Buda kariyer beklentilerinin girişimcilik eğilimleri üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar çerçevesinde katılımcıların gastronomi ve mutfak sanatları bölümünü isteyerek seçtikleri, okudukları bölümden memnun oldukları ve gastronomi ve mutfak sanatları sektöründe hizmet etmek için bu konuda eğitim alınmasının gerekli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebepten ötürü de her geçen sene bu alana artan ilgi neticesinde üniversiteler bünyelerine bu bölümü de dahil etmektedirler. Bu doğrultuda uygulamalı bir alan olan severek ve isteyerek seçtikleri gastronomi ve mutfak sanatları bölümünden mezun olan öğrencilerin sosyo-demografik ve gastronomik açıdan kariyer hedefleri doğrultusunda kariyer beklentilerinin girişimcilik eğilimlerini olumlu yönde etkilediği saptanmıştır.

Yurt dışında özel ya da kendi işleri olsa da kariyer yapma düşüncesi açısından yabancı dil derslerine önem verilebilir.

Üniversite bölüm yöneticilerinin sektör uzmanları ve yöneticileriyle sürekli ilişki halinde kalıp öğrencilerin eğilimleri doğrultusunda kariyerlerine yön vermeleri sağlanabilir.

Eğitim süresince staj olanakları üst seviyede temin edilip öğrencilerin sektörle olan ilişkileri sıcak tutularak, öğrencilere kariyer beklentilerinin girişimcilik eğilimlerini nasıl etkilediğini gözlemleyebilme şansı verilebilir.

Öğrencilerin bölümlerinde aldıkları teorik derslere kariyer ve girişimcilik dersleri ilave edilebilir.

Bölümlerde uygulama dersi verecek akademisyenlerin özellikle sektör deneyimleri en yüksek düzeyde olanlardan seçilerek bu alanda kariyer yapacak öğrencilere olumlu ve olumsuz tecrübelerinin aktarılması sağlanabilir.

Okulun sadece diploma vermeyeceği sektörün kalitesinin artırılması anlamında gerek teorik gerekse uygulama anlamında bölüm eğitiminin gerekliliği anlatılarak kafa karışıklığı giderilebilir.

KAYNAKÇA

Adekola, B. (2011). Career Planning and Career Management as Correlates for Career Development and Job Satisfaction a Case Study of Nigerian Bank Employees. *Australian Journal of Business and Management Research* 1 (2): 100-112.

Afşar, M. (2011). *Eğitimin Ekonomik Temelleri ve Ekonomik Büyüme*, 1. Baskı Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Akgöl, Y. (2012). *Gastronomi Turizmi ve Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Gastronomi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı, Mersin.

Akın, H. B. (2003). Türkiye'de Girişimcilik ve Memurluk Üzerine Mustafa Suphi ve Prens Sabahattin'den Mühlhem Bir Analiz. *Piyasa*, 6-7:29-51.

Akoğlu, A., Cansızoğlu, S., Orhan, N., ve Özdemir, Z. (2017). Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitimi Alan Öğrencilerin Sektörde Çalışmaya. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 146, 159.

Aktaş, H. (2014). Kariyer Safhaları ile Demografik Değişkenler Bağlamında Kariyer Memnuniyeti ve Mesleki Bağlılık İlişkisi: Büro Yöneticileri, Yönetici Asistanları ve Sekreterler Üzerinde Bir Araştırma, *International Journal of Social Science*, 26:195-212.

Altınel, H. (2009). *Gastronomide Menü Yönetimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ata, N. (2006). *Bilgi Çağında Kariyer ve Liderlik*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Atay, S. (2006). *Kariyer Yönetiminin Örgütsel Bağlılığa Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Aydemir N. (1995). *2000'li Yıllara Doğru Özel Sektör İmalat Sanayiinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve Kariyer Arayışları*. İstanbul: Simge Ofis Matbaacılık; 1-101.

Aydemir, C., ve Güneş, H. H. (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, www.e-sosder.com, 5(15): 136-158.

Aydemir, D. A. (2018). Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin Kariyer Beklentileri: Lisans Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, *Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir*.

- Aydın, E. (2020). *Girişimcilik Eğitimi Alan Üniversite Öğrencilerinin, Girişimci Kişilik Özellikleri ve Girişimcilik Eğilimleri Arasındaki İlişki; Batı Karadeniz Bölge Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Uygulama*. Doktora Tezi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Karabük.
- Aytaç, S. (2005). *Çalışma Yaşamında Kariyer*. Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Bakan, İ., Büyükbeşe, T., ve Bedestenci H, Ç. (2004). *Örgüt Sırlarının Çözümünde Örgüt Kültürü*, Alfa Akademi, İstanbul.
- Bayram, C. (2010). *Kariyer Planlama ve Yönetimi*. Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- Baysal, A. (1993). Türk Yemek Kültüründe Değişmeler, Beslenme ve Sağlık Yönünden Değişmeler. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Ankara: *Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları Yayın* (3):12-20.
- Beaugé, B. (2012). On The idea of Novelty in Cuisine: A Brief Historical Insight *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 1(1):5-14.
- Bektemür, G., Demiray, S., ve Ürkmez, D.Ö. (2016). Hemşirelerin Kariyer Planlaması: Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesi Örneği. *Okmeydanı Tıp Dergisi* 2016, 32(1):7-13.
- Bingöl, D. (2010). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Beta Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Bolat, T., ve Seymen, O. A. (2003). Örgütlerde İş Etiği ve Kariyer Yönetimi İlişkisi: Normatif Etik Boyutuyla Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi: Yönetim*, 13(45):3-19.
- Bozkurt, Ö. ve Erdurur, K. (2013). Girişimci Kişilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimindeki Etkisi: Potansiyel Girişimciler Üzerine Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(3):57-78.
- Buyruk, L. (2009). Turizm Lisans Eğitimi Alan Öğrencilerin Kariyer Beklentileri Üzerine Bir Araştırma. 10. *Ulusal Turizm Kongresi*. Mersin, Türkiye, Ekim, 21-24.
- Can, H., Kavuncubaşı, Ş., ve Yıldırım, S. (2009). *Kamu ve Özel Kesimde İnsan Kaynakları Yönetimi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Canman, D. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Yargı Basım Yayım, Ankara.
- Centro, De., and Robbins, S. (1996). *Human Resources Management*, John Willey, New York, Fifth Edition.
- Chan, Y. H. (2003). Biostatistics 101: Data Presentation. *Singapore Medical Journal*, 44(6):280-285.
- Cihangir, İ. S., ve Özer, O. (2016). Aşçılık Eğitimi Alan Öğrencilerin Eğitim Memnuniyetleri ve Kariyer Beklentilerine Yönelik Bir Araştırma. *II. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Nevşehir.
- Cömert, M., ve Özkaya, F. D. (2014). Gastronomi Turizminde Türk Mutfağının Önemi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 2(2):62-66.
- Çakmak, O. (2003). Girişimciliğin Tarihsel Gelişimi, *Piyasa Dergisi*, 8:61-77.
- Çifçi, O. (2019). *Türkiye'deki Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitimi Alan Öğrencilerin Profesyonel Mutfak Yeterliliklerinin Belirlenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Turizm İşletmeciliği Bilim Dalı.
- Çöğür, İ. (2016). İktisadi Doktrinlerde Geçmişten Günümüze Girişimciliğin Önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35:65-80.

- Dalby, A., Grainger, S., ve Avunç, B. (2001). *Antik Çağ Yemekleri ve Yemek Kültürü*: Homer Kitabevi, İstanbul.
- Doğdubay, M., ve Saatçi, G. (2014). *Menü Mühendisliği*. Detay Yayıncılık, Ankara.
- Eroğlu, S. (2019). *Ortaokul Öğrencilerinin Girişimcilik Düzeylerinin ve Sosyal Bilgiler Dersinde Girişimcilik Becerisi Kazandırılmasına İlişkin Öğretme Görüşlerinin Belirlenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Ferguson, D., and Berger, F. (1985). Encouraging Creativity in Hospitality Education, *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 26(2):74-76.
- Gastronomique, L. (2005). *Türkçe Ansiklopedi* (1. Baskı): Oğlak Güzel Kitaplar Yayınevi. Robuchon, Joel (Ed.), 395-396, İstanbul.
- Güldemir, O. (2016). *Geleneksel Dönüşün Öyküsü: Slow Food*. Yılmaz, H. (Editör). *Bir İletişim Biçimi Olarak Gastronomi*. Birinci Baskı. Ankara. Detay Yayıncılık.
- Gürol, M. A. (2006). *Küresel Arena'da Girişimci ve Girişimcilik*. Gazi Kitapevi, Ankara.
- Gürsoy, D. (2013). *Yiyelim İçelim, Tarihi Bilelim, Düünden Bugüne Gastronomi*: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Limited Şti.
- Gürsoy, D. (2014). *Deniz Gürsoy'un Gastronomi Tarihi. İstanbul*: Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık.
- Gysbers, N. (2007). Facilitating Career Development Through Comprehensive Guidance and Counseling Programs K-12. *Professional Counseling Digest*.
- Harrison, A. F. (1982). *Gastronomy*, New Horizon Publishing Company. ISBN 978-0861166930, 12-13, New York.
- Hatipoğlu, A. (2014). *Osmanlı Saray Mutfağının Gastronomi Turizmi Çerçevesinde İncelenmesi*. Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana Bilim Dalı, Sakarya.
- Hegarty, J. A. (2011). Achieving Excellence by Means of Critical Reflection and Cultural Imagination in Culinary Arts and Gastronomy Education, *Journal of Culinary Science & Technology*, 9(2):55-65.
- Hergüner, G., Arslan, Ö. G. S., ve Dünder, A. G. H. (2002). Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Okul Deneyimi Dersini Algılama Düzeyleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(11):44-58.
- Horng, J., and Lee, Y. (2009). What Environmental Factors Influence Creative Culinary Studies? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 21(1): 100-117.
- İlgaz, B (2011). *Üniversite Düzeyinde Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Yılmazlık, Umutsuzluk Durumları ve Sektörel Tutumlarının Kariyer Seçimlerine Etkileri: Akdeniz Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı, Antalya.
- İnce, C., ve Kendir, H. (2016). Turizm öğrencilerinin kariyer beklentilerine yönelik düşünceleri: Stajyer öğrenciler örneği. *International Journal of Academic Value Studies*, 2(4):13-23.
- Kaya, A. (2000). *Misafirperverlik Endüstrisinde Temel Mutfak Bilgisi*: Güneş Ofset, İzmir.
- Kaya, C. Ü. (2020). *Gastronomi ve Mutfak Sanatları Öğrencilerinin Mesleğe Yaklaşımları ve Memnuniyet Durumları Üzerine Bir Çalışma*, Yüksek Lisans Tezi. Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.

- Kılıç, G. (2008). *Kariyer Yönetimi ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Eğitimi Anabilim Dalı, Ankara.
- Kırım, A. (2005). *Füzyon Mutfağı Nedir Bize Ne Kadar Uyar?* Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/fuzyon-mutfagi-nedir-bize-ne-kadar-uyar-326530> (Erişim Tarihi: 16.02.2021).
- Kivela, J., and Crotts, J. C. (2006). Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence on How Tourists Experience a Destination. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30(3):354-377.
- Kuşlivan, S., and Kuşlivan, Z. (2000). Perceptions and attitudes of undergraduate tourism students towards working in the tourism industry in Turkey, *Tourism Management*, 21(3), 251-269.
- Küçük, O. (2005). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Maviş, F. (2003). *Endüstriyel Yiyecek Üretimi*, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Mussman, K. D. ve Pahalı, C. (1994). Konaklama Tesislerinde Mutfak Hizmetleri, *Açık Öğretim Fakültesi Yayın No: 397*, Eskişehir.
- Müftüoğlu, T., ve Durukan, T. (2004). *Girişimcilik ve Kobi'ler*, (1. Basım), Gazi Kitabevi, Ankara.
- Önçel, S., ve Göde, Ö.M. (2016). *Bir İletişim Biçimi Olarak Gastronomi* (Ed. Hakan Yılmaz). *Kültürel Miras Olarak Gastronomi*. Detay Yayıncılık; Ankara.
- Oxforddictionaries, (2021). *Gastronomy*. Erişim adresi: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/gastronomy>. (Erişim tarihi:13.02.2021).
- Öney, H. (2013). Gastronomi Turizmi. Alternatif Turizm İçinde. *Anadolu Üniversitesi Yayınları: Eskişehir*, 158-188.
- Özdemir, Y. (2005). *Kariyer Devreleri ile Örgütsel Vatandaşlık Eğilimi Arasındaki İlişki: Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F. Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Özden, M.C. (2001). *Bireysel Kariyer Yönetimi*. Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Özdevecioğlu, M., ve Cingöz, A. (2009). Sosyal Girişimcilik ve Sosyal Girişimciler: Teorik Çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (32):81-95.
- Özdevecioğlu, M. (2014). *Ortaöğretim Girişimcilik Ders Kitabı*, Komisyon Devlet Kitapları Beşinci Baskı., 2014.
- Rao, H., Monin, P., and Durand, R. (2003). Institutional Change in Toque Ville: Nouvelle Cuisine as An Identity Movement in French Gastronomy, *American Journal of Sociology*, 108(4):795-843.
- Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Sabuncuoğlu, Z. (2005). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Alfa Yayınları. Bursa.
- Santich, B. (2004). The Study of Gastronomy and its Relevance to Hospitality Education and Training. *International Journal of Hospitality Management*, 23(1):15-24.
- Santich, B. (2007). The Study of Gastronomy: A Catalyst for Cultural Understanding, *The International Journal of the Humanities*, 5(6):53-58.
- Sarışık, M. (2007). Turizm Sektöründe Meslek Sahibi Olmaya Yönelten Etkenler: Meslek Yüksekokulu Öğrencilerine Yönelik Bir Çalışma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18(2):143-160.

- Sarioğlan, M. (2014). Fusion Cuisine Education and Its Relation with Molecular Gastronomy Education (Comparative Course Content Analysis). *Online Submission*, 5(3):64-70.
- Schlosser, E. (2004). *Hamburger Cumhuriyeti: Amerikan Fast Food Kùltürünün Karanlık Yüzü*: Metis Yayınları.
- Scarpato, R. (2003), *Sustainable Gastronomy as a Tourist Product*, in: A-M. Hjalager & G. Richards (eds.), *Tourism and Gastronomy*, London and New York: Taylor & Francis Group, 132-152.
- Scarpato, R., and Daniele, R. (2003). *New Global Cuisine: Tourism, Authenticity and Sense of Place in Postmodern Gastronomy. Food Tourism Around the World: Development, Management and Market*, Oxford:Elsevier, 296-313.
- Semint, S. (2020). *Türkiye’de Gastronomi ve Mutfak Sanatları Eğitiminin Temel Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Sakarya.
- Sezen, T. S. (2018). *Gastronomi Eğitiminin Mevcut Durumunun Analizine Yönelik Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı, Balıkesir.
- Shao, A. T. (2002). *Marketing Research: An Aid to Decision Making*, Cincinnati, Ohio: South-Western/Thomson Learning.
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A., ve Akatay, A. (2004). *Kariyer Yönetimi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Şimşek, M.Ş., Çelik, A., ve Akatay, A. (2007). *Kariyer Yönetimi, İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları*, Gazi Kitabevi, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara.
- Toygaz, K. (2001). *Türk Mutfak Kùltürü Üzerine Araştırmalar: Türk Mutfağı Hakkında Genel Bilgiler*, Ankara, Yayın No:29, Eylül, 13.
- Tunç, B. (2017). Eğitim Bilimine Giriş, Hasan Basri Memduhoğlu ve Kürşad Yılmaz (Ed), *Eğitimin Tarihsel Gelişimi ve 21. Yüzyılda Eğitim Biliminde Yönelimler*, 4. Baskı İçinde, (ss.173-197), Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Ubuz, M. (2019). *Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerinin Girişimcilik Eğilimlerine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Yapı Sosyal Değişme Anabilim Dalı.
- Ünver, Y. (2005). İşletmelerde Kariyer Yönetimi ve Performans Değerlendirme Sistemleri. Dönem Projesi, *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Van Landingham, P. G. (1995). The Effects of Change in Vocational, Technical, and Occupational Education on the Teaching of Culinary Arts in America, *Johnson and Wales University*, Washington.
- Varol, A., ve Güler, M. E. (2005). *Girişimcilik*. Yapa Yayınları, İstanbul.
- Vega, C., and Ubbink, J. (2008). Molecular Gastronomy: A Food Fad or Science Supporting Innovative Cuisine. *Trends in Food Science & Technology*, 19(7):372-382.
- Wang, C., and Tsai, M. (2017). Students’ Self-Efficacy and Attitudes Toward Web-Based Recipe Learning in Taiwan Culinary Education, *The Asia-Pacific Education Researcher*, 26(3-4):193-204.
- Wilkins, J., and Hill, S. (1994). *Archestratus: The Life of Luxury*. Totnes, Devon.
- Yılmaz, E. ve Sünbül, A. M. (2009). Üniversite Öğrencilerine Yönelik Girişimcilik Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 195-203.

Zengin, B., Şen, M. L. ve Taşar, O. (2011). Marmara Bölgesinde Turizm Lisans Öğrencilerinin Konaklama Sektöründe Cinsiyete Göre Kariyer Düşünceleriyle İlgili Bir Araştırma. *International Conference On Eurasian Economie*, Session 3, 217-225.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Perennial Kadınların Satın Alma Davranışlarının, Müşteri Deneyimi Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi: Fitness Salonu Yöneticileri ile Mülakat

Dr. Öğr. Üyesi Şimal ÇELİKKOL, Beykent Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, İstanbul, e-posta: simalcelikkol@beykent.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5655-4833>

Dr. Öğr. Üyesi Reyhan BAŞARAN, İstanbul Kent Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: reyhan.basaran@kent.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3406-1816>

Öz

Stratejik yönetim açısından da pazarlama açısından da bakıldığında, deneyim yaklaşımları iç ve dış müşterileri etkilemektedir. Bu çalışmada, öncelikle pazarlama açısından perennial kadın tüketicileri tanımak ve perennial kadınlarla ilgili yanlış bilinenleri açıklamanın önemli olduğu düşünülmektedir. Beraberinde perennial kadın tüketicilerin satın alma eğilimlerinin anlaşılması ve müşteri deneyimi yönetimi stratejilerinin söz konusu eğilimlere etkisinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Yapılmış olan alan dizin incelemesinde, perennial kadınların satın alma davranışlarının, müşteri deneyimi yönetim yaklaşımları ile yönlendirilebileceği bilgisi doğrultusunda, araştırmada 7 fitness salonu yöneticisi ile yüz yüze sıkı yapılandırılmış mülakat görüşmeleri yapılarak elde edilen bulgular değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre, mülakat görüşmeleri gerçekleştirilen işletmelerin müşteri deneyimi yönetimini önemsedikleri ve perennial kadın müşteri farkındalığına sahip olmalarına rağmen satın alma davranışlarının yönlendirilmesinde müşteri sadakatini geliştirmeye yönelik araştırma ve arşivleme stratejilerinin uygulanmadığı, müşteri deneyiminin yönlendirilmesinde bu nedenle eksik kalındığı tespit edilmiştir. Perennial kadınların satın alma davranışı öncüllerinin daha derinden anlaşılması gerekliliği ve müşteri deneyimi yönetim anlayışının işletmeler açısından benimsenerek uygulanmasının önemi bir kez daha ortaya konulmuştur. Ayrıca işletmelerin müşteri deneyimi yönetimi stratejilerinin farkındalığına varmalarının, pazar rekabetinde başarılı olmalarını ve pazarda uzun soluklu rekabet üstünlüğü sürdürebilmelerini sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Perennial Kadınlar, Tüketici Satın Alma Davranışı, Müşteri Deneyimi Yönetimi.

Makale Gönderme Tarihi: 12.02.2022

Makale Kabul Tarihi: 03.05.2022

Önerilen Atıf:

Çelikkol, Ş. ve Başaran, R. (2022). Perennial Kadınların Satın Alma Davranışlarının, Müşteri Deneyimi Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi: Fitness Salonu Yöneticileri ile Mülakat, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(5): 527-544.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(5): 527-544. DOI:10.26677/TR1010.2022.975

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Evaluation of Perennial Women's Purchasing Behaviors in Terms of Customer
Experience Management: Interview with Fitness Center Managers**

Assistant Prof. Dr. Şimal ÇELİKKOL, Beykent University, Vocational School, İstanbul, e-mail: simalcelikkol@beykent.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5655-4833>

Assistant Prof. Dr. Reyhan BAŞARAN, İstanbul Kent University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, İstanbul, e-mail: reyhan.basaran@kent.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3406-1816>

Abstract

In terms of strategic management and marketing perspective, experience approaches affect internal and external customers. In this study, it is considered important to recognize the perennial female consumers and explain the misconceptions about perennial women, primarily from a marketing point of view. It is aimed to understand the purchasing tendencies of perennial female consumers and to reveal the impact of customer experience management strategies on these trends. In the literature review, in line with the knowledge that the purchasing behaviors of perennial women can be guided by customer experience management approaches, the findings obtained by conducting face-to-face interviews with 7 fitness center managers were evaluated. According to the research findings, it has been determined that the fitness centers that were interviewed care about customer experience management and although they have perennial female customer awareness, research and archiving strategies aimed at improving customer loyalty are not applied in directing their purchasing behavior, and therefore, there is a lack of direction in customer experience. The need for a deeper understanding of the antecedents of perennial women's purchasing behavior and the importance of adopting and implementing customer experience management approach for businesses were revealed once again. In addition, it has been concluded that businesses' awareness of customer experience management strategies enables them to succeed in market competition and maintain a long-term competitive advantage in the market.

Keywords: Perennial Women, Purchasing Behavior, Customer Experience Management

Received: 12.02.2022

Accepted: 03.05.2022

Suggested Citation:

Çelikkol, Ş. and Başaran, R. (2022). Evaluation of Perennial Women's Purchasing Behaviors in Terms of Customer Experience Management: Interview with Fitness Center Managers, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(5): 527-544.

GİRİŞ

İşletmeler doğru pazar hedefleri belirleyerek, daha az pazarlama yatırım maliyetinde bulunarak, rekabet avantajı elde etmek istemektedirler. Rekabet avantajını yakalamak ve sürdürmek, klasik yönetim anlayışlarının terk edilerek, deneyime odaklı, esnek ve dış çevreyle uyumlu stratejik yönetim biçimlerini benimsemeyi gerektirmektedir.

Yeni yönetim anlayışları ile pazarlamacıların da ezberleri bozulmakta, hedef pazar belirleme süreçleri değişmektedir. İşletmelerin dış ve iç çevrede birçok faktörden etkilenmesi sonucunda organik bir varlık olarak değerlendirilmesiyle, sosyoloji ve hatta psikoloji disiplinleri ile bir arada çalışmaları zorunlu hale gelmektedir. Burada öncelikle hedef müşterileri doğru belirlemek ve tanımaya yönelik olmaktadır. Söz konusu insan olduğunda; çok fazla bilinmeyi olan bir denkleme karşılaşılmaktadır. Bu durum da insan ve toplum bilimleri ile birlikte hareket etmeyi zorunlu kılmaktadır.

Son yıllarda üzerinde çokça tartışılmaya başlanan 'perennial kadın' kavramı, işletmelerin hedeflerinde olan bir jenerasyondan bahsetmektedir. Perennial kadınlar ortak özellikleri 40 yaş üstü, teknolojiyi kullanan, sosyal medya kullanımında aktif ve kendini gerek iş gerek özel yaşam alanlarında rahatlıkla ifade edebilen kadınlar olarak tanımlanmaktadır. Helen Luke tarafından 1995 yılında kaleme alınmış olan kitapta, 'perennial feminine' kavramı ele alınmaktadır. Yaşsızlık olarak da ifade edilen perenniallerde; dünün 40 yaş, bugünün 20 yaş kavramına dönüşmektedir. Bu noktada, İngiliz pazarlama ajansı olan SuperHuman tarafından 2017 yılında yapılmış olan bir araştırmanın, kırk yaş üstü 500 kadınla ulaştığı bazı bulgulardan bahsetmek gerekmektedir. Araştırmaya katılanların yüzde 80'i, toplumun orta yaşlı kadınlar hakkındaki varsayımlarını hayatlarına yansıtmadıklarını hissetmektedir. Üçte ikisi kendilerini hayatının baharında görmekte ve yüzde 84'ü kendilerini yaşlı tanımlamadıklarını belirtmektedir. Kendini genç hisseden ve yaşam tarzlarını da kişisel tatmin odaklı belirlediklerini ifade etmektedirler. Bu bağlamda yeni pazarlama stratejileri, söz konusu tüketicilerin davranışları dikkate alınarak yeniden yapılandırmaya gitmektedir. Günümüzde görülmektedir ki; teknolojik ürünler, kişisel bakıma yönelik spor etkinlikleri, eğlence sektörü gibi birçok alanda perennial kadınlar karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar, X jenerasyonu olarak bilinen 1960-1980 doğumluların finansal olarak güçlü, alışverişte söz sahibi bir nesil olduğunu ortaya koymaktadır. Perennial kadınlar, hala hayatın içinde ve hayatla ilgili olduklarını savunmaktadır.

Bu gerçekler ışığında, işletmeler için perennial kadınların satın alma davranışlarını bilmeleri, pazarlama anlayışlarını hedef pazarlarına göre şekillendirmeleri gerekmektedir. Ancak yönetim açısından da kısır döngü içerisinde olmamak gerekmektedir. Klasik yönetim yaklaşımları, deneyimden uzak sistemsel stratejilerin değiştirilerek, müşteri deneyimi yönetim anlayışından destek alınması gerektiği belirtilmektedir.

Çalışmanın amacı; perennial kadınların satın alma davranışlarını ortaya koymak ve belirlenecek pazarlama stratejilerinde müşteri deneyimi yönetim yaklaşımlarının etkisini açıklamaktır.

PERENNİAL ve PERENNİAL KADIN KAVRAMI

Perennial kavramı, uzun yıllar devam eden, uzun süren, süreklilik arz eden, uzun ömürlü anlamına gelmektedir. Türk Dil Kurumu, bilim ve sanat terimleri sözlüğünde; "her yıl çiçek açan, iki yıldan daha uzun ömürlü bitki, çok yıllık bitki" tam kelime karşılığı olsa da perennial kavramı; tıp, felsefe, botanik, psikoloji gibi birbirinden çok farklı disiplinlerde ele alınmış olup, her disiplinin içinde kendine ayrı ayrı yer bulmaktadır (TDK). Örneğin; botanikte uzun ömürlü bitkiler şeklinde bahsedilirken, tıp alanında uzun yıllar süren kronik hastalıklarla ifade

edilebilmektedir. Özetle, her disiplin kavramı kendi içinde değerlendirmiş olup, günümüzde özellikle jenerasyon tanımlamalarında karşımıza sıklıkla çıkan yeni bir kavramdır.

Kendini yaşsız olarak tanımlayan perennial bireyler, biyolojik olarak yaş almalarının; çağa ayak uydurmalarının, hayatta keyif aldıkları şeyleri yapmalarının, kendilerine hobiler yaratmalarının ve yeniliklere açık, öğrenmeye hevesli olmalarının önünde bir engel olmadığını düşünmektedirler. Bilgi edinimlerini, geleneksel yöntemlerle değil çağın teknoloji ile birlikte evrildiği yeni kullanım metotları ile (internet, akıllı telefonlardaki uygulamalar, teknolojik yeni araçlar vb.) sağlamaktadırlar. Günümüzde yeni dikkat çekmeye başlayan perennialler, sayı olarak da gittikçe artmakta olup, bu yönüyle farklı bilimsel disiplinlerin ilgisini çekmektedir (Ersözlü ve Aydemir, 2021:20).

Perennial kadın ise; 40 yaşın üzerinde olan, teknolojik ürün/hizmetlere meraklı, kişisel bakımına önem veren, çağın gerisinde kalmak istemeyen, kendini iş, özel yaşam ve sosyal medya gibi her tür ortamda rahatlıkla ifade edebilen, ne istediğini bilen, kendinden emin kadınlar olarak ifade edilmektedir. Her ne kadar magazinsel bir kavram gibi görünerek, toplum tarafından tanınan kadınlar ön plana çıksa da aslında perennial kadınlar yaşamın her alanında yer almaktadır. Farklı sosyal sınıflarda perennial kadınların varlığından söz etmek gerekmektedir. Çünkü günümüz gelişmelerine ayak uydurmanın, hemen her gelir düzeyinde mümkün kılınan bir bilgi çağı içinde olduğumuz gözler önündedir.

Ellwood ve Shekar (2010), kadınların bir gruba ait olma, dâhil olma arzularının olduğundan bahsetmektedir. Dışlanma ve yalnız kalma korkusu taşıdıklarına vurgu yaparak, dışlanmanın başkaları tarafından kabul görülmedikleri algısı oluşturduğundan söz etmektedir. Herhangi bir gruba dâhil olmanın kabulün göstergesi olduğu düşünülecek olursa, markaların sosyal grupları tanımlamada etkili olmaları gerekmektedir. Söz konusu alt gruplara dâhil olmalarını veya üyeliklerini hem seçmelerine hem de belirtmelerine yardımcı olabilmektedirler. Örneğin, Chanel ve Prada gibi markalar perennial kadın markaları olarak ifade edilmektedir (Ellwood ve Shekar, 2010:53).

Perennial kadınları anlamak için öncelikle ait oldukları sosyal kuşağı tanımlamak, sonra da ait oldukları kuşağın genel karakteristiklerini bilmek gerekmektedir. Alwin'e (2002) göre; her ne kadar kuşakların doğum tarihleri temel alınarak sınıflandırılrsa da mevcut dünya düzeni içinde tekrar yorumlanması gerekmektedir. Aslında burada ifade edilmek istenen, kuşaklar arasındaki geçişkenliği vurgulamaktır. Kuşaklar arasında keskin sınır ve çizgiler bulunmamaktadır (Alwin, 2002:42-44). Bununla birlikte, kuşaklar doğum yıllarına göre sınırlandırılmayacağı gibi aynı kuşaktakileri, ortak düşünce, duygu ve davranış kalıplarıyla da açıklamak mümkün olmamaktadır (Zemke vd., 2013:4-5). Unutulmamalıdır ki; yönetim bilimciler, bu eleştirilere rağmen, stratejiler belirlerken, bir yol haritası belirleyebilmek adına sosyal kuşaklarla ilgili genellemelere başvurmak durumunda kalmaktadırlar. Bu yaklaşımı da anlayışla karşılamak yerinde olacaktır.

Daha önce de belirtildiği üzere perennial bireyler 40 yaş üstü olduklarından, hem Baby Boomerları (1946-1960 yılları arasında doğanlar) hem de X kuşağını (1960-1980 yılları arasında doğanlar) genel hatlarıyla açıklama ihtiyacı bulunmaktadır. İster istemez, bu kuşaklardaki kadınların ortak karakteristikleri ortaya konularak, perennial kadınları tanımlamak gerekmektedir.

Baby Boomerlar ile kastedilen, 1946-1960 yılları arasında, 2. Dünya savaşını takiben doğan bir kuşak olması yönüyle, savaş sonrası iyimserlikle aşılınmış bir kuşaktan söz edilmektedir. Eisner (2005) ve Koco'ya (2006) göre ortak özellikleri; yaşam tarzları ve tutumları açısından kendilerini kariyerleriyle tanımlayan, çalışma ve iş yaşamını kendilerini ifade etme biçimi olarak gören, sahip oldukları unvanlar ile toplumda kabul görmek isteyen kuşak olarak ifade edilmektedir.

Eğitim, gazetecilik, sanat ve kültürel alanlarda çalışan Baby Boomerlar; aktif emekliliği benimsemektedir. Bu yolla yeni hedefler belirleyerek, yeni beceriler geliştirmek ve öğrenmek arzusunda olmaktadır. Yaşamın içinde aktif olarak, yaşamı yeniden tasarlama adına çevreci bilinçle hareket etmekte ve yeşil bilinci desteklemektedirler (Williams vd., 2010:6). En dikkat çekici özellikleri ise; teknoloji konusunda bilgili ve teknolojiye meraklı olmalarıdır. İnternet kullanımlarının oldukça yüksek oranlarda olduğu bilinmekte ve çevrimiçi iş siteleri, sağlık siteleri ve sosyal medyada yer aldıkları belirtilmektedir. Ayrıca GPS sistemleri ve video oyunları gibi yeni teknoloji ürünlerine karşı ilgileri bulunmaktadır (Chang, 2007). Perennial kadın olarak ifade ettiğimiz kuşakla, neredeyse tüm özellikleri örtüşmektedir.

X kuşağının ise; genellikle 1960 ile 1980 yılları arasında doğan bireyler olduğu kabul edilir. Keaveney'e (1997) göre; X kuşağı insanları, teknik açıdan bilgilidir, bilgi ve uygulamalarını iş ve özel hayatlarında güncelleme konusunda isteklidir. Bu teknolojik yeteneğin, hızla değişen teknoloji ve büyük miktarda bilginin varlığı ile büyümesi gerçeğinden kaynaklanmaktadır (Yu ve Miller 2005:35-36). Ayrıca, X kuşağının yetkilendirilmiş, tüketici odaklı, teknolojik açıdan verimli ve iş yerlerinde değişim için konuşmaktan korkmayan, kendilerini de ifade etmekten çekinmeyen bir nesil oldukları ifade edilmektedir (Kapil ve Roy 2014:13). Bu yönleriyle, perenniallerle ortak özelliklerinin olduğu görülmektedir.

Literatür incelendiğinde, Baby Boomerları ve X kuşağının karakteristik özelliklerinin, perenniallerle benzediğini belirtmek gerekmektedir. Söz konusu kuşaklarda yer alan kişilerin; bugünkü teknolojiyi takip eden, kendini ifade etmekten çekinmeyen, yaşlılık kavramını benimsemiş hem kişisel görünümüne hem de hayatın akışındaki yeniliklere önem veren bireylerden oluştuğu görülecek olursa, "Perennialler kimdir?" sorusu da açık bir şekilde cevaplanmış olmaktadır.

Perennial kadınlarla ilgili literatür dışında, birçok dergi ve gazetelerde makalelere rastlanmaktadır. Perennial kadın kavramını anlamak, anlatmak ve toplumsal kabulü ile ilgili projeler yürütülmektedir. Örneğin Barbara Warren tarafından başlatılmış bir proje, yaşlanmanın eskisi gibi ifade edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Bugün elli yaşındaki bir kadının hem fiziksel hem de zihinsel otuz beş ila kırk yaşındaki bir kadın gibi olduğu görülmektedir. Kendi hedeflerini belirleyen ve istediği her şey için çabalayabilen ve kimsenin başarı ya da başarısızlıkla ilgili söz söyleme hakkının bulunmadığı uyarısı yapılmaktadır (www.perennialproject.com). Yaşlanmanın korku ölçeğinde ölümden sonra ikinci sırada yer aldığı bir çağda olduğumuz tartışılmaktadır. Bu yönüyle perennial kadın kavramı çok çekici bir hal almaktadır. Telegraph UK'in yapmış olduğu bir araştırma, 40'larında ve 50'lerinde yaşlanmayan yeni bir kadın nesli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, ABD'li teknoloji girişimcisi Gina Pell'e göre; Perennialler, "şimdiki zamanda yaşayan, dünyada neler olup bittiğini bilen, teknoloji ile güncel kalan ve her yaşta arkadaşları olan, sürekli çiçek açan insanlar" şeklinde tanımlanmaktadır (www.mamamia.com). Dünyanın dört bir yanında tartışılan perennial kadınların, gündemimizde adından sıklıkla bahsettirecek olması yadsınamaz bir gerçektir.

TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞI KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tüketici satın alma davranışı birçok faktörden etkilenmektedir. Kotler (2003), satın alma davranışının temelinde bulunan farklı dinamiklerden söz etmektedir. Bunların başında da psikolojik faktörler ve sosyolojik faktörler yer almaktadır (Kotler, 2003:272-273). Literatürde yapılmış olan çalışmalarda, tüketicilerin yalnızca ekonomik faktörlere odaklı hareket etmedikleri hatta ihtiyaç kavramının, oldukça subjektif bir algı ile oluştuğu görülmektedir. İktisadi açıdan ele alınan satın alma davranışı modelleri de bunu desteklemektedir. Harvey Leibenstein'in (1950) Bandwagon kavramını ele alarak geliştirdiği, Snop etkisi ve Veblen kavramları iktisadi

açından geliştirilen, tüketici satın alma modellemeleri en fazla tartışılan modellemelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk geliştirilen kavramın 'Veblen' olduğu bilinmektedir. Veblen'de yüksek fiyatlı ürünlerin, fiyatlarının düşmesi durumunda tüketici davranışı talep eğilimi göstermekte iken, Snop Etkisi'nde tam tersi olarak, ürünlerin fiyatı düştükçe talep eğilimi düşmektedir. Snop etkisi, başkalarının da aynı ürünü tüketmesi nedeniyle bir ürüne olan talebin ne ölçüde azaldığını ifade etmektedir. Snop etkisindeki tüketicinin; başkalarından farklı olmak, başkalarıyla aynı ürün/hizmeti kullanmamak ve kullandığı ürün/hizmet aracılığı ile itibar geliştirmek gibi kaygıları bulunmaktadır. Özetle, bir ürüne olan talebin, daha düşük bir fiyattan ziyade daha yüksek bir fiyat taşıdığı için ne ölçüde arttığını göstermektedir (Heineike ve Ormerod, 2009:3). Bir markalı ürünün prestij amaçlı tüketilmesi veya satın alınması sırasında snop etkisi; sosyal ve kişisel faktörlerin yanı sıra diğer bireylerin davranışlarını etkilemekte ve diğer bireylerin davranışlarından da etkilenmektedir (Mason, 1992).

Bu tartışmalar sonucunda Nicosia modeli, tüketici satın alma davranışlarını, karar verme süreçleri işlemleri olarak ele alarak, incelemelerde bulunmaktadır. Birçok bilimsel çalışmada, sosyal faktörlerin bireylerin davranışları üzerinde etkili olduğunu ispatlayan sonuçlara ulaşılmaktadır (Mucuk, 2009; Schiffman vd., 2010; Best ve Kenneth, 1992; Mathur vd., 2003). Tüketici satın alma davranışları pazarlama perspektifinden ele alındığında; tüketicileri sınıflandırmak gerekliliği üzerinde durmaktadır. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için, toplumun iyi anlaşılması gerektiği, tüketicilerin yaşam tarzı, sosyal sınıfları gibi ait oldukları toplumsal aidiyetleri göz önüne almanın önemi vurgulanmaktadır. Bu sınıflandırmalar sonrasında, pazarlama stratejileri geliştirmek daha verimli sonuçlar vermektedir (Karabulut, 1989:16).

Ayrıca tüketicilerin hayat tarzları da satın alma davranışları ile ilişkilendirilmektedir. Günümüzde tüketim alışkanlıkları, tüketicilerin; kendilerini ifade etme, bireysel farklılıkları ile kendilerine özel bir bilinci ortaya koyma isteğinden de etkilenmektedir. Tüketicilerin; boş zamanlarını değerlendirme biçimleri, tatil seçimleri, giyim tarzları ve yiyecek/içecek tercihleri dahi yaşam tarzlarına göre şekillenmektedir (Featherstone, 2006; 141). Argın (1992); içerisinde bulunduğumuz ekonomik sistemin, tüketicilerin boş zamanlarını geçirme tarzlarını hem ekonomik hem de ideolojik açıdan etkilediğini ifade etmektedir. Tüketicilerin boş zamanlarının olması, eğlence sektörü ve hizmet sektörüne (tatil, gezi, spor, hobilere dayalı faaliyetler vb.) olan yönelimlerini arttırmakta ve ekonomik katkı sağlamaktadır. Bir diğer bakış açısı da boş zamanların çeşitli faaliyetlerle geçirilmesi, toplumsal sorunlar karşısında bireyleri kayıtsızlaştırdıkları yönündedir. Özetle tüketimde serbest zamanın artması bireyleri daha fazla satın alma davranışına itmektedir (Çınar ve Çubukçu, 2009; 287). Bu bağlamda çalışmaya konu olan perennial kadınların; kendini gerçekleştirme, kişisel gelişimlerine katkı sağlama ve zamansızlaşma istekleri, serbest zamanlarını spor faaliyetleri ile değerlendirmeleri, hizmet tüketimine bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

MÜŞTERİ DENEYİMİ YÖNETİMİ KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İşletmelerin müşteri deneyimi yönetimi alanına yönelik uygulamaları sadece pazarlama bakış açısının değil aynı zamanda sürdürülebilir rekabet üstünlüğü kazanma açısından stratejik yönetim anlayışının geleceği olarak da değerlendirilmektedir. Müşteri deneyiminin, pazarlama yönetimi süreçlerinde müşteri ilişkileri kavramının yerini alarak; müşteri deneyimi yönetiminin, müşteri ilişkileri yönetiminin teorik ve pratik sınırlamalarının üstesinden gelen bütünleştirici bir çerçeve sunduğu görülmektedir (Palmer, 2010:196). Müşteri deneyimi yönetiminin müşterilerle uzun vadeli ilişkilerin sürdürülmesinde etkisi bulunmaktadır. İşletmelerde etkili müşteri deneyimi yönetiminin kâr marjlarını önemli ölçüde artırabileceği ve müşterilerin %80'den fazlasının daha iyi bir deneyim için daha fazlasını ödemeye istekli oldukları yapılan

araştırmalarda vurgulanmaktadır (Capgemini, 2017). Müşteri deneyimi kavramına ilişkin literatürde yer alan ilk bilgilere bakıldığında insanların gerçekten arzuladıklarının ürünler değil de tatmin edici deneyimler yaşamaya yönelik olduğu görülmektedir (Akt. Klink vd., 2020:158). Daha sonrasında yapılan çalışmalarda da müşteri deneyiminin, tüketicilerin mal veya hizmet satın almak yerine mal ve hizmetlerin kendilerine sağladığı fayda ve deneyimleri satın aldıklarına dikkat çekilmektedir (Grönroos, 2001). Ek olarak müşteri deneyiminin işletmeler açısından stratejik öneminin vurgulanmasında tüketicilerin satın alma davranışı ve karar verme süreçleri kapsamında deneyimsel bakış açısına dikkat çekilmektedir (Hirschman ve Holbrook, 1982). Pine ve Gilmore (1998) tarafından yayınlanan deneyim ekonomisi ile ilgili makale de rekabet avantajı ve müşteri sadakati sağlamanın önemli bir kaynağı olarak müşteri deneyimi yönetiminin etkisini vurgulamaktadır. Etkili bir deneyim, bir markanın tüketiciyle benzersiz, akılda kalıcı ve sürdürülebilir bir ilişkisi olarak yorumlanabilmektedir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda işletmeler açısından müşteri deneyimi yönetiminin, kâr marjı yüksek olan tüketicilerle uzun vadeli ilişkileri sürdürmek için güçlü bir stratejik araç olarak kullanılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Müşteri deneyimi, müşterinin bir işletmenin mal ve hizmetlerine yönelik satın alma davranışı öncesinde, sırasında veya sonrasında, birden fazla kanalda ve zaman içinde etkileşimlerine verdiği yanıt olarak, sürdürülebilir bir rekabetçi farklılaşmanın kaynağı olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Müşteri deneyimi yönetimi ile ilgili ilk çalışmalar deneyim kavramını faydacı ve hedonik olmak üzere iki açıdan ele almaktadır (Palmer, 2010). Deneyimin faydacı yönü, tüketicinin işlevsel faydalar açısından değer algılamasını ifade ederken; hedonik yön ise sürpriz, zevk ve heyecan gibi olumlu duygusal tepkiler olarak teşvik edilmektedir (Oliver., 1997). Hedonik yön ilişkisel değerlerin, işlevsel değerlerden daha ön planda olduğunu vurgulamaktadır. Bu kapsamda deneyim hem rasyonel hem de duygusal değerlerle etkilenebilmektedir. Jain ve Bagdare (2017) ise tüketici deneyiminin çok boyutlu bir doğası olduğunu ifade ederek sevinç, ruh hali, boş zaman ve ayırt edicilik olmak üzere dört boyuta dikkat çekmektedir. Tüketicinin bakış açısına göre keyifli/etkileşimli (sevinç), neşe (ruh hali), rahatlatıcı/keyifli (boş zaman) ve benzersiz/unutulmaz (ayırt edici) deneyimlerin anlaşılması, pozitif müşteri deneyimleri tasarlamada elzem olmaktadır (Saini ve Singh, 2020:22).

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ ve ÖRNEKLEM

Çalışmada, Perennial kadınların satın alma davranışlarının, müşteri deneyimi yönetimi aracılığıyla yönlendirilme biçimleri ve bu yönetim anlayışının etkileri niteliksel olarak araştırılmıştır. Araştırma konusu insan ve toplumsal olaylar olduğunda, çok farklı faktörlerden etkilenen, değişken özellikler taşıması sebebi ile genelleme yapmanın doğru olmadığı düşünülmüştür. Genelleme yapmak yerine, olayları özgün bir şekilde incelemek, kendi alanlarında uzman olan yöneticilerin bütünsel olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama yöntemleri incelendiğinde; mülakat, grup görüşmeleri ve gözlem olmak üzere üç adet, uygulama teknikleri farklı yaklaşımlar karşımıza çıkmaktadır. Mülakatın, son yıllarda sosyal bilimlerde yapılan çalışmalarda yaygın olarak kullanıldığı ve etkili bir veri toplama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Mülakat uygulamalarında; soruların önceden belirlendiği sıkı yapılandırılmış uygulamalar, soruların serbest olduğu, mülakatın araştırmayı yönlendirdiği yapılandırılmamış mülakat ya da yanıtlayıcılara açık uçlu soruların yöneltildiği gevşek mülakat yöntemlerinden herhangi biri uygulanabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek 2016). Burada araştırmacı, araştırma konusuna ve yanıtlayıcılardan beklenen verilerin niteliğine göre kararını vermektedir.

Bu çalışmada, Perennial kadınların satın alma davranışlarının yeterince anlaşılıp anlaşılmadığı ve perennial kadınlara yönelik müşteri deneyimi yönetim stratejilerine yeterince önem verilip verilmediği sorularına cevap aranmaktadır.

Araştırmada, nitel veri toplama tekniği ile hedef müşteri kitlesi perennial kadınlar olan 7 fitness salonu yöneticisine sıkı yapılandırılmış mülakat (görüşme) tekniği uygulanmıştır. Yapılan bireysel görüşmelerde 11 soru yöneltilmiş ve betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Örneklem ise; benzeşik örneklem olarak belirlenmiştir. Çünkü amaçlanan maksimum çeşitlilik değil, benzer alt grup içinde yer alan belirgin örneklem üzerinde sonuca varmaktır.

Mülakat soru formu üç bölüme ayrılarak; işletmeyi tanımaya, işletmenin perennial kadınlara yönelik yaklaşımlarını belirlemeye ve müşteri deneyimi yönetimi uygulamalarını tanımlamaya çalışmaktadır. Mülakat sorularına başlanmadan önce ilgili kişilere araştırmanın yapılış amacına ilişkin bir açıklama yapılmıştır. Araştırma kapsamında, yer alan sorular 01.01.2022- 29.01.2022 tarihleri arasında bizzat fitness salonu yöneticileri ile müşterileri birebir gözlemledikleri için yapılmış olan görüşmeler söz konusu 45'er dakikalık süre içerisinde cevaplandırılmıştır.

Yapılmış olan görüşme yönteminin avantajları; yüz yüze iletişimin getirmiş olduğu avantajlar olan; yanıtların eksiksiz verilmesi, ortamı kontrol edebilme, yanıtlayıcının anlık beden dili ve sözel tepkilerinin gözlemlenmiş olmasıdır. Kısıtları ise; zaman ayırmadaki güçlük, maliyetin fazla olması (ulaşım, ziyaret öncesi hazırlık vb.), yanıtlayıcıların objektif duygu ve düşüncelerini paylaşmama ihtimali ile belirlenmiş soru standardının dışına çıkmış olmalarıdır.

ARAŞTIRMA ÖLÇEĞİ

Araştırmada bilgi edinmek amacıyla sıkı yapılandırılmış mülakat yöntemine başvurulmuştur. Mülakat soru formu, Aksatan ve Aktaş'ın (2012), Yolal ve Çetinel'in (2005) ve Dikici'nin (2018) hizmet sektöründe yaptıkları araştırmalarda uygulanmak üzere geliştirdikleri mülakat sorularından uyarlanarak oluşturulmuştur.

Mülakat soruları ölçülmeye çalışılan kavramlara göre şu şekilde gruplanmaktadır:

Firmaya Yönelik Sorular:

1. Firmanız kaç yıldır sektörde faaliyet göstermektedir?
2. Firmanızı yönetsel açıdan değerlendirdiğinizde, müşteri deneyimi odaklı olduğunu düşünmekte misiniz?
3. Firmanızı sektörde faaliyet gösteren rakiplerinizle kıyasladığınızda, yönetsel açıdan hangi farklardan söz edebilirsiniz?

Perennial Kadınlara Ait Sorular

4. Perennial kadın kavramı hakkında bilginiz var mı?
5. Perennial kadınları, hedef müşteri kitleniz olarak görmekte misiniz?
6. Perennial kadın olarak tanımladığınız müşterileriniz mevcut mudur?
7. Perennial kadın müşterileriniz ile diğer müşterilerinizi karşılaştırdığınızda, firmanızdan beklentileri açısından hangi farklardan söz edebilirsiniz?

İşletmenin Müşteri Deneyimi Yönetim Stratejilerine Ait Sorular:

8. Genel olarak tüm müşterileriniz ile ilişkileriniz sonucu oluşan müşteri önerilerini, görüşlerini, onların beklenti ve şikâyetlerini arşivliyor musunuz?

9. Perennial kadın olarak nitelendirdiğiniz müşterilerinizin istek ve gereksinimlerini ne derecede dikkate alıyorsunuz? İşletme olarak bu istek ve gereksinimleri öğrenmek amacıyla hangi yolları izliyorsunuz?

10. Perennial kadın müşterilerinize yönelik izlediğiniz deneyimsel strateji yaklaşımları, firmanızdaki tüm çalışanlar tarafından benimseniyor mu, kurumunuz bunun için neler yapmaktadır?

11. Firmanız tarafından, uygulanan deneyimsel müşteri ilişkileri yönetimi anlayışının, müşteri sadakatini artırmaya dair olumlu bir etkisi olduğu yönünde herhangi bir araştırma yapılmakta mıdır?

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde 7 fitness salonu yöneticisi ile yapılan sıkı yapılandırılmış mülakat uygulamasında, yanıtlayıcıların perennial kadınlarla ilgili bilgi ve görüşleri alınmış, bu müşteri grubuna yönelik işletmenin izlediği yönetim stratejileri öğrenilmiş ve verilen yanıtlar analiz edilmiştir.

Mülakat sorularını yanıtlayıcıların, perennial kadınlarla ilgili görüşlerini ve onlara karşı izlenen yönetim stratejilerini ayrıntılı şekilde cevaplayabilmeleri için açık uçlu sorular sorulmuştur. Bu bağlamda öncelikle perennial kadın kavramını bilip bilmedikleri kontrol edilmiş, bilmeyen yanıtlayıcılara ise gereken açıklamalar yapılarak mülakata devam edilmiştir.

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Araştırmaya gönüllü olarak katılan 7 fitness salonu yöneticisinin 6'sı kadın, 1'i erkektir. Katılımcıların 2'si 30 – 39 yaş aralığında, 5'i ise 40 – 49 yaş aralığındadır. Katılımcıların sektör tecrübelerine bakıldığında 7'sinin de 10 yıl ve üzeri deneyime sahip olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan katılımcılar arasında lise ve ön lisans mezunu bulunmamaktadır, 2 kişi lisans mezunu, 5 kişi yüksek lisans mezunudur.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Sayı
Cinsiyet	Kadın	6
	Erkek	1
Eğitim Durumu	Lise	
	Ön lisans	
	Lisans	1
	Lisansüstü	6
Yaş	20-29	
	30-39	2
	40-49	5
	50 ve üzeri	
Sektör Tecrübesi	1-5 YIL	1
	6-10 YIL	1
	10 YIL üzeri	5
Toplam		7

Araştırmada Kullanılan Mülakat Sorularına Yönelik Bulgular

Firmaya yönelik sorulara verilen yanıtlar aşağıdaki gibidir:

1. Firmanız kaç yıldır sektörde faaliyet göstermektedir?

Yönetici 1: 11 yıldır sektördeyiz.

Yönetici 2: 15 yıl oldu.

Yönetici 3: 10 yıldır buradayız.

Yönetici 4: Bence zamandan daha değerli olan şey, işinize duyduğunuz tutkudur. 6 yıl oldu ama sektöre hâkim olduğumuzu düşünüyorum.

Yönetici 5: 13 senedir.

Yönetici 6: 8 yıldır sektörde faaliyet gösteriyoruz.

Yönetici 7: 2,5 senedir.

2. Firmanızı yönetsel açıdan değerlendirdiğinizde, müşteri deneyimi odaklı olduğunu düşünmekte misiniz?

Yönetici 1: Elbette. Kesinlikle öyleyiz. Müşteri deneyimi hem kısa hem de uzun vadede bize güzel dönüşler olmasını sağlıyor. Müşteri deneyimini yönetmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Yönetici 2: Ürün deneyimi ve kurumsal deneyim olarak iki açıdan odaklanmayı değerlendirebiliriz. Hizmet tarafında %100 müşteri odaklı / her tür detayı değerlendirip iyileştirme yapma hedefi var. İçerik olarak iyileştirme Müşteri tarafında genelde işletme olarak görülüyor, müşteriye uyumlanma daha çok söz konusu oluyor. Müşteri şunu bile sorabiliyor. 'Yoga olduğu için yogadan para alınır mı?' Örneğin; Nike gibi bir mağazada ürün bedeli ödüyor, ancak Covid döneminde gelmediği üyeliği iade etmek istiyor, bu açıdan müşteri odaklılık zorlu olabiliyor. Bu kurumsal deneyimi yönetmek zor olabiliyor. Her profile cevap vermeye odaklıyız. Kolaylık sağlıyoruz. Hizmet sunduğumuz için farklı tüketici gruplarına esnek davranıyoruz.

Yönetici 3: Yönetim açısından her ne kadar kararları ben alıyorum gibi görünsem de tüm çalışanların fikir ve önerilerine göre hareket ediyorum. Müşteri deneyimi yönetimi sanırım, son yılların popüler konusu oldu. Elbette, müşteri odaklı davranıyoruz ve her geldiklerinde iyi bir deneyimle uğurlamak istiyoruz.

Yönetici 4: Deneyim önemli elbette ama asıl önemli olan misafirlerimizin nasıl bir deneyim yaşadıklarıdır. Biz elimizden gelen her şeyi yapıyoruz ve yapacağız. Aslında bu karşılıklı yürütülen bir süreç. Her iki tarafın da yaptığı ve ulaştığı şeyden mutlu olması gerekir. Biz işimizi seviyoruz. Misafirlerimizin de bizi sevmeleri için, tüm yönetsel aksiyonları alıyoruz.

Yönetici 5: Evet. Düşünüyorum.

Yönetici 6: Evet.

Yönetici 7: Deneyim müşterilerimiz için çok önemli. Bu nedenle evet.

3. Firmanızı sektörde faaliyet gösteren rakiplerinizle kıyasladığımızda hangi farklardan söz edebilirsiniz?

Yönetici 1: Çok fazla ayırım yapmamak, fark gözetmeden tüm müşterilerle çalışma, müşterinin ihtiyacına uygun hizmet gibi önceliklerimiz var. Sorsanız belki herkes aynı şeyi söyleyecek ama gerçekte yaşananlar bundan farklı olabiliyor.

Yönetici 2: Yönetimsel açıdan uzun soluklu sürdürülebilir bir yönetim modeli oturtmuş bir kurum. Tüm yönetim kadrosu dâhil çoğu çalışan da uzun süredir çalışanlardan oluşuyor. 10 yılın üzerinde çalışma deneyimi, sürekli sirkülasyon bulunmuyor. Diğer yapılardan daha kurumsal bir modelimiz var hem kişisel hem kurumsal bir yönetim modelimiz var, diğer stüdyolar daha şahsi, daha geçici yapılar olabilir. Bir karar verirken herkesin iyiliği için çalışma, optimumu bulmak, kurumsal dil, iletişimde dürüstlük ilkesi var. Dürüstçe açıklık, çalışan alırken de geçerli, gelişimine de hizmet edecek mi? 6 ay sonra o çalışana kaybetmek yerine onu da geliştirmeyi seçiyoruz.

Yönetici 3: Rakibimiz olduğunu düşünmüyorum çünkü her müşteri kendine özeldir ve biz burada bir ürün satmıyoruz. Müşterilerimize bir deneyim yaşıyoruz. Yaşadıkları bu deneyimin de en iyisi olmasına gayret ediyoruz. En güçlü yönlerimiz, işine bağlı çalışanlarımız ve bize bağlı olan müşterilerimizdir.

Yönetici 4: Hem deneyimimiz fazla hem de müşterilerimize göre hizmet yelpazemizi geniş tutuyoruz. Tek bir müşteri için bile hizmet sunabiliyoruz. Hatta evde özel yoga dersi veren hocalarımız dahi mevcut. Kişiyi özel programlar geliştiriyoruz.

Yönetici 5: Biz küçük bir aile şirketiyiz, dolayısıyla her kademedeki yönetimsel ve idari anlamda görev alıyoruz.

Yönetici 6: Kesinlikle müşteri deneyimi odaklı çalıştığımızı söyleyebilirim. Kurumsal hayattan bana kalan belki de en değerli bakış açısı bu. Yönetimsel farklılıklarımızı kısaca şöyle özetleyebilirim: Hem işimizdeki uzmanlık alanlarına hem de yönetim becerilerine sahip bir yönetim kadrosu, uzmanlarımızı sürekli geliştirme odağımız ve müşteri odaklı, hızlı ve esnek süreç yönetimlerimiz.

Yönetici 7: Alternatif uygulamaların olduğu yeni sistemler deniyoruz, müşteri odaklı yaklaşımı sunabilmek için örneğin üyelerimize bütçelerinin yeterli olmadığı durumlarda dersin maddi değerini kendilerinin belirleyebileceği sistemler önerebiliyoruz.

Perennial kadın müşterilere yönelik sorulara verilen yanıtlar, aşağıda yer almaktadır:

4: Perennial kadın kavramı hakkında bilginiz var mı?

Yönetici 1: Hayır, daha önce duymadım.

Yönetici 2: Sanırım duymuştum ama çok emin değilim.

Yönetici 3: Evet, bir gazete haberinde okumuştum.

Yönetici 4: Hayır. Bilmiyorum.

Yönetici 5: Evet biliyorum.

Yönetici 6: Perennial kadın kavramı hakkında hiçbir fikrim yoktu. İlk defa sizden duydum.

Yönetici 7: Yok. Açıklarsanız sevinirim.

5: Perennial kadınları, hedef müşteri kitleniz olarak görmekte misiniz?

Yönetici 1: Evet, kesinlikle.

Yönetici 2: Evet.

Yönetici 3: Tabii ki.

Yönetici 4: Evet.

Yönetici 5: Evet.

Yönetici 6: Perennial kadınlar net şekilde müşteri portföyümüzde ve hedef kitemizde yer alıyor.

Yönetici 7: Evet.

6. Perennial kadın olarak tanımladığınız müşterileriniz mevcut mudur?

Yönetici 1: *Evet, kesinlikle.*

Yönetici 2: *Müşteri profilimizin büyük bir kısmını oluşturduğunu söyleyebilirim.*

Yönetici 3: *Tabii ki mevcut.*

Yönetici 4: *Hedef kitlemiz demek daha yerinde olur.*

Yönetici 5: *Tabii ki. Zaten bu özellikleri gösteren müşterilerimiz var.*

Yönetici 6: *Evet.*

Yönetici 7: *Var. Sayıları da azımsanamayacak kadar fazla.*

7. Perennial kadınlar ile diğer müşterilerinizi karşılaştırdığınızda, hangi farklardan söz edebilirsiniz?

Yönetici 1: *Hedef kitle ağırlıklı olarak 30 – 48 iken şimdi 20’li yaşlar daha yeni jenerasyon, bu grup yeni bir istekle geliyor. Yogaya ve spor yapmaya genelde insanlar bir arayış için geliyor. Müşterilerimiz bedensel aktivitelerin; çiçeklenmesine hizmet ettiğine inanıyorsa, yogayı sahipleniyor, ona iyi geliyor ve devam ediyor. Ya da hiç hizmet etmiyor, hissetmiyor ve gelmiyor. Perennial daha bilinçli kesinlikle, diyalog ve anlayış gelişiyor. Ama kesinlikle iyi hissetmek için geliyor.*

Yönetici 2: *Çok fark var, 20 – 30 – 40’a kadar olanlar daha spritiüel daha maneviyat peşinde iken 40 yaş üzeri, beden ve maneviyata bir bütün olarak bakıyor. İkisini bir arada önemsiyor. 40 yaşa kadar olan misafirlerimiz, bedensel farkındalıkta hep öyle kalacak diye düşünüyor, o yüzden maneviyata önem veriyor. 40 yaş üzerindekiilerin avantajı hem bedenlerini hem de ruhlarını beslemeye önem vermeleri. Bu yüzden yaşsızlık anlayışı öne çıkıyor. Beklentilerini anlamak daha kolay.*

Yönetici 3: *Bence en belirgin fark, perennial misafirlerimizin bedensel aktivitelerle yönelme sebebi hem iç hem beden rahatlaması için yapıyor olmalarıdır. Hayatın içinde olmak bile onlara keyif veriyor. Daha sabırlı ve bilinçliler. 20 -40 yaş arası misafirlerimiz tamamen, mevcut görünümelerini korumaya ya da geliştirmeye odaklı ve biraz da sabırsızlar. İstekleri ya da ilgileri çok çabuk yön değiştirebiliyor. Şöyle bir örnek vereyim; bize yoga yapmaya gelip, salonda kendini ağır antrenmanlar yaparken bulabiliyor. Bunun nedenini tam olarak bilemiyorum ama her şeyi çabuk tükettiklerini düşünüyorum.*

Yönetici 4: *Açıkçası şimdiye kadar özellikle bir fark var mı diye düşünmedim. Ancak günlük müşteri rutinlerimizi düşündüğümde, en belirgin farkın daha anlayışlı ve uyumlu olmaları olduğunu söyleyebilirim. Şöyle ki, tarafımızdan yönlendirmeye, kendileri için daha kişisel programlar geliştirmemize anlayışla yaklaşıyorlar. 20-30 yaş grubundaki danışanlarımız, daha önce kendi kafalarında belirledikleri programı uygulama konusunda ısrarcı olabiliyorlar. Bunun bedelini de bazen ufak sakatlanmalarla sonuçlandığını üzümlere yaşıyoruz. Elbette tüm danışanlarımız bizim için çok değerli ama perennial kuşakla, süreç daha kolay ve sıkıntısız yürütülebiliyor.*

Yönetici 5: *Çok daha aktif, dünyaya farklı gözle bakan ve çözüm odaklı olduklarını gözlemliyorum.*

Yönetici 6: *Perennial kitleyi, diğer müşteriler ile karşılaştırdığımda en temel fark bence nezaket ve güler yüze hızlı tepki veriyorlar ve sadık müşteriye dönüşüyorlar. Bir de tüm detaylara verilen özeni görüp takdir edebiliyorlar.*

Yönetici 7: *Perennialler; kariyer sahibi kadınlardan oluşuyor. Uluslararası uygulamalardan, modellerden haberdarlar ve yeniliğe açıklar.*

İşletmenin müşteri deneyimi yönetim stratejilerine ait yanıtlar aşağıdaki gibidir:

8. Genel olarak tüm müşterileriniz ile ilişkileriniz sonucu oluşan müşteri önerilerini, görüşlerini, onların beklenti ve şikâyetlerini arşivliyor musunuz?

Yönetici 1: Dijital anket sistemi var, her etkinlik sonrası tutuluyor. Dijital anket, doğrudan iletişim, öğrenciler hocalarla diyalog gibi yollarla takip ediyoruz.

Yönetici 2: Hayır arşivlemiyoruz.

Yönetici 3: Sistemli olarak kullandığımız bir arşivleme sistemi yok ancak misafirlerimizi tanıyoruz ve neler istediklerini zaten biliyoruz.

Yönetici 4: Evet arşivliyoruz. Şikâyetleri değil ama genel beklentilerini kayıt altına alıyoruz.

Yönetici 5: Hayır arşivlemiyoruz sadece ilgilendikleri programlara yönlendiriyoruz.

Yönetici 6: Öneri, görüş ve şikâyetleri değerlendiriyor ve hızlı aksiyon alıyoruz.

Yönetici 7: Evet. Anket, mail olarak arşivleme sağlıyoruz.

9. Perennial kadın olarak nitelendirdiğiniz müşterilerinizin istek ve gereksinimlerini ne derecede dikkate alıyorsunuz? İşletme olarak bu istek ve gereksinimleri öğrenmek amacıyla hangi yolları izliyorsunuz?

Yönetici 1: Bu grup daha sorgulayıcı, daha bilinçli ama başkalarına da saygı duyan bir grup. Güzel fikirler geliyor ama hepsi uygulanabilir olmuyor. Basit bir konuda bile fikir sahibi oldukları ve önerilerini ifade edip, fikrini paylaşan ve değişimini talep eden, kendi fikrinin uygulanmasını talep eden ama kendi fikri uygulanmasa da stüdyoda seçilen fikre uyum sağlıyor. Örneğin; kendi iş hayatında belki fikirlerini dayatıyorlardır, bunu bilemem. Sunulan hizmet tarafında ders ile ilgili asıl talepleri dersin hocası alıyor; ders şu şekilde olsun gibi belirtiyorlar. Yönetimsel açıdan ise; talepleri desk alıyor. Yönetim grubunda brainstorming yapıyor ve tüm gruba bilgi veriliyor.

Yönetici 2: Çok dikkate alıyoruz, onların ihtiyaçlarını giderebilecek, tatmin edebilecek programlar geliştirme / oluşturma çabası gösteriyoruz. Yurtdışı uygulamaları, örnekleri yakından takip ediyoruz. Örneğin 40+ fit mums özel çalışmalar geliştirme gibi...

Yönetici 3: Söz konusu misafirlerimiz, beklentilerinin karşılanmasında daha hassas bilinçli. Kendilerinden gelen taleplerin karşılanmasına önem veriyorlar ama anlayışlı da davranıyorlar. Örneğin derse girdi, çıktı, matlar niye kaydırmaz değil, niye uzun değil, niye bu matı tercih ettik gibi tüm bunlara ortak cevap vermeye odaklıyız. Küçük ya da büyük bir yorum gibi ayırım yok, her tür bilgi/öneri dikkate alıyoruz.

Yönetici 4: Her müşterimiz gibi 40 yaş üstü grubunda istek ve beklentileri bizim için çok önemli. Bu grupta talepler genellikle kendileriyle çalışan hocalar tarafından alınıyor. Eğer birebir değil de grup çalışması söz konusu ise; kararları hoca alarak, grup ile paylaşıyor. Biz kişisel davranmaya özen gösteriyoruz ancak herkesin isteğini aynı anda karşılamak da çok kolay bir iş değil. Ortak amaçlar, ortak çıkarlar yaratıp gruplardaki beklentileri yönetmeye çalışıyoruz.

Yönetici 5: Sözel olarak bize iletilen istekleri dikkate alıp mümkün olanları gerçekleştiriyoruz, öğrenmek için özel bir yol izlemiyoruz.

Yönetici 6: Bu kitleden gelen öneri ve istekleri kesinlikle dikkate alıyoruz. Yönetim ekibimiz ve uzmanlarımız, bu kitle ile birebir iletişimdelere ve müşteri deneyimi odağımızda gereksinimleri hızla tespit edebiliyoruz.

Yönetici 7: Çok önemsiyoruz. Anket, mail yoluyla geri bildirim, sohbet ederek ya da ders sonrası fikir alışverişinde bulunarak geri bildirim alıyoruz.

S10. Perennial müşterilerinize yönelik izlediğiniz deneyimsel strateji yaklaşımları firmanızdaki tüm çalışanlar tarafından benimseniyor mu, kurumunuz bunun için neler yapmaktadır?

Yönetici 1: Tabii ki tüm çalışanların desteği söz konusu. Zaten bazen günlük, genelde haftalık toplantılar yaparak, çalışanların da talepleri varsa ihtiyaçlarını anlamaya ve çözmeye çalışıyoruz.

Yönetici 2: *Evet, herkes kendini geliştirmek için eğitimler alıyor, güncel gelişmeleri takip ediyor. Eğitimler firma tarafından karşılanıyor.*

Yönetici 3: *Salona gelen misafirlerle ikili ve özel ilişkiler geliştirmek için, çalışanların memnun olması önemli. Bazen misafirlerimizden bile çalışanlarımız adına talepler gelebiliyor. Uzun süreli bir arada çalışmış, artık bir arkadaşları gibi görmeye başladıkları çalışanlarımız, bizim için de çok kıymetliler.*

Yönetici 4: *Çalışanlarımızın belki de en iyi anlaştığı grup Perennialler. Bu yüzden çalışanların özellikle eğitilmesi ya da yönlendirilmesi bile gerekmiyor. 40 yaş üstü müşterilerimiz ne istediğini bildikleri gibi, isteyiş tarz ve yaklaşımları da yapıcı olduğundan, çalışanlarımızın en rahat çalıştıkları müşterilerimizdir. Nadir de olsa çalışanlar ve müşteriler arasında sorun ya da gerginlik yaşanırsa hemen yönetici olarak bizzat sürece dâhil olup, çözüm yollarını beraber aramaya çalışıyorum.*

Yönetici 5: *Kurum olarak tüm çalışanlar aynı yolu izler, bize her zaman geri bildirimde bulunmalarını rica ediyoruz.*

Yönetici 6: *Evet, tüm çalışanlarımız tarafından benimseniyor.*

Yönetici 7: *Benimseniyor. Bunun için, düzenli toplantılar yapıyoruz.*

11. Firmanızca uygulanan deneyimsel müşteri ilişkileri yönetimi anlayışının müşteri sadakatini artırmaya dair olumlu bir etkisi olduğu yönünde herhangi bir araştırma yapılmakta mıdır?

Yönetici 1: *Birebir deneyimsel yaklaşım ile müşteri ilişkisini ölçmüyoruz ama firma olarak deneyimsel bir yönetim anlayışımız olduğundan, sadakat ölçümleri bence bu ilişkiyi de ölçmeye yarıyor. Mutlaka her üyelik, sonrasında da takip ediliyor. Sadakat ölçülüyor.*

Yönetici 2: *İkisinin birbiriyle bağlantısını ölçen bir araştırma yok ancak retention rate ölçümümüz var, tüm dünyada ölçümleme için kullanılan, 3 ay içinde üyelik alıp, bittikten sonra yeni üyelik alıyor mu almıyor mu? Yapılan tüm uygulamalar ve politikalar da retention'a hizmet ediyor.*

Yönetici 3: *Müşteri sadakati bizim gibi hizmet veren işletmeler için çok önemli. Bu nedenle sürekli anket ve çalışanlarla iletişim sırasında sormalarını sağlayarak, memnuniyet ölçümleri yapıyoruz. Müşteri sadakatimiz yüksek çıkıyor. Yıllardır bizimle çalışan misafirlerimiz var. Özellikle 40 yaş üstü misafirlerimizin sadakatleri daha yüksek. Bu grup daha zor güveniyor ama güvendiği zaman da alışkanlıklarından ya da bildiğinden vazgeçmek istemiyor.*

Yönetici 4: *Tabii ki düzenli olarak yapılmaktadır. Üyelik kartları ya da toplu özel ders alımları sonrasında, devam edip etmedikleri bilgisayarda çok da komplike olmayan, basit programlar aracılığı ile saklanıyor. Özellikle her yıl sonunda, devamlı müşterilerimizin sayısı ve oranı takip ediliyor.*

Yönetici 5: *Yapılmamaktadır ama oldukça yüksek düzeyde gözlemlenmektedir.*

Yönetici 6: *Hayır bir araştırma yapılmadı. Bununla birlikte kendi deneyimimizde, deneyimsel müşteri ilişkileri anlayışının sadakat yaratmaya olumlu katkısı olduğunu, problem oluştuğunda hızla ve kolaylıkla çözüme ulaşmamıza yardımcı olduğunu ve müşterilerin bizi diğer kişilere önermelerinde etkili olduğunu netlikle söyleyebilirim.*

Yönetici 7: *Henüz yapılmadı ancak ilerisi için takip sistemi kurulması düşünülmüyor.*

TARTIŞMA ve SONUÇ

Yapılmış olan mülakat çalışması, 3 bölümden oluşmaktadır. Mülakatın birinci bölümünde; işletmeye yönelik sorular yöneltilmiş olup, özellikle işletme deneyimi ve yönetim politikaları anlaşılmasına çalışılmıştır. Yöneticilerle yapılan mülakatta; 7 yöneticiden 5'i sektörde yer alma sürelerinin 10 yılın üzerinde olduğunu ifade etmiştir. İşletmelerinin müşteri deneyimine odaklılığını ölçtüğümüz soruda,

yöneticilerin tamamı çok önemsediklerini, dikkate aldıklarını ve bunun için esnek yönetim stratejileri dâhil olmak üzere birçok çaba sarf ettiklerini dile getirmişlerdir. Yöneticilerin, firmalarını rakiplerle karşılaştırmalarını istediğimiz 4'üncü soruda; hemen hepsi kendilerine özel programlar geliştirdiklerini ifade ederek, müşterilerin farklı beklentileri olduğunu dile getirmişlerdir. Yalnız yönetici 3; kendilerine diğer firmaları rakip olarak görmediklerini sadık iç ve dış müşterileri sayesinde, rakipsiz olduğunu ifade etmiştir.

Mülakatın ikinci bölümünde; perennial kavramına yönelik sorular yöneltilmiştir. Burada en çarpıcı sonuç, perennial kadın kavramını yönetici (3) dışında, hiçbir yöneticinin bilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Perennial kadın kavramını bilmeyen yöneticilere, mülakat sırasında açıklama yapılarak, kavram anlatılmış ve mülakata bu şekilde devam edilmiştir. 7 yöneticinin tamamı perennial kadınların, hedef kitlelerinde olduğunu dile getirerek, müşteri portföyünde yer aldıklarını belirtmiştir. Perennial kadınlara yönelik son soru olan "*Perennial kadınlar ile diğer müşterilerinizi karşılaştırdığımızda, hangi farklardan söz edebilirsiniz?*" ifadesine yönelik çok çarpıcı farklılıklar dile getirilmiştir. Perennial kadın müşterilerin ortak özelliklerinin; anlayışlı, ne istediğini bilen, hayatın içinde aktif olmaktan keyif alan, çözüm odaklı, kariyerlerine önem veren ve çalışanlar tarafından beklentilerinin anlaşılmasının daha kolay ve iyi ilişkiler geliştirilebildikleri olarak belirtilmiştir. Burada verilen yanıtlarda bazen mülakat dışına çıkan yöneticilerin, kişisel fikirleri yönetsel açıdan en az zorluk yaşadıkları müşteri grubu olduğu yönündedir.

Mülakatın üçüncü ve son bölümünde; işletmenin müşteri deneyimi odaklı stratejiler geliştirme yetenekleri ve izledikleri stratejiler anlaşılmasına çalışılmıştır. Yöneticilere yöneltilen ilk soru; genellikle müşteri öneri ve görüşlerinin arşivlenip arşivlenmediğine yönelik olmuştur. 7 yöneticiden 4'ü (Yönetici; 2,3,5,6) herhangi bir kayıt altına almadıklarını ifade etmiştir. Kayıt altına almama nedenlerinin, müşterileriyle kurdukları ikili ve özel ilişkiler olması gerekçe olarak gösterilmiştir. Perennial kadın müşterilerin beklenti ve ihtiyaçlarının nasıl karşılandığı sorusu yöneltildiğinde ise; yöneticilerden daha detaylı yanıtlar alınmıştır. Yöneticilerin 6'sı (Yönetici; 1, 3, 4, 5, 6, 7) öncelikle perennial kadın müşterilerinden, ders veren ya da Perennialler birebir iletişim halinde olan çalışanları aracılığıyla geri bildirim aldığını ifade etmiştir. Yalnızca yönetici 2, yurtdışı uygulamaları takip ederek, işletmelerine uyarladıklarını 40+ fit mums gibi programları takip ettiklerini belirtmiştir. 10. soruya "*Perennial müşterilerinize yönelik izlediğiniz deneyimsel strateji yaklaşımları firmanızdaki tüm çalışanlar tarafından benimseniyor mu, kurumunuz bunun için neler yapmaktadır?*" verilen yanıtlarda yöneticilerin tamamı, çalışanların süreci benimsediklerini, deneyimsel stratejileri uygulamaları için işletme tarafından eğitimler verildiğini ve periyodik toplantılarla bilgi alış-veriş yapıldığını söylemektedir. Son olarak yöneticilere yöneltilen; deneyimsel müşteri ilişkileri yönetim stratejileri ile müşteri sadakati ilişkisinin araştırılıp araştırılmadığı sorusuna, yönetici 3 ve yönetici 4 dışındakilerin tamamı hayır cevabını vermiştir. Deneyimsel müşteri ilişkileri stratejilerini uygulamakta ancak bunun ölçümünü yapmamaktadırlar.

Sıkı yapılandırılmış mülakat tekniği ile yapılan araştırma bulguları değerlendirilecek olursa; en büyük eksiğin müşteri deneyim stratejilerinin arşivlenmemesi ve kayıt altına alınmaması olduğu düşünülmektedir. Yöneticilerin stratejik yaklaşımları, müşterilerle ikili ilişki kuran çalışanlara güven esasına dayanmaktadır. Ancak bu durum, kurumsal hafızanın oluşması önünde engel olduğu gibi, iç müşteriye yani çalışanlara bağımlılığı da arttırmaktadır. Bir diğer eksiklik ise; deneyimsel müşteri yönetimi stratejilerine önem verildiği halde, müşteri sadakati üzerindeki etkisinin ölçülmemiş olmasıdır. Ölçümleme yapmak işletmelerin, ileriye yönelik planlamalarında ışık tutacak ve varsa eksikliklerin, sorunların tespit edilmesinde yol gösterecektir. Burada tamamen yönetsel sezilerle hareket edildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca perennial kadın kavramıyla geç tanışmış olmaları, sektörel açıdan bir zaaf oluşturmaktadır. Mülakat uygulaması sürecinde, yöneticilere perennial kavramı açıklandığında, aslında tam da hedef müşteri kitleleri olduğunu ve müşteri portföylerinin önemli bir

kısmını oluşturduğunu dile getirmişlerdir. Hem teorik hem de sahadaki pratik bağlamda, yeniliklerin takip edilmesi, araştırılması ve çalışanlarla paylaşılması önem arz etmektedir.

Araştırma sonucu önerileri; fitness salonu yöneticilerinin, yeni müşteri kavramları hakkında (perennial vb.) daha fazla literatürü takip etmeleri, müşteri davranışlarını ve sadakati etkileyen faktörleri bilmeleri ve bunu tüm çalışanlarla (iç müşteriler) paylaşmalarıdır. Bir diğer öneri de kurumsal hafızanın korunması adına gerek veri tabanlarında gerekse dosyalama ve raporlama çalışmaları yapılmasıdır. İşletmeler her ne kadar çalışanlarına güvenseler dahi hem müşteri portföylerini korumak hem de geçmişten öğrenme elde edebilmek adına hassas davranmalıdırlar. Bununla birlikte, “ölçülemeyen hiçbir şeyin yönetilemeyeceği kuralı” da unutulmamalıdır. İzlenmekte olan stratejilerin sonuçlarını değerlendirmek de kurumsallaşmanın ve yönetebilmenin kuralıdır. Müşteri deneyimi yönetimi, yönetsel açıdan işletmelere çok büyük avantajlar sağlamaktadır. Ancak yönetsel açıdan izlenen stratejilerin, ne tür sonuçlar elde etmeyi sağladığı ölçümlenmezse, büyük resmi görmekten uzaklaşılır.

Gelecekte yapılacak çalışmalara öneriler ise; perennial kadın müşterilerin farklı sektörlerdeki (kozmetik, hazır giyim, elektronik eşya, mobilya vb.) değerlendirmeleri yapılabilir. Yine İstanbul ilinde yapılan bu çalışmanın sınırları genişletilerek, Türkiye genelindeki fitness salonlarına yönelik araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Aksatan, M., ve Aktaş, G. (2012). Küçük konaklama işletmelerinde müşteri ilişkileri yönetimi: Alaçatı örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 233-247.
- Alwin, D. F. (2002). Generations x, y and z: Are they changing America?. *Contexts*, 1(4), 42-51.
- Argın, Ş. (1992). Boş Zamanın Toplumsal Anlamı Üzerine Notlar, *Birikim Dergisi*, 43,29-41.
- Best, R. J., and Kenneth, C. A. (1992). *Consumer behavior: Implications for marketing strategy*. Irwin.
- Chang, I. (2007). Tweens now occupy a top spot in minds of product marketers. *PRweek*, 10(17), 9.
- Çinar, R., ve Çubukçu, İ. (2009). Tüketim toplumunun şekillenmesi ve tüketici davranışları-Karşılaştırmalı bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 277-300.
- Grönroos, C. (2001). The perceived service quality concept – a mistake?, *Managing Service Quality: An International Journal*, 11 (3), 150-152.
- Dikici, F. H. (2015). Otel işletmelerinin müşteri ilişkileri yönetimine bakışı: Isparta örneği. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 4(2), 344-358.
- Ellwood, I., and Shekar, S. (2010). Wonder Woman–Marketing Secrets for the Trillion-dollar Customer. *Journal of Consumer Marketing*.
- Ersöz, M., ve Aydemir, M. A. (2021). Kalıcı, Sürekli ve İlgili: Yaşsız Yaşlılar (Perennialler). *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 19-46.
- Featherstone, M. (2006). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, (Çev: Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Heineke, A., and Ormerod, P. (2009). Non-additive market demand functions: Price elasticities with bandwagon, snob and veblen effects. Citeseerx.ist.psu.edu, pp.1-32.
- Hirschman, E. C., and Holbrook, M. B. (1982). Hedonic consumption: Emerging concepts, methods, and propositions. *Journal of Marketing*, 46(3), 92-101.

<https://www.perennialproject.com/category/career-personal-journeys/>(Erişim tarihi 29.11.2021)

<https://www.mamamia.com.au/what-is-a-perennial/> (Erişim tarihi 30.11.2021)

<https://www.capgemini.com/resources/the-disconnected-customer-what-digital-customer-experience-leaders-teach-us-about/> (Erişim tarihi 18.12.2021)

Jain, R., Aagja, J., and Bagdare, S. (2017). Customer experience—a review and research agenda. *Journal of Service Theory and Practice*, 27(3), 642–662.

Kapil, Y., and Roy, A. (2014). Critical evaluation of generation Z at workplaces. *International Journal of Social Relevance & Concern*, 2(1), 10-14.

Karabulut, M. (1989). Tüketici davranışları: pazarlama yeniliklerinin kabulü ve yayılışı (3. Baskı). *İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Venüs Ofset*.

Kotler, P. (2003). *Marketing insights from A to Z: 80 concepts every manager needs to know*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Kurumu, T. D. (1954). Türk Dil Kurumu. D., İlaç ve Eczacılık Terimleri Sözlüğü, s.2014.

Leibenstein, H. (1950). Bandwagon, snob, and Veblen effects in the theory of consumers' demand. *The Quarterly Journal of Economics*, 64(2), 183-207.

Luke, H. M. (2011). *The way of woman: Awakening the perennial feminine*. Image. Crown Publishing Group, Manhattan, 1-224.

Mason, R. (1992). Modelling the demand for status goods. *ACR Special Volumes. Meaning, Measure, and Morality of Materialis*, pp.88-95.

Mathur, A., Moschis, G. P., and Lee, E. (2003). Life events and brand preference changes. *Journal of Consumer Behaviour: An International Research Review*, 3(2), 129-141.

Mucuk, İ. (2009). Tüketici Davranışlarını Etkileyen Faktörler. *Pazarlama İlkeleri*, 17. Baskı, Türkmen Kitabevi, İstanbul.

Oliver, R. L. (1997). *Satisfaction: A Behavioral Perspective on the Consumer*. New York, NY: McGraw-Hill.

Palmer, A. (2010). Customer Experience Management: A Critical Review. *Journal of Service Marketing*, 24 (3), 196–208.

Pine, B. J., and Gilmore, J. H. (1998). *The experience economy: Work is theater and every business a stage*. Cambridge, MA: Harvard Business School Press.

Saini, S., and Singh, J. (2020). Managing Consumer Loyalty: An Expanded Model of Consumer Experience Management and Consumer Loyalty. *International Journal of Asian Business and Information Management*, 11(1), 21-47.

Klink, R. R., Zhang, J. Q., and Athaide, G. A. (2020). Designing a Customer Experience Management Course. *Journal of Marketing Education*, 42(2), 157–169.

Schiffman, L. G., Kanuk, L. L., Kumar, S. R., and Wisenblit, J. (2010). *Consumer Decision Making and Beyond*. 10th ed., Pearson Education, New Delhi, pp. 424-465.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Yolal, M., ve Çetinel, F. (2005). Otel işletmelerinde müşteri ilişkileri yönetimi. *Doğu Akdeniz Üniversitesi Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 13-33.

Yu, H. C., and Miller, P. (2005). Leadership style: The X Generation and Baby Boomers compared in different cultural contexts. *Leadership & Organization Development Journal*. 26(1), 35-50.

Zemke, R., Raines, C., and Filipczak, B. (2013). *Generations at work: Managing the clash of Boomers, Gen Xers, and Gen Yers in the workplace*. Harper Collins Publishers, United Kingdom ,pp.1-304.

Williams, K. C., Page, R. A., Petrosky, A. R., and Hernandez, E. H. (2010). Multi-generational marketing: Descriptions, characteristics, lifestyles, and attitudes. *The Journal of Applied Business and Economics*, 11(2), 1-17.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

İşletme Öğrencilerinin Muhasebe Algılarına İlişkin Metaforlar

Doç. Dr. Şule YILDIZ, Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Sakarya, e-posta: kasapoglu@sakarya.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4630-0637>

Amine MOUSSA HISSEINE, Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Sakarya, e-posta: amine.hisseine@ogr.sakarya.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3208-0696>

Khal Mohammad SHARIFI, Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Sakarya, e-posta: khal.m.sharifi2018@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3519-2017>

Öz

Çalışmanın amacı, muhasebe eğitimi alan işletme bölümü öğrencilerinin muhasebe kavramına ilişkin algılarını bazı metaforlar yardımıyla belirlemektir. Bu amaçla, 2020-2021 öğretim yılında, Sakarya Üniversitesi İşletme bölümünde genel muhasebe dersini alan 112 öğrenciden “eğer muhasebe bir renk (hayvan, besin türü, mevsim, oyun, çiçek ve eşya) olsaydı, “...” olurdu. Çünkü “...” cümlelerini tamamlamaları istenmiştir. Veriler frekans, yüzdeler ve içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin nitel analizi sonucu “gerekli, faydalı, önemli” ve “heyecan verici” ve “dikkat ve çok çalışma gerektirme” algılarının ön plana çıktığı görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin her bir kategori için en yaygın olarak kullandıkları metaforlar sırayla “kırmızı, inek, su, ilkbahar, saklambaç, gül ve hesap makinesi” dir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Eğitimi, Metafor, Muhasebe Algısı.

Makale Gönderme Tarihi: 15.02.2022

Makale Kabul Tarihi: 02.05.2022

Önerilen Atf:

Yıldız, Ş., Moussa Hisseine, A. ve Sharifi, K. M. (2022). İşletme Öğrencilerinin Muhasebe Algılarına İlişkin Metaforlar, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(5): 545-561.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2022, 5(5): 545-561. DOI:[10.26677/TR1010.2022.976](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.976)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Metaphors Related to Accounting Perceptions of Business Students

Associate Prof. Dr. Şule YILDIZ, Sakarya University, Faculty of Management, Sakarya, e-mail: kasapoglu@sakarya.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4630-0637>

Amine MOUSSA HISSEINE, MSc. Student, Sakarya University, Business Institute Sakarya, e-mail: amine.hisseine@ogr.sakarya.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3208-0696>

Khal Mohammad SHARIFI, MSc. Student, Sakarya University, Business Institute, Sakarya, e-mail: khal.m.sharifi2018@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3519-2017>

Abstract

The aim of the study is to determine the perceptions of the students of the department of business administration who receive accounting education about the concept of accounting with the help of some metaphors. For this purpose, in the 2020-2021 academic year, 112 students who have attended the general accounting course in Sakarya University Business Administration said, "If accounting was a color (animal, food type, season, game, flower and item), it would be "...". Because "") were asked to complete their sentences. Frequency, percentage calculations and content analysis methods were used in the analysis of the data. As a result of the qualitative analysis of the data obtained, it is seen that among the perceptions of, "necessary, useful, important", "exciting" and "requiring attention and hard work" come to the fore. The most common metaphors used by the students participating in the research for each category are "red, cow, water, spring, hide and seek, rose and calculator".

Keywords: Accounting Education, Metaphor, Accounting Perception.

Received: 15.02.2022

Accepted: 02.05.2022

Suggested Citation:

Yıldız, Ş., Moussa Hisseine, A. and Sharifi, K. M. (2022). Metaphors Related to Accounting Perceptions of Business Students, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(5): 545-561.

GİRİŞ

Muhasebe eğitiminde amaç anlamlı ve kalıcı öğrenme ile değişen ekonomik ve sosyal şartlar doğrultusunda iş dünyasının ihtiyaç duyduğu nitelikte ve kalitede meslek mensubu yetiştirebilmektir (Yıldız ve Ülkü, 2017:116). Bu amacın gerçekleştirilmesinde geleceğin potansiyel meslek mensubu olarak üniversitelerin işletme bölümlerinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerin, muhasebeye ve mesleğe bakış açıları ve algıları önem kazanmaktadır. Çünkü ancak mesleği yapmaya istekli ve gönüllü olan kişiler etkin öğrenme ile o mesleğin gerektirdiği niteliklere sahip olup, muhasebe sisteminden beklenen doğru, güvenilir ve kaliteli bilgi üretimini gerçekleştirebilirler. Ancak muhasebe mesleğinin gereksinimleri ile bu alanda eğitim alan kişilerin sahip oldukları nitelikler her zaman örtüşmeyebilir. Sevmediği, ilgi duymadığı, istemediği veya mesleği yeterince tanımadığı halde muhasebe mesleğini seçen kişilerin meslekte başarılı olma şansı oldukça azdır.

Öğrencilerin muhasebeye, muhasebe derslerine, muhasebe mesleğine bakış açıları, onların gelecekteki kariyer seçimlerini ve kararlarını da etkileyecektir. Olumsuz bakış açısı ve algıya sahip öğrenciler dersleri takip etmede ve anlamada başarılı olamayacakları gibi öğrenme sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaşacaklardır. İşte bu noktada kullanılacak araçlardan biri de metaforlardır.

Metafor “mecaz, benzetme” anlamına gelir. Metafor teorisi, Lakoff ve Johnson'ın (1980) insanların zihinsel modellemesini ve davranışlarını anlamak için metaforların gücünü belirleyen çalışmalarına dayanmaktadır. Lakoff ve Johnson'a (1980:5) göre metaforlar, bir şeyi başka bir şey açısından anlamamıza ve deneyimlememize yardımcı olur. Bu nedenle metaforlar akıl, hayal gücü ve duygu dünyaları arasında köprü kurarak düşünce ve eylemin temel bir ilkesi olarak kabul edilirler. Aralarında benzerlik olan iki kavramdan birinin diğeri yerine kullanılmasıyla oluşan (Çalışkan, 2013:96) metaforlar olayların oluşumuna ve ilerleyişlerine ilişkin düşüncelerimizi meydana getiren, yönlendirip şekillendiren ve denetleyen baskın zihinsel araçlardır (Miller, 1987). Metaforlar, belirli durumlarda kendi imajımızı filtrelememize, yapılandırmamıza ve anlamamıza yardımcı olan araçlar olarak görülebilir (Inns, 2002:307). Metaforlar, yeni fikirlerin kavramsallaştırılmasını, soyutlamaların ve karmaşıklıkların anlaşılmasını sağlar (Walters ve Young, 2008:805). Kavramların anlaşılması (Kalaycı, 2018:4) ve bireylerin algılarını anlamada yardımcı olan metaforlar (Abay vd., 2017:3) öğrenmede bir araç olarak kullanılmaktadırlar. Metaforlar, motivasyonu ve ilgiyi artırır, sezgisel yeteneği ve duysal ilerlemeyi geliştirir, derse olan korku, kaygı ve isteksizliği yok edebilir. Böylece etkin öğrenme gerçekleşebilir. Ayrıca, metaforlar öğreticilerin öğrencilerde geçmiş konulara yönelik bilgi ve tecrübeleri ışığında oluşabilecek yanlış anlamaları da belirleyebilir (Arslan ve Bayrakçı, 2006:104).

Sosyal bilimlerde çeşitli araştırmalara konu olan metaforların kullanıldığı alanlardan biri de muhasebedir. Young (2013) metaforların muhasebe uygulamaları, muhasebe araştırmaları ve eğitimi bağlamında dikkate değer bir çalışma konusu olduğunu öne sürmüştür. Metafor teorisi ve stereotiplerin (kalıp yargılar) analizi konuları muhasebe literatürü için yeni sayılabilir. Bu konudaki çalışmalardan biri Richardson ve arkadaşları tarafından yapılmış ve muhasebedeki stereotip algıları ele alan 31 makale incelenmiştir. (Richardson vd., 2015:33). Öğrencilerin inanç ve algıları çeşitli kültürel ve bağlamsal faktörlere bağlı olmakla birlikte (Curtis vd., 2017) farklı amaçlarla metaforların kullanıldığı ve muhasebe algılarının ölçüldüğü çalışma sayısı göreceli olarak azdır (Mellado vd., 2020:3). Bu çalışmanın amacı, muhasebe eğitimi alan işletme bölümü öğrencilerinin muhasebeye ilişkin algılarını bazı metaforlar yardımıyla tespit etmektir. Öğrenci algı ve bakış açılarının tespitinin, derslerin planlanmasında, ders öğretim tekniklerinin gözden geçirilmesinde, öğrencilerin derse ilgi ve dikkatinin çekilmesinde yardımcı olabilecektir.

LİTERATÜR TARAMASI

Literatürde muhasebe, muhasebeci ve muhasebe derslerine yönelik öğrenci algılarının metaforlar aracılığı ile incelendiği çalışmalar aşağıda sıralanmıştır.

Mellado, Parte, ve Villanueva (2020), İspanya da lisans son sınıf öğrencilerinin muhasebe mesleğine ilişkin algılarını kişisel metaforlarının analizine dayalı olarak araştırmışlardır. Öğrencilere “kendinizi muhasebe meslek mensubu olarak tanımlamak için hangi metafor veya metaforları kullanırdınız? Sorusu sorulmuştur. Veriler, öğrencilerin metaforlarını yazarak ve çizerek (görsel) ifade ettikleri açık uçlu bir ankete verdikleri yanıtlardan elde edilmiştir. Sonuçlar, araştırmaya katılanların çoğunun muhasebe mesleği hakkında oldukça geleneksel görüşlere sahip olduğunu ve çoğunun muhasebe ve muhasebe eğitimine benzer yaklaşımlar sergilediğini göstermiştir. Ayrıca katılımcıların metafor seçimi ile katılımcıların özellikleri (cinsiyet, yaş, uyruk) arasında ilişki bulunamamıştır. Çok az öğrenci, işbirlikçi çalışma veya muhasebecilerin etik sorumluluğu ile ilgili metaforlar kullanmıştır.

Konuk ve Karaca (2021), yabancı öğrencilerin muhasebeye yönelik algılarını renk, hayvan, besin türü, mevsim, oyun, çiçek ve eşya metaforları ile araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, öğrencilerin kullandıkları metaforların daha çok olumlu anlam taşıdığı, öğrencilerin Türkiye’deki muhasebe eğitiminden memnun oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Sekizsu ve Coşkun Arslan (2020), öğrencilerin muhasebe kavramına ilişkin algılarını metaforlar yoluyla ölçmeyi amaçladıkları çalışma sonucunda öğrencilerin muhasebeye yönelik olarak en çok siyah, arı, kış, bilgisayar, nar, puzzle, kaktüs, yaprak sarması, Sylvester Stallone ve Bülent Ersoy metaforlarını kullandıkları tespit edilmiştir. Fidan ve Ağırbaş (2020), çalışmalarında genel muhasebe dersini alan öğrencilerin muhasebe kavramına yönelik algılarını incelemiştir. Çalışmada renk, mevsim, oyun, hayvan, besin ve eşya metafor kavramları ve muhasebe algılarına yönelik bulgular elde edilmiş ve öneriler sunulmuştur.

Akın ve Ay (2019) muhasebe öğrenimine yönelik öğrenci algılarını, metaforlar aracılığıyla inceledikleri çalışma sonucunda, en çok yinelenen metaforların “Hayat (10), Matematik (7), Su (4), Yapboz (3), Bulmaca çözmek, (2), Bulmaca (2), İhtiyaç (2), Bina (2) ve Tarla (2)” olduğu görülmüştür. Kurnaz ve Eyceyurt Batır (2019), öğrencilerin genel muhasebe dersine yönelik algılarını metaforlar aracılığıyla incelemiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin metaforları genelde olumsuz algıladıkları görülmüştür. Akpınar ve Yıldız (2018) çalışmalarında, öğrencilerin muhasebe kavramına yönelik algılarını metaforlar yardımıyla araştırmışlardır. Sonuçta, öğrencilerin en fazla kullandıkları metaforlar sırayla “siyah, aslan (kaplan), sebze türü, kış, saklambaç, kaktüs ve hesap makinesi” olarak tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin en çok metafor oluşturduğu kategori “zor, sıkıcı ve karmaşık bir ders olarak muhasebe” dir.

Taylor vd., (2018) bir Avustralya üniversitesindeki öğrencilere derslerde dijital hikaye anlatımı ve görsel metaforu dahil ederek algılarını ölçmek için anket uygulamışlardır. İki yarıyılı kapsayan çalışmada, ikinci yarıyıldan sonra muhasebe öğrencilerinin ortalama yanıtlarının tüm sorular için birinci yarıyıl anketine göre daha yüksek olduğunu göstermiştir. Dijital hikaye anlatımı ve oluşturulan görsel metaforların entegrasyonunun, belirli bir disiplinden bağımsız olarak incelenen tüm özelliklerde gelişmiş algılarla ilişkili olduğunu göstermiştir. Yazarlar, derslerde dijital hikaye anlatımı ve görsel metafor kullanımının öğrenci katılımını ve kavramsal anlayışı geliştirdiği sonucuna varmışlardır.

Geiger ve Ogilby (2000), çalışmalarında öğrencilerin genel muhasebe dersine yönelik algılarının dönem başında ve sonunda farklılaşıp farklılaşmadığını incelemiştir. Araştırma sonucunda, dönemin başındaki pozitif algının dönem sonunda azaldığı görülmüştür. Jones ve Fields (2001), araştırmaları sonucu genel muhasebe dersi için öğrencilerin muhasebeyi negatif olarak

algıladıklarını ve derse yönelik başarısızlık ve korkaklık gibi duygular beslediklerini tespit etmişlerdir.

Gökgöz (2012) genel muhasebe dersini alan öğrencilerin metaforlar kanalıyla muhasebeci kavramına yönelik algılarını araştırmışlardır. Sonuçta, öğrencilerin en sık kullandığı metaforlar hesap makinesi, matematikçi, bahçıvan, tilki ve karınca olarak belirlenmiştir. Yine, muhasebeci kavramına yönelik en baskın algı “muhasebeciler etik değerlere bağlı değildir” dir. Yine Gökgöz ve Dizkırıcı (2013) 195 öğrenciye yönelik yaptıkları araştırmada, muhasebeye yönelik en fazla kullanılan metaforlar hesap makinesi, matematik, terazî, puzzle ve bilmece olarak belirlenmiştir. Yine, “muhasebede sonuca ulaşmak için aşamalardan geçmek gerekir” “muhasebe matematiksel işlemlerden oluşmaktadır” ve “muhasebe aynı işlemlerin tekrarıdır” ve “muhasebe para demektir” başlıkları öne çıkmıştır.

Güler vd. (2016), muhasebe eğitimi alan 200 öğrencinin “muhasebeci” kavramına ilişkin algılarını metaforlar kanalıyla belirlemeye çalışmıştır. Araştırma sonucunda, öğrenciler tarafından en fazla kullanılan metaforların parasal kavramlar oldukları tespit edilmiştir. McGoun, Bettner ve Coyne (2007) hangi metaforların finansal tablo oluşumuna yardımcı olduğunu ve bu konuda ortak bir dil olup olmadığını incelemişlerdir. İşletmelerin finansal dilinin daha önce yapılan çalışmalara göre; en çok “Mercek, Fotoğraf ve Sözcük türetme oyunu” olarak ifade edildiği görülmüştür.

YÖNTEM

Çalışmanın amacı, işletme bölümü öğrencilerinin muhasebe kavramına ilişkin algılarını farklı metaforlar yoluyla tespit etmektir. Bu amaçla birinci sınıf öğrencilerinden muhasebe ile tanıştıkları ilk ders olan genel muhasebe dersinde renk, hayvan, besin türü, mevsim, oyun, çiçek ve eşya metaforları aracılığıyla muhasebeyi tanımlamaları istenmiştir. Çalışmanın öğrenci muhasebe algılarının ne yönde olduğunu tespiti, varsa olumsuz algı ve bakış açılarının sebeplerinin incelenmesi açısından fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışma, muhasebe öğretim üyeleri açısından ders planlama ve müfredat geliştirme çalışmalarında nelere öncelik verilmesi gerektiğinin belirlenmesi ve bu sayede dersin önemi ve gerekliliğine ilişkin nasıl bir farkındalık oluşturulacağı hakkında yol gösterici olabilecektir.

Çalışma, 2020-2021 öğretim yılının bahar döneminde Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme bölümünde genel muhasebe dersini alan toplam 112 öğrenci katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Derse kayıtlı öğrenci sayısı 154 olup evrenin %72'sine ulaşılmıştır.

Pandemi koşulları nedeniyle online eğitimin sürdürüldüğü üniversitede, anketler öğrencilere online olarak ulaştırılmıştır. Sorular iki kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde öğrencilerin demografik özellikleri sorulmuş, ikinci kısım da ise öğrencilerden ankette yer alan “Eğer muhasebe bir renk (hayvan, besin türü, mevsim, oyun, çiçek ve eşya) olsaydı, “.....” olurdu. Çünkü “.....” cümlelerini tamamlamaları istenmiştir. Veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Öğrenci cevapları kullanılan metafor, kaynağı ve gerekçesi açısından incelenmiştir. Öğrencilerin her bir kategori için geliştirdikleri metaforları ne sıklıkla kullandıkları belirlenmiştir. Bu aşamada, gerekçesiz, ya da metafor ve kaynak arasında bağlantı kurulamayan metaforlar dikkate alınmamıştır. Son olarak benzer temaları içeren metaforlar 9 kavramsal kategori altında toplanmıştır. Bunlar, “Heyecan verici bir ders olarak muhasebe”, “Zor, sıkıcı, karmaşık bir ders olarak muhasebe”, “Kurallı, düzenli ve sistematik bir ders olarak muhasebe”, “Diğer bilim dallarıyla ilişkili bir ders olarak muhasebe”, “Yol gösterici bir ders olarak muhasebe”, “Dikkat ve çok çalışma gerektiren bir ders olarak muhasebe”, “Zeka gerektiren bir ders olarak muhasebe”, “Gerekli, faydalı ve önemli bir ders olarak muhasebe”, “Parayla ilişkili bir ders olarak muhasebe” dir.

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğinin belirlenmesinde Miles ve Huberman'ın (1994) Güvenirlik=görüş birliği/(görüş birliği+görüş ayrılığı) formülü kullanılmış ve çalışmanın güvenilirliği %94 olarak hesaplanmıştır.

BULGULAR

Araştırmada öncelikle öğrencilerin yaş, cinsiyet ve öğretim türüne ilişkin demografik özellikleri, frekans ve yüzdeler halinde verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Cevap	Frekans	%
Yaş	20 yaş ve altı	52	46
	21 yaş ve üstü	60	54
	Toplam	112	100
Cinsiyet	Kadın	50	45
	Erkek	62	55
	Toplam	112	100
Öğretim Türü	I. Öğretim	69	62
	II. Öğretim	43	38
	Toplam	112	100

Tablo 1'e göre, öğrencilerin % 46'sı 20 yaş ve altı, % 54'ü 21 yaş ve üstü yaş aralığındadır. Yine katılımcıların %45'i kadın, %55'i erkek, %62'si birinci öğretim, %38'i ikinci öğretim öğrencisidir.

Aşağıda, öğrencilerin renk, hayvan, besin türü, mevsim, oyun, çiçek ve eşya kategorileri için ürettikleri muhasebe metaforları, her başlık için ilginç bulunan örneklerle birlikte verilmiştir. Sonrasında bu yedi metafor kategorisinde verilen öğrenci cevapları incelenerek muhasebenin farklı yönlerine odaklanan metaforlar doğrultusunda, öğrencilerin muhasebeye ilişkin algıları dokuz başlık altında toplanmıştır.

Tablo 2. Bir Renk Olarak Muhasebe Algısı

Renkler	f	Çünkü
Kırmızı	22	"Kırmızıdır, çünkü muhasebe de haz verir ve canlı bir bölümdür". "Kırmızı gibi insana birçok fırsat sunan iddialı bir alan." "Çünkü kırmızı tıpkı muhasebe gibi insanı kendine çeken bir renktir". "Kırmızı dikkat çekicidir. Bir işletmede de ilk dikkat çekilen yer muhasebe verileri ve kardır". "Çünkü muhasebe canlı ve hareketli bir alandır." "Muhasebe de kırmızı ile yazılan yazılar ve kırmızı ile boyanan dikkat tabelaları gibi dikkat gerektiren bir iştir". "Çünkü çok dikkat edilmesi gerekir ya çok sevilir ya da hiç sevilmez." "Çünkü kırmızı ateşi simgeler, en küçük hatamızda yaptığımız muhasebe kaydının tamamen yanmasına neden olur bu da muhasebenin riskli yanını temsil eder". "Kırmızıdır, çünkü muhasebe zor bir derstir ve dikkat gerektirir". "Muhasebe kırmızı gibi sınırları ve durmanızı gereken yerleri gösterir."
Siyah	19	"Muhasebenin rengi siyahtır, çünkü bütün veriler nettir, hesaplar şaşmaz, kesin belgelerin bir araya gelmesiyle oluşur." "Çünkü siyah nasıl ağır ve asil duruyorsa muhasebe de işletme de öyle duruyor". "Çünkü siyah hırsı ve gücü temsil eder, muhasebe de işletmede gücü temsil eder". "Muhasebe siyah gibi disiplini sağlar "Çünkü siyah için birçok renk gerekli, muhasebe de birçok alanda kullanılır". "Siyah tüm renklerin birleşmesiyle olur, muhasebe işlemleri de eksiksiz olmalıdır". "Siyahdır, çünkü çok itici, sıkıcı ve karmaşık". "Çünkü anlamadığın zaman siyah gibi iç karartıcı ve sıkıcı gelir". "Siyah gibi kesin ve katı kuralları vardır." "Çünkü dışardan basit gibi görünür ama içine girdiğiniz zaman siyah bir çukur gibi seni içine çeker, konu çokluğundan çıkamazsınız". "Çünkü siyah keskindir ve nettir. Muhasebede net kuralları vardır". "Çünkü muhasebe etik olmayan işlerin dönebileceği alandır ve bu muhasebenin karanlık yanını temsil eder" "Dönem sonunun nasıl olacağını bilememek siyah gibi karamsarlığa sebep olur". "Anlaşılması ve yapılması biraz zor, siyah kadar karanlık".

Beyaz	17	"Muhasebenin rengi beyazdır. Çünkü herşey şeffaftır, nettir, sana temiz beyaz sayfalar açtırır". "Beyazdır, çünkü muhasebe defterlere kayıt demektir, sayfa renkleri de beyazdır, herşey apaçık ve kesindir". "Beyaz gibi her kararın içinde yer alır" "Çünkü muhasebe yılsonunda hesapları kapatır, bilançoğu düzenler ve yeni temiz bir sayfa açar". "Hesaplar temiz ve düzenli bir şekilde tutulur.". "Çünkü beyaz tüm renk oluşumlarında vardır ve gereklidir, tüm işletmeler için de muhasebe gereklidir". "Çünkü karmaşık değildir, düzdür" "Ülkemizde muhasebenin vergi toplanmasında önemli görevi vardır, bu görev beyaz gibi doğruluğu, dürüstlüğü, tarafsızlığı ve saflığı temsil eder". "Beyaz temizlik ve düzeni temsil eder, muhasebe de sistematik ve düzenli olmalıdır". "Beyaz ışığın tüm renkleri içermesi gibi muhasebe biliminin de işletmeyle ilgili birçok uygulamayı kapsamaması, göz önünde bulundurulması gerekir". "Beyaz temizse güzeldir, kirliyse kötü görünür. Muhasebe de doğru tutulduğunda iyidir, herşey beyaz gibi açık ve net olur, işletmenin bir görünümüdür. Ama yanlış tutulursa, kurallara uyulmazsa işletmeye çok zarar verir, çok dikkat etmek gerekir".
Gri	14	"Çünkü her alanda kullanılması gerekmez ama kritik yerlerde lazım olabilir". "Çünkü ne tam siyah ne de tam beyazdır. Ancak başarıyla ya siyah olursun ya da beyaz". "Çünkü muhasebe de gri gibi çok sade, heyecansız, monoton ve düz bir iştir". "Gri gibi biraz sıkıcıdır" "Muhasebe illegal iş yapmak ve yapmamak arasında kalmaktır" "Griye benzer, çünkü çok karmaşık ve detaylı" "Başlarda basit gelir beyazdır anlaşılır daha sonra zorlaşır ve siyahtır yapması güçtür. Daha ileriyi gittiğimizde belirsizdir ne basit ne zordur bu yüzden gridir."
Mavi	11	"Mavidir. Çünkü rakamların gücü sonsuzdur". "Muhasebe engin bir deniz veya okyanustur. Her geçen gün yeni kanunlar çıkar ve öğreneceğin şey asla bitmez". "Okyanus kadar derin veya gökyüzü kadar geniş olmalara sahiptir" "Çünkü muhasebenin sistematik ve düzgün işlemesi gerekir. Güvenin rengi mavidir". "Mavi rengi adı altına birçok renk gizlidir. Yani dersin adı ve konuları değişse de ona benzeyen ve onu anımsatan renkler hep vardır." "Çünkü dosya renkleri mavidir ve muhasebe dosyalamak ve kaydetmek demektir. Veya mali müşavirlik tabelası mavidir. Bu yüzden muhasebe denilince aklıma bir renk geliyorsa o renk mavidir."
Yeşil	9	"Paranın rengi yeşildir. Muhasebe uygulamada genellikle para ile ilgilendir." "Çünkü muhasebe genelde para kaydı tutar, parasal değerleri ve işleri kapsar." "Çünkü doğada yeşilin bir sonu tonu ve ayrıntısı vardır Muhasebenin de çeşitli dalları ve alt konuları olduğu gibi"
Kahverengi	8	"Çünkü anlaşılması zordur ama eğlencelidir." "Kahverengi ciddiyetin rengidir, muhasebe de ciddi yapılması gereken bir iştir" "Kahverengi gibi boğucu ve sıkıcı bir görünümü var".
Sarı	6	"Çünkü her gün ihtiyaç duyduğumuz güneş ışınları gibi muhasebeye de ihtiyaç duyarız" "Sarı ilgiyi ifade eder. Muhasebe de hem birey hem de işletme ile sıkı ilgi içindedir. Bu sıkı ilgi aradaki bağlantıyı kuvvetlendirir ve muhasebeyle işletmeyi bütünleştirir" "Sarı gibi, güneş gibi etrafta, işletmeyle ilgili olanları aydınlatır". "Çünkü sarı ana renklerden biridir, muhasebe de tüm işletmelerin ana dallarından biridir."
Lacivert	6	"Çünkü lacivert rengi güven, otorite, kontrol, sorumluluk ve düzen anlamına gelir. Bu özelliklerin hepsi muhasebenin ta kendisidir." "Sayılar ve ekonomiyle alakalı dersler ciddi bir renk olan laciverti hatırlatır."

Tablo 2' de, "renk olarak muhasebe" algılarının frekans değerleri ve her renk için farklı gerekçeler görülmektedir. Öğrencilerin en sık kullandıkları ilk üç metafor, "Kırmızı, siyah ve beyaz" dır. Sözkonusu renkleri olumlu anlamda kullanan öğrenciler, kırmızı renk ile, muhasebede dikkatin önemine, siyah renk ile muhasebedeki disiplin ve işletmeye kattığı güce, beyaz renk ile muhasebe verilerindeki şeffaflık, açıklık ve netliğe vurgu yapmışlardır. Olumsuz algılardaki vurgu ise, kırmızıda muhasebenin hata kabul etmeyen ve riskli yapısına, siyahta, sıkıcı, zor ve karmaşık bir ders olmasına, beyazda ise muhasebedeki kötü niyetli uygulamaların işletmeye vereceği zarara yönelik kullanıldığı görülmektedir

Tablo 3. Bir Hayvan Olarak Muhasebe Algısı

Hayvan	f	Çünkü
İnek	16	"İnek olurdu. Çünkü insanlara katkısı çoktur, bizim için inek eti nasıl yararlıysa muhasebe bilgisi de iş hayatı için yararlıdır". "Çünkü ineğin etini yeriz, sütünü içeriz, sütünden peynir yoğurt yaparız. Muhasebeyi de birçok işte temel bazlı kullanıyoruz ve daha de geliştirebiliyoruz" "Diğer tatlı bulup sevdiğimiz hayvanların yanında ineğin değerini çokta bilmiyoruz ancak ineğin hem sütünden hem de etinden faydalanıyoruz. Muhasebe de bir işletmenin aslında çok önemli bir unsurunu temsil etmekte. Çünkü verileri veririz ve sonuç alırız. Tıpkı yem-süt gibi."
Karınca	15	"Muhasebeci karınca gibi çok çalışır, muhasebecilik ciddi sabır, akıl ve çalışkanlık isteyen işkolik bir meslektir", "Muhasebe öğrenmek için karınca gibi çok sıkı ve düzenli çalışmak gerekir". "Çünkü planlı, sistematik ve sorumlu olmayı gerektirir". "Çünkü karıncalar küçük parçalardan düzenli büyük bir bütün elde ederler. Muhasebe de hesapları düzenler ve bir araya getirir" "Çünkü karınca her ne kadar küçük olsa da üstlendiği sorumluluk büyüktür, muhasebe de dışarıdan ne kadar önemsiz ve küçük gözükse de işletme içerisindeki sorumluluğu çok fazla ve önemlidir." "Çünkü karıncalar tüm yaz kış geçirmek için yiyecek toplarlar, muhasebe

		<i>de işletmenin devamını sağlması için sürekli ve düzenli şekilde kayıt tutar". "Kraliçe karınca olurdu. Çünkü bir işletmede tüm alanlar muhasebeye bağlıdır". "Karınca yuvaları derindedir, muhasebede de derinlere inildikçe yeni bilgiler buluruz"</i>
Aslan	15	<i>"Aslan ormanı denetler, muhasebe de işletmeyi" "Çünkü aslan avına saldırmadan önce plan yapar muhasebe de geleceğe yönelik planlar yapar". "Aslan, ormanlar kralıdır, muhasebe de para piyasası için kraldır. Aslansız bir orman düşünülemeyeceği gibi muhasebesiz bir işletme de düşünülemez". "Çünkü aslan çok güçlü bir yırtıcı. Muhasebe de işletmede güçlü bir sistem oluşturur, işletmeyi ayakta ve güçlü tutar". "Aslan olurdu, çünkü benim için korkutucu" "Aslan gibi sevimsiz ve ürkütücü"</i>
Kartal	4	<i>"Kartal olurdu. Çünkü kartal avına odaklanır, daha sistematiktir ve zoru anımsatır aynı muhasebenin sayılarla olan ilişkisi gibi." "Çünkü kartallar avlarına uzaktan dikkatlice takip edip onların en savunmasız anlarında nokta atışı yaparak avlarını yakalarlar. Kartalların bu özelliği muhasebede dikkatin ve en doğru zamanı takip edip ona göre hareket edilmesiyle benzetilmektedir. Çünkü maddi konularda tam atış yapar."</i>
Tilki	4	<i>"Çünkü her ayrıntıyı düşünür, muhasebeci de kanunların her ayrıntısını bilmelidir" "Çünkü kurnaz ve sinsidir, muhasebe de kolay görünüp insanı şaşırtabiliyor."</i>
Köpek	5	<i>"Köpek olurdu. Çünkü işletmeye yabancı kaynak girişlerini kontrol ederdi". "Köpek gibi işletmenin sadık bir yardımcısıdır, işletmeyi korur". "Çünkü görünüşte sevimli olsa da daha sonrasında sıkıntılar yaşatabilir"</i>
Eşek	5	<i>"Muhasebe bir hayvan olsaydı eşek olurdu. Çünkü ticari faaliyetlerin yükünü taşır" "Sadece rakamların hamallığını yapmaktır, her zaman tekdüze kayıtlarla uğraşırın" "Çünkü değer bilinmez, işletmenin tüm yükünü taşırın ama takdir ve teşekkür görmezsin" "Çünkü, yaptığı işin önemine rağmen saygınlığı yoktur"</i>
Kedi	4	<i>"Kedi olurdu, çünkü unutkanlık açısından nankör bir alan, tekrar edilmezse ve derslere devam edilmezse kolay unutulur" "Yavru kedi gibi sürekli ilgilenilmesi gereken bir departman" "Çünkü başta tatlı gözükse de aniden hırçınlaşabiliyor aynı gittikçe zorlaşan muhasebe gibi"</i>
Karga	3	<i>"Çünkü kargalar yaşanan bir olayı asla unutmazlar, muhasebe de böyledir yapılan işlemler asla unutulmamalıdır, kayıtlara geçirilmelidir." "Kargalar muhasebe gibi teorik bilgileri etkin ve verimli şekilde kullanırlar".</i>
Kuş	3	<i>"Çünkü gelecekte seni kanatlandırıp uçurur. Muhasebe dersini öğrenince sonraki senelerde dersleri daha kolay şekilde algılayabileceğini düşünerek özgür olduğumuzu ifade eder." "Muhasebeyi iyi öğrenirsen gelecekte güzel işler yapabilirsin, iş imkanı çoktur, bir kuş gibi istediğin işletmeye konabilirsin"</i>
Ahtapot	3	<i>"Ahtapot olurdu. Çünkü ahtapotların çok eli vardır. İşletme içinde muhasebe birçok kola uzanır; belirleme, biriktirme, işleme, sınıflandırma, özetleme, raporlama gibi".</i>
Kunduz	2	<i>"Kunduz olurdu. Çünkü akışı değiştirebilir, işletmede her şey iyi giderken muhasebeci yüzünden vergi borcu doğup ceza ödenebilir. Ya da tam tersi işleri kötü giden bir işletme iyi bir muhasebe bilgisi ile doğru yatırımlar yapıp kara geçebilir".</i>
Kaplumbağa	2	<i>"Kaplumbağa olurdu. Çünkü yavaş işleyen ama sabır ve istikrar ile istenilen hedefe ulaşılan bir sistemdir"</i>
Fil	4	<i>"Muhasebe zeka ve hafıza gerektiren bir iştir. Filler gibi" "Çünkü en zeki hayvan fildir. Muhasebeciler de zeki kişilerdir" "Çünkü muhasebenin fil gibi güçlü olması ve ayakları yere sağlam basması gereklidir". "Fil olurdu. Çünkü ağır ve baş etmesi zor bir derstir"</i>
Çakal	2	<i>"Çünkü muhasebecilik yapan insanlar genellikle hep kurnazlık peşinde koşarlar". "Çakal olurdu. Çünkü muhasebe de bir çakal gibi sinsidir. Bir yanlışın, çözdüğün problemi baştan sona götürebilir"</i>
Arı	6	<i>"Arı olurdu. Çünkü arı dünyanın besin dengesini sağlar, muhasebede işletmenin gelir gider dengesini sağlar". "Arılar kovanlarını kusursuz bir şekilde kurarlar. Muhasebe de böyle hatasızdır, arılar gibi sistematik bir düzende çalışmak gerekir." "Çünkü bal arıları matematik yapılabiliyormuş, muhasebede de matematik olmazsa olmazdır" "Arılar olmazsa hayat durur, muhasebe de her alanda gereklidir ve işletme sürekliliğini sağlar" "Arılar gibi sürekli çalışmak ve hızlı olmak gerekir"</i>
Maymun	3	<i>"Çünkü maymunlar zekidir, muhasebe bilmek için zeki olmak gerekir" "Maymun olurdu. Çünkü maymunlar hırsızdır. Vergi kaçırma bir hırsızlıktır."</i>
Papağan	3	<i>"Papağan olurdu. Çünkü aynı işlemler her seferinde tekrar papağanın konuşması gibi tekrarlanıyor."</i>
Kurt	5	<i>"Çünkü kurtların sürüleri ve liderleri olur. Liderler sürüyü kontrol edip düzenler takip eder. Muhasebe de işletmeleri düzenler dengeyi sağlar, eksik ve açıkları kontrol eder". "Çünkü planlı ve programlıdır avı için hesaplama yapar taktik geliştirir. Muhasebe de detaylı şekilde programlama ve hesaplama yapar". Çünkü muhasebe kurt gibi güçlü bir alandır"</i>
Ördek	3	<i>"Çünkü her şirketin arkasında bilinmeyen bir muhasebeci(ler) vardır. Ördekler suda hareketsiz duruyor gibi görünür oysaki suyun içinde ayaklarını hareket ettirerek yüzer."</i>
Sincap	2	<i>"Sincap olurdu. Çünkü sincap gibi biriktirme ve tasarrufları kontrol etme kabiliyeti gerektirir"</i>
Örümcek	3	<i>"Örümcek olurdu. Çünkü karmaşık gözükse de örümceğin gözünden bakılınca çok basit." "Çünkü örümceğin bacaklarından daha fazla dalları var, geniş ve kapsamlı bir bilim." "Örümcek gibi çok sabırlı olmayı gerektirir"</i>

Tablo 3'te, en sık kullanılan hayvan metaforlarının "İnek, karınca ve aslan" olduğu görülmektedir. İnek ve karınca metaforları olumlu anlamda kullanılmışlardır. İnek metaforunda öğrenciler, muhasebenin işletmeye sağladığı faydalara ve önemine; karıncada muhasebe mesleğindeki sıkı ve düzenli çalışma gerekliliğine ve muhasebenin sistematik yapısına; aslan metaforunda ise muhasebe ve denetimin işletmedeki önemine, lider olma durumuna ve

işletmeye sağlayacağı güce vurgu yapmışlardır. Aslan metaforunu olumsuz anlamda kullanan öğrenciler, bu durumu muhasebenin zor, korkutucu ve hatasız olması gerekliliği ile açıklamışlardır.

Tablo 4. Bir Besin Türü Olarak Muhasebe Algısı

Besin Türü	f	Çünkü
Su	16	"Su olurdu. Çünkü bir canlının en temel gereksinimidir, insan susuz, işletmeler muhasebesiz yaşayamaz" "muhasebe de su gibi işletmenin varlığı için hayati derecede önemli, vazgeçilmez ve gereklidir." "Suyun mideyi rahatlatması gibi muhasebenin var oluşu da işletmeleri rahatlatır."
Protein	15	"Protein olurdu, çünkü protein güç ve enerji verir, muhasebe de işletmeyi güçlü kılar" "Protein yapıtaşı olarak gelişmeyi ve büyümeyi sağlar. İşletmeler için muhasebede de bilançoya bakılarak plan ve harekete geçilir, böylece işletme için büyüme ve gelişim sağlanır". "Protein gibi muhasebe de işletme için çok önemli ve gereklidir, olmazsa olmazdır". "Proteinler vücutta düzenleyici olarak görev yaparken muhasebe de hesapları düzenler". "En önemli besin kaynaklarından biri proteindir. Protein olmazsa hücre yıkımı başlar. Muhasebe de şirketin önemli birimlerinden biridir. Bir işletme muhasebeye önem vermezse şirketin en temel kısmını atlamış olur ve önünü göremez". "Vücut için protein güç kaynağıdır ve değerlidir. Muhasebe de işletme için güç kaynağıdır ve değerlidir". "Çünkü proteinlerin genelde tadı kötüdür ama tüketildiklerinde insana çok yararlı olurlar, muhasebeyi de öğrenmek zordur ama öğrendikten sonra çoğu alanda bizim için kapıyı açacaktır."
Ekmek	12	"Ekmek olurdu. Çünkü olmazsa olmaz ve gereklidir. Direnç verir". "Çünkü çoğu insan kullanır, muhasebeyi de işletmedeki her birim kullanır". "Çünkü muhasebe iyi bir iş kapısıdır, kişinin karnını doymasını sağlar". "Herkesin ihtiyacı olup da her türlü şeye yetip bilgi sağlıyor". "Ekmeği günün her öğününde her yemekle tüketebiliriz. Muhasebenin de günlük hayatta çok önemli yeri vardır, günlük işlemleri kaydeder, çok önemlidir". "Çünkü küçük esnaftan büyük şirketlere kadar herkes muhasebe ile iç içedir. Aynı ekmeğin de zengin fakir tüm sofralarda olması gibi".
Brokoli	10	"Çünkü faydalı ama tadını herkes sevmez". "Çünkü herkesin büyük istekle katıldığını düşünmüyorum, sayısal ve diğer derslere göre daha zor olduğu için. Brokoli de herkes tarafından büyük bir istekle yenmiyor fakat muhasebeyi severek öğrenirsek ön yargıyla yaklaşmazsak bize hem ders anlamında hem de çevresel anlamda faydalı olacağını biliyoruz. Aynı brokoliyi önyargısız yaklaşım yediğimizde ne kadar faydalı olacağını bildiğimiz gibi". "Çünkü çok sevilmeyen bir ders fakat yaşamımızda ve iş hayatımızda bize çok katkısı olacak bir ders" "Çünkü brokoli çok faydalı besin ama tadı çok lezzetli değil, muhasebe de faydalı fakat sıkıcı". "Faydalı olmasına rağmen sevmesen bile yemen gerekir".
Ispanak	9	"Ispanak gibi muhasebe bilgisi de işletmeyi güçlendirir". "Ispanak faydalıdır, güç kuvvet verir, muhasebe de aynen öyledir". "Ispanak olurdu, çünkü hatalı tüketim zehirler." "Çünkü çok sıkıcı, lezzetsiz ve gereksiz".
Karbonhidrat	9	"Karbonhidrat grubu olurdu, çünkü ilerleme için enerjiyi sağlar. Muhasebe de işletmenin rekabet edebilmesi için güç ve enerji verir". "Çünkü karbonhidrat vücuda gereklidir. Muhasebe de işletme için gereklidir".
Sebze ve Meyve Türü	9	"Çünkü sebze ve meyve türleri insan vücudunun sağlıklı kalmasına yardımcı olur, muhasebe de bir işletmenin ayakta kalmasına işlevini sağlıklı bir şekilde devam ettirmesine yardımcı olur". "Çünkü çok çeşitli ve yararlıdır". "Çünkü çocukluktan itibaren vücudumuzun büyümeye ve gelişmeye ihtiyacı vardır. İşletmelerin kurulmasından itibaren muhasebeye ihtiyaç duyması gibi" "Bir işletmenin olmazsa olmazıdır, işletmelerin ayakta kalması için önemlidir." "Sağlıklardır, gereklidir, faydalıdır ve önemlidir". "Sebze ve meyve türü olurdu, çünkü muhasebe de bazı kurallar beraber olmazsa olmaz" "İkisi de sıkıcı". "Herkes tarafından sevildiğini düşünmüyorum".
Pirinç	8	"Pirinç taşlarını ayıklamazsan pilav kötü olur, muhasebede de böyledir, pürüzler ayıklanmaz ise muhasebe doğru şekilde tamamlanmaz."
Meyve	3	"Çünkü meyvenin iyisini yemek için mevsimini beklemek gerekiyor muhasebede de iyi kazanç sağlamak için doğru zaman lazım."
Vitamin	7	"Vitamin olurdu. Çünkü ek gıda ama önemlidir, vücudun ihtiyacını karşılar. Endüstrinin ihtiyaçlarını da muhasebe karşılar". "Çünkü her kişinin vücudunda olan ya da alması gereken vitamin gibi herkesin bir miktar muhasebe işlemini bilmesi öğrenmesi gerekir." "Vitamin nasıl değerliyse muhasebede işletme için kâr, zararın ne yönde yaradığını belirtir."
Hamburger	4	"Hamburger olurdu. Çünkü aynı hamburger gibi içi dopdolu bir ders". "Hamburgerin içindeki köfteyle patates ayrılmaz ikilisi, işletme ve muhasebeyi temsil ediyor". "Çünkü seven çok sever, sevmeyen sevmez"
Soğan	3	"Çünkü her şeyin içinde bulunmalıdır. Muhasebe de işletmedeki her kararda olmak zorundadır" "Soğan yemeklerin, muhasebe de işletmenin vazgeçilmezidir". "Soğan işenirse, doğranırsa ve kavrulursa tadı güzel olur, acılığını kaybeder. Muhasebe verileri de analiz edildiklerinde işletmeye çok fayda sağlarlar"
Nar	7	"Çünkü muhasebenin de faydaları saymakla bitmeyen nar taneleri gibidir" "Nar birçok küçük parçadan oluşur. Muhasebede de her yeni bilgiden bilgi türer" "Dışarıdan bakılınca tek ve basit olarak görünsün de içini açtıkça çoğalır ve dağılmaması için emek gösterirsin." "Nar taneleri gibi muhasebe birden fazla alana hizmet eder". "Çünkü nar taneleri gibi muhasebenin de bir sürü çeşidi var herhangi birinde uzaklaşılabilir. (Yönetim muhasebesi, maliyet muhasebesi vb.)" "Nar olurdu. Çünkü nar yemek zahmetli bir iştir uğraş gerektirir. Muhasebe de zahmetli ve uğraştırıcı bir iştir emek ister"

Tablo 4 incelendiğinde, muhasebe bir besin türü olarak en çok “su, protein ve ekme”e benzetilmiştir. Her üç metafor da olumlu anlamda kullanılmıştır. Su benzetmesi yapan öğrencilerin gerekçelerinden en sık vurgulananlar, muhasebenin işletme için önemi, gerekliliği ve vazgeçilmez olmasıdır. Protein metaforunu kullananlar muhasebenin önemine, faydalarına ve temel işletme fonksiyonlardan biri olmasına vurgu yapmışlardır. Muhasebeyi ekmeğe benzetenenler ise, muhasebenin her büyüklükteki işletmedeki varlığına ve faydalarına dayanarak bu benzetmeyi yapmışlardır.

Tablo 5. Bir Mevsim Olarak Muhasebe Algısı

Mevsimler	f	Çünkü
İlkbahar	35	<p>“Çünkü doğru yapılan muhasebe önünüzü görmeyi sağlar, gelecek günlerin güneşli veya karanlık olduğunu gösterir.” “Muhasebe de doğru kayıt ve hesaplar, ilkbahar gibi çiçekleri ortaya çıkar”. “Yazın habercisi ilkbahardır, gelecek yeni dönemin iyi veya kötü finansal durumun habercisi muhasebedir”. “İlkbahar içinde yağmuru ve güneşi yani zıtlıkları aynı anda barındırır. Muhasebe de gelir ve gider, alacak ve borç hesabını aynı şekilde tutar”. “İlkbaharda aynı zamanda hem kışı hem yazı yaşayabilirsiniz, muhasebede de hem inişler hem çıkışlar vardır”. “Yaza girmek için bir hazırlık ve çalışma dönemidir bahar. Her şey düzen içinde ilerler. Veriler güzelse yaz geliyor demektir, güzel değilse tam tersini düşünebiliriz”. “Muhasebede bir denge vardır ne kış kadar soğuk ne de yaz kadar sıcaktır. Her kesime ifade eden bahar havasıdır” “Çünkü ilkbahar yaza hazırlıktır. Muhasebe çalışmaları yürütülen işlerin devamı için hazırlık sağlar, işletmeciyel yol gösterir”.</p> <p>“İlkbahar olurdu. İlkbahar aslında dört mevsim gibi, ilkbaharda her doğa olayı olabilir, bu yüzden karmakarışık.” “Muhasebede ilkbahar gibi anlaması zor ve karışıktır. Güneşli gibi gözüksede yağmuru asla eksik olmaz”</p>
Yaz	20	<p>“Muhasebe de yaz gibi zamanı gelince bilgiler olgunlaşır ve meyve verir.” “Yaz ayında her şey çok aktif olur, muhasebe işlemleri gibi”. “Yapamadıkça sıcak basar terletir, ama daha sonrasında o soruyu çözebilince yaz akşamları gibi bir serinlik gelir içine”. “Yaz her daim güneş gibi aydınlattır. Muhasebe de işletmenin önünü açar, geleceğine dair ipuçları verir, aydınlattır”. “Çünkü para sıcaktır”. “Yazın kışın yaptığımız şeylerin artılarını görürüz. (Meyvelerin olması gibi), muhasebede dönem sonuna kadar yaptığımız şeyleri kaydederiz bunun sonucunda da para kazanırız”. “Yaz mevsiminde herkeste bir hareketlilik başlar, insanların bazıları tatile gider, bazıları evlerinde kalır. Yaz mevsiminin bu özelliği muhasebede sürekli bir hareketlilik olması, girdilerin ve çıktılarının olmasına benzer”. “Yaz mevsiminde piyasa hareketleri, insana heyecan verir, muhasebe de güneş ışığı gibi gerekli ve önemlidir”.</p> <p>“Çünkü uzun süren işlemler yaz sıcaklığı kadar bunaltır” “Muhasebe de yaz gibi biraz terletici ve yorucu”. “Muhasebede de dönem sonu işlemleri çok bunaltıcı ve stresli oluyor”.</p>
Sonbahar	24	<p>“Herhangi bir şeyin bitişinde ve yeniden başlamasında muhasebe vardır.” “Muhasebe işletmenin bütün mali durumunu ortaya koyar, bir ağacın yaprakları dökülüp çıplak kalması gibi işletmeyi çıplak bırakır, maddi durumlarını ortaya döker.” “Sonbahar olurdu, çünkü kışın yakılacak kömür hesaplanır, işletmede de gelecek dönem için muhasebe bütçe yapar.” “Çünkü sonbahar arada kalmış ve daha serin ve boğmayan havadır. Muhasebe de boğmadan eğlenceli halde bilgi aktarır”. “İşletme bazen kar bazen zarar elde eder, tıpkı sonbaharda havanın bir gün sıcak bir gün soğuk olması gibi”. “Kışın habercisi sonbahardır, muhasebe de geleceklerle ilgili bir yol çizer”. “Hem güzel hem de soğuk olan bir mevsim. Muhasebe dersi de zor gibi ama güzel olan bir ders”.</p> <p>“Çünkü en çok yağmur o zaman yağar ve su en önemli ihtiyaçtır, döngü olmak zorundadır. Muhasebede parasal döngüdür”. “Uzaktan kışın başlangıcı olarak gözüküyor olsa da aslında yaz mevsiminden hemen sonra gelir. Kimse bu gözle bakmaz ona. Çünkü herkes yağmurları sevmeyiz”. “Çünkü her sonun bir başlangıcı vardır. Muhasebede de her yıl dönem biter ve yeni dönem başlar”</p> <p>“İkisi de kasvetli ve karamsar bir havaya sahip”. “Çünkü muhasebe de sonbahar gibi koyu temalardan oluşuyor”. “Çünkü sonbaharda yapraklar nasıl dökülürse öğrencilerle sınavlarda aynı şekilde dökülüyor”. “Sonbahar da muhasebe gibi iç karartıcı ve hüzünlendirici”. “Muhasebede bir şeyleri yapamayınca içim sıkılıyor”. “Çünkü güzelliğini gördüğün müddetçe öğrenebildiğin sürece düşen sararan yaprakları görürsün ama zorlanırsan o sonbahar senin için rüzgâr fırtınadan başka bir şey değildir.”</p>
Kış	33	<p>“Yılsonu bana dönem sonunu hatırlatıyor”. “Kış olurdu. Çünkü kışın insanlar daha verimlidir”. “Kışı atlarsak güzel bir bahara uyanırız”. “Muhasebe de kış gibi zor görünür, soğuktur ama işletmeyi diri tutar” “her zaman hareketli ve eğlencelidir” “Soğuk ama alıştığında ve evin sıcaklığını hissettiğinde tadı çok başkadır” “Kış ve kar sert ve soğuk geçer ama toprak besini için gerekli olan bir mevsimdir. Muhasebe kayıtları da zorlu olur fakat işletmenin besinidir”.</p> <p>“Kış olurdu, çünkü soğuk, sıkıcı, karmaşık ve zor bir ders” “İzlemesi ne kadar keyifli olsa da içinde bir o kadar mücadele edilmesi gerekir.” “Hesapları doğru yapmazsan zorlu kış şartları gibi sıkıntı yaşarsın”. “Çünkü muhasebe çetrefilli, sert ve zahmetli bir ders”. “Doğalgaz faturası ve kömür parası bu mevsimde yükseliyor. Muhasebede de kışın eski dönemin vergisi ödenir”. “Kış mevsimi çoğu zaman uzun geçer, muhasebeyi tam anlamıyla öğrenmek de uzun bir süreçtir”. “Muhasebe de dönem sonu dokümanlarında yararlı zararı belli eder. “Kış mevsimi çalışma mevsimidir, muhasebe de çok çalışma gerektirir”</p>

Tablo 5' e bakıldığında öğrencilerin en sık kullandıkları mevsim metaforlarının “ilkbahar ve kış” olduğu görülmektedir. Muhasebeyi ilkbahar mevsimiyle özdeşleştiren öğrenciler, olumlu anlamda, muhasebenin işletmedeki düzeni sağlamadaki rolüne, işletmenin geleceği için veri sağlamasına, bahar ayları gibi işletmeyi rahatlatma ve başarıya götürme özelliğine vurgu yapmışlardır. İlkbahar metaforunu olumsuz anlamda kullananlar ise, muhasebenin zor, karmaşık bir ders olduğunu ve muhasebedeki bir işlemle aniden olayların akışının değişebileceğini ifade etmişlerdir. Kış metaforunu kullanan öğrenciler olumlu anlamda, muhasebenin hareketli, verimli ve eğlenceli olduğunu; olumsuz anlamda ise muhasebe derslerinin zor, sıkıcı, yorucu, uzun ve karmaşık olduğunu ifade etmişlerdir.

Tablo 6. Bir Oyun Türü Olarak Muhasebe Algısı

Oyun Türü	f	Çünkü
Saklambaç	26	“Çünkü her deliğe tek tek bakmamızı ve her baktığımız yeri kayıt almanızı sağlar”. “Sen ne kadar kaçarsan kaç senin ilerleyen hayatında, bir yerlerde sürekli muhasebe seni sobeleyecek”. “Açık havada oynanan oyunlar daha eğlenceli ve öğretici, muhasebe de eğlenceli ve öğreticidir” “Örneğin hesapları dengelerken neyin neden eşit olmadığını bulabilmek için tekrar kayıtlara dönüp hatayı aramak gerekir” “Çünkü bir açık verdiğin an seni yakalar ve tehlikeyi fark eder” “Muhasebeci isterse yaptığı hileleri ve vergi kaçaklarını saklambaç gibi saklayabilir”
Akl Oyunları	18	“Muhasebe de çok öğreticidir ve düzenli şekilde ilerlemeniz gerekir.”. “Çünkü taktikler, ince hesaplamalar, doğru tahminler ve sabır gerektirir”. “Muhasebe de planlı ve kurallı işler, hataya yer yoktur”. “Muhasebe strateji yapılması gereken bir bölümdür” “Muhasebeciler akıl ve bilgi birikimleriyle işletmeyi kurtarabilir veya batırabilir”. “Çünkü doğru hesaplamalar ile güzel şeyler başarılabilir, akıl ve mantığı uyum içinde kullanmayı gerektirir”. “Çünkü karmaşık ve anlaşılması zor bir ders”.
Satranç	16	“Muhasebe satranç gibi zekâ, dikkat ve strateji gerektirir” “Kendini geliştirmeye faydalı” “Satranç, anlaması zor ama anlayınca eğlenceli hale gelen bir oyun, muhasebe de ilk başta ne kadar korkunç ve zor görünse de öğrenince aşırı eğlencelidir”. “Satrançta doğru hamle önemli, düşünmek gerekir. Muhasebe de de doğru yatırımlar ve kararlar çok önemlidir” “Muhasebedeki gibi önceden yapacağımız hamleleri planlarız”. “Pratik yaparak geliştirebiliriz”. “Satrançta da bir sonraki hamlede her şey değişebilir muhasebede de” “Satranç gibi zor ve sabır gerektirir”. “Karmaşıktır, kafa yorulması gerekir”. “Muhasebe gibi strateji gerektiriyor. Çünkü atacağın adımlar 3-4 hamle sonrasında etki eder. Muhasebede de bugün yaptığımız harcamalar veya yatırımlar geleceğe etki eder
Sudoku	10	“Sudoku için rakamlar dikkat gerektirdiği gibi muhasebe işlemlerinde de sayılar çok dikkat gerektirir.” “Sudoku çok işlem gerektirir ve küçük bir yanlış oyunda soruna yol açar, muhasebede işlem gerektirir ve bu hesaplardaki işlemlerde yanlış olursa işletmede sorunlara yol açar”. “Sudoku oynarken dikkatli olmanız gerekir, büyük kutuyu doldurmak için önce küçük kutuları doldurursunuz. Muhasebede de işler adım adım ve dikkatle ilerler, genel sonuca ulaşılır”. “Sudoku gibi muhasebede de rakamları doğru yere yerleştirmek önemlidir, sayılar her zaman olması gerektiği yerde olmaz. Bir sayı yanlış yere yazılırsa tüm düzen bozulur, tıpkı muhasebedeki kayıtlar gibi. “Çünkü sayılar ve düzeni hatasız olmalıdır.” “Bireysel çünkü çok teknik bilgiye ve yeteneğe ihtiyaç duyar.”
Jenga	8	“Çünkü yanlış taşı çekersen taşlar devrilir. Muhasebede de yanlış işlem işini bitirir”. “Jenga olurdu, çünkü muhasebe sistemattiktir”. “Çünkü hesapta yapılan en ufak bir hata dengeyi bozar, ufak hatalar hepsinin yıkılmasına sebep olabilir.”
Monopoly	7	“Monopoly olurdu. Çünkü bu oyunda paramı nasıl kullandığımı, nereye yatırım yaptığımı çok önemli. “Monopoly oyunu gibi muhasebede de sürekli para kullanırız”. “Ticarete dayalı bir oyundur. Muhasebe işletmelerin ticari işlemlerini kapsayan birimdir”. “Çünkü alım satış hesap takibi olan bir oyun, kasa girdi çıktı terimleri benzer”. “İkisi de dikkat gerektiren şeylerdir ve yaptığımız ufak bir hatanın ilerde telafisi olmayabilir ve size büyük bir kayıp yaşattırabilir çünkü doğru yapılmazsa işin sonu olabilir”
Yapboz	5	“Muhasebe de işletmenin bir parçasıdır. Yapbozda eksik bir parça kalırsa tamamlanamaz, muhasebesiz işletme de yarım, eksik parçaları olan ve asla tamamlanıp düzenlenmeyen bir yapboza benzer”. “Çünkü puzzleda tek bir parçanın eksik olması tüm resmi görmememiz demektir, bu da muhasebede herhangi eksik bilgi girişinde bize geldiğimiz noktayı eksik gösterecektir”. “Yapboz gibi çok ayrıntılı bir ders” “Birinci adımını yapmadan diğer adıma geçemeyiz” “İkisi de zor, sabır gerektirir uzun sürer ve sıkıcıdır”.
Bilgisayar Oyunu	5	“Bilgisayar oyunları olurdu. Çünkü genellikle işletmelerde bilgisayarla muhasebe yapılıyor”. “Bilgisayar oyunu gibi herkes tarafından ilgi görmez. İlgi gördüğü zaman çok sevilir”. “Simülasyon olurdu, çünkü bazen eğlenceli bazen sıkıcı olabiliyor.” “Simülasyonlarda gerçek hayatla ilgili şeyleri yaparsınız çünkü muhasebe gerçek hayatla ilgilidir” “Çünkü muhasebe de bilgisayar oyunları gibi sistemattik çalışır ve hata kabul etmez.”
Savaş Oyunu	6	“Sayılarla savaşırın.” “Pubg olurdu. Çünkü rakiplerine karşı galip gelerek ayakta durman gerekir”. “Muhasebe de tıpkı savaş oyunlarında olduğu gibi hareketli ve durmaksızın aksiyon içindedir”

Candy Crash Saga	6	"Candy crush saga olurdu. Çünkü her daim renkli. Kendini sürekli geliştirmen gerek"
Tiyatro	5	"Tiyatro olurdu. Çünkü gerçeğe en uygun şekilde olan tür tiyatrodur" "Çünkü dersi çalışırken gerçekte işlem yapıyor gibi hissediyorum." "Çünkü hayatın en içine dahil. Hayatla beraber muhasebeyi kullanıyoruz"

Tablo 6 öğrencilerin muhasebeyi hangi oyun türüne benzettiklerine ilişkin metaforları göstermektedir. Öğrenciler tarafından en çok kullanılan metaforlar, "Saklambaç, akıl oyunları ve satrançtır". Öğrenciler muhasebenin eğlenceli, öğretici ve doğru veriye ulaşma özellikleri açısından saklambaca benzetmişlerdir. Satranç benzetmesi yapan öğrenciler, muhasebenin sabır, strateji, dikkat ve zeka gerektirmesi açısından bu metaforu kullanmışlardır. Akıl oyunu metaforunu kullanan öğrencilerin gerekçeleri ise, muhasebenin taktikler, ince hesaplamalar, sabır, zeka ve mantık gerektirmesidir. Bazı öğrenciler söz konusu metaforları olumsuz anlamda kullanmış, muhasebenin zor ve karmaşık bir ders olduğunu; istenildiğinde etik dışı davranışlara ve vergi kayıplarına yol açabilen sonuçlarının olabileceğini söylemişlerdir.

Tablo 7. Bir Çiçek Olarak Muhasebe Algısı

Çiçek Türü	f	Çünkü
Gül	29	"Çünkü gülü seven dikenine katlanır muhasebeyi de seviyorsak zorluklarına katlanmamız gerekir." "Güller gibi muhasebe de dikkat ve ilgi ister" "Muhasebe zor olsa da eğlencelidir" "Gülün bir sürü çeşidi ve fonksiyonu vardır. Muhasebenin de birçok fonksiyonu vardır. (düzenleme, kaydetme...)" "Muhasebenin içine girdiğimizde de tıpkı gül gibi katları vardır". "Solmayan gül hiçbir zaman solmaz, muhasebe de hiçbir zaman bitmeyecek bir meslektir." "Gül her alanda yetişir her yerde bulunur, muhasebe de dünyanın her yerinde bulunur". "Gülü diğer çiçek türlerinden daha asil ve ulaşılması zor buluyorum. Muhasebe de diğer derslere göre daha farklı olduğu için asil buluyorum." "Güller güzel kokar, görüntüsü güzeldir, reçeli yapılı, muhasebe de işletmeyi güzel gösterir, çok faydalıdır". "Çünkü hem güzel hem de bir yanını kaçırsan zararlı". "Kokusu güzel olsa da dikenleri batar" "Güzel ama zor, dikenleri can yakıyor". Çünkü güzel olduğu kadar dikenleri can yakıyor.
Papatya	27	"Çünkü tek tek her parça birleştiğinde bir papatya ortaya çıkar (genel muhasebe, yönetim, maliyet, dönem sonu birer parçadır ve birleştiğinde muhasebe oluşur)" "Çünkü tek bir yaprak kopsa dahi çiçeğin bütünlüğü bozulur." "Papatyanın sık rastlanan sevilen ve tıbbi açıdan kullanışlı olması gibi muhasebe de gerekli ve faydalıdır." "Papatyalar bolluğu, bereketi temsil eder. Bir işletmenin de en temel amaçlarından biri olan şey kar sağlamaktır ve bunda muhasebenin katkısı büyüktür". "Papatyanın değerini bilen anlar çünkü her yerde karşımıza çıkar muhasebe bilgisi de papatya gibi her yerde karşımıza çıkabilir" "Çok yönlüdür çünkü karmaşık görünen şeyler bir bütün halindedir". "Çünkü papatya her koşulda yetişir muhasebe de her şirkette olur ve önemlidir" "Papatya beyazdır, saftır, muhasebe de işler düzgün yapılmalı, etik davranılmalıdır". "Muhasebe de papatya yaprakları gibi alanlarına ayrılarak kendimizi geliştirmeye yarıyor." "Papatya çok güzel bir çiçektir ama herkes sevmeyen, muhasebe gibi". "Çünkü birden fazla yaprağı vardır ve tekrar etmezsen unutursun kopar".
Menekşe	14	"Menekşeler emek verildiğinde yıllarca karşılığını alabileceğimiz bir çiçektir. muhasebede gelirimizi ve giderlerimizi kontrollü olarak takip ettiğimiz takdirde bu takibin meyvesini yıllar boyu alabileceğimize benzer" "Çünkü kokusu olmasa da herkesin hayatın dadır yani muhasebedeki işlemler gibi"
Kaktüs	25	"Dikenleri olmasına rağmen çok yararlı bir bitki, muhasebe de böyledir". "Çünkü güçlülüğü, sadakati ve güveni temsil eder". "Çünkü dıştan bakınca zor uğraşınca zevk veriyor" "Muhasebe gibi her mevsim olur ve dayanıklıdır" "Fazla bakım istemez, kolaydır" "Her alanda yetişebilen bir çiçektir. Muhasebe de iyi kötü her işletmede var olması gereken bir birimdir." "Genel olarak solmaz ve hep canlı kalır tıpkı muhasebe gibi." "Çünkü çok zor büyüyor ve dikkatli olmak gerekiyor". "Çünkü öğrenmek çaba ister." "Canını acıtabilen bir derstir." "Yanlış işler yapıldığında insana zararlar verebilir".
Kardelen	4	"Üzerinde biriken o kadar yüke rağmen aradan sıyrılıp çiçek açmayı başarır, muhasebede de öyledir zorlukları aştığında sonuçta güzel olur." "Çünkü güzel ve göz alıcı bir ders"
Nilüfer	4	"Nilüfer çamurda yetişen temiz bir çiçektir. Muhasebe de işletmelerin/şirketlerin kirli işlerini gören bunu veriye döken bir meslektir". "Nilüfer, bir su bitkisidir ayrıca zihnin duruluğunu ve ruhun saflığını temsil eder."
Orkide	3	"Orkide gibi, sürekli döngüsel olarak yaşar ve ilerler." "Orkide bakımında düzenli olmak gerekir. Muhasebe dersi de düzenli şekilde takip edilince öğrenilir" "Sürekli bakım ve sulaman gerek çünkü bakımı zor ama görüntüsü çok güzel; muhasebe de öğrenimi zor fakat işi kavradığında eğlenceli"
Fesleğen	3	"Fesleğen dokunmadığın sürece etrafına fazla koku vermez. Muhasebe de aynı şekilde... eğer ona dokunmazsan aynı yerinde kalırsan asla yol alamazsın. Ama bir dokunursan da geleceğine harika bir koku verecektir".
Küstüm Çiçeği	3	"Çünkü konuları anlayamazsan küstürür." "Çünkü yanlış yapmaya gelmez. Hesaplardaki yanlışları düzeltmek uzun vakitler alabilir."

Tablo 7’de öğrencilerin en sık kullandıkları çiçek metaforlarının “gül, papatya ve kaktüs” olduğu görülmektedir. Sözkonusu çiçekleri olumlu anlamda kullanan öğrenciler, gül ile, muhasebede dikkatin ve ilginin önemine; papatya ile muhasebenin yararlarına, çok fazla konu/bölüm içermesine; kaktüs ile de muhasebenin işletmedeki gücüne, faydalarına, zevkli ve güvene dayalı oluşuna, her işletmedeki varlığına dikkat çekmişlerdir. Olumsuz algılardaki vurgu ise, gülde, zor ve hassas işlem gerektirmesine; papatyada konuların çabuk unutulmasına ve sürekli çalışma gerekliliğine; kaktüste zor, çok çaba gerektiren ve zahmetli bir ders oluşuna vurgu yapmışlardır.

Tablo 8. Bir Eşya Olarak Muhasebe Algısı

Eşyalar	f	Çünkü
Hesap Makinesi	20	“Çünkü tüm sayısal derslerde onu kullanıyoruz, muhasebe de de olmazsa olmaz”. “Muhasebe 4 işlemi en çok gerektiren derstir. Muhasebe de bütünü ile matematiksel işlemler ile alakalıdır, hesap kitap işidir”. “Çünkü hesaplamalar muhasebe için önemlidir. Muhasebe hesap makinesi gibi net çözüm verir, hesap kelimesinden türemiştir”. “Muhasebe de hesap makinesi gibi doğru bilgi verir” “Muhasebe de işletmede işleri kolaylaştırır”
Dolap	18	“Kolayca açabilirsin”. “Çünkü düzen sağlar.” “Finansal bilgileri sınıflandırır ve düzenler” “Dolapsız ev çok dağınık ve düzensiz olur. Muhasebe olmadan da her iş birbirine karışır”
Kapı		“Dersi öğrenirsek geleceğimize kapı açar gibi kolaylaştırırız”
Not Defteri		“Çünkü muhasebe her şey deftere yazılır”. “Muhasebe düzenli ve kayıtlı olmalıdır.”
Ampul	15	“Çünkü her kayıt doğru bir şekilde yapıldığında elde edilen veriler işletmenin veya kurumun şu anki ve gelecekteki durumunu aydınlatır”. “Lamba veya herhangi bir ışık kaynağı olmadan önümüzdeki engelleri göremeyiz. Bu da muhasebe karşımıza çıkabilecek kâr ve zararları görmemizin ve önlem almamızın özelliğine benzer.” “İşletmenin yolunu gösteren bir araçtır.”
Yıldız Tornavida	8	“Yıldız tornavida olurdu. Çünkü oda yıldız tornavida gibi bir isim altında birçok alanı barındırıyor. “Tornavida olurdu. Çünkü her zaman ihtiyaç duyabilirsin.” “Çünkü çok amaçlı bir ders”. “Çok amaçlı ve her zaman ihtiyacın olabilir”
Masa	8	“Masa olurdu. Çünkü muhasebe masa başı işidir”. “Çünkü herkese lazım” “Çünkü konfor sağladığı görülse de en ufak bir ayak kırılmasında sizi olduğunuz yerde rahat oturtmayabilir. Çünkü nasıl bir evin olmazsa olmaz eşyalarından biri masaysa bir işletmenin de olmazsa olmazı muhasebe departmanıdır”
Cetvel	5	“Cetvel olurdu. Çünkü kusursuz şekillendirilmesi gerekir, muhasebe de her şey düzenli ilerlemez.” “Çünkü en ufak hata her şeyi berbat eder”
Kalem	7	“Kalem olurdu. Çünkü gereken her şeyi not eder ve kaydeder”. “Çünkü kalem yazar. Muhasebe de işletmenin ileride ne yapması gerektiğine dair bir çizelge oluşturur, işletmenin geleceğini yazar. “ “Çünkü kalem didaktik ve öğretici anlamlarına geliyor. Muhasebe de öğreticilik ve bilgilik açısından ayındır”
Bilgisayar	7	“Bilgisayar olurdu. Çünkü işlemler ve bilgiler ile doludur.” “Bilgisayar gibi içinde farklı bilgiler var, depolama alanı geniş”.
Cüzdan	5	“Cüzdan olurdu. Çünkü muhasebe bu cüzdana girip çıkan paraları inceler.” “Her zaman her yerde gerekir”. “Çünkü muhasebe çoğu işlem para ve maliyet üzerinedir.” “İçi para doludur, muhasebe de bilgi ile doludur ve bunlar parasal işlemlere ait bilgilerdir”
Ayna	4	“Ayna olurdu. Çünkü eksikliği az hissedilse de insana gösterdiği detaylar ve farkındalık önemlidir.” “İşletmenin kendisiyle yüzleşmesini sağlar, her zaman gerçekleri gösterir” “İşlemlerin şeffaf yanını gösterir”
Terazi	5	“Terazi olurdu. Çünkü terazi eşitlik sağlar. Muhasebe de varlık ve kaynak, yevmiye kaydında borç ve alacak kısmı eşittir.” “Muhasebe denge üzerine kurulmuştur, her zaman çift taraflı kayıt vardır” “Çünkü dengeyi ve düzeni sağlar, muhasebe denklik ister.”
Kamera	2	“Kamera olurdu. Çünkü muhasebe her şeyi kayıt altına alır ve düzenler.” “Kamera gibi her şeyi dikkatlice inceler ve kayıt altına alır”
Koşu Bandı	2	“Koşu bandı olurdu. Çünkü koşu bandında ne kadar vakit geçirirsen o kadar iyi bir vücuda sahip olursun muhasebeyle de ne kadar vakit geçirirsen o kadar iyi muhasebe bilgisine sahip olursun .”
Beyaz Gömlek	3	“Beyaz gömlek olurdu. Çünkü istersen bir takımın içine giy istersen de Jean inin üstüne giy, her yerde kullan, muhasebe de böyle bir şey. Muhasebe bilgisini farklı kararlarda kullanabilirsin, ister üretim maliyetiyle ilgili, ister satış fiyatı, ister ücret tespiti, hepsinde gerekli”
Ajanda	3	“Çünkü muhasebe plan program işidir. Yapılacak işler bellidir ve bir sırası vardır. Ajanda günlük hayatta bu işler için kullandığımız bir eşya”

Tablo 8’ de en sık kullanılan eşya metaforlarının “Hesap makinesi, dolap ve ampul” olduğu görülmektedir. Üç metafor da olumlu anlamda kullanılmıştır. Hesap makinesi metaforunu kullananlar, bu durumu muhasebenin işletmedeki önemi, doğru ve net bilgi verme özelliği matematik bilgisi gerektirmesi ile ilişkilendirmişlerdir. Dolap benzetmesinde, muhasebenin sınıflandırma ve düzenli olma özelliğine vurgu yapılmıştır. Ampul metaforunda ise anlatılmak

istenen muhasebenin işletmenin geleceği ve başarısı için yol gösterici ve aydınlatıcı olma özelliğidir.

Aşağıdaki tabloda, yedi metafor için verilen cevaplar doğrultusunda muhasebe kavramına yönelik algılar dokuz başlık altında toplanmıştır. Bu kategoriler, öğrenciler tarafından muhasebenin farklı yönlerine yapılan benzer vurgular dikkate alınarak oluşturulmuştur. Sözkonusu kategorilerin oluşturulmasında Akpınar ve Yıldız (2018)'in çalışmasından faydalanılmıştır.

Tablo 9. Muhasebeye İlişkin Metafor Algılarından Oluşturulan Kavramsal Kategoriler

Kavramsal Kategoriler	Renk	Hayvan	Besin Türü	Mevsim	Oyun	Çiçek	Eşya	Toplam
Heyecan verici bir ders olarak muhasebe	22	20	13	23	12	19	14	124
Zor, Sıkıcı, Karmaşık bir ders olarak muhasebe	12	16	19	20	8	6	5	86
Kurallı, düzenli ve sistematik bir ders olarak muhasebe	10	9	8	10	8	6	6	57
Diğer bilim dallarıyla ilişkili bir ders olarak muhasebe	10	3	5	5	4	9	6	42
Yol gösterici bir ders olarak muhasebe	13	11	4	16	12	10	20	86
Dikkat ve çok çalışma gerektiren bir ders olarak muhasebe	18	16	23	15	16	16	18	122
Zeka gerektiren bir ders olarak muhasebe	9	10	10	6	20	10	16	81
Gerekli, faydalı ve önemli bir ders olarak muhasebe	15	25	26	16	16	16	21	134
Parayla ilişkili bir ders olarak muhasebe	3	2	4	1	15	3	6	34

Tablo 9' a bakıldığında muhasebeye yönelik en çok metaforun üretildiği başlıklar "gerekli, faydalı, önemli bir ders olarak muhasebe" ve "heyecan verici bir ders olarak muhasebe" ve "dikkat ve çok çalışma gerektiren bir ders olarak muhasebe" başlıklarıdır. Ayrıca, hayvan, besin türü ve eşya metaforlarında, "gerekli, faydalı, önemli olma" özelliği; renk, çiçek ve mevsim metaforlarında "heyecan verici olma" özelliği; oyun metaforlarında ise "zeka gerektiren bir ders olma" özelliğinin ön plana çıktığı görülmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın amacı, muhasebe eğitimi alan işletme bölümü öğrencilerinin muhasebe kavramına ilişkin algılarını bazı metaforlar yardımıyla belirlemektir. Bu amaçla, 2020-2021 öğretim yılında, Sakarya Üniversitesi İşletme bölümünde genel muhasebe dersini alan 112 öğrenciden "eğer

muhasebe bir renk (hayvan, besin türü, mevsim, oyun, çiçek ve eşya) olsaydı, “...” olurdu. Çünkü “...” cümlelerini tamamlamaları istenmiştir. Veriler frekans, yüzdeler ve içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin nitel analizi sonucu muhasebeye ilişkin “gerekli, faydalı, önemli” ve “heyecan verici” ve “dikkat ve çok çalışma gerektirme” algılarının ön plana çıktığı görülmektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin her bir kategori için en yaygın olarak kullandıkları metaforlar sırayla “kırmızı, inek, su, ilkbahar, saklambaç, gül ve hesap makinesi” dir.

Öğrencilerin yedi metafor başlığı için verdikleri cevaplar incelenerek, belli özelliklere sahip olanlar bir araya getirilmiş ve dokuz kategori başlığı altında birleştirilmiştir. Bunlar, “Heyecan verici bir ders olarak muhasebe”, “Zor, sıkıcı, karmaşık bir ders olarak muhasebe”, “Kurallı, düzenli ve sistematik bir ders olarak muhasebe”, “Diğer bilim dallarıyla ilişkili bir ders olarak muhasebe”, “Yol gösterici bir ders olarak muhasebe”, “Dikkat ve çok çalışma gerektiren bir ders olarak muhasebe”, “Zeka gerektiren bir ders olarak muhasebe”, “Gerekli, faydalı ve önemli bir ders olarak muhasebe”, “Parayla ilişkili bir ders olarak muhasebe” dir. Sözkonusu kategoriler içinde en fazla sayıda metafor üretilen başlık “Gerekli, faydalı ve önemli bir ders olarak muhasebe (134)”, en az metafor üretilen başlık işse “Parayla ilişkili bir ders olarak muhasebe (34)” dir. Ayrıca, hayvan, besin türü ve eşya metaforlarında, “gerekli, faydalı, önemli olma” özelliği; renk, çiçek ve mevsim metaforlarında “heyecan verici olma” özelliği; oyun metaforlarında ise “zeka gerektiren bir ders olma” özelliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Öğrencilerin genel olarak muhasebeye ilişkin ürettikleri metaforları olumlu anlamda kullandıkları belirlenmiştir. Öğrenciler muhasebeyi pozitif yönlü algılamaktadırlar.

Bu çalışma sonuçları, aynı üniversite öğrencileri üzerinde araştırma yapan Konuk ve Karaca (2021)’nin çalışmalarıyla paralel iken Akpınar ve Yıldız (2018)’nin araştırma sonuçları ile farklıdır. Akpınar ve Yıldız (2018), öğrencilerin bir olgu olarak muhasebeyi negatif yönlü algıladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Farklılığın nedenlerinden biri bu çalışmanın pandemi koşullarında gerçekleştirilmesi olabilir. Zira, öğrenciler, online eğitimin sağladığı avantajlar (ders videolarını tekrar izleme, bilgiye erişim kolaylığı, online değerlendirme sistemi) sebebiyle muhasebe derslerinde çeşitlik kolaylıklar yaşamış ve başarı oranını artırmış olabilirler. Bu durum da öğrencilerin muhasebeye ilişkin duygu ve düşüncelerini olumlu anlamda etkilemiş olabilir. Konuk ve Karaca (2021)’ da çalışmalarını pandemi döneminde yabancı öğrenciler özelinde yürütmüş ve benzer sonuçlara ulaşmışlardır.

Öğrencilerin muhasebeye, muhasebeye derslerine ve muhasebe mesleğine ilişkin bakış açıları ve algıları, onların gelecekteki kariyer seçimlerini ve kararlarını da etkileyeceğinden konunun önemi artmaktadır. Bu noktada, öğrencilerin derse ilişkin olumlu veya olumsuz bakış açılarının anlaşılması, derslerin planlanmasında, ders öğretim tekniklerinin gözden geçirilmesinde, öğrencilerin derse ilgi ve dikkatinin çekilmesinde yardımcı olabilecektir.

Gelecek çalışmalarda, çeşitli demografik özellikler ile muhasebe algıları arasında ilişki incelenebilir. Yine muhasebe meslek mensuplarıyla iletişimin ya da sınıf içi çalışmaların muhasebe algılarına etkisi ölçülebilir, farklı yıllar esas alınarak karşılaştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Abay, Ş. E., Sezer, B., ve Nezaket B. (2017). Hekim Adaylarının Hekim Kimliğine İlişkin Algıları: Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Metafor Analizi Örneği, *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 26(1): 1-8.

Akın, H. ve Ay, M. (2019). Öğrencilerin Muhasebe Öğrenmeye İlişkin Algılarının Tespitinde Metaforik Bir Yaklaşım, *Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 2 (2): 254-274.

- Akpınar, S. ve Yıldız, Ş. (2018). Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Muhasebe Algılarına Yönelik Metaforlar, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (77): 91-114.
- Arslan, M. M.ve Bayrakçı, M. (2006). Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi, *Milli Eğitim Dergisi*, 35 (171): 100-108.
- Çalışkan, N. (2013). Kavramsal Anahtar Modeli ile Metafor ve Deyim Öğretimi, *Bilig*, (64): 95-122.
- Curtis, B., Vinson, J. M., Conover, T. L., Lucianetti, L., and Battista, V. (2017). National Culture and Ethical Judgment: A Social Contract Approach to The Contrast of Ethical Decision Making by Accounting Professionals and Students from The U.S. And Italy. *Journal of International Accounting Research*, 16(2): 103–120.
- Fidan, C., ve Ağırbaş, İ. (2020). Muş Alparslan Üniversitesi Öğrencilerinin Genel Muhasebe Algılarına Yönelik Metaforlar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (87): 15-32.
- Geiger, Marshall A.-Ogilby, and Suzanne M. (2000). The First Course in Accounting: Students' Perceptions and Their Effect on The Decision to Major in Accounting, *Journal of Accounting Education*, 18 (2):63 - 78.
- Gökgöz, A. and Dizkırıcı, A. S. (2013). How is Accounting Perceived in Cognitive Level? A Study Based on Metaphor, *International Journal of Education and Research*, 1(7) :1-6.
- Gökgöz, A. (2012). Determination of Perceptions About Accountants Through Metaphors: A Case of Turkey, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 4 (2) :62-71.
- Güler, M.; Ağca, A. ve Boz, D. (2016). İşletme Öğrencilerinin Muhasebe Algılarının Metaforlar Yardımıyla Anlatılması, *Global Business Research Congress*: 298-309.
- Inns, D. E. (2002). Metaphor in The Literature of Organizational Analysis: A Preliminar Taxonomy and A Glimpse at A Humanities-Based Perspective. *Organization*, 9(2), 305–330.
- Jones, J. P; Fields, K. T (2001). The Role of Supplemental Instruction in The First Accounting Course, *Issues in Accounting Education*, 16(4): 531-547.
- Kalaycı, S. (2018). İlkokul Öğrencilerinin Bilim ve Fen Bilimleri Dersi Kavramlarına Yönelik Algılarının Metafor Yoluyla Belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(9): 1-21.
- Konuk, F. ve Karaca, N. (2021). Muhasebe Eğitimi Alan Yabancı Öğrencilerin Muhasebe Algılarına Yönelik Metaforlar. *Farklı Bakış Açılılarıyla İşletme Yönetimi Çalışmaları* içinde. Editörler: Perkaş, E. ve Ertaş, A. İksad Yayınevi, Ankara: 3-47.
- Kurnaz, E. ve Eyceyurt Batır, T. (2019). Genel Muhasebe Dersi Hakkında Üniversite Öğrencilerinin Metaforik Algıları: Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Örneği. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 21 (3): 829- 854.
- Lakoff, G., and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago University Press.
- McGoun, E. G., Bettner, M. S., and Coyne, M. P. (2007). Pedagogic Metaphors and The Nature of Accounting Signification. *Critical Perspectives on Accounting*, 18(2): 213-230.
- Mellado, L., L. Parte and E. Villanueva (2020). Perceptions Of The Accounting Profession Based On An Analysis Of Metaphors By Undergraduate Accounting Students. *Accounting Education*. 29(6): 572-604.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, London.

- Miller, S. (1987). Some Comments on The Utility of Metaphors for Educational Theory and Practice. *Educational Theory*, 37(3): 219-227 (Aktaran Davut Soysal –Özlem Afacan, İlköğretim Öğrencilerinin “Fen ve Teknoloji Dersi” ve “Fen ve Teknoloji Öğretmeni” Kavramlarına Yönelik Metafor Durumları, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(19): 287-306.)
- Richardson, P., Dellaportas, S., Perera, L., and Richardson, B. (2015). Towards A Conceptual Framework on The Categorization of Stereotypical Perceptions in Accounting. *Journal of Accounting Literature*, (35): 28–46.
- Sekizsu, B. ve Coşkun Arslan, M. (2020). Muhasebeye Metaforik Bir Bakış Açısı. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 2 (2):167-186.
- Taylor, M., Marrone, M., Tayar, M., and Mueller, B. (2018). Digital storytelling and visual metaphor in lectures: a study of student engagement. *Accounting Education*, 27(6): 552-569.
- Walters, M., and Young, J. J. (2008). Metaphors And Accounting for Stock Options. *Critical Perspectives on Accounting*, 19(5): 805–833.
- Yıldız, Ş. ve Ülkü, S. (2017). Muhasebe Eğitiminde Kavram Yanılgıları ve Kavram Yanılgılarının Önlenmesinde Kavram Haritalarının Kullanımı. *Muhasebe ve Denetim Bakış*. (50): 115-140.
- Young, J. J. (2013). Devil’s Advocate: The Importance of Metaphors. *Accounting Horizons*, 27(4): 877–886.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Erken Dönem Uyumsuz Şemaları ile Depresif Belirtiler ve Öz-Duyarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*

Çiğdem YILDIZ, Bağımsız Araştırmacı, e-posta: c_yildiz7@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1339-0629>

Dr. Öğr. Üyesi Deniz ŞARLAK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Seydikemer Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Muğla, e-posta: sarlakdeniz@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6246-8301>

Öz

Bu araştırmada erken dönem uyumsuz şemalar ile depresif belirti ve öz-duyarlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada Sosyo-Demografik Bilgi Formu, Young Şema Ölçeği Kısa Form-3, Beck Depresyon Ölçeği ve Öz-duyarlık Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmaya katılan 365 üniversite öğrencisinin %69.9'unun kadın ve %66'sının 1. sınıf olduğu tespit edilmiştir. Erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklılık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma ve tehditler karşısında dayanıksızlık alt boyutları ile depresif belirtiler arasında pozitif yönde istatistiksel anlamda ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca erken dönem uyumsuz şemaların toplam puanı ile öz-duyarlık toplam puanı, öz-sevecenlik, öz-yargılama, paylaşımların bilincinde olma, izolasyon, bilinçlilik ve aşırı özdeşleşme alt boyutları arasında anlamlı düzeyde ve negatif yönde ilişki tespit edilmiştir.

* Bu çalışma, ilk yazarın ikinci yazar danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tez çalışmasının verisinden hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Depresif Belirti, Erken Dönem Uyumsuz Şemalar, Öz-Duyarlık.

Makale Gönderme Tarihi: 04.01.2022

Makale Kabul Tarihi: 03.05.2022

Önerilen Atıf:

Yıldız, Ç. ve Şarlak, D. (2022). Erken Dönem Uyumsuz Şemaları ile Depresif Belirtiler ve Öz-Duyarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(5): 562-581.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(5): 562-581. DOI:[10.26677/TR1010.2022.977](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.977)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

**Investigation of the Relationship Between Early Maladaptive Schemas and
Depressive Symptoms and Self-Sensitivity**

Çiğdem YILDIZ, Independent Researcher, e-mail: c_yildiz7@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1339-0629>

Assistant Prof. Dr. Deniz ŞARLAK, Muğla Sıtkı Koçman University, Seydikemer School of Applied Sciences, Muğla, e-mail: sarлакdeniz@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6246-8301>

Abstract

In this study, it is aimed to investigate the relationship between early maladaptive schemas and depressive symptoms and self-compassion. In the study, Socio-Demographic Information Form, Young Schema Scale Short Form-3, Beck Depression Scale and Self compassion Scale were used. 69.9% of the 365 university students participating in the research are women and 30.1% are men. In addition, 66% of the participants are 1st grade students. A significant and negative correlation was found with depressive symptoms and self-compassion total score and dimensions of self-kindness, self-judgment, common humanity, isolation, mindfulness, over-identification total score of depressive symptoms. Depressive symptoms and early maladaptive schemas and abandonment/instability, mistrust/abuse, emotional deprivation, defectiveness/shame, social isolation/alienation, dependence/incompetence, vulnerability to harm or illness, enmeshment/undeveloped self, failure, entitlement/grandiosity and insufficient self-control, subjugation, self-sacrifice, and approval seeking, negativity/pessimism, emotional inhibition, unrelenting standards, and punitiveness.

Keywords: Depressive Symptoms, Early Maladaptive Schemas, Self-Compassion.

Received: 04.01.2022

Accepted: 03.05.2022

Suggested Citation:

Yıldız, Ç. and Şarлак, D. (2022). Investigation of the Relationship Between Early Maladaptive Schemas and Depressive Symptoms and Self-Sensitivity, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(5): 562-581.

GİRİŞ

Şema, bireyin çocukluk dönemindeki yaşantıları sonucu sahip olduğu yapılardır. Erken dönem uyumsuz şemaların temelinde erken çocukluk dönemi yaşantıları yer almaktadır. Bireyin sahip olduğu şemalar yaşam boyu devam etmektedir. Bu şemalar farklı yaşantılar sonucu şekillenir. Şemalar bireyin duygu, düşünce, davranış ve ilişki kurma biçimini etkilemektedir. Young vd., (2003) göre, kişinin bebeklik ve çocukluk dönemindeki olumsuz yaşam deneyimlerinin sonucunda oluşan bireyin kendisi ve dış dünya hakkında tutumlarını içeren, sürekliliği olan işlevsiz temel inançlar olarak tanımlanmaktadır. Bu modele göre erken dönem uyumsuz şemalar psikopatolojinin temel kaynağı olarak ifade edilmektedir.

Şemalar bilişsel olarak şemaya uygun bilgileri hatırlamamıza zemin hazırlar ve dikkatimizi şemanın kendisiyle tutarlı olan bilgiye yönlendirir. Davranışsal olarak, belirli tanıdık olayların içine çekilmemize öncülük etmektedir. Çocukluk döneminde oluşmuş şemalar nasıl düşündüğümüzü, hissettiğimizi, davrandığımızı, diğer insanlarla nasıl ilişki kurduğumuzu etkilemektedir. En fazla zarar gördüğümüz çocukluk koşullarını paradoksal olarak kasıtlı olmaksızın yetişkinlik çağında yeniden yaşamamız için bizi yönlendirmektedir. Şemalar tanıdık olduklarında rahatlatıcı oldukları için değişimleri zor olmaktadır (Young vd., 2011).

Şemalar erken dönemde şekillenmiş, kendilik ile uyumlu olması nedeniyle değiştirilmesi zor yapılar olarak tanımlanmaktadır. Piaget, şemaların belli yaşantıların sonucunda oluştuğu ve oluşan şemaların olayları yorumlamada etkili olan yapılar olarak tanımlarken, Beck ise her bireyin yaşam olaylarını yorumlamak ve anlamlandırmak için zihinde oluşturduğu kısa yollar olarak tanımlamaktadır. Şemalar oluştuğu dönemde işlevsel olarak görülen buna karşın yıllar geçtikçe işlevsiz hale gelebilen yapılar olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu doğrultuda şema kuramı geliştirilmiştir (Türkçapar, 2014). Young vd., (2009), erken dönemde oluşan uyumsuz şemaların oluşum sebeplerini üç ana başlık altında toplamıştır. Çekirdek duygusal ihtiyaçlar, erken dönem yaşam deneyimleri ve duygusal mizaçtır. Çekirdek duygusal ihtiyaçlar; şemalar çocuklukta çekirdek duygusal ihtiyaçların karşılanmaması sonucu oluşmaktadır. Psikolojik olarak iyi olan bireyler çekirdek duygusal ihtiyaçlarını giderebilirler. Bireylerde beş temel çekirdek duygusal ihtiyaçları olduğu kabul edilmektedir. Bunlar; güvenli bağlanma, duygularını ve ihtiyaçlarını ifade etme, akılcı sınırlar ile oyun ve öz-denetimdir (Young vd., 2009). Erken dönem yaşam deneyimleri; erken dönem uyumsuz şemaların çocukluk deneyimlerinin birincil kökenini oluşturur. Erken dönemde gelişen güçlü temalar büyük ölçüde çekirdek aile içinde çıkar. Erken dönem şema edinimini besleyen erken yaşam deneyimleri dört başlıkta incelenmektedir. İlki ihtiyaçların toksit engellenişidir. Erken dönemde bireyin iyi olan ihtiyaçtan çok az deneyimlediğinde meydana gelir. İkinci türü örselenme ya da kurban edilmedir. Bireyin erken dönemde zarar görmesi sonucu kurban edilmesiyle ilişkilidir. Üçüncü türde ise iyi olan şeyden çok fazla deneyimleme sonucunda oluşmaktadır. Ebeveynler sağlıklı ölçüden çok daha fazlasını sağlamıştır. Bu durumda bireyin gerçekçi sınırları çekirdek duygusal ihtiyaçları karşılanmamış olur. Şemaları yaratan yaşam deneyimlerinden dördüncüsü seçici içselleştirmedir. Birey ailesinin duygularını, düşüncelerini ve davranışlarını seçici bir biçimde içselleştirir (Young vd., 2009). Duygusal mizaç; her çocuğun doğuştan getirdiği farklı ve benzersiz mizacı vardır. Şemaların biçimlenmesinde travmatik çocukluk olaylarıyla duygusal mizaç etkileşim halindedir. Farklı mizaç yapısı çocukları farklı yaşam koşullarına maruz bırakmaktadır.

Yaşamımızda birçok olaya tanıklık eder veya deneyimleriz. Deneyimlediğimiz olaylara verdiğimiz veya vereceğimiz cevaplar şemalarımız ve inançlarımızla şekillenmektedir. Kişinin yaşantısı ve kendisi hakkında genelleştirdiği olumsuz ifadeler stres yaratan olumsuz yaşantılarda aktif hale gelerek kişinin nasıl tepki vereceğini belirlemektedir (Güner, 2014).

Piaget'ye göre şemalar bebeğin doğuştan getirdiği genetik özelliklerle, yaşantılarının sonucunda meydana gelir ve yaşam boyu devam eder (Türkçapar, 2014). Erken dönem uyumsuz şemalar mizaç, genetik, ebeveyn-çocuk etkileşimi sonucu ortaya çıkmaktadır (Kellogg ve Young, 2006).

Birçok araştırma, erken dönem uyumsuz şemaların, psikolojik bir probleme işaret ettiğini ve erken dönem uyumsuz şemalara sahip bireylerde psikopatoloji gelişme riskinin diğerlerine göre daha fazla olduğunu ortaya koymuştur (Young ve Kolosko, 1994; Gürkan, 2012). Depresyona neden olan en önemli faktör olarak çekirdek bilişsel inançlar olduğu kabul edilse de diğer önemli faktör bilişsel şemalardır (Beck, 1987).

Araştırmanın diğer değişkeni olan depresyon; çökkün duygu durumu, enerji kaybı, önceden keyif alınan etkinliklere karşı ilgi kaybı, değersizlik ve suçluluk duyguları, konsantrasyon güçlüğü, iştah ve uyku düzeninde değişiklik şeklinde betimlenmektedir. Konuşma, düşünme, hareket etme ve diğer fizyolojik işlevlerde ve işlevsellikte azalmışlık, durgunluk hali ve bunlara eşlik etmekte olan değersizlik, karamsarlık, güçsüzlük, isteksizlik, duygu ve düşünceleri içerisinde bulunduran bir semptomlar bütünüdür (Öztürk ve Uluşahin, 2015). Yaşanan duygu durumuna bağlı olarak ortaya çıkan ölüm düşünceleri, intihar girişimleri sık görülen depresyon tablolarıdır. Yaşam boyu prevalansı %10 ile %21 arasında değişmekte olan en sık görülen ruhsal problemlerden depresyon biridir (Noble, 2005).

Depresyon türleri; melankolik depresyon, mevsimsel depresyon, atipik depresyon, psikotik depresyon ve kronik nevrotik depresyon (distimi) olarak ayrılmaktadır. Melankolik depresyon; stresten daha çok biyolojik etkenlere dayanan çevresel uyaranlara tepkisizlikle seyreden terapiden daha çok somatik tedavilere cevap veren depresyonun alt tipidir. Kişilik patolojisi olmayan kişilerde görülen, özel belirtiler kalıbı ile karakterize olmuş depresyon türüdür. Melankolik depresyon özellikleri arasında sabah erken uyanma, ajitasyon ya da motor retardasyon, iştahsızlık ya da kilo kaybı, uygunsuz ve aşırı suçluluk duyguları bulunmaktadır. Mevsimsel depresyon; sonbahar ve kış aylarında depresyonun ortaya çıktığı ilkbahar ve yaz aylarında depresif atakların ortadan kalktığı en az iki yıl boyunca yineleyen depresyon türüdür (Türkçapar, 2014). Bu tip depresyonda tipik enerji kaybı, kötü duygulanım ve baygınlık, atipik belirtiler görülmektedir. Yapılan bilimsel çalışmalarda kesin bir nedene rastlanamamakla beraber kalıtım, stres ve biyokimyasal maddelerin mevsimsel depresyon üzerinde rol oynadığı bilinmektedir (Ekinci vd., 2005).

Atipik Depresyon; depresyonun belirti ve ilaç tedavisine yanıt verme özellikleri dikkate alınarak depresyon alt tipi olarak tanımlanmıştır (Matza vd., 2003). DSM-V'e göre depresyonda atipik özellik tanı ölçütlerinden iştah artışı, kilo artışı, uyku artışı, paralizi, kişilerarası ilişkilerde eleştiri ve reddedilme duyarlılığının en az ikisinin bulunması gereklidir (Koyuncu vd., 2013). Davidson vd., (1982) atipik depresyonu tip A (anksiyete) ve tip V (vejetatif) olarak ele almıştır. A tipi altında şiddetli anksiyetenin eşlik ettiği depresyon, V tipinde ise vejetatif belirtilerin yani uyku, iştah ve libidonun artış gösterdiği depresyonu belirtmektedir. Psikotik depresyon; DSM-V'de psikotik depresyon major depresif bozukluk tanısının şiddet göstergesi olarak psikotik özelliklerin varlığı ile tanımlanmaktadır. Depresif bozukluğun şiddetine düşünce bozukluğu ile vurgu yapan, duygudurum bozuklukları arasında ciddi bir alt grup olarak değerlendirmesine yol açmaktadır (Özen vd., 2004). Psikotik depresyon için iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Psikotik depresyon ile ilgili görüşlerden biri hezeyan ve varsanıları içermesiyle majör depresyonun ağır şekli olarak tanımlanmaktadır. Diğer görüşe göre psikotik özellikli depresyon ile psikotik özellik göstermeyen depresyon farklı klinik tablo olarak değerlendirilmektedir (Poyraz vd., 2012). Psikotik özellik taşıyan depresyon, biyolojik ve kalıtsal özellikler, klinik belirtiler ve bulgular, hastalık seyri ve tedaviye yanıt şekli bakımından psikotik özellik taşımayan depresyondan önemli oranda farklılık göstermektedir (Poyraz vd., 2012).

Kronik nevrotik depresyon (distimi); DSM-V'te ve ICD-10'da tanımlanmış, majör depresif bozukluk tanısı için yetersiz bulguların görüldüğü en az 2 yıl süren kronik depresif bozukluktur (Aslan vd., 2012). Distimide depresif belirtiler düşük şiddette olması nedeniyle kolay bir şekilde tanınmaz. Tanı hastanın nasıl görüldüğü ya da davrandığına bağlı değil, nasıl hissettiğine ve söylediğine bağlı olarak konulur. Hastadan alınan bilgiye dayanarak sıklıkla kronik disfori, içe dönüklük, kötümser düşünce ve kişisel yetersizlik algısı, düşük benlik değer duygusu ve kendini aşırı yargılama gibi özellikler görülmektedir. Distimi kronik olma özelliğine sahip olduğu için hastadan alınan bilgilerin geriye dönük olarak alınması gerekmektedir (Yazıcı, 2004).

Depresyon kuramlarını ele aldığımızda bilişsel kuram; Beck'e (1979) göre düşünceler duyguları, duygular ise davranışları etkiler ve birbirleriyle etkileşim halindedirler (Türkçapar, 2014). Beck'in modelinde depresyonun, depresif benlik şemalarından kaynaklandığı savunulmaktadır. Olumsuz benlik şemalarına sahip kişiler, kişisel bilgilerini olumsuz, çarpıtılmış ve önyargılı şekilde işler. Depresyondaki bireyler işlevsiz şemalara sahiptir. Sahip oldukları şemalar kendileri, gelecekleri ve dünya hakkında olumsuz bakış açılarına neden olmaktadır. Bu durum, bilişsel üçlüyü besler ve sürdürür (Tüzen, 2019).

Davranışsal kuramda; depresyonun oluşmasının ve sürekliliğinin nedeni bireyin çevresinden tatminkâr derecede olumlu pekiştireç alamaması olarak belirtilmektedir. Davranışçı kuram, davranışın ödül ve ceza durumuna göre değişebileceğini ifade ederken depresyonun belli bir duruma karşı isteksiz olma hali, yeme isteğinde azalma gibi genel tepkiler şeklinde tanımlanmaktadır (Yavuz, 2019).

Kişilerarası kuram; Mufson ve arkadaşları (1999) tarafından öne sürülen bu kuramda kişilerin hisleri ve başkalarıyla etkileşimleri incelenmektedir. Kişilerarası kuram tarafından depresyon kişilik, belirtiler, toplumsal yaşam başlıkları altında incelenmektedir. Depresyonun genelde bireyler arası ilişkilerde ya da sosyalleşme sırasında ortaya çıktığını savunmaktadır. İlişkilerde problemler, sevdiklerini kaybetmek, işten çıkarılma, emeklilik durumu gibi ani karşılaşılan olayların kişiye ve kişilerarası ilişkilerine zarar verdiği öne sürülmektedir.

Psikanalitik kuramda; Freud'a göre erken dönemde kayıp yaşamak bireyde depresif semptomların görülmesine sebep olmaktadır. Bireyin yaşadığı nesne kaybı bireyin yas sürecini yaşamasına sebep olmaktadır. Klasik psikanalitik görüşe göre içe dönük öfke, depresyonun ruhsal etiolojisini açıklayan etmenlerden biridir. Freud gerçek ve simgesel kayıpların yas ve melankoliyi tetiklediğini, depresif hastalarda kaybedilen nesneye karşı duyulan öfkeyle suçlama ve intihar düşüncelerini, kişinin kendine zarar verme isteği şeklinde kendine yöneltmesi şeklinde açıklamıştır. Melankolik hastaların acımasız süper egoları vardır ve sevilen kişilere yönelik saldırgan eğilimlerden kaynaklanan suçluluk duyguları nedeniyle yaşandığını açıklamıştır (Gençtan, 2015).

Depresyon toplum sağlığını tehdit eden sorunların en başında gelmektedir. Dünya Sağlık Örgütü'nün raporuna göre depresyon, bütün dünyada yeti yitiminin iskemik kalp hastalıklarından sonra gelen ikinci hastalığı olacağı düşünülmektedir (Alparslan ve Eroğlu, 2016). Bireylerin yaşantısını sosyal, ekonomik, psikolojik olarak olumsuz etkilemektedir. Depresyon olumsuz sonuçlar doğurmadan tedavi edilmesi gereken sağlık sorunudur. Depresyon tedavisinin aşamaları; tedavi amacının ortaya koyulması, tedavi planına uygun farmakolojik seçimin yapılması, eşlik eden rahatsızlıkların giderilmesine yönelik planın yapılması, kendine zarar verme riskinin olup olmadığının belirlenmesi, hastanın işbirliği yapmasının sağlanması, değerlendirilmesi (tedavi sürecini), antidepresan ilaçların uygun miktar ve uygun süre boyunca kullanımının sağlanması, kullanılan ilaçların yan etkileri hakkında bilgilendirme, belirlenen tedavi yönteminin devamını sağlama ve hastanın psikoterapi ihtiyacı olup olmamasına yönelik değerlendirme yapılmasıdır (Örsel, 2004).

Araştırmanın diğer değişkeni olan öz-duyarlık; bireyler yaşamları boyunca bazı olumsuz durumlarla karşılaşabilir ve olumsuz olaylar yaşayabilir. Bu olumsuz durum ve olaylar karşısında olumsuz duyguları deneyimleyebilir. Olumsuz duygulardan uzaklaşabilmek için öz-duyarlılığa ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak öz-duyarlık ile yaşam daha sürdürülebilir hale gelir. Duyarlılık, diğer bireylerin acılarına ortak olmayı ve bunları acı ve üzüntüden izole olmadan yapmayı; diğerlerine şefkat göstermeyi, başka insanların üzüntülerine duyarlı olmayı, karşımızdaki insanları yargılamadan anlamayı içerir (Deniz vd., 2008). Öz-duyarlılığın üç temel birleşeni vardır. Bunlar; kişinin kendisine gösterdiği şefkat, ortak paylaşım, kişinin deneyimlerini bireysel değil toplumsal deneyim olarak görmesi, bilinçli farkındalık yaşanan olayları olgu şeklinde değerlendirme ve yaşanan olaylar ile özdeşleşmemek şeklindedir (Özyeşil, 2011). Öz-duyarlılık insanın iyi olma durumunu arttıracak ve devamlılığını sağlayacak önleyici davranışların olmasını sağlayacaktır (Tatlıoğlu, 2010). Özduyarlılığın alt boyutları; öz-şefkat, paylaşımların farkında olma ve bilinçli farkındalıktır. Öz-şefkat; yaşanabilecek acı verici durumlar ve başarısızlıklar karşısında yargılayıcı olmadan, nazik ve anlayışlı olabilmeyi kapsamaktadır (Kılavuzoğlu, 2018). Kendilerine öz-şefkat gösteren bireyler, kendilerine yönelik sert bir yargılama ile yaklaşmazlar (Neff, 2003). İkinci alt boyut olan paylaşımların farkında olma; acıların bireye özgü olmadığı, tüm insanlık için geçerli olduğunu içermektedir. Bireylerin yaşadıkları acı verici deneyimleri sadece kendine özgü olmadığını diğer tüm insanların benzer deneyimler yaşadığını fark etmesidir. Bir acıyla karşılaştığımızda bu acının sadece “ben” e ait olduğu görüşünden uzaklaşıp, “herkes” için olabileceği görüşünde olup tüm insanlıkla bütünleşebilmeyi ifade eder (Çakır, 2019). Üçüncü alt boyut bilinçli farkındalık; kişinin travmatik yaşantıları ve duyguları ile aşırı bir özdeşleşme içinde bulunması yerine; o anki zihinsel ve duygusal duruma herhangi bir yargı katmadan, yok saymadan gözlemesidir (Er, 2020). Özdeşleşmeden kaçınarak olumsuz duyguların dengede tutulması durumudur (Kılavuzoğlu, 2018). Kişinin yaşamındaki üzücü ve zorlu durumları kabullenmesine yardımcı olan, bu durumları kendinden ayrı tutabilmesini sağlamaktadır (Şenyuva vd., 2014). Acı veren düşünceleri yargısız, dengeli şekilde kabul etmemizi içerir. Bilinçli farkındalığın üç adımı şöyle açıklanmıştır: niyet, dikkat ve tutumdur (Kabat-Zinn, 1990).

Literatürde erken dönem uyumsuz şemalar ile öz-duyarlık ve depresyon arasındaki yapılan çalışmalar kısıtlıdır. Konukçu vd., (2013)'ün çalışmasında iç içe geçme/gelişmemiş benlik şeması haricindeki diğer şemalardan alınan puanların depresyon tanısı alan kadın hastalarda kontrol grubundan yüksek olduğu bulunmuştur. Diğer bir çalışmada cezalandırılma, kusurluluk, başarısızlık ve depresif belirtilerle orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Gökçe vd., (2017)'nin çalışmasında depresif bozukluk grubunda kusurluluk/utanma, duygusal yoksunluk, kuşkuculuk/kötüye kullanılma, başarısızlık, terk edilme ve tutarsızlık, karamsarlık şema puanları depresyon dışı tanı grubuna göre istatistiksel olarak anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Sarıtaş-Atalar ve Gençöz (2015)'ün yaptığı çalışmada zedelenmiş özerklik-öteki yönelimlilik şema alanının da depresyonu pozitif yönde anlamlı düzeyde yordadığı belirlenmiştir. Neff ve McGehee (2010)'nin yaptığı çalışmada hem ergenler için hem de genç yetişkinler için öz-duyarlık ile iyi oluş arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu göstermiştir. Macbeth ve Gumley (2012)'in yaptığı çalışmada öz anlayışı yüksek olan bireylerde psikopatolojik durumların azaltılmasında pozitif anlamda etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada erken dönem uyumsuz şemalar ile depresif belirtiler ve öz-duyarlık arasındaki ilişki incelenmiştir.

YÖNTEM

Bu bölümde sırasıyla araştırmanın örnekleme, veri toplama araçları, işlem ve istatistiksel analizleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Örneklem

Tanımlayıcı ve ilişkisel tipte olan çalışmanın evrenini Haliç Üniversitesi'nde 2019-2020 eğitim öğretim döneminde öğrenim görmekte olan farklı fakültelerden toplam 7203 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğü hesaplanması "Raosoft" programından, %95 güven aralığı ve $p=0.05$ hata payı alınarak yapılmıştır. Bunun sonucuna göre örneklem grubunu araştırmaya gönüllü olarak katılan 365 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %69.9'u kadın, %66'sının 1. sınıf ve %13.7'si çalışan olduğu saptanmıştır. Daha önce psikiyatrik tanı almış, tedavi uygulanmış ve ilaç kullanan öğrenciler çalışma dışında tutulmuştur.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcıların kişisel bilgilerini toplamak amacıyla Sosyo-Demografik Bilgi Formu, Young Şema Ölçeği Kısa Form-3, Beck Depresyon Ölçeği ve Öz-duyarlık Ölçeği veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Veri toplama araçlarına dair ayrıntılı bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Sosyo-Demografik Bilgi Formu: Araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların kişisel bilgilerini belirlemek üzere araştırmacı tarafından hazırlanan sosyo-demografik bilgi formu katılımcılara sunulmuştur. Bu formda katılımcıların cinsiyeti, yaşı, sınıfı, çalışma durumu, hâlihazırda ve önceden psikiyatrik tanı alıp almadıkları, kronik hastalıklarının olup olmadığı gibi ifadeler yer almıştır.

Young Şema Ölçeği Kısa Form-3 (YŞÖKF-3): Katılımcıların erken dönem uyumsuz şemalarının değerlendirilmesi amacıyla Young Şema Ölçeği'nin kısa formunun 3. Versiyonu kullanılmıştır. Ölçek Young (1990) tarafından erken dönem uyumsuz şema alanlarının değerlendirilmesi amacıyla geliştirilmiştir. YŞÖKF-3 ölçeğinin 5 tane şema alanı, her bir şema alanının 14 alt boyutu ve 90 maddesi bulunmaktadır. Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Soygüt ve ark. (2009) tarafından yapılmıştır. Ölçeğin beş şema (Zedelenmiş Otonomi, Kopukluk, Yüksek Standartlar, Zedelenmiş Sınırlar ve Diğeri Yönelimlilik) alanı altında 14 şema alt boyutları; karamsarlık, duygusal yoksunluk, başarısızlık, yüksek standartlar, kendini feda, onay arayıcılık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklılık/yetersiz özdenetim, terk edilme, cezalandırılma, kusurluluk ve tehditler karşısında dayanıksızlıktır. İç tutarlılık çalışmasında ise Cronbach Alpha $\alpha=.53-.81$ arasında değişmektedir. Çalışmamızda yapılan analizlerde ölçeğin alpha güvenilirlik katsayısı .95 bulunmuştur.

Özduyarlık Ölçeği: Katılımcıların öz duyarlılığını ölçmek üzere Öz-duyarlık ölçeği kullanılmıştır. Akın ve ark. (2007) tarafından geçerlilik ve güvenilirliği yapılan Öz-duyarlık ölçeği 26 maddeden ve 6 alt boyuttan oluşmaktadır. 6 alt boyut, özsevecenliğe karşı öz-yargılama, paylaşımların bilincinde olmaya karşı yabancılaşma ve bilinçliliğe karşı aşırı-özdeşleşmeyi içermektedir. Öz-duyarlık Ölçeği'nin iç tutarlık katsayıları öz-sevecenlik alt ölçeği için .77, öz-yargılama için .72, paylaşımların bilincinde olma için .72, izolasyon için .80, bilinçlilik için .74 ve aşırı özdeşleşme için .74 olarak bulunmuştur. Çalışmamızda yapılan analizlerde ölçeğin alpha güvenilirlik katsayısı .89 bulunmuştur.

Beck Depresyon Ölçeği: Beck ve arkadaşları (1987) tarafından geliştirilmiş olan Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Hisli (1989) tarafından yapılmıştır. Ölçek 21 maddeden oluşmaktadır. Maddeler 0-3 arasında puanlanır ve ölçekten alınan yüksek puanlar depresif belirtilerin yükseldiğini göstermektedir. Ölçeğin Türkçe formunun iç güvenilirlik katsayısı .80, yarıya bölme güvenilirliği ise .74 olarak rapor edilmiştir. Çalışmamızda yapılan analizlerde ölçeğin alpha güvenilirlik katsayısı .91 bulunmuştur.

İşlem

Ölçekler ve uygulama ile ilgili gerekli izinler alındıktan sonra 01.03.2020-30.06.2020 tarihleri arasında 365 gönüllü öğrenciye ulaşılmıştır. Ölçekler uygulanmadan önce tüm katılımcılara çalışmanın amacı ve içeriği, katılımın gönüllülük esasına dayandığı, çalışmayı istedikleri zaman sonlandırabilecekleri ve kimlik bilgilerinin gizli tutulacağına dair açıklamalarda bulunulmuştur. Katılımcılara öncelikle çalışmanın prosedürünün ve kendi haklarının anlatıldığı Bilgilendirilmiş Onam Formu verilmiştir. Veri toplama işlemi her bir katılımcı için 20 dakika sürmüştür.

İstatistiksel Analizler

Verilerin analizinde SPSS 22.0 (Statistical Package for Social Sciences) programından yararlanılmıştır. Toplanan veriler bir araya getirilerek kodlanmıştır. Daha sonra kodlanan veriler SPSS programının veri tabanına aktarılmıştır ve analizler yapılmıştır. Betimleyici analizlerde frekans, yüzde değerleri, aritmetik ortalama ve standart sapma gibi tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Araştırma verilerinin normallik kontrolü ise, Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiştir. Verilerin normal dağılımının tespit edilmesi sebebiyle hipotez analizleri parametrik yöntemler ile analiz edilmiştir. t testi, tek yönlü varyans analizi (anova), çok değişkenli varyans analizi (manova), pearson korelasyon analizine çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Katılımcıların depresif belirtiler, öz-duyarlık ve erken dönem uyumsuz şemalarına ait verilerin çarpıklık ve basıklık değerleri incelendiğinde, verilerin çarpıklık değerinin 2.25 ve basıklık değerinin ise 7.00 değerini geçmediği belirlenmiştir. Bu doğrultuda araştırma verilerinin normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Verilerin normal dağılım gösterdiği araştırmalarda, parametrik analiz yöntemleri kullanılmaktadır (Kul, 2014). Sonuçlar; %95 güven aralığında, $p < 0.05$ anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, erken dönem uyumsuz şemalar ile depresif belirtiler ve öz-duyarlık arasındaki ilişkiye yönelik analizler sunulmuştur.

Tablo 1'ye göre, katılımcıların depresif belirtileri ($\bar{x}=55$; $ss=46$) olarak tespit edilmiştir. Bu bulgu, katılımcıların depresif belirtilerinin düşük olduğunu göstermektedir. Katılımcıların öz-duyarlık toplam puanı ($\bar{x}=3.29$; $ss=.63$) olarak tespit edilmiştir. Bu bulgu, katılımcıların öz-duyarlık düzeylerinin orta seviyede olduğunu göstermektedir. Ayrıca öz-yargılama ($\bar{x}=3.81$; $ss=.88$) en yüksek alt boyut ve paylaşımların bilincinde olma ($\bar{x}=2.89$; $ss=.88$) en düşük alt boyut olarak belirlenmiştir. Katılımcıların erken dönem uyumsuz şemaları toplam puanı ($\bar{x}=2.42$; $ss=.63$) olarak tespit edilmiştir. Bu bulgu, katılımcıların erken dönem uyumsuz şemalarının düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim ($\bar{x}=3.46$; $ss=1.05$) en yüksek alt boyut şema ve cezalandırılma ($\bar{x}=1.77$; $ss=.78$) en düşük alt boyut şema olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Aritmetik Ortalamalarına Göre Dağılımı

Ölçekler	Boyut	n	min	max	\bar{x}	Ss	
Depresif Belirtiler	Toplam	365	.00	2.52	.55	.46	
	Toplam	365	1.42	4.85	3.29	.63	
Öz-duyarlık	Öz-sevecenlik	365	1.00	5.00	3.01	.89	
	Öz-yargılama	365	1.00	6.20	3.81	.88	
	Paylaşımların Bilincinde Olma	365	1.00	5.00	2.89	.88	
	İzolasyon	365	1.00	5.00	3.51	.99	
	Bilinçlilik	365	1.00	5.00	3.15	.90	
	Aşırı Özdeşleşme	365	1.00	5.00	3.33	.99	
	Toplam	365	1.00	4.49	2.42	.63	
Erken Dönem Uyumsuz Şemalar	Duygusal Yoksunluk	365	1.00	6.00	1.84	.96	
	Başarısızlık	365	1.00	5.50	1.91	.88	
	Karamsarlık	365	1.00	6.00	2.69	1.16	
	Sosyal İzolasyon/Güvensizlik	365	1.00	5.71	2.42	.99	
	Duyguları Bastırma	365	1.00	5.60	2.31	.98	
	Onay Arayıcılık	365	1.00	6.00	3.31	1.02	
	İç İç Geçme/Bağımlılık	365	1.00	4.78	1.77	.78	
	Ayrıcalık/Yetersiz Özdenetim	365	1.00	6.00	3.46	1.05	
	Kendini Feda	365	1.00	6.00	2.73	1.00	
	Terk Edilme	365	1.00	5.60	1.82	.89	
	Kusurluluk	365	1.00	6.00	3.26	1.00	
	Cezalandırılma	365	1.00	4.67	1.64	.81	
	Tehditler	Karşısında	365	1.00	5.80	2.36	1.00
	Dayanıksızlık		365	1.00	6.00	2.78	1.17
	Yüksek Standartlar		365	1.00	6.00	2.78	1.17

Tablo 2. Öz-duyarlık Ölçeği ve Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Tanımlayıcı İstatistikleri

Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss
Öz-duyarlık (Toplam)	Kadın	255	3.29	.67
	Erkek	110	3.30	.53
Öz-sevecenlik	Kadın	255	3.03	.93
	Erkek	110	2.97	.77
Öz-yargılama	Kadın	255	3.84	.91
	Erkek	110	3.75	.79
Paylaşımların Bilincinde Olma	Kadın	255	2.96	.91
	Erkek	110	2.73	.77
İzolasyon	Kadın	255	3.51	1.01
	Erkek	110	3.50	.94
Bilinçlilik	Kadın	255	3.11	.92
	Erkek	110	3.23	.85
Aşırı Özdeşleşme	Kadın	255	3.23	1.01
	Erkek	110	3.58	.89

Tablo 2'e göre; katılımcıların öz-duyarlık toplam puanı ve öz-sevecenlik, öz-yargılama, paylaşımların bilincinde olma, izolasyon, bilinçlilik ve aşırı özdeşleşme alt boyutları cinsiyete göre incelendiğinde; kadın ve erkek katılımcıların farklı puanlar aldıkları tespit edilmiştir.

Gruplar arasında oluşan bu farkın anlamlılık düzeyini belirleyebilmek için çok değişkenli varyans analizi (manova) yapılmıştır.

Tablo 3. Öz-Duyarlık Düzeyinde Cinsiyete Göre Manova Bulguları

Etki	Wilks' λ	F	Hipotez sd	Hata sd	p	η^2
Cinsiyet	.91	6.17	6	358	.000	.09

Tablo 3'e göre, katılımcıların öz-duyarlık toplam puanı ve öz-sevecenlik, öz-yargılama, paylaşımların bilincinde olma, izolasyon, bilinçlilik ve aşırı özdeşleşme alt boyutlarında cinsiyete dayalı anlamlı düzeyde bir farklılaşma olduğu belirlenmiştir [Wilks' λ =.91; F(6,358)=6.17; p<.05]. Bu farklılaşmanın kaynağını bulabilmek için yapılan karşılaştırmalar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4. Öz-Duyarlık Ölçeği ve Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	K. T.	sd	K. O.	F	p	η^2	Fark
Cinsiyet	Öz-duyarlık (Toplam)	.00	1	.001	.004	.95	.000	
	Öz-sevecenlik	.34	1	.34	.43	.51	.001	
	Öz-yargılama	.59	1	.59	.77	.38	.002	
	Paylaşımların Bilincinde Olma	4.18	1	4.18	5.51	.02	.02	1>2
	İzolasyon	.02	1	.02	.02	.89	.000	
	Bilinçlilik	1.00	1	1.00	1.24	.27	.003	
	Aşırı Özdeşleşme	9.76	1	9.76	1.30	.001	.03	2>1
	Hata	Öz-duyarlık (Toplam)	146.06	363	.40			
Öz-sevecenlik		286.83	363	.79				
Öz-yargılama		28.69	363	.77				
Paylaşımların Bilincinde Olma		275.54	363	.76				
İzolasyon		357.39	363	.98				
Bilinçlilik		293.55	363	.81				
Aşırı Özdeşleşme		343.92	363	.95				
Toplam		Öz-duyarlık (Toplam)	4105.95	365				
	Öz-sevecenlik	3602.24	365					
	Öz-yargılama	558.80	365					
	Paylaşımların Bilincinde Olma	3333.44	365					
	İzolasyon	4851.44	365					
	Bilinçlilik	3905.25	365					
	Aşırı Özdeşleşme	4408.13	365					

Tablo 4'e göre, katılımcıların öz-duyarlık düzeyinde ve öz-sevecenlik, öz-yargılama, izolasyon ve bilinçlilik boyutlarında cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edilememiştir (p>.05). Fakat paylaşımların bilincinde olma ve aşırı özdeşleşme boyutlarında cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşma belirlenmiştir (p<.05). Paylaşımların bilincinde olma boyutunda kadınların

puanı erkeklerin puanından ve aşırı özdeşleşme boyutunda ise erkeklerin puanı kadınların puanından anlamlı düzeyde yüksek olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5. Erken Dönem Uyumsuz Şema Ölçeği ve Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Tanımlayıcı İstatistikleri

Boyut	Grup	n	\bar{x}	ss
Erken Dönem Uyumsuz Şema Toplam	Kadın	255	2.38	.61
	Erkek	110	2.51	.65
Duygusal Yoksunluk	Kadın	255	1.76	.94
	Erkek	110	2.02	.97
Başarısızlık	Kadın	255	1.84	.82
	Erkek	110	2.06	.97
Karamsarlık	Kadın	255	2.74	1.19
	Erkek	110	2.56	1.09
Sosyal İzolasyon/Güvensizlik	Kadın	255	2.38	.95
	Erkek	110	2.50	1.08
Duyguları Bastırma	Kadın	255	2.23	.92
	Erkek	110	2.49	1.10
Onay Arayıcılık	Kadın	255	3.36	1.04
	Erkek	110	3.19	.98
İç İçe Geçme/Bağımlılık	Kadın	255	3.31	1.02
	Erkek	110	1.72	.75
Ayrıcalık/Yetersiz Özdenetim	Kadın	255	1.89	.85
	Erkek	110	3.39	1.05
Kendini Feda	Kadın	255	3.60	1.02
	Erkek	110	2.70	1.03
Terk Edilme	Kadın	255	2.79	.91
	Erkek	110	1.77	.86
Kusurluluk	Kadın	255	1.93	.96
	Erkek	110	3.23	1.00
Cezalandırılma	Kadın	255	3.34	.98
	Erkek	110	1.56	.75
Tehditler Karşısında Dayanıksızlık	Kadın	255	1.85	.91
	Erkek	110	2.39	1.00
Yüksek Standartlar	Kadın	255	2.29	1.00
	Erkek	110	2.71	1.19

Tablo 5'e göre; erken dönem uyumsuz şema toplam puanı ve duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma, tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlar alt boyutları cinsiyete göre incelendiğinde; kadın ve erkek katılımcıların farklı puanlar aldıkları tespit edilmiştir. Gruplar arasında oluşan bu farkın anlamlılık düzeyini belirleyebilmek için çok değişkenli varyans analizi (manova) yapılmıştır.

Tablo 6. Erken Dönem Uyumsuz Şema Ölçeği ve Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Manova Bulguları

Etki	Pillai's Trace	F	Hipotez sd	Hata sd	p	η^2
Cinsiyet	.12	3.18	15	349	.000	.12

Tablo 7. Erken Dönem Uyumsuz Şema Ölçeği ve Alt Boyutlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	K. T.	sd	K. O.	F	p	η^2	Fark
Cinsiyet	Erken Dönem Uyumsuz Şema Ölçeği Toplam	1.14	1	1.14	2.90	.09	.01	
	Duygusal Yoksunluk	5.12	1	5.12	5.65	.02	.02	>1
	Başarısızlık	3.59	1	3.59	4.74	.03	.01	>1
	Karamsarlık	2.55	1	2.55	1.90	.17	.01	
	Sosyal İzolasyon/Güvensizlik	1.22	1	1.22	1.23	.27	.003	
	Duyguları Bastırma	5.02	1	5.02	5.26	.02	.01	>1
	Onay Arayıcılık	2.13	1	2.13	2.04	.15	.01	
	İç İçe Geçme/Bağımlılık	2.16	1	2.16	3.54	.06	.01	
	Ayrıcalık/Yetersiz Özdenetim	3.45	1	3.45	3.16	.08	.01	
	Kendini Feda	.61	1	.61	.61	.44	.002	
	Terk Edilme	2.07	1	2.07	2.63	.11	.01	
	Kusurluluk	.86	1	.86	.86	.35	.002	
	Cezalandırılma	6.56	1	6.56	1.26	.001	.03	
	Tehditler Karşısında Dayanaksızlık	.77	1	.77	.77	.38	.002	
Yüksek Standartlar	3.78	1	3.78	2.78	.10	.01		
Hata	Toplam	142.63	363	.39				
	Duygusal Yoksunluk	328.96	363	.91				
	Başarısızlık	275.34	363	.76				
	Karamsarlık	487.87	363	1.34				
	Sosyal İzolasyon/Güvensizlik	357.30	363	.98				
	Duyguları Bastırma	346.93	363	.96				
	Onay Arayıcılık	379.76	363	1.05				
	İç İçe Geçme/Bağımlılık	221.59	363	.61				
	Ayrıcalık/Yetersiz Özdenetim	396.12	363	1.09				
	Kendini Feda	361.86	363	1.00				
	Terk Edilme	286.17	363	.79				
	Kusurluluk	36.29	363	.99				
	Cezalandırılma	232.28	363	.64				
	Tehditler Karşısında Dayanaksızlık	364.32	363	1.00				
Yüksek Standartlar	494.46	363	1.36					
Hata	Toplam	2283.64	365					
	Duygusal Yoksunluk	1566.88	365					
	Başarısızlık	1603.56	365					
	Karamsarlık	3128.90	365					
	Sosyal İzolasyon/Güvensizlik	2489.12	365					
	Duyguları Bastırma	2294.32	365					
	Onay Arayıcılık	4374.36	365					
	İç İçe Geçme/Bağımlılık	1373.38	365					
	Ayrıcalık/Yetersiz Özdenetim	4759.02	365					
	Kendini Feda	308.32	365					
	Terk Edilme	1494.72	365					
	Kusurluluk	4246.31	365					
	Cezalandırılma	1225.69	365					
	Tehditler Karşısında Dayanaksızlık	2402.72	365					
Yüksek Standartlar	3309.67	365						

Tablo 7'e göre; erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puanı ve duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma, tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlar alt boyutlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşma olduğu tespit edilmiştir [Pillai's Trace=.12; $F_{(15,349)}=3.18$; $p<.05$]. Bu farklılaşmanın kaynağını bulabilmek için yapılan karşılaştırmalar aşağıda sunulmuştur.

Tablo 7'e göre; erken dönem uyumsuz şema ait toplam puanı ve karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma, tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlar alt boyutlarının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edilememiştir ($p>.05$). Fakat duygusal yoksunluk, başarısızlık ve duyguları bastırma boyutlarında anlamlı farklılaşma belirlenmiştir ($p<.05$). Buna göre; duygusal yoksunluk, başarısızlık ve duyguları bastırma boyutlarında erkeklerin puanı kadınların puanından anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 8. Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ile Öz-duyarlılık ve Depresif Belirtiler Arasındaki İlişki

	Öz-duyarlılık	Depresif Belirtiler
Erken Dönem Uyumsuz Şemalar (Toplam)	-.518**	.56**
Duygusal Yoksunluk	-.417**	.49**
Başarısızlık	-.432**	.45**
Karamsarlık	-.377**	.51**
Sosyal İzolasyon/ Güvensizlik	-.496**	.53**
Duyguları Bastırma	-.271**	.43**
Onay Arayıcılık	-.250**	.25**
İç İçe Geçme/Bağımlılık	-.399**	.45**
Ayrıcalık/Yetersiz Özdenetim	-.181**	.24**
Kendini Feda	-.308**	.33**
Terk Edilme	-.449**	.45**
Kusurluluk	-.196**	.19**
Cezalandırılma	-.415**	.46**
Tehditler Karşısında Dayanıksızlık	-.385**	.36**
Yüksek Standartlar	-.278**	.04

Tablo 8'e göre; erken dönem uyumsuz şemalar toplam puanı, duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma ve tehditler karşısında dayanıksızlık ile depresif belirtiler arasında anlamlı düzeyde ve pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir ($p<.05$).

Erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ile duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlar şemaları alt boyutları ile öz-duyarlılık arasında anlamlı düzeyde ve negatif yönde ilişki tespit edilmiştir ($p<.05$). Ayrıca erken dönem uyumsuz şemaların toplam puanı ile öz-duyarlılık toplam puanı ve öz-sevecenlik,

öz-yargılama, paylaşımların bilincinde olma, izolasyon, bilinçlilik ve aşırı özdeşleşme boyutları arasında anlamlı düzeyde ve negatif yönde ilişki tespit edilmiştir ($p<.05$).

Tablo 9. Öz-duyarlık ve Erken Dönem Uyumsuz Şemaların Depresif Belirtileri Yordaması

Değişkenler	B	SH	β	t	p
Sabit	.61	.19		3.19	.002
Öz-Duyarlık (Toplam)	2.25	1.58	3.09	1.42	.16
Öz-Sevecenlik	-.51	.31	-.98	-1.65	.10
Öz-Yargılama	-.47	.31	-.89	-1.51	.13
Paylaşımların Bilincinde Olma	-.36	.25	-.68	-1.45	.15
İzolasyon	-.39	.24	-.85	-1.64	.10
Bilinçlilik	-.32	.24	-.62	-1.30	.19
Aşırı Özdeşleşme	-.38	.24	-.81	-1.56	.12
Erken Dönem Uyumsuz Şemalar (Toplam)	.23	.39	.31	.59	.56
Duygusal Yoksunluk	.07	.03	.14	1.90	.06
Başarısızlık	-.03	.04	-.06	-.78	.44
Karamsarlık	.10	.03	.24	3.05	.002
Sosyal İzolasyon/Güvensizlik	.01	.04	.02	.25	.80
Duyguları Bastırma	.05	.03	.12	1.54	.12
Onay Arayıcılık	-.01	.04	-.02	-.24	.81
İç İçe Geçme/Bağımlılık	-.02	.06	-.03	-.26	.80
Ayrıcalık/Yetersiz Özdenetim	.01	.04	.03	.35	.73
Kendini Feda	.01	.03	.03	.42	.68
Terk Edilme	.00	.04	.01	.07	.94
Kusurluluk	-.07	.04	-.15	-1.78	.08
Cezalandırılma	.02	.05	.04	.43	.67
Tehditler Karşısında Dayanıksızlık	-.05	.04	-.10	-1.23	.22
Yüksek Standartlar	-.08	.02	-.20	-3.34	.001

R=.70; R²=.49; Düzeltilmiş R²=.46; F_(22,342)=14.86; p=.000

Tablo 9'a göre; araştırmanın bağımsız değişkenleri bir bütün olarak, depresif belirtileri yordamaktadır [F_(22,342)=41.54; p=.000]. Buna göre, bağımsız değişkenlerin tamamı depresif belirtiler varyansının %46'sını açıklamaktadır. Ayrıca β katsayıları incelendiğinde; karamsarlık ve yüksek standartlar şemalarının depresif belirtilere anlamlı düzeyde etki ettiği tespit edilmiştir ($p<.05$). Fakat öz-duyarlık toplam puanı ve öz-sevecenlik, öz-yargılama, paylaşımların bilincinde olma, izolasyon, bilinçlilik ve aşırı özdeşleşme boyutları ile erken dönem uyumsuz şemalar toplam puanı ve duygusal yoksunluk, başarısızlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma ve tehditler karşısında dayanıksızlık şemalarının depresif belirtilere anlamlı düzeyde etki etmediği tespit edilmiştir ($p>.05$).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırma, erken dönem uyumsuz şemalar ile depresif belirtiler ve öz-duyarlık arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Literatürdeki araştırmalar incelendiğinde, erken dönem uyumsuz şemalar ile depresif belirtiler ve öz-duyarlık arasında ortak bir zeminde buluşturan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda, araştırmanın elde ettiği sonuçlar literatürü daha zengin hale getirmesi bakımından önem arz etmektedir.

Yapılan araştırmada katılımcıların cinsiyete göre depresif belirtileri incelendiğinde; kadın ve erkek katılımcıların puanlarında anlamlı düzeyde farklılaşma bulunamamıştır. Erözkan (2005), Özdel vd., (2002) ve Kılıç (2012) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuca ulaşılmıştır. Katılımcıların üniversite öğrencisi olması hem kız hem erkek öğrencilerin koşulları; sınavlar, ev ya da yurt koşulları, ekonomik koşullar, akran ya da romantik ilişkiler vb. birbiriyle benzerlik göstermektedir. Bu nedenle anlamlı farklılık bulunmamış olabileceği düşünülmüştür. Marcus vd., (2008) 2541 depresyon olgusu ile yapmış oldukları çalışmalarında kadın/erkek oranı 1.7 olarak bildirmiştir. Piccinelli ve Wilkinson (2000) kadınlarda yüksek depresyon oranlarının erkeklerde genç erişkinlikte, kadınlarda ise ergenlikten erişkin döneme dek devam ettiği bildirilmiştir. Öğrencilerin çalışma durumuna göre depresif belirtileri incelendiğinde; çalışan öğrencilerin depresif belirti puanı yüksek olmasına rağmen çalışmayan öğrencilerin puanları arasında anlamlı düzeyde farklılaşma bulunamamıştır. Çalışan öğrencilerde depresif puanların yüksek olması iş yükü ve stresle ilgili olabileceğini düşündürmektedir. Yılmaz (2019)'ın çalışmasında ise çalışmayan kişilerin depresyon puanı daha yüksek bulunmuştur. Öğrencilerin sınıf düzeyine göre depresif belirtileri incelendiğinde 1.sınıfların depresif belirti puanları 2. ve 3.sınıflara göre yüksek olup gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılaşma bulunamamıştır. 1.sınıfların 2. ve 3.sınıflara göre yüksek olmasının sebebi yeni bir ortam, yeni alışma süresi, yeni sorumluluklar olabilir. Özdel vd., (2002)'nin yaptığı araştırmada depresyon puanları ve sınıf düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Doğan vd., (1994), Tayşi vd., (1994)'nin yaptığı çalışmalarda da sınıf düzeyi ile depresyon puanları arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Öğrencilerin öz-duyarlık ölçeğinin öz-sevecenlik, öz-yargılama, paylaşımların bilincinde olma, izolasyon, bilinçlilik ve aşırı özdeşleşme alt boyutları cinsiyete göre incelendiğinde; kadın ve erkek katılımcıların farklı puanlar aldıkları tespit edilmiştir. Toplam puana bakıldığında erkeklerin kadınlara göre daha yüksek puan aldığı görülmektedir. Katılımcıların öz-duyarlık toplam ve öz-sevecenlik, öz-yargılama, izolasyon ve bilinçlilik boyutlarında cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edilememiştir. Fakat paylaşımların bilincinde olma ve aşırı özdeşleme boyutlarında cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşma belirlenmiştir. Öz duyarlığın cinsiyete göre farklılaşmadığına ilişkin bulgular sunan araştırmalar da literatürde bulunmaktadır (Yılmaz 2009; Kıcalı, 2015; Akyol, 2011).

Erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puanı ve duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklılık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma, tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlar şemalarında cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşma olduğu tespit edilmiştir. Erdoğan (2017)'nin yaptığı çalışmaya katılan kadın ve erkeklerin duygusal yoksunluk, başarısızlık, sosyal izolasyon, duyguları bastırma, onay arayıcılık, içe geçme bağımlılık, ayrıcalıklılık/yetersiz öz denetim, kendi feda terkedilme, cezalandırılma, kusurluluk, tehditlere karşı dayanıksızlık, yüksek standartlar faktörlerinin puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir. Boysan (2012)'nin çalışmasının sonucuna göre gelişmemiş otonomi ve performans, gelişmemiş kişisel sınırlar, başkalarına odaklanma, aşırı uyarılmışlık ve bastırılmışlık şema alanlarında cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Depresif belirtiler ile öz-duyarlık toplam puanı ve öz-sevecenlik, öz-yargılama, paylaşımların bilincinde olma, izolasyon, bilinçlilik ve aşırı özdeşleşme boyutları ile negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Deniz ve Sümer (2010)' in yaptığı çalışmada öz anlayış düzeyleri düşük olan üniversite öğrencilerinin depresyon, anksiyete ve stres puan ortalamaları öz anlayış düzeyleri orta ve yüksek olanlardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Öveç (2007)'nin çalışmasında öz-duyarlığın diğer üç alt boyutu olan öz-yargılama, izolasyon ve aşırı özdeşleşme ise depresyonu açıklamada yüksek düzeyde ve pozitif etkide olduğu bildirilmiştir.

Depresif belirtiler ile erken dönem uyumsuz şema ölçeği toplam puanı ve duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma ve tehditler karşısında dayanıksızlık alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Fakat depresif belirtiler ile yüksek standartlar alt boyutunda anlamlı ilişki belirlenmemiştir. Sağ (2016)'nın yaptığı çalışmada ilişkide kopukluk/reddedilmişlik, zedelenmiş otonom, özerklik, diğerleri yönelimlilik, zedelenmiş sınırlar ve yüksek standartlar alt boyutlarının puanları depresyon ile pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Friedman, 2013; Sarıtaş ve Gençöz, 2015; Saygılı, 2014; Ünal, 2012).

Öz-duyarlık ile erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlar şemaları arasında anlamlı düzeyde ve negatif yönde ilişki tespit edilmiştir. Bu değişkenleri içeren araştırma bulunamamıştır. Öz-duyarlık toplam puanı ve öz-sevecenlik, öz-yargılama, paylaşımların bilincinde olma, izolasyon, bilinçlilik ve aşırı özdeşleşme boyutları ile erken dönem uyumsuz şemalar toplam puanı ve duygusal yoksunluk, başarısızlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma ve tehditler karşısında dayanıksızlık şemalarının depresif belirtilere anlamlı düzeyde etki etmediği tespit edilmiştir.

Araştırma sonuçları; araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin %69.9'u kadın, %66'sı 1. sınıf ve %13.7'si bir işte çalışmaktadır. Katılımcıların depresif belirtilerinin düşük, öz-duyarlık düzeylerinin orta seviyede ve erken dönem uyumsuz şemalarının düşük olduğu saptanmıştır. Öz-duyarlık ölçeğinin alt boyutu olan öz-yargılamanın en yüksek puan ve paylaşımların bilincinde olma alt boyutunun en düşük puan olduğu belirlenmiştir. Erken dönem uyumsuz şema ölçeğinin alt boyutu olan ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim en yüksek puan ve cezalandırılma alt boyutunun en düşük puan olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin depresif belirtileri cinsiyete, çalışma durumuna, sınıf düzeyine göre incelendiğinde; grup puanlarında anlamlı düzeyde farklılaşma bulunamamıştır. Öz-duyarlık düzeyinde ve öz-sevecenlik, öz-yargılama, paylaşımların bilincinde olma, izolasyon, bilinçlilik ve aşırı özdeşleşme boyutlarında sınıf düzeyine dayalı anlamlı düzeyde bir farklılaşma tespit edilememiştir. Erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puanı ve karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma, tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlar şemalarında cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edilememiştir. Fakat duygusal yoksunluk, başarısızlık ve duyguları bastırma boyutlarında anlamlı farklılaşma belirlenmiştir. Buna göre; duygusal yoksunluk, başarısızlık ve duyguları bastırma boyutlarında erkeklerin puanı kadınların puanından anlamlı düzeyde yüksektir. Erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puanı ve başarısızlık, karamsarlık, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk ve yüksek standartlar şemalarında çalışma durumuna göre anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edilememiştir. Fakat duygusal yoksunluk, sosyal izolasyon/güvensizlik ve tehditler karşısında dayanıksızlık şemalarında çalışma durumuna göre anlamlı farklılaşmalar belirlenmiştir. Buna göre; duygusal yoksunluk, sosyal izolasyon/güvensizlik ve tehditler karşısında dayanıksızlık şemalarında aktif olarak bir işte çalışan katılımcıların puanları çalışmayan katılımcılardan anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve karamsarlık, duyguları bastırma, onay arayıcılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, terk edilme ve tehditler karşısında dayanıksızlık şemalarında sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılaşma belirlenmiştir. Buna

göre; erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve karamsarlık, duyguları bastırma, onay arayıcılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, terk edilme ve tehditler karşısında dayanıksızlık şemalarında 1. sınıf öğrencilerinin puanları 3. sınıf öğrencilerinin puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Fakat duygusal yoksunluk, başarısızlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, iç içe geçme/bağımlılık, kendini feda, kusurluluk, cezalandırılma ve yüksek standartlar şemalarında sınıf düzeyine göre anlamlı düzeyde bir farklılaşma belirlenmemiştir. Depresif belirtiler ile öz-duyarlık toplam puanı ve öz-sevecenlik, öz-yargılama, paylaşımların bilincinde olma, izolasyon, bilinçlilik ve aşırı özdeşleşme boyutları ile anlamlı düzeyde ve negatif yönde ilişki tespit edilmiştir.

Depresif belirtiler ile erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma ve tehditler karşısında dayanıksızlık arasında anlamlı düzeyde ve pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir. Fakat depresif belirtiler ile yüksek standartlar şemasında anlamlı ilişki belirlenmemiştir.

Öz-duyarlık ile erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlar şemaları arasında anlamlı düzeyde ve negatif yönde ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca erken dönem uyumsuz şemaların toplam puanı ile öz-duyarlık toplam puanı ve öz-sevecenlik, öz-yargılama, paylaşımların bilincinde olma, izolasyon, bilinçlilik ve aşırı özdeşleşme boyutları arasında anlamlı düzeyde ve negatif yönde ilişki tespit edilmiştir.

Öneriler

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda öneriler; erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve karamsarlık, duyguları bastırma, onay arayıcılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, terk edilme ve tehditler karşısında dayanıksızlık alt boyut şemalarında 1. sınıf öğrencilerinin puanları 3. sınıf öğrencilerinin puanlarından anlamlı düzeyde yüksektir. Bu durum öğrencilerin üniversiteye yeni başlamasıyla beraber yeni ortama girmesi, ailelerinden uzaklaşması, yeni stres faktörleri beraberinde getirmesiyle beraber şemaların tetiklendiği söylenebilir. Depresif belirtiler ile erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve duygusal yoksunluk, başarısızlık, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma ve tehditler karşısında dayanıksızlık arasında anlamlı düzeyde ve pozitif yönde ilişki tespit edilmiştir. Bu durumda üniversitelerin psikolojik danışmanlık ve rehberlik birimi öğrencileri bilgilendirebilir ve destek olabilir. Üniversite öğrencilerine öz-duyarlılık geliştirici atölye çalışmaları ve psiko-eğitim verilebilir.

KAYNAKÇA

- Akın, Ü., Akın, A. ve Abacı, R. (2007). Öz-Duyarlık Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(33): 1-10.
- Aslan, A. A., Sarı, B. A. ve Kuruoğlu, A. (2012). Depresif Duygudurumdan Major Depresyona Klinik Spektrum. *Klinik Psikiyatri*, 15:56-64.
- Beck, A. T. (1987). Cognitive Models of Depression. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 1(1):5-37.

- Boysan, M. Y. (2012). *Üniversite Öğrencilerinde Erken Dönem Uyumsuz Şemalar, Başa Çıkma Stilleri ve Özel İyi Oluş Arasındaki İlişkilere Yönelik Bir Model Sınaması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum*. (12. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.
- Çakır, S. (2019). *Gerçek ve Psikolojik Doğum Sırasına Göre Genel Aidiet, Öz-Anlayış, Kendini Affetme, Başa Çıkma Tutumları ve Problem Alanlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.
- Davidson, J. R., Giller, E. L., Zisook, S. and Overall, J. E. (1988). An Efficacy Study of Isocarboxazid And Placebo in Depression, and its Relationship to Depressive Nosology. *Arch Gen Psychiatry*, 45:120-127.
- Deniz, M. E. ve Sümer, A. S. (2010). Farklı Öz-anlayış Düzeylerine Sahip Üniversite Öğrencilerinde Depresyon, Anksiyete ve Stresin Değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(158):115-127.
- Deniz, M. E., Kesici, G. ve Sümer, A. S. (2008). The Validity and Reliability of the Turkish Version of the Self-Compassion Scale. *Social Behavior and Personality*, 36(9): 1151-1160.
- Doğan O., Doğan S., Çorapçıoğlu, A. ve Çelik, G. (1994). Üniversite Öğrencilerinde Depresyon Yaygınlığı ve Bazı Değişkenlerle İlişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fak. Dergisi*, 16:148-151.
- Erdoğan, M. (2018). *Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ile Sürekli Öfke ve Öfkenin İfade Ediliş Biçimi Arasındaki İlişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Erözkan, A. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Kişilerarası Duyarlılık ve Depresyon Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14):129-155.
- Gökçe, S., Önal Sönmez, A., Yusufoğlu, C., Yulaf, Y. ve Adak, İ. (2017). Erken Dönem Uyumsuz Şemaların Ergenlik Dönemi Depresif Bozuklukla İlişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 18(3): 283-29.
- Güner, K. Z. (2014). *Erken Dönem Uyumsuz Şemalar, İlişkilerdeki Bilişsel Süreçler, Yüklemeler, Evlilikle Sorunlarla Başa Çıkma Yollarının Evlilik Uyumu ile İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Hisli, N. (1989). Beck Depresyon Envanterinin Üniversite Öğrencileri için Geçerliliği ve Güvenirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 6(23):3-13.
- Kabat-Zinn, J. (1990). *Full Catastrophe Living: Using the Wisdom of Your Body and Mind to Face Stress, Pain and Illness*. New York, Random House Inc.
- Kellogg, S. H. and Young, J. E. (2006). Schema Therapy for Borderline Personality Disorder. *Journal of clinical Psychology*, 62(4):445-458.
- Kıcalı, Ü.Ö. (2015). *Öz Şefkat ve Tekrarlayıcı Düşünmenin Olumsuz Duygulanım ve Depresyon İle İlişkilerinin İncelenmesi*. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kılavuzoğlu, E. (2018). *Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Görünüş Kaygısının Yordayıcıları Olarak Kişilik Özellikleri ve Öz Anlayış*. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kılıç, M. (2012). *Üniversite Öğrencilerinin Algıladıkları Ebeveyn Kabul-Reddinin Öfke İfade Tarzı ve Depresif Belirtiler İle İlişkisinin Ebeveyn Kabul ve Reddi Kuramı Çerçevesinde İncelenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi Ankara.

- Konukçu, H. B., Akkoyunlu, S. and Türkçapar, M. H. (2013). Early maladaptive schemas in depressed women and its relationship with depression. *Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research*, 2 (2):98-105.
- Koyuncu, A., Binbay, Z., Ertekin, E. ve Sağır, S. (2013). Atipik Depresyon. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(3):276-289.
- MacBeth, A. ve Gumley, A. (2012). Exploring compassion: A meta-analysis of the association between self-compassion and psychopathology. *Clinical Psychology Review*, 32(6): 545-552.
- Marcus, S. M., Kerber, K. B., Rush, A., Rush, A. J., Wisniewski, S. R., Nierenberg, A., Balasubramani, G. K., Ritz, L., Kornstein, S., Young, E. A., and Trivedi, M. H. (2008). Gender differences in depression symptoms in treatment-seeking adults: STAR*D confirmatory analyses. *Comprehensive Psychiatry*, 49(3):238-246.
- Mufson, L., Weissman, M. M., Moreau, D. and Garfinkel, R. (1999). Efficacy of interpersonal psychotherapy for depressed adolescents. *Archives of General Psychiatry*, 56(6), 573-579.
- Neff, K. D. and McGeehee, P. (2010). Self-compassion and psychological resilience among adolescents and young adults. *Self and Identity*, 9:225-240.
- Neff, K. D. (2003). Self-Compassion: An Alternative Conceptualization of a Healthy Attitude Toward Oneself, *Self and Identity*, 2: 81-101.
- Örsel, S. (2004). Depresyonda Tedavi: Genel İlkeler ve Kullanılan Antidepresan İlaçlar. *Klinik Psikiyatri*, (4): 17-24.
- Öveç, Ü. (2007). Öz Duyarlık İle Öz Bilinç, Depresyon, Anksiyete ve Stres Arasındaki İlişkilerin Yapısal Eşitlik Modeliyle İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Özdel, L., Bostancı, M., Özdel, O. ve Oğuzhanoglu, N.K. (2002). Üniversite Öğrencilerinde Depresif Belirtiler ve Sosyodemografik Özelliklerle İlişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3(3):155-161.
- Özen, B. ve Oral, T. (2004). Psikotik Özellikli Depresyon. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 7(1): 32-40.
- Öztürk, M. ve Uluşahin A. (2015). Duygudurum Bozuklukları. Ruh Sağlığı ve Bozuklukları, (13. Baskı), İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi.
- Özyeşil, Z., Arslan, C., Kesici, Ş. ve Deniz, M. E. (2011). Bilinçli Farkındalık Ölçeğini Türkçeye Uyarlama Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 160(36): 224-235.
- Piccinelli, M. and Wilkinson, G.(2000). Gender differences in depression. *British Journal of Psychiatry*, 177:486-492.
- Poyraz, C. A., Kocabaşoğlu, N. ve Konuk, N. (2012). Psikotik özellikli depresyonun adli boyutu. *Journal of Mood Disorders*, 2(4): 180-5.
- Sağ, B. (2016). Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Pozitif Algının, Psikolojik Dayanıklılık, Depresyon ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Sarıtaş, D. ve Gençöz, T. (2011). Psychometric properties of "Young schema questionnaire short form 3" in a Turkish adolescent sample. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, 11(1): 83-96.
- Sarıtaş-Atalar, D. ve Gençöz, T. (2015). Anne Ret Algısı İle Psikolojik Sorunlar Arasındaki İlişkiye Erken Dönem Uyumsuz Şemaların Aracı Rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26(1):40-47.

- Saygılı, G. (2014). *Erken Döneme İlişkin Gelişimsel Etmenler İle Psikolojik İyi Hali Arasındaki İlişkide Erken Dönem Uyumsuz Şemaların Aracı Rolünün İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Soygüt, G., Karaosmanoğlu, A. ve Çakır, Z. (2009). Erken dönem uyumsuz şemaların değerlendirilmesi: Young şema ölçeği kısa form-3'ün psikometrik özelliklerine ilişkin bir inceleme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(1):75-84.
- Şenyuva, E., Kaya, H., Işık, B. and Bodur, G. (2014). Relationship between self-compassion and emotional intelligence in nursing students. *International Journal of Nursing Practice*, 20(6): 588-596.
- Tatlıhoğlu, K. (2010). *Farklı Öz-Anlayış Düzeylerine Sahip Üniversite Öğrencilerinin Karar Vermede Öz-Saygı, Karar Verme Stilleri ve Kişilik Özelliklerinin Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Tayşi, B. N., Azizoğlu, F., Perçinel, S. ve Hasan, S. H. (1994). 1992-1993 Öğrenim Yılı İntern Doktorlarında Beck Depresyon Envanterine Göre Depresyon Prevalansı. *Toplum ve Hekim*, 59:68-74.
- Türkçapar, M. H. (2004). Melankolili Depresyon. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 7(1): 20-31.
- Türkçapar, M. H. (2014). *Bilişsel Terapi*, (8. Basım), Ankara: HYB Yayıncılık.
- Tüzen, G. (2019). *Depresyon, Anksiyete ve Stresin Duygusal Yeme İle İlişkisinde Aleksitiminin Aracı Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul.
- Ünal, B. (2012). *Early maladaptive schemas and well-being: Importance of parenting styles and other psychological resources* (Unpublished master's thesis), Middle East Technical University, Ankara.
- Yavuz, F. (2019). *Kişilik İnançlarının ve Depresif Belirtilerin Evlilik Uyumuna Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Yazıcı, O. (2004) Distimi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 7(2):54-62.
- Yılmaz, E. Z. (2019) *Erken dönem uyumsuz şemaların aleksitimi, duygusal zeka, duygusal farkındalık ve Empati Düzeyine Etkilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, M. T. (2009). *Üniversite öğrencilerinin öz anlayışları (self-compassion) ile anne baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Young, J. E. (1990). *Cognitive therapy for personality disorders: A schema-focused approach*. Sarasota, FL. Professional Resource Press.
- Young, J. E. and Klosko, J. S. (2013). *Hayatı yeniden keşfedin*. (Çevirmen, Kohen S., Güler D.). İstanbul:Psikonet.
- Young, J. E., Klosko J. S. and Weishaar, M. E. (2009). *Sema Terapi*. (Çeviren, Soylu V. T.). İstanbul:Litera Yayıncılık.
- Young, J., Rafaeli, E. and Bernstein, D. P. (2011). *Sema Terapi Ayırıcı Özellikler*. (Çeviren, Şaşıoğlu M.). İstanbul:Psikonet Yayıncılık.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Okul Öncesi Eğitimde Üst Bilişsel Becerileri Destekleyen Öğrenme Süreçlerinin İncelenmesi

Arş. Gör. Rukiyye YILDIZ ALTAN, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara, e-posta: yildizrukiyye@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9233-9444>

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara, e-posta: ftemel@gazi.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5375-3503>

Öz

Araştırmanın amacı, üstbilişsel süreçlerinin desteklediği matematik etkinliklerinin çocukların üst bilişsel düşünme süreçlerini saptamak ve öğretmenin de süreçteki gözlemlerini ve düşüncelerini açığa çıkarmaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Veri toplamak için gözlem ve görüşme metodu kullanılmış, veriler video kamerayla kayıt edilmiştir. Veriler transkript edildikten sonra Cambridgeshire Bağımsız Öğrenme (C.Ind.Le) Kodlama Şeması çerçevesinde kodlanmış ve analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, üst bilişsel bilgi ve üst bilişsel düzenleme kategorileri altında toplanmıştır. Benzer şekilde öğretmenin de sınıf içinde yaptığı gözlemlere ilişkin görüşleri aynı kategoriler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulguları, süreç ilerledikçe çocukların daha fazla üst bilişsel davranış sergilediklerini göstermiştir. Bunun yanı sıra çocukların en fazla izlemeye yönelik üst bilişsel davranış gösterdikleri gözlemlenmiştir. Böylelikle, erken yaşlarda üst bilişsel süreçlerin öğrenme sürecine dâhil edilmesinin; çocukların üst bilişsel becerilerini nasıl desteklediğini açıkça ortaya konmuştur. Öğrenme sürecinde çocukların sergiledikleri üst bilişsel beceriler ve öğretmenin görüşleri, üst bilişsel becerilerin erken yaşlarda desteklenebileceğine ilişkin kanıtlar sunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitim, Üst Biliş, Üst Bilişsel Bilgi, Üst Bilişsel Düzenleme, Üst Bilişsel Beceriler.

Makale Gönderme Tarihi: 09.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 04.05.2022

Önerilen Atf:

Yıldız Altan, R. ve Temel, Z. F. (2022). Okul Öncesi Eğitimde Üst Bilişsel Becerileri Destekleyen Öğrenme Süreçlerinin İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(5): 582-602.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2022, 5(5): 582-602. DOI:[10.26677/TR1010.2022.978](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.978)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Investigation of Learning Processes Supporting Metacognitive Skills in Preschool Education

Research Assistant Rukiyye YILDIZ ALTAN, Gazi University, Faculty of Education, Ankara, e-posta: yildizrukiyye@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9233-9444>

Prof. Dr. Z. Fulya TEMEL, Gazi University, Faculty of Education, Ankara, e-posta: ftemel@gazi.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5375-3503>

Abstract

The aim of this study is to determine the metacognitive thinking processes of children and their interactions in this process in the learning process in which metacognitive-based mathematics activities are applied. This research was conducted as a case study, which is one of the qualitative research methods. Observation and interview methods were used to collect data, and the data were recorded with a video camera. After the data were transcribed, they were coded and analyzed using the Cambridgeshire Independent Learning (C.Ind.Le) Coding Scheme. Findings were placed under metacognitive knowledge and metacognitive regulation categories. Similarly, the views of the teacher were evaluated within the framework of the same categories. The findings of the study showed that children displayed more metacognitive behaviors as the process progressed. In addition, it was observed that children showed the most metacognitive behavior towards monitoring. Thus, metacognitive processes are included in the learning process in preschool. As a result, it has been clearly demonstrated that children's metacognitive skills are supported. The metacognitive skills displayed by the children in the learning process and the teacher's views on the process provided evidence that metacognitive skills can be support in preschool.

Keywords: Preschool Education, Metacognition, Metacognitive Knowledge, Metacognitive Regulation, Metacognitive Skills.

Received: 09.03.2022

Accepted: 04.05.2022

Suggested Citation:

Yıldız Altan, R. and Temel, Z. F. (2022). Investigation of Learning Processes Supporting Metacognitive Skills in Preschool Education, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(5): 582-602.

GİRİŞ

Üst biliş kavramı, bireylerin bildikleri, yapabilecekleri ve kendi bilişsel yetenekleri hakkında bilgileri ile ilgili farkındalıklarını içermektedir (Biryukov, 2004). Okul öncesi dönem, çocukların bilişsel işlevlerinin desteklenmesi yönüyle kritik bir dönemdir. Bu dönemde, çocukların akademik gelişim alanları için gerekli becerileri geliştirmenin yanı sıra; bu çocukların kendi yaptıkları etkinlikler ve kullandıkları stratejiler ile ilgili farkındalık kazanmaları da bir o kadar önemlidir (Perels, Merget-Kullmann, Wende, Schmitz ve Buchbinder, 2009). McLeod (1997), erken yaşta çocukların kendi düşüncelerinden tamamen habersiz olmadıklarını ve zorlu görevlerle karşılaştıklarında planlama, izleme veya sebat etme gibi basit üst bilişsel stratejileri kullanma becerisine sahip olduklarını belirtmiştir. Üst biliş ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan itibaren küçük yaşta çocukların bu becerilerinin göz ardı edildiği ve uzun yıllar bu becerilerin sekiz yaşından önce gelişmediği varsayılmıştır (Zimmerman, 1990; Veenman, Van Hout-Wolters ve Afflerbach, 2006). Bu sebeple yıllarca çocukların bu becerileri üzerine yeterince inceleme yapılmamış, yapılan nadir araştırmalarda ise incelenen konunun genellikle çocukların neleri yapamadıklarını belirlemek üzerine olduğu görülmüştür. Bununla birlikte yapılan güncel araştırmalar, ilk çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemlerinin yetersiz olduğuna vurgu yapmışlardır. Bu araştırmalar, küçük çocukların üst biliş becerilerinde önceki çalışmalarda elde edilen bulgulara kıyasla daha donanımlı olduklarını belirtmiştir. Yurtdışında yapılan çalışmaların erken yıllarda üst bilişin nasıl geliştirilebileceği üzerine yoğunlaşması da bu becerilerin erken yaşlarda geliştirilebileceğini kanıtlamaktadır (Perels vd., 2009; Roebers vd., 2012; Bryce vd., 2015). Flavell (1979), çalışmalarında üst bilişin yaşa bağlı olarak gelişim gösteren bir beceri olduğunu ileri sürmüştü ancak erken yaşlardan itibaren üst bilişsel bilgi ve düzenleme becerilerinin sistematik eğitim programlarıyla geliştirilebilmesinin de mümkün olduğunu ifade etmiştir. Nitekim yapılan deneysel çalışmalar incelendiğinde, üst bilişin eğitimin farklı boyutlarında çocukların öğrenme süreçlerine anlamlı katkıları olduğu kanıtlanmıştır (Paris ve Winograd, 1990; Veenman, Elshout ve Busato, 1994; Blair ve Razza, 2007). Alan yazın incelendiğinde üst bilişin belli öğrenme alanlarında; özellikle de matematik eğitiminde oldukça önemli etkileri olduğu bilinmektedir (Borkowski, 1992; Carr ve Biddlecomb, 2009; Schoenfeld, 1992; Biryukov, 2004). Matematik kavramlarını bilmenin ötesinde üst bilişsel bilgi ve stratejiler, eğitim sürecine dahil edildiğinde çocukların daha nitelikli ve daha hızlı öğrendikleri belirtilmektedir (Zelazo, 2015). Üst bilişin gelişimi, çocukların kendi öğrenme süreçleri hakkında düşünmelerini sağlamaktadır. Erken yaşlarda üst bilişsel stratejileri kullanan çocukların akranlarına kıyasla daha etkili öğrendikleri ve hatırladıkları tespit edilmiştir. Eğitim ortamında üst biliş stratejilerinin kullanımı esnek, yaratıcı ve stratejik öğrenmelerin gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır. Diğer yandan üst bilişsel stratejiler, etkin öğrenmenin sağlanması için uğraşan öğretmenlere de potansiyel bir yardımcı olarak görülmektedir (Chatzipanteli, Grammatikopoulos ve Gregoriadis, 2014). Öğrenme sürecinde kendini yasıtmayı teşvik eden ve çocukların zihinsel işlevlerini sözlü olarak ifade etmelerini sağlayan çiz-anlat tekniği gibi çeşitli üstbilişsel teknikler erken yaşlarda uygulanabilmektedir (Kendrick ve McKay, 2002). Sesli düşünme tekniği ve kendi kendini sorgulama (Fisher, 1998), kendi düşüncelerinin farkında olma (Carpendale ve Lewis, 2004), 'ne düşündünüz' veya 'neden?' gibi üstbilişsel sorular, çocukların düşüncelerinin ve duygularının bilincine varmalarına yardımcı olmaktadır (Flavell, 1988). Diğer yandan çocukların düşünme anlayışları, sosyal etkileşimin etkisiyle de ilişkilendirilmektedir (Carpendale ve Lewis, 2004). Özellikle akran etkileşimleri, küçük yaşta çocukların kendi başlarına yaratamayacakları davranışsal sonuçlar ve bilişsel ürünlerin ortaya çıkmasına yardımcı olmaktadır (Ashley ve Tomasello, 2001). Küçük çocuklarda (üç ila beş yaş arası) üstbilişsel davranışlar, ikili veya küçük gruplar halinde çalışılan öğrenme etkinliklerinde sıklıkla ortaya çıkmaktadır (Whitebread, Bingham, Grau, Pino Pasternak ve Sangster, 2007). Sınıf içi konuşmalar, çocukların düşünmelerini geliştirmede önemli bir unsur olarak kabul edilmiştir

(Alexander, 2010). Son zamanlarda çalışmaların odak noktası diyalog ve diyaloga dayalı öğretim olmuştur. Literatür, öğretmenlerin çocuklarla kaliteli konuşma yapmaları ve tartışmalara katılmalarının desteklemesi gerektiğini açıkça göstermektedir (Mercer, 2000; Alexander, 2010). Mercer (2000) öğretmenlerin, çocukların görüşlerini paylaştığı, detaylandırdığı, sorguladığı ve değerlendirdiği konuşma fırsatları geliştirmesi gerektiğini öne sürmektedir. Öğrenme sürecinde profesyonel olarak düzenlenmiş diyaloglar yoluyla çocuklar, etkinlik sırasında düşüncelerinin nasıl geliştiğini ve neyi öğrenmek istediklerini göz önünde bulundurarak düşünceleri üzerinde düşünme fırsatlarına sahip olmaktadır. Böylelikle öğretmenlerin çocukların üst bilişsel becerilerini geliştirmelerine yardımcı olarak bilişsel gelişimlerine katkıda bulunabildikleri kanıtlanmıştır (Coffman, Ornstein, McCall ve Curran, 2008). Whitebread ve Coltman (2010) çalışmalarında üstbilişsel düzeydeki pedagojik etkileşimlerin çocukları düşüncelerini ifade etmeye nasıl teşvik ettiğini ve bunun da üstbilişsel ve öz-düzenlemeli matematik davranışlarını desteklediğini göstermiştir. Whitebread vd. (2007), yetişkinlerle çalışan çocukların bağımsız çalışan çocuklara kıyasla kendi öğrenmeleri üzerinde daha sık düşündüklerini bulmuşlardır. Çocuklar, yetişkinler veya muhtemelen daha bilgili akranları tarafından yapılan uygun sorgulama ve modelleme yoluyla öğrenmelerini geliştirmede daha fazla fırsata sahip olabilmekte ve fikirlerini değiştirip uyarlayabilmektedirler (Durdun ve Dangel, 2008). Dolayısıyla erken yaşlardan itibaren öğretmenlerin, bu becerilerin farkında olmaları ve geliştirmeye dönük uygulamalar gerçekleştirmeleri önemlidir. Bu araştırma da planlanan matematik etkinliklerinin uygulanması sırasında sınıf içi etkileşimlerin gözlenmesi ve öğretmenin sürece yönelik görüş ve düşüncelerini ortaya koyarak üstbilişsel düşünme süreçlerine ilişkin öğretmene fikir edinmesi ve gelişmesi konusunda sunduğu fırsatlar açısından önemli görülmektedir. Aynı zamanda bu araştırma, okul öncesi dönemde öğrenme süreçlerine üst bilişsel becerilerin dahil edilmesi konusunda da yenilikçidir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, üstbilişsel düşünme süreçlerinin desteklediği matematik etkinliklerinin uygulandığı öğrenme sürecinde çocukların üst bilişsel düşünme süreçlerini ve bu süreçteki etkileşimlerini saptamak ve öğretmenin de bu süreçte üst biliş temelli etkinlik uygulamalarına ilişkin gözlemlerini ve düşüncelerini açığa çıkarmaktır.

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Okul öncesi dönemde üst biliş temelli matematik etkinliklerinin uygulandığı öğrenme sürecinde çocukların üst bilişsel düşünme süreçlerini, bu süreçteki etkileşimlerini saptamak ve öğretmenin süreçteki deneyim ve düşüncelerini açığa çıkarmak amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışmasında bir olgu, gerçek bağlamı içinde derinlemesine araştırılır (Yin, 2003). Merriam (2009), vaka çalışmasını sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesi olarak tanımlamaktadır. Ona göre vaka çalışmalarının en karakteristik özelliği çalışmanın vakasının yani nesnesinin sınırlandırılmasıdır. Böylece vaka bir olgunun örneği olan tek bir kişi, bir grup veya bir program olabilir. Vaka çalışmalarında belirlenen durum ayrıntılı bir şekilde incelenir ve değerlendirilir. Bu çalışmada seçilen durum, üst biliş temelli etkinliklerin uygulandığı sınıf ve bu sınıfın öğretmenidir. Seçilen durumun kendi koşulları içinde (sınıflarda) detaylı bir şekilde araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışma Grubu

Nitel araştırmaların temelinde var olan düşünce, araştırmacının araştırma problemi ve araştırma sorularını en iyi şekilde anlamasına yardımcı olacak katılımcıları ve çalışma ortamını amaca yönelik olarak seçmesidir (Creswell ve Creswell, 2017). Bu çalışmada zengin verinin elde

edilmesini sağlayacak uygun vakaları belirlemek için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, yanıtı aranan sorulara ışık tutan bilgi bakımından zengin durumlara odaklanmaktadır (Patton, 2002). Bu araştırma, Ankara ilinde bir devlet üniversitesinin kampüsünde bulunan uygulama anaokulunda eğitim gören beş yaş grubu 10 çocuk ve bu sınıfın öğretmeni ile yürütülmüştür. Literatürdeki pek çok araştırmacı, okul öncesi dönem çocuklarının her ne kadar bilişsel anlamda gelişmiş olsalar da en erken okul öncesi dönemin sonlarına doğru üst bilişsel kontrol gösterebildiklerini, öz-değerlendirmeye dayalı strateji kurabildiklerini; üst bilişsel becerilerin yaşa bağlı olarak geliştiğini belirtmektedir (Balcomb, 2007; Flavell, 1979). Bu görüşten hareketle okul öncesi dönemde eğitim gören büyük yaş grubu (beş yaş) ile çalışılması uygun görülmüştür. Belirlenen uygulama anaokulundaki beş yaş grubu sınıflar incelenmiş, etkinlikler sırasında çocuklar arasındaki etkileşim ve diyalogların detaylı bir şekilde gözlemlenebilmesi ve kayıt altına alınabilmesi için mevcudu en az olan sınıflar tercih edilmiştir. İki ayrı beş yaş grubunda 10 çocuğun kayıtlı olduğu görülmüş ve sınıf öğretmenleri ile görüşülmüştür. Nihayetinde etkinlik uygulamalarını gerçekleştirmek için gönüllü olan öğretmenin sınıfında uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Böylelikle katılımcılar, çalışma ortamı ve çalışılan yaş grubu gibi hususlarda duruma ilişkin verimli veri elde edilebilecek özelliklere sahip olmasına göre belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Video Temelli Gözlemler

Öğretmen, kamerayı etkinliğe başlamadan önce sınıfın tamamını görececek bir yere yerleştirmiştir. Araştırmacı süreç içerisinde sınıfta aktif yer alamadığından dolayı araştırmada gözlem türlerinden katılımcı olmayan gözlem (Sönmez ve Alacapınar, 2011: 106) türü benimsenmiştir. Araştırma sürecinde uygulamalar, beş hafta boyunca haftada iki gün birer oturum olacak şekilde uygulanmıştır. Bu süreçte çocuklar arasındaki diyaloglar, etkileşimler, öğretmenin rehberliği, sorduğu sorular ve çocukların yanıtları video kamera ile kayıt altına alınmıştır. Araştırmacı her oturumun sonunda kayıtları öğretmenden teslim almış ve aynı gün içerisinde süreci izlemiş ve transkript etmiştir.

Öğretmenle Yapılan Görüşmeler

Sınıfın öğretmeni ile sürecin başında, ortasında ve sonunda görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler için yarı yapılandırılmış bir görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formu hazırlanmadan önce öğretmenler ile yapılan üst biliş konulu araştırmalar taranmıştır. Ardından literatürden elde edilen bilgiler ışığında sürecin başı, ortası ve sonunda sorulabilecek soru havuzu oluşturulmuştur. Bu sorular, informal olarak bir okul öncesi öğretmenine sorulmuş ve soruların öğretmen tarafından nasıl anlaşıldığı, yanıt alınıp alınmaması konusunda bir karara varılmıştır. Aynı zamanda bu sorular, okul öncesi eğitimde alan uzmanı olan üç uzmanın görüşlerine de sunulmuştur. Uzmanlardan ve öğretmenden gelen dönütler dikkate alınarak soru havuzundan iki soru çıkarılmış ve bazı soruların ifade biçiminde düzeltmeler yapılmış, nihayetinde forma son şekli verilmiştir. Görüşme formu, uygulama süreci öncesinde sorulacak sorular, uygulama sürecinde her haftanın sonunda yapılan değerlendirme toplantılarının ardından sorulacak sorular ve sürecin sonunda sorulacak sorular olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Her bölümde yedi soru bulunmaktadır. Görüşme formunda yer alan soru örneklerine aşağıda yer verilmiştir. Sürecin başında "Okul öncesi dönemde üst biliş kavramına ilişkin düşünceleriniz nelerdir?", "Sizce okul öncesi dönemde üst bilişi destekleyen uygulamalar yapılabilir mi? Neden?", sürecin ortasında "Bu hafta uyguladığınız etkinliklerde karşılaştığınız

üst bilişsel beceri örnekleri veya davranışlar nelerdi? Örnekler sunar mısınız?”, sürecin sonunda “Etkinlik uygulamaları sonucunda üst biliş temelli uygulamalar hakkında geliştiğinizi düşünüyor musunuz? Neden?” şeklinde sorular yer almaktadır.

Veri Toplama Süreci

Oturumların Hazırlanması

Oturumlarda matematik becerilerini destekleyen on etkinlik oturumu uygulanmıştır. Etkinliklerin amacı, çocukların üst bilişsel davranışlarını ortaya koyabilecekleri öğrenme fırsatları sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda, çocukların kendilerini rahatlıkla ifade edebilecekleri esnek öğrenme fırsatları sunulmuş, düşüncelerini sesli bir şekilde ifade etmeleri için yönergeler eklenmiş, üst bilişsel becerilerini yansıtan sorular sorulmuş, çocukların grup içi etkileşimleri desteklenmiştir. Böylelikle çocukların etkinlikler sırasında planlama yapabilmeleri, öğrenme sürecinde yaptıkları işlemleri izleyebilmeleri, akranları ile karşılıklı fikir alışverişinde bulunmaları, düşüncelerini sesli bir biçimde dile getirmeleri, yaptıkları işlemlerin nedenlerini ve sonuçlarını ortaya koyabilmeleri hedeflenmiştir. Bu etkinlikler, model oluşturma, sınıflandırma, problem çözme gibi matematiksel süreç ve becerileri içermektedir. Her bir etkinlik içeriğinde, çocukların etkinlik öncesinde neler yapmayı planladığı, etkinlik esnasında nasıl ilerlediği, etkinlik sonunda tamamladığı süreç boyunca kendini ve arkadaşlarını nasıl değerlendirdiğine ilişkin üst bilişsel düşünmeyi destekleyen sorular yer almaktadır. Etkinlikleri yazma süreci, araştırmacının erken yaşlarda üst bilişsel becerilere ilişkin literatür taraması yapmasıyla başlamıştır. Alan yazından elde edilen bilgiler ışığında okul öncesi dönemde üst bilişsel becerilerin nasıl desteklenebileceğine ilişkin gerekli notlar alınmıştır. Etkinlikler yazılırken süreç içerisinde çocukların etkileşimli bir şekilde çalışabilecekleri ancak aynı zamanda bireysel performanslarını da ortaya koyabilecekleri etkinlik süreçleri planlanmıştır. Etkinlikler yazılırken; çocukların esnek bir öğrenme ortamında çalışmalarına imkân tanınması, birbirleri ile konuştukları zamanlarda bilişsel süreçlerini fark etmelerine dönük yönlendirmeler sunulması, süreçte yaptıkları üzerine düşünmeleri ve düşündüklerini sesli bir biçimde sunmalarının desteklenmesi, etkinliklerde anlatıcı rolü üstlenmesi ve akranlarını süreç içerisinde yönlendirmesi, etkinlik sürecini yönetmesi, etkinliklerin optimal bir zorluk seviyesinde olması ve çocukları çözüm üretmeye, düşünmeye teşvik etmesi hususlarına dikkat edilmiştir. Planlanan etkinlikler okul öncesi eğitimi alanında uzman üç kişinin görüşlerine sunulmuştur. Alan uzmanlarından etkinliklerin çocukların yaş ve gelişim özelliklerine uygunluğuna, açık ve anlaşılır bir dille yazılıp yazılmadığına, hedeflenen süreçleri destekleyip desteklemediğine, materyal, eğitim ortamı ve yöntemin uygun olup olmadığına, okul öncesi eğitim programının temel özellikleri ve felsefesi ile uyumlu olmasına ilişkin değerlendirmeleri alınmıştır. Uzmanların görüşleri doğrultusunda süreçte öğretmenin soracağı sorular azaltılmış, yer yer öğretmen yönlendirmelerinde çocukların anlayabileceği bir şekilde ifadeler basit bir dille tekrar yazılmış ve etkinliklere son şekli verilmiştir.

Oturumların Uygulanması

Araştırmaya başlamadan önce Gazi Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan ve sonrasında uygulamanın yapılacağı Üniversite bünyesindeki uygulama anaokulundan gerekli izinler alındıktan sonra sınıfın öğretmeni ile tanışılmış ve öğretmene araştırmaya katılmak için gönüllü onam formu imzalatılmıştır. Ardından sınıftaki tüm çocuklar için veli onam formu, öğretmen aracılığıyla velilere gönderilmiş velilerin ve çocukların onamı alınmıştır. Araştırma sürecine öğretmen ile bir ön görüşme yaparak başlanmıştır. Görüşmede öğretmenin okul öncesi dönemde

üst biliş kavramına, üst biliş temelli etkinlik uygulamalarına, üst bilişsel becerilerin gelişimine ilişkin görüşleri alınmıştır. Ardından öğretmenle üst bilişin kuramsal temeli, okul öncesi dönemde üst bilişsel gelişim, üst biliş temelli etkinlik uygulamaları başlıklarını içeren bir bilgilendirme toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte üst biliş temelli etkinlik uygulamaları hakkında detaylı bilgi ve araştırmacının hazırladığı etkinlik planları sunulmuş, öğretmenin uygulama sırasında nelere dikkat etmesi gerektiği detaylı bir biçimde örnekler sunarak anlatılmıştır. Ardından uygulama sürecinde oturumların gerçekleştirileceği tarih ve saatler belirlenmiştir. Araştırma kapsamında oturumların, Mayıs 2021-Haziran 2021 tarihleri arasında beş hafta, haftada iki oturum olmak üzere uygulanması kararlaştırılmıştır. Oturumlarda, araştırmacı tarafından hazırlanan üst biliş temelli matematik etkinlikleri sınıfın öğretmeni tarafından uygulanmıştır. Uygulama sürecinde her bir oturum yaklaşık 40 dakika sürmüştür. Etkinlik sürecinde çocukların süreci planlamaları, süreç içerisinde yaptıkları performans izlemeleri, kontrol etmeleri ve süreç sonunda kendilerini ve arkadaşlarını değerlendirmeleri desteklenmiştir. Her hafta iki oturum uygulandıktan sonra sınıfın öğretmeni ile araştırmacı bir araya gelerek değerlendirme toplantısı yapılmıştır. Değerlendirme toplantılarında öğretmenin etkinlikleri uygulama sürecinde gözlemlediği üst bilişsel davranışların neler olduğu, süreci nasıl yönettiği, çocukların üst bilişsel düşüncelerini nasıl desteklediği, etkinliklere yönelik düşünce ve önerileri konusunda görüşleri alınmıştır. Ardından bir sonraki hafta uygulanacak oturumların etkinlikleri tanıtılmış ve etkinliklerde kullanılacak olan materyaller öğretmene teslim edilmiştir. Oturumları uygularken öğretmen, etkinliği tanıtp süreci çocukların yönetmesine fırsat vermiş ve bu sürede müdahaleden kaçınmıştır. Böylelikle çocuklara esnek ve fikirlerini öne sürebilecekleri rahat bir eğitim ortamı sağlanmaya çalışılmıştır. Sürecin başında “etkinliği tamamlamak için hangi malzemeleri kullanmayı düşünüyorsun? Neden? Bu etkinliğe nasıl başlayacaksın? Tamamlamak için neler yapman gerekecek?”, süreci izleme ve kontrol etme aşamasında “Şimdi hangi yoldan gideceksin? Arkadaşının yaptığını neden değiştirdin? Etkinliği tamamlamak için şimdi ne yapmalısın? Bunu nasıl yaptığını adım adım anlatır mısın?”, süreç sonunda “Kuralına uygun bir şekilde tamamlayabildin mi? Bunu nasıl anladın? Arkadaşlarının tamamladığı etkinlik, verilen kurala uygun mu? Sen olsan bu etkinliği nasıl tamamlardın?” gibi sorular sorulmuştur. Çocukların etkinlik sürecinde verdikleri yanıtlar ve gösterdikleri üst bilişsel davranışlar video kamera ile kayıt edilmiştir. Uygulama süreci pandemi dönemine denk geldiğinden araştırmacı, uygulama sınıfına fiilen katılamamıştır. Bu sebeple oturumlar katılımcıların da onayı ile video kamera ile kayıt altına alınmış ve her bir oturum aynı gün araştırmacı tarafından izlenmiştir. Sınıfta fiilen yer almasa da araştırmacı, her oturumdan sonra aynı gün kayıtları izlemiş ve çocukların süreç içerisindeki etkileşimlerine yönelik gözlem notları tutmuştur. Her haftanın sonunda yapılan değerlendirme toplantılarından önce araştırmacı, uygulanan oturumların video kayıtlarını transkript etmiş ve değerlendirme toplantısında öğretmenin gözlediği üst bilişsel davranışlar ile kendi gözlemlediği süreçleri karşılaştırma fırsatı bularak bir sonraki oturumların daha nitelikli uygulanması konusunda öğretmene geri dönütler vermiştir. Uygulama süreci 18 Haziran 2021 tarihinde sona ermiş olup sınıfın öğretmeni ile son bir görüşme yapılmış ve sürecin değerlendirilmesine, kendisine ve çocukların üst bilişsel düşünme süreçlerine katkısına ilişkin görüşleri alınmıştır. Öğretmenle yapılan görüşmeler de transkript edildikten sonra elde edilen video kamera kayıtları, araştırmacının gözlemleri, öğretmenin gözlemleri ve görüşmeler karşılaştırılarak veri setine son hali verilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde Cambridgeshire Bağımsız Öğrenme (C.Ind.Le) Kodlama Şeması kullanılmıştır (Whitebread vd., 2007; 2009). Kodlama şemasının Türkçe’ye uyarlama çalışması, Ayvaz (2018) tarafından yapılmıştır. Bu kodlama şeması çocukların üst biliş ve öz düzenleme

alanlarında sözel ve sözel olmayan davranış göstergelerinin sınıflandırıldığı üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bu araştırmanın verileri, kodlama şemasında yer alan üst bilişsel bilgi (kişi, görev ve strateji bilgisi) ve üst bilişsel düzenleme (planlama, izleme, kontrol ve değerlendirme) alt boyutlarında yer alan kategoriler temel alınarak analiz edilmiştir. Toplamda elde edilen sekiz saatlik video kaydı araştırmacı tarafından incelenerek süreçte gerçekleşen tüm olaylar yazılı materyal haline getirilmiştir. Ardından video kayıtlarından ve gözlem formlarından elde edilen veriler her etkinlik için ayrı ayrı olmak üzere C.Ind.Le Kodlama Şemasında yer alan ilgili kategoriler ve davranış tanımları altına yerleştirilmiştir. Yapılan çözümlenmeler yaklaşık beş haftalık bir süre içerisinde tamamlanmıştır. Araştırmanın raporlaştırılmasında daha akıcı bir sunuş sağlayabilmek amacıyla kodlama şemasında yer alan davranış tanımlarından temalar üretilmiş ve bulgular temalar altında sunulmuştur.

Araştırmanın Geçerliliği ve Güvenirliliği

Araştırmanın geçerliliğin sağlanması için önerilen uygulamalardan biri çeşitlemedir (Creswell ve Creswell, 2017). Durum çalışmalarında, durumu daha detaylı ortaya koymak ve çalışmanın amacına uygun biçimde sürdürülmesini sağlamak için araştırmacının iki ya da daha fazla veri toplama aracı kullanılması önerilmektedir (McMillan, 2004). Durum çalışmalarının geçerliliğinin sağlanması için veri kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve uzun süreli gözlemlerin yapılması gerektiği belirtilmiştir (Merriam, 2009; Yin, 2003). Bu araştırmanın geçerliliğin sağlanması için ve niteliğinin artırılması amacıyla veriler, video temelli yapılandırılmış gözlemler ve yarı yapılandırılmış görüşmeler ile elde edilmiştir. Ayrıca araştırma raporlanırken okuyuculara bir bağlam sunmak, onların anlam ve anlayışlarını ortaya çıkarmak amacıyla araştırma sürecinin basamakları yazılmış ve ayrıntılı betimlemelere yer verilmiştir (Patton 2002; Yin, 2003). Gibs (2007), nitel araştırmaların güvenirliliğini sağlamak için araştırma önerilerinde bazı süreçlerden bahsedilebilmesi için araştırmacıların kodlayıcılar arası uyum olarak isimlendirilen kodların çapraz kontrolünü yapabilecek bir başka kişiden destek alınmasını önermektedir. Bu araştırmada uygulanan 10 oturuma ait video kayıtları yazılı bir dokümana dönüştürüldükten sonra rastgele seçilen üç oturum bağımsız bir araştırmacı tarafından analiz edilmiştir. Bu araştırmacı, öz-düzenleme ve üst biliş konularında uzmanlaşmış bir okul öncesi eğitimi uzmanıdır. Kodlayıcılar arası anlaşmanın sağlanabilmesi için ilk olarak, araştırmacı ve diğer kodlayıcı, kodlama şemasına dayalı olarak verileri ayrı ayrı analiz etmiştir. Kodlayıcılar kodlamayı bitirdiklerinde bir araya gelmiş ve birbirlerinin kodlamasını kontrol etmişlerdir. İki analiz arasındaki farklar tartışılmış ve kodlama sürecinde bir anlayışa varılana kadar bu süreç devam etmiştir. Nihayetinde kodlayıcılar arası uyum yüzdesi %92 olarak hesaplanmıştır. Miles ve Huberman (1994), iyi bir nitel güvenirlilik için kodlayıcı güvenirliliğinin en az %80 uyum düzeyinde olması gerektiğini tavsiye etmiştir. Araştırmada etik değerlerin korunması amacıyla ebeveynlerden bilgilendirilmiş onam alınmış ve süreç hakkında bilgilendirilmeleri sağlanmıştır. Araştırma sürecinde gerekli gördükleri durumda çocuklarını araştırmadan çekebilecekleri ve araştırma sonrasında video kayıtlarının silineceği belirtilmiştir. Aynı zamanda öğretmenden de gönüllü katılımı teyit eden bir form alınmıştır. Ayrıca araştırmanın, Gazi Üniversitesi Etik Kurulu 06.05.2021 tarihli E.83849 sayılı kararına göre etik kurul izni alınmıştır. Araştırma kapsamında kayıt edilen tüm diyaloglar, öğretmenin, ebeveynlerin ve çocukların kendilerinden izin alınarak elde edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde bulgular, araştırma sürecinde üst biliş temelli matematik etkinliklerinin uygulanması sürecinden elde edilen kayıtlar, gözlemler ve sınıf öğretmeninin sürece ilişkin

görüşleri, C.Ind.Le Kodlama Şeması çerçevesinde sunulmuştur. Elde edilen bulgular, kodlama şemasında yer alan üst bilişsel bilgi ve üst bilişsel düzenleme olmak üzere iki ana başlık altında düzenlenmiştir. Ayrıca uygulama sürecine katılan çocukların süreçteki ifadelerine yer verirken çocuklar, Ç1, Ç2, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6, Ç7, Ç8, Ç9 ve Ç10 olarak kodlanmıştır. Aşağıda sunulan Tablo 1’de üst biliş temelli etkinlik uygulamaları sırasında çocukların sergiledikleri üst bilişsel davranış göstergelerinin sıklığına ilişkin bulgular yer almaktadır.

Tablo 1. Etkinlik Sürecinde C.Ind.Le Kodlama Şeması Çerçevesinde Gözlemlenen Üst Bilişsel Davranışların Sıklığı

C.Ind.Le Kodlama Şemasına Ait Kategoriler ve Davranış Tanımları	1.hafta		2.hafta		3.hafta		4.hafta		5.hafta		T
	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	O10	
Üst bilişsel Bilgi											
Kişilerin Bilgisi	0	1	2	4	2	2	0	5	2	7	25
Görev Bilgisi	6	4	2	3	17	5	2	2	9	11	62
Strateji Bilgisi	0	4	3	5	1	3	4	6	6	7	39
Üst bilişsel Düzenleme											
Planlama	4	4	3	4	2	4	6	2	1	11	41
İzleme	7	13	8	6	12	4	9	9	14	8	90
Kontrol	1	15	7	8	1	8	11	6	15	10	82
Değerlendirme	2	5	6	5	8	9	11	15	12	14	87
Toplam	66		66		78		89		127		

O (Oturum), T (Toplam)

Tablo 2. Öğretmenle Yapılan Görüşmelerde C.Ind.Le Kodlama Şeması Çerçevesinde Rastlanan Üst Bilişsel Süreçlerin Sıklığı

C.Ind.Le Kodlama Şemasına Ait Kategoriler ve Davranış Tanımları	D1	D2	D3	D4	Toplam
Üst bilişsel Bilgi					
Kişilerin Bilgisi	0	1	1	1	3
Görev Bilgisi	0	1	2	1	4
Strateji Bilgisi	0	0	2	2	4
Üst bilişsel Düzenleme					
Planlama	0	2	1	2	5
İzleme	1	1	1	3	6
Kontrol	1	2	2	3	8
Değerlendirme	1	1	1	2	5
Toplam	2	8	10	14	

D (Değerlendirme toplantısı)

Tablo 1 incelendiğinde üst biliş temelli etkinliklerin uygulama sürecinde çocukların üst bilişsel bilgi ve üst bilişsel düzenleme alt boyutlarına ilişkin sözlü ve sözlü olmayan davranış biçimlerinin ne sıklıkta gözlemlendiği görülmektedir. Elde edilen bulgular, beş haftalık uygulama sürecinin başından sonuna doğru gözlemlenen davranış sıklığının arttığını göstermektedir. Bunun yanı sıra üst bilişsel bilgi kategorisinde en çok görev bilgisine dönük davranışlar gözlemlenirken en az kişilerin bilgisine dönük ifade ve davranışlara rastlanılmıştır. Üst bilişsel düzenleme alt boyutunda ise en çok çocukların etkinlik sürecinde kendilerini ve

akranlarını izlemelerine dönük ifade ve davranışların tekrarlandığı gözlenmişken en az planlama yapmaya dönük ifade ve davranışlar gözlenmiştir. Tablo 2 incelendiğinde ise öğretmenin her haftanın sonunda yapılan değerlendirme toplantıları sırasında sürece yönelik görüşlerini belirtirken kodlama şemasında hangi boyutlara vurgu yaptığına ilişkin ifadelerin sıklıkları görülmektedir. Öğretmenin sürecin başında uyguladığı oturumlarda çocukların üst bilişsel becerilerine ilişkin ifadelerine nadiren rastlanmıştır bu ifadeler sürecin sonuna doğru artış göstermiştir. Bu durum öğretmenin süreç içerisinde çocukların üst bilişsel davranış göstergelerini fark etme ve destekleme konusunda fikir edindiğini göstermektedir. Yukarıda sunulan sıklık tablolarını araştırmanın bulguları ışığında açıklamak amacıyla C.Ind.Le Kodlama Şemasında yer alan her bir kategori ayrı bir başlık altında ele alınmış, gözlemlenen davranışlara ve öğretmenin ifadelerine alıntı yapılarak yer verilmiştir.

Üst Bilişsel Bilgi

Üst bilişsel bilgi, kişinin kişiler (kendisi ve arkadaşları dahil), görevler ve stratejiler hakkındaki bilgisini ifade etmektedir. Üst biliş temelli matematik etkinliklerinin uygulanması sürecinde çocukların, kendilerinin ve akranlarının bilişlerini ve yeteneklerini tanımlamaya ilişkin yansıttıkları sözlü ifadelerin üst bilişsel bilgilerini desteklediği bulunmuştur. Bunun yanı sıra çocukların, etkinliklere ilişkin sahip oldukları bilgileri ifade etmeleri görev bilgisine ilişkin bulguları ortaya koymaktadır. Diğer yandan uygulamalar sırasında çocukların bir etkinliği nasıl yaptığını tanımlaması veya etkinliği tamamlamak için öğrendiklerini ifade etmesi de strateji bilgisine ilişkin bulguları ortaya koymaktadır.

Kişilerin Bilgisi

Üst bilişsel bilgi kategorisinde kişilerin bilgisi, en az gözlenen alt kategori olmuştur. Bulgular, çocukların etkinlik sırasında kendi yaptıkları ile arkadaşlarının yaptıklarını karşılaştırırken hem kendi yeteneklerine hem de arkadaşlarının yeteneklerine ilişkin sahip oldukları güçlü ve zayıf yönleri ifade ettiklerini göstermektedir. Öğretmenin etkinliği çocuklara sunduğu sırada bir çocuk "öğretmenim biz bunu yapamayız" (Ç6) ifadesini kullanmıştır. Bir başka öğrenme sürecinde blokları kullanarak çeşitli yapılar inşa eden çocuklar, kaç blok kullandıklarını saymışlardır. Bu sırada çocuklar "ben sayamam" (Ç5), "ama biz çok sayamayız" (Ç4) ifadelerini kullanmışlardır. Bu ifadeler, etkinlikler esnasında çocukların kendi bilişlerine ve yeteneklerine ilişkin düşüncelerini dile getirebildiklerini göstermektedir. Çocuklar, ayrıca etkinlikler sırasında arkadaşlarının sahip oldukları yetenekler hakkındaki bilgilerini de göstermişlerdir. Çeşitli materyallerle örüntü oluşturan çocuklar, arkadaşlarının yaptıkları örüntülere bakarak "öğretmenim onun (arkadaşını gösterir) neden yapamadığını biliyorum. Hep aynı blokları kullanıyor" (Ç2) ifadesini kullanmıştır. Bir başka çocuk arkadaşını göstererek "o bu etkinliği benden daha iyi yapabilir çünkü göz gücü var" (Ç8) demiştir. Öğretmen de yapılan değerlendirme toplantıları sırasında gözlemediği bu kategoriye ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır; "bu etkinlikler grup etkinlikleri olduğundan dolayı birbiri ile iletişimi iyi olan çocukların birbirleri hakkında düşüncelerini daha kolay ifade ettiklerini gözlemledim. Bu nedenle süreç içerisinde birbiri ile çalışmak isteyen çocukların aynı grupta yer aldığı etkinliklerde sahip oldukları bilgileri, öğrenmelerini daha fazla dile getirdiklerini gördüm."

Görev Bilgisi

Görev bilgisi, üst bilişsel bilgi kategorisinin en çok gözlenen alt kategorisi olmuştur. Çocuklar, daha önce yaptıkları etkinlikleri karşılaştırarak, etkinliğe başlamadan önce etkinliğin zorluk

derecesi hakkında yargıda bulunarak, etkinlik esnasında benzerlik ve farklılıkları saptayan karşılaştırmalar yaparak görev bilgilerini göstermişlerdir. Öğrenme sürecinde kullanılan bloklar sayılırken; öğretmen: *“benim saydığımıza en yakın sayan kimler var bakalım”* demiştir. Yanıt olarak *“onunla (arkadaşını işaret eder) aynı saydınız”* (Ç3), *“sadece iki kişi aynı sayıda buldu”* (Ç4), *“en yakın sayan arkadaşım o (arkadaşını işaret eder)”* (Ç5). Bir başka öğrenme sürecinde çocuklara tamamlamaları için bir puzzle sunulmuştur. Çocuklardan biri *“bu çok zor”* (Ç8) ifadesini kullanırken, puzzle tamamlamaya çalışan çocuklardan bir diğeri *“aa ben hatırladım buna benzer bir oyun oynamıştık, böyle değildi ama”* (Ç9) diyerek daha önce yapmış olduğu bir etkinliği hatırlayarak bu etkinlik süreciyle karşılaştırma yapmıştır. Öğretmen de çocukların görev bilgisine ilişkin olarak; *“Etkinlikleri yaparken başlarda zorlandıkları yerleri fark etmede zorluk yaşıyorlardı şu anda etkinliklerde zorlandıkları yerleri sözel olarak daha rahat bir şekilde açıkladıklarını gözlemliyorum”* demiştir. Öte yandan öğretmen, uyguladığı etkinlikler sonrasında yer yer uygulanan etkinliklerin çocukların kendisi ve arkadaşları için zorluk derecesini ifade ettiklerini, etkinlikler arasındaki benzerlik ve farklılıkları daha net açıklayabildiklerini de dile getirmiştir.

Strateji Bilgisi

Çocuklar, etkinlikler sırasında öğrendiklerini ve yapması gereken işlemleri açıklayarak, bir etkinlik sürecinde göstermiş olduğu performansı diğer arkadaşlarına tanımlayarak, bir şeyi nasıl yaptığını anlatarak, etkinlikler sırasında kafaları karıştığında nasıl çözüm bulduklarını açıklayarak strateji bilgilerini göstermişlerdir. Ayrıca çocuklar etkinlikler sırasında yaptıklarını açıkladıktan sonra kullandıkları stratejileri de gerekçelendirmişlerdir. Etkinliklerin gözlemlenmesi sırasında çocukların birçok kez stratejik fikirler öne sürdükleri tespit edilmiştir. Çocuklar kullandıkları blokları nasıl saydıklarını açıklarken; *“yukarıdan başlayarak saydım (eliyle gösterir)”* (Ç1), *“bazı arkadaşlarım aşağıdan başladı bazıları ise yukarıdan başladı, öyle saydı”* (Ç4) ifadelerini kullanmışlardır. Grup şeklinde çalışan çocuklara çok sayıda şekil sunulmuş kendi aralarında karar vererek belirli özelliklerine göre sınıflandırmaları istenmiştir. Bu etkinlik sırasında çocuklar hangi özelliğine göre sınıflandırmaları gerektiği konusunda fikir birliğine varamamışlardır. Bu sırada aralarında geçen diyaloglarda çocuklar, *“bence şekillerine göre ayırmalıyız”* (Ç6), *“bence sarı olanları ayıralım”* (Ç1), *“öğretmenim şöyle yapsak, mesela küçükten büyüğe doğru”* (Ç8), *“mesela üçgenleri bir yere küçük olanları bir yere büyük olanları bir yere koyalım”* (Ç7) diyerek stratejik fikirlerini ifade etmişlerdir. Aralarında bir karar verip bir özelliğine göre sınıflandırdıktan sonra çocuklar kullandıkları sınıflandırma stratejisinin etkililiğini değerlendirmişlerdir. Bir diğer öğrenme sürecinde çocuklar kullandıkları malzemeleri neden ve nasıl kullandıklarını açıklarken strateji bilgilerini göstermişlerdir. Bu etkinlikte çocuklar, *“önce sarı küpleri koydum sonra yanlarına yeşil küpleri koydum sonra da yeşil küplerin çaprazlarına da yeşil küpleri koydum”* (Ç5), *“küpleri yerleştirirken ilk önce çizgilerin olduğu yerden başladık sonra içe doğru gittik”* (Ç7), *“önce dışından başladık içine doğru ilerledik çünkü önce içini doldurursak dışına taşıbilirdi”* (Ç9) ifadelerini kullanmışlardır. Böylelikle çocuklar, etkinlikler sırasında öğrendiklerini ve nasıl yaptıklarını anlatmak için fırsat bulmuş ve sahip oldukları strateji bilgilerini açıklayabilmişlerdir. Öğretmen de sürece ilişkin düşüncelerini belirtirken çocukların, kendilerinden beklenen süreçleri adım adım anlatma becerilerinde başarılı olduklarını, etkinliği tamamlamak için geliştirdikleri stratejileri arkadaşları ile paylaştıklarını ifade etmiştir.

Üst Bilişsel Düzenleme

Üst bilişsel düzenlemenin temelde dört alt bileşeni olduğu belirtilmektedir. Bunlar; planlama, izleme, kontrol ve değerlendirmedir. Etkinlikler sırasında çocukların kendi aralarında yaptıkları

tartışmalar, öğrenme sürecinde ne yapmaları gerektiğini, akranlarını izlemelerini, akranlarının yaptıklarını kontrol edip düzeltmelerini ve akranlarının performanslarını değerlendirmelerini sağlamıştır. Üst bilişsel düzenleme kategorisi altında yer alan izleme, kontrol ve değerlendirme alt unsurları en çok gözlemlenen göstergeler olmuştur. Böylelikle çocukların grup etkileşimleri sırasında üst bilişsel düzenlemeye ilişkin sözlü ve sözlü olmayan davranışlar sergiledikleri ortaya konmuştur.

Planlama

Çocuklar, etkinliğe başlamadan grup arkadaşları ile neler yapacaklarını tartışarak, izleyecekleri adımlara karar vererek, etkinlik sürecinde kendilerinden beklenenleri ve yapmaları gereken süreçleri tanımlayarak planlamaya ilişkin davranış ve sözlü ifadelerde bulunmuşlardır. Etkinlik sürecinde öğretmenin “siz bunu nasıl yapacaksınız?” sorusu üzerine çocuklardan biri “önce kartı seçeceğim sonra şekilleri tamamlayacağım” (Ç6) demiştir. Grup arkadaşlarıyla bir yapı inşa etmeye çalışan çocuklar birbirleri ile “ben evin çatısını yapacağım” (Ç2); “ben de küçük bir mağara yapacağım” (Ç5); “bizim yaptığımız böyle ortaya doğru ilerleyecek” (Ç3) gibi konuşarak etkinlik sürecini nasıl sürdüreceklerine ilişkin planlamalarını dile getirmişlerdir. Bir başka etkinliğe başlamadan önce gerekli malzemeleri hazırlarken çocuklar; “(şekilleri) kestikten sonra çöpleri buraya biriktirelim (masanın bir kenarı belirlenir)” (Ç8); “Grup olduğumuz için ortak bir yere koyacağız” (Ç3); “nasıl yapalım? (der ve grup arkadaşlarına bakar)” (Ç1); “sarı olanları bir yere koyalım, maviler burada kalsın (gruplama yaparken)” (Ç5) şeklinde etkileşimlerde bulunmuşlardır. Böylelikle grup etkileşimleri, çocukların etkinliğe başlamadan önce izleyecekleri yolu planlamalarına ve kendilerini ifade etmelerine fırsat tanımıştır. Öğretmen de planlamaya ilişkin “çocuklar, etkinlik sürecinde kendilerinden beklenen işlemleri yaparken hangi aşamalarda neler yapabileceklerini planlayabiliyorlar. Ayrıca etkinliği sürdürürken her bir adımda ne yapabileceklerini düşünüp, farklı yöntemler deneyebiliyorlar” demiştir.

İzleme

Çocuklar, grup etkinlikleri sırasında kendi performanslarını yorumlayarak, etkinlik sürecinde yaptıkları ilerlemeleri tanımlayarak, kendilerinin ve akranlarının yaptıklarını gözden geçirerek ve etkinlik sürecinde belirlenen hedeflere uygun olmayan adımları belirleyerek izleme davranışlarını sergilemişlerdir. Özellikle etkinlik sürecinde öğretmenin yönlendirici sorular sorması, çocukların kendilerinin ve akranlarının performansları konusunda sözlü değerlendirmeler yapmalarına yardımcı olmuştur. Etkinlik sürecinde bir örüntüyü tamamlamaya çalışan çocuklar arasında şu şekilde bir konuşma geçmiştir; “yaptım bak (ilk parçayı yerleştiriyor)” (Ç6); “şunu şöyle koyacağız (arkadaşına gösteriyor)” (Ç4); “bu buraya değil mi (grup arkadaşına sorar)” (Ç3); “(grup arkadaşı parçayı yerleştirmeye çalışırken) siyah olması lazım (siyah renkler denk gelmeli)” (Ç2); “Yaa bu sefer yine yanlış oldu bak uymadı (grup arkadaşının düzelttiği parça için yorum yapar)” (Ç3); “öğretmenim bir boşluk var ama iki tane parça var elimde..” (Ç10). Çocukların süreç içerisinde arkadaşları ile birlikte yaptıklarını adım adım izlemeleri ve yorum yapmaları izlemeye ilişkin davranışlarını göstermektedir. Buna ilişkin öğretmen de çocukların etkinlikleri tamamlamak için uygun malzemeleri seçerek uygun bir biçimde bir araya getirdiklerini ve süreç içerisinde izledikleri adımları sırasıyla anlattıklarını belirtmiştir.

Kontrol

Çocuklar, etkinlik sürecinde izledikleri adımları değiştirerek, etkinlik sonunda ulaştıkları sonucu kontrol edip süreçte uyguladıkları stratejileri değiştirerek, akranlarının yaptıklarına müdahale ederek, akranlarına rehberlik ederek ve süreç içerisinde yardım isteyerek kontrol etme davranışı göstermişlerdir. Etkinlik sürecinde grup etkileşimleri esnasında çocukların birbirlerinin yaptıklarına müdahale ettikleri ve akranlarına rehberlik ederek düzeltme yapmaları sıklıkla gözlemlenen bir davranış olmasının yanı sıra etkinliklerde çocukların bir akranından veya yetişkinden yardım istemesi de sıklıkla gözlemlenen bir diğer kontrol davranışı olmuştur. Çocuklar, akranlarının yaptıklarını düzeltirken; “hayır orada değil şurada olacak (eliyle arkadaşının yaptığını itip diğerlerinin yanına koyar) (Ç1)”; “(el hareketlerini kullanarak arkadaşını yönlendirir, şekilleri yerleştirirken) bunu böyle şunu şöyle..” (Ç2); “öğretmenim bende bir şey göstereceğim (küçük parçaları kaldırıp büyüklerden başlar)(örüntü oluştururken) (Ç3)”; “Şunu şuraya koy (arkadaşına gösterir)” (Ç5); “bunlar neden burada? (arkadaşının yaptığının yerini değiştirir düzeltir)” (Ç4); “(Arkadaşı yapmaya başlayınca boş kareleri işaret ederek) önce şöyle sonra böyle koy” (Ç9); “Şuraya koy çapraz olacak ya (arkadaşını yönlendirir)” (Ç8) gibi ifadeler kullanmışlardır. Diğer yandan sözlü olmayan davranışlar ile bir önceki akranından farklı bir yol, yöntem kullanarak süreci yönettikleri de gözlemlenmiştir. Örneğin, çocuklara sunulan bir mozaiğe kaç adet üçgen olduğunu saymaları istenmiştir. Bu süreçte çocukların, kenarlardan sonra içe doğru saydıkları (Ç7); yukarıdan başlayarak sırayla soldan sağa doğru sadıkları (Ç4); içinden başlayarak saydıkları (Ç5) gözlemlenmiştir. Böylelikle çocuklar birbirlerini izlemiş ve akranlarından farklı stratejiler kullanmışlardır. Ayrıca kontrol davranışlarından biri olan yardım isteme davranışını sergilerken “neydi?”, “burada ne yapıyorduk?” gibi sorular sordukları veya “(elindeki son parçaya bakar yerleştirmeye çalışır) öğretmenim bu olmuyor ki” (Ç7) gibi ifadeler kullandıkları gözlemlenmiştir. Öğretmen de bu sürece dönük gözlemlerini şu şekilde ifade etmiştir; “Birbirlerinin yaptıklarının kurala uygun olup olmadığını kontrol ettiler ve arkadaşlarının nerelerde hata yapmış olabileceğini yorumladılar. Kuralına uygun olup olmadığını kontrol ederken farklı stratejiler geliştirdiler.” Arkadaşlarını süreçte nasıl düzelttiklerine ilişkin örnekler sunan öğretmen şu örneği dile getirmiştir; “Örneğin; puzzle parçasının yönünü doğru yerleştirmeyen arkadaşlarını uyardılar ve yönünü nasıl doğru yapacaklarını gösterdiler. Oyunu tamamlarken kuralına uygun şekilde yapmak için birbirlerine kenarlarda yer alan renkli ipuçlarını göstererek neden oraya yerleştirdiklerini açıkladılar.”

Değerlendirme

Çocuklar, süreçte kendisinin ve akranlarının öğrenmelerini ve performanslarının niteliklerini gözden geçirdiklerini belirten yorumlar yaparak değerlendirme yeteneklerini sergilemişlerdir. Çocuklar kendilerini değerlendirirken “en başta söyleyince anlamıştım ama sonra diğerleri söyleyince unuttum” (Ç6); “(eliyle masadaki şekli gösterir) burada zorlandım, bunun yerini bir türlü bulamadım” (Ç1); “parçalar büyük küçük olduğu için zorlandım” (Ç8) gibi ifadeler kullanırken; akranlarının performansını değerlendirirken “herkes söylerken o (en sondaki kişi) cümlesini unutmuş olabilir sonra en geç hatırlamış olabilir” (Ç4), “Hem kenarlardan giderek saydığın için doğru sayıyı buldun” (Ç9); “bence o (arkadaşını gösterir)kolay bir şekilde yapmıştır” (Ç2); “Yukarı doğru gitmesi gerekiyordu ama onun yaptığı şekil yerde kalmış (üç boyutlu yapamayan çocuk için söyler)” (Ç3) gibi ifadeler kullanmışlardır. Aynı zamanda çocuklar, etkinlik sürecinde kullandıkları stratejileri de değerlendirmişlerdir. Örneğin, “Ç6 aşağıdan başladığı için siz de yukarıdan başladığımız için farklı saydınız” (Ç10); “onunki olmamış, çünkü yan yana ve alt alta gelmeyecek çapraz çapraz olmalı” (Ç8) diyerek süreçte kullanılan yol yöntemi değerlendirmişlerdir. Öğretmen, değerlendirme toplantılarından sonra bu kategoriye ilişkin; “Değerlendirme sorularına başta yeterli cevap alamıyordum. Çocukların ilk etkinliklerde süreci izlemeleri, yaptıklarını anlatmaları gibi becerileri

neredeyse hiç gözlemleyemedim. Ancak süreç ilerledikçe etkinlikler esnasında adım adım yaptıkları süreci anlatmaya başladılar. Etkinlikleri tamamladıktan sonra ortaya çıkan sonuçları farklı açılardan düşünerek değerlendirmeye başladıklarını, kendilerinin ve akranlarının performansını değerlendirdiklerini gördüm” demiştir. Sürecin son toplantısında öğretmen hem kendisini hem de çocukların kendilerini değerlendirmelerine yönelik şu ifadeleri kullanmıştır; “Etkinliklerin uygulama aşamasında çocuklara daha kolay rehberlik yapabildiğimi, benim değerlendirmeme gerek kalmadan çocukların kendi kendilerini değerlendirmelerine fırsat vermeye başladığımı gözlemledim.”

Tablo 3. Öğretmenin, Sürecin Başında ve Sonunda Üst Biliş Kavramına ve Üst Bilişsel Becerilerin Geliştirilmesine İlişkin Görüşleri

	Ön görüşme	Son görüşme
Üst biliş kavramı	Hatırlama becerileri	Kendi öğrenmelerinin farkında olma
	Ön bilgileri harekete geçirme	Bildiklerini ifade etme
	Günlük yaşama aktarma	Hatalarını fark etme, düzeltme
	Öğrendiklerini anlamlı yerde kullanabilme	Süreçte yaptıklarını ifade etme Planlama yapma
Üst biliş nasıl geliştirilebilir?	Bireysel farklılıkları önemseme	Çocuğun kendini değerlendirmesi
	Aile desteği sağlama	Akranlarını değerlendirme
	Probleme farklı çözüm yolları bulma	Öğrenmelerini değerlendirme
	Tekrar yapma	Yaptıklarını adım adım açıklama
	Sözel destek	Farklı stratejiler kullanabilme
	Sürece direkt müdahale etmeme	Akran öğretimi
		Etkileşimli problem çözme Soru sorma Öğrenme sürecini yönetme

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenin sürecin başında ve sonunda üst biliş kavramına ve okul öncesi dönemde üst bilişsel düşünme becerilerin geliştirilmesine dönük öğretmen görüşlerine yer verilmiştir. Ön görüşme sırasında öğretmen, üst bilişsel düşünmeye ilişkin özel bir eğitim almadığını dile getirmiş, lisans düzeyinde aldığı derslerde yüzeysel bir şekilde üst biliş kavramından bahsedildiğini söylemiştir. Bu nedenle üst biliş kavramına ilişkin görüşlerini dile getirirken ön görüşmede çekimser davranmış ve çok genel ifadeler kullanmıştır. Sürecin başında ve sonunda yapılan görüşmelerde öğretmenin söylediği ifadeler karşılaştırıldığında ise, son görüşmede kendi kendine öğrenme, planlama yapma, süreçte yaptıklarını ifade etme, hatalarını fark edip düzeltme gibi üst bilişin alt boyutlarına dayanan ifadeleri net bir şekilde kullanmıştır. Üst bilişin okul öncesi dönemde nasıl geliştirilebileceğine dönük görüşlerini ifade ederken ön görüşmeye kıyasla son görüşmede çok daha fazla alternatif öne sürdüğü görülmektedir. Bu durum öğretmenin sürecin sonunda üst bilişsel becerilere ilişkin bir anlayış geliştirdiği şeklinde yorumlanabilir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırma kapsamında bir okul öncesi öğretmenin sınıfında uyguladığı üst biliş temelli matematik etkinlikleri takip edilmiş ve çocukların sergiledikleri üst bilişsel davranış göstergeleri, üst bilişsel bilgi ve üst bilişsel düzenleme başlıkları altında yer alan yedi kategori kapsamında değerlendirilmiştir. Alan yazın incelendiğinde matematik eğitiminde üst biliş ve öz düzenleme

üzerine araştırmaların arttığı görölmektedir (Larkin, 2010). Bu kapsamda matematik bilgisinin doğrudan aktarılması yerine matematiksel bilginin içeriği ve kullanılan stratejilerin daha geniş bir şekilde anlaşılması önemli görölmüştür. Bu sebeple üst biliş ve öz düzenlemenin çocukların matematiksel bilgilerinin gelişimini desteklediği savunulmuştur (Mevareck, 1995; Kuhn, 2002). Yapılan araştırmalar, üst bilişsel becerilerin matematikte daha iyi problem çözmeyi sağladığını ortaya koyarken (Teong, 2003) diğerleri iyi problem çözen bireylerin daha fazla üst bilişsel beceri sergilediklerini göstermiştir (Carr ve Jessup, 1995; Desoete, Roeyers ve Buysse, 2001). Dolayısıyla üst biliş ve problem çözmeye becerileri birbiriyle ilişkili görölmüş ve küçük yaşlarda bile birbirini etkiledikleri kanıtlanmıştır (Heirdsfield ve Cooper, 2002). Bu araştırma kapsamında da üst biliş temelli matematik etkinliklerinin uygulandığı çocukların üst bilişsel bilgi ve üst bilişsel düzenleme becerileri incelenmiştir. Çocuklara uygulanan etkinlikler, model oluşturma, sınıflandırma, problem çözmeye, örüntü gibi matematiksel becerileri içermesinin yanı sıra üst bilişsel beceriler çerçevesinde tasarlanmıştır. Bu araştırma, özellikle üst bilişsel beceriler ile matematik becerileri arasındaki etkileşimi açığa çıkarmıştır. Araştırmanın sonuçları, çocukların etkinlikler sırasında üst bilişsel bilgi ve üst bilişsel düzenleme boyutlarına ilişkin davranışlar sergilediklerini göstermiştir. Ayrıca öğrenme sürecinde çocukların üst bilişsel bilgiye kıyasla üst bilişsel düzenleme boyutunda daha sık sözel ve sözel olmayan davranış sergiledikleri görölmüştür. Adagideli (2013) tarafından yapılan çalışmada da matematik etkinlikleri sırasında üst bilişsel düzenleme becerilerinin üst bilişsel bilgiden daha sık gözlemlendiği görölmüştür. Whitebread ve Coltman (2010) tarafından yapılan çalışmada da okul öncesi dönem çocuklarının matematik etkinliklerindeki üst biliş ve öz düzenleme becerileri incelenmiş ve her etkinlikte çocukların üst biliş ve öz düzenlemeyi içeren sözel ve davranışsal göstergeler sergiledikleri gözlemlenmiştir. Bu araştırma da benzer bulguları ortaya koymuş, üst biliş ve öz düzenleme becerilerinin küçük çocuklarda dahi açığa çıkmaya başladığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada sözü edilen iki araştırmadan (Whitebread ve Coltman, 2010; Adagideli, 2013) farklı olarak sınıfın öğretmeni çocukların üst bilişsel becerilerini açığa çıkarmak amacıyla direkt yönlendirmelerde bulunmuş ve çocukların olduğuca sık üst bilişsel davranış gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bu sebeple yapılan bu araştırma, çocukların üst bilişsel davranışlarının net bir biçimde gözlenmesine imkân tanımıştır. Nitekim bu araştırmanın sonucunda çocukların, bağımsız karar verme, kendini ve akranlarını kontrol etme, kendi izleyecekleri işlem adımlarını belirleme, uyguladıkları stratejileri dile getirme, izlediği süreçleri adım adım anlatma, gerekli durumlarda yardım isteme ve bilişsel güçlüklerle karşı olumlu eğilim gösterme gibi becerileri sergiledikleri gözlenmiştir. Bununla birlikte çocukların matematik etkinliklerinde planlama yapma, performansını gözden geçirme ve problem durumlarına farklı stratejilerle yaklaşma gibi becerileri açığa çıkardıkları görölmüştür. Coltman (2006) araştırmasında okul öncesi dönem çocuklarının matematik etkinliklerindeki üst bilişsel dil kullanım durumlarını kendi geliştirdiği gözlem formu çerçevesinde incelemiş ve bu araştırmanın bulguları ile benzer bulgular elde etmiştir. Araştırmasının sonucunda, çocukların kendi bilişsel süreçleri hakkında, başkalarının bilişsel süreçleri hakkında, içinde buldukları görev durumu ve görev hedefleri hakkında üst bilişsel bilgi açığa çıkaran ifadelerde bulduklarını tespit etmiştir. Çocuklar planlama, problem çözmeye, elde edilen sonucu değerlendirebilme, süreç içerisinde kendini izleyebilme gibi becerileri ortaya koymuşlardır. Elde edilen bu sonuçlar, erken yaşta çocukların kendi öğrenme süreçleri içerisinde üst bilişsel bilgi ve üst bilişsel düzenleme becerilerine ilişkin davranışlar sergilediklerini kanıtlamaktadır. Literatürdeki araştırmalar, çocukların üst bilişsel becerilerini incelemek için pek çok yöntemin kullanıldığını ancak bunlar arasında en değerli yöntemin gözlem metodu olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Perry, 1998; Whitebread vd., 2009). Bu çalışmanın bulguları da gözlem yönteminin çocukların bu becerilerini araştırmak için çeşitli fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Özellikle öğrenme sürecinde çocukların sözlü yanıtlarının yanı sıra sözlü olmayan davranış göstergelerini de gözleme ve akranları ile etkileşimlerinin önemini ortaya

koyma açısından da yararlı olmuştur. Bulgularda sunulduğu üzere çocukların öğrenme sürecinde akranları ile birlikte çalışırken aralarında geçen konuşmalar, birbirlerinin yaptıklarını izlemeleri, kontrol edip düzeltmeleri, yorumlamaları veya değerlendirmeleri gibi süreçler kendilerinin ve akranlarının bilişsel performanslarını düzenleme fırsatı tanımıştır. Tüm bu davranışların gözlenmesinde uygulanan etkinliklerin de önemli katkısı olduğu söylenebilir. Çocukların üst bilişsel becerilerini destekleyen etkinliklerin uygulanması ve öğretmenin bu konuda bilinçlendirilmesi hiç şüphesiz çocukların öğrenmeleri hakkındaki farkındalıklarını olumlu yönde etkilemiştir. Öte yandan alan yazın incelendiğinde çocukların çeşitli üst bilişsel davranışları sergilemeleri iki faktör ile ilişkilendirilmiştir. Bunlar, etkinlikler sırasında sunulan matematiksel becerilerin karmaşıklığı (Carr ve Jessup, 1995; Desoete, Roeyers, Buysse, 2001) ve bu etkinliklerin hazırlanması ve uygulanması sürecindeki pedagojik yaklaşımdır (Whitebread ve Coltman, 2010). Bu araştırma kapsamında çocuklara gelişim düzeylerine uygun matematik etkinlikleri sunulmuş ve bu etkinlikler çocukların üst bilişsel becerilerini desteklemeye dönük olarak tasarlanmıştır. Özellikle etkinliklerin uygulanması esnasında öğretmen, sürekli olarak desteklenmiştir. Etkinliklerin sunuluş biçiminden, süreçte sorulabilecek sorulara veya yönlendirme stratejilerine kadar her husus süreç boyunca incelenmiş ve araştırmacı tarafından öğretmene geri dönütler sunulmuştur. Bu doğrultuda Carr, Alexander ve Bennett (1994) yaptıkları çalışmada, matematiksel bilgi ve becerilerin uygun bir şekilde sunulması halinde erken yaşta bile çocukların üst bilişsel becerilerini olumlu yönde sergileyebileceklerini ve aynı zamanda matematiksel gelişimlerine de katkı sunacağını ortaya koymuştur. Nitekim bu çalışmada da model oluşturma, sınıflandırma gibi matematiksel becerilerin desteklendiği etkinlikler sırasında çocuklar, planlama, sürecin izlenmesi ve kontrolüne ilişkin üst bilişsel davranışlar sergilemişlerdir. Ayrıca çocukların öğrenme sürecinde üst bilişsel becerileri sergilemeleri için etkinlikler sırasında rahat hissetmelerinin ve yetişkin kontrolünün en aza indirilmesinin önemli olduğu belirtilmektedir (Perry, Vandekamp, Mercer, Nordby, 2002). Bu çalışmada da öğretmen, öğrenme sürecini çocukların yönetmesine ve yürütmesine imkân tanımış ve müdahaleden kaçınmıştır. Dolayısıyla çocuklar, etkinlikler esnasında rahat oldukları için süreci izleme, yönetme ve yeni işlem yolları önerme eğiliminde olmuşlardır. Bulgularda sunulduğu üzere çocukların; sürecin başında neler yapabileceklerine ilişkin planlama yapmaları, süreci izlerken yorumlarda bulunmaları, akranları ile konuşmalarında gözlemedikleri hatalara ilişkin öneriler sunmaları, yaptıkları işlemleri adım adım anlatmaları ve izlenen yol ve yöntemleri değerlendirmelerine ilişkin oldukça sık sözlü ifadeler sergiledikleri görülmektedir. Diğer yandan, etkinlikler yoluyla çocuklara sunulan optimal düzeyde bir bilişsel zorluğun üst bilişsel becerilerin sergilenmesinde önemli bir diğer faktör olduğu belirtilmektedir (Whitebread vd., 2009). Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında, etkinlikler, çocukları bilişsel olarak zorladığı için çocukların etkinliklere devam ettikleri, birbirlerine farklı çözüm yollarını anlattıkları, birbirlerinin yaptıkları üzerine düşünüp fikirlerini söyledikleri ve etkinliğin nasıl sonuçlandırıldığını değerlendirdikleri görülmüştür. Etkinliklerin tamamlanması için belli bir kurala uyulması gerektiğinden bazı çocuklar ilerlemekte zorlanarak yardım istemiş, akranları da onları yönlendirmiştir. Ayrıca kurala uygun yapmayan arkadaşlarını düzeltmişler ve yaptıklarını düzeltmeleri için yeni stratejiler öne sürmüş ve uygulamışlardır. Çocukların düşüncelerini ifade etmelerine olanak sunan öğrenme ortamları da çocukların üst bilişsel becerilerini geliştirmek için bir başka önemli faktör olarak vurgulanmaktadır (Whitebread ve Coltman, 2010). Bu çalışmanın sonuçları da çocuklara sunulan öğrenme süreçleri hakkında düşündüklerini ve bu düşüncelerini ifade ettiklerini ortaya koymaktadır. Öyle ki çocuklara, düşüncelerini ifade etme olanağı sunan öğrenme ortamı sağlandığı için çocukların en çok izleme alt boyutunda üst bilişsel davranış gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çocuklar, etkinlikler üzerinde akranları ile işbirliği içinde çalışmış, yaptıkları işlemler üzerine düşünmüş ve sonraki adımların ne olacağına karar vermişlerdir. Temur, Özsoy ve Turgut, (2019) yaptıkları çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin

matematik etkinlikleri sırasında sergiledikleri üst bilişsel stratejileri incelemişlerdir. Bu araştırmada elde ettikleri sonuçlar, okul öncesi öğretmenlerinin matematiksel etkinliklere ilişkin üst biliş temelli bazı davranışlar sergilediklerini göstermiştir. Ancak üst bilişsel becerilerin tamamına hitap etme konusunda yetersiz oldukları görülmüştür. Dolayısıyla öğretmenlerin üst biliş konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıkları sonucuna varılmıştır. Ancak, üst biliş farkındalığına sahip olan öğretmenlerin bunu uyguladıkları öğretim süreçlerine yansıtılabildikleri vurgulanmıştır. Nitekim bu araştırmanın başında öğretmen ile yapılan görüşmelerde üst bilişsel becerilere ilişkin sahip olduğu bilgi ve becerileri paylaşması istenmiştir. Ancak öğretmenin, sürecin başında erken yaşlarda üst bilişin geliştirilmesine yönelik çekimser ifadeler kullandığı görülmüştür. Daha önce bu konuda bir eğitim almadığını dile getirmiştir. Ancak uygulama süreçleri boyunca öğretmenin bu konuda bilgilendirilmesi ve desteklenmesi neticesinde üst biliş kavramına ilişkin sürecin sonunda kullandığı ifadeler değişmiş ve gelişmiştir. Aynı zamanda öğretmen süreç içerisinde çocukların gösterdikleri üst bilişsel davranışlara ek olarak kendisi hakkında da değerlendirmelerde bulunmuş ve çocukların üst bilişsel becerilerini desteklemeye yönelik geliştiğini ifade etmiştir. Bu durum, süreç içerisinde öğretmenin de üst bilişsel süreçlere ilişkin bilgi ve deneyim kazandığını göstermektedir. Nitekim Dignath, Buettner ve Langfeldt (2008), yaptıkları çalışmada çocukların zengin üst bilişsel becerileri sergilemeleri için üst biliş açısından zengin bir öğrenme ortamına maruz kalmalarının her zaman etkili olmayabileceğini, bunun için öğretmenin de üst biliş konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip olması gerektiğini belirtmişlerdir. Gunstone ve Northfield (1994), üst bilişsel öğretimin öğretmen eğitiminde merkezi bir yere sahip olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Veenman vd. (2001), öğretmenlerin üst biliş bilgilerini derslerinde nasıl uyguladıkları üzerine yaptıkları çalışmada, birçok öğretmenin üst biliş hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Nitekim bu çalışmada da öğretmenin üst bilişsel süreçlerin nasıl desteklenebileceğine ilişkin yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmüştür. Uygulama süreci boyunca öğretmenin de süreç içerisinde desteklenmesi, sürecin sonunda üst bilişsel becerilerin nasıl geliştirilebileceğine ilişkin düşüncelerini değiştirmiştir. Bu sonuçtan hareketle öğretmenlerin üst bilişsel becerileri nasıl destekleyebilecekleri, bu süreçte kullanacakları stratejileri ne zaman, neden ve nasıl kullanabilecekleri konusunda eğitilmeleri önerilmektedir. Hiç şüphesiz çocuklar öğrenme sürecinde öğretmenin yönlendirmelerinden etkilenmektedir. Bu nedenle öğretmenlerin üst bilişsel becerileri destekleme konusunda yeterli bilgi ve beceri ile donatılmaları gerekmektedir. Nitelikli bir öğretmen, sınıfındaki çocukların becerilerinin gelişimini destekleyebilmektedir. Prytula (2012) öğretmenlerin üst bilişsel süreçleri desteklemeleri ile ilgili yaptığı çalışmasında üst bilişi besleyen bir öğrenme ortamının öğrencilerin kendilerini bilme ve üst bilişsel gelişimlerini sağlama konusunda etkili olduğu sonucuna varmıştır. Sonuç olarak okul öncesi öğretmenlerine sunulan eğitimin çocukların üst bilişsel gelişimine katkı sağlayacağı söylenebilir. Bu anlamda öğretmenlere hizmet içi eğitimler, üst biliş ile ilgili çeşitli kurslar verilmesi önerilmektedir. Bazı araştırmalar, üst bilişsel pedagojilerin geliştirilmesine yönelik mesleki gelişim kurslarının öğretmenlerin bilgi ve becerilerini desteklemede ve öğrendiklerini uygulamada etkili olduğunu göstermektedir (Temur, Özsoy ve Turgut, 2019). Bu hususta gelecek araştırmalarda, öğretmenlere eğitimler verilerek çocuklar üzerindeki etkisi sınanabilir.

KAYNAKÇA

Adagideli, F. H. (2013). *Investigation of young children's metacognitive and self-regulatory abilities in mathematics activities*. Unpublished Master Thesis, Boğaziçi University Institute of Social Sciences, İstanbul.

- Alexander, J., Fabricius, W., Fleming, V., Zwahr, M., and Brown, S. (2003). The development of metacognitive causal explanations. *Learning and Individual Differences*, 13, 227–238.
- Ayvaz, E. (2018). *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Matematiksel Ölçme Becerilerinin Üstbiliş ve Özdüzenleme Açısından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Ashley, J., and Tomasello, M. (2001). Cooperative problem-solving and teaching in preschoolers. *Social Development*, 7(2), 143–163.
- Balcomb, F. (2007). *Does implicit metacognition provide a tool for self-guided learning in preschool children?*. The University of Arizona.
- Biryukov, P. (2004). Metacognitive aspects of solving combinatorics problems. *International Journal for Mathematics Teaching and Learning*, 29, 74-93.
- Blair, C. and Razza, R. P. (2007). Relating effortful control, executive function, and false belief understanding to emerging math and literacy abilities in kindergarten. *Child Development*, 78(2), 647–663.
- Borkowski, J. G. (1992). Metacognitive theory: A framework for teaching literacy, writing, and math skills. *Journal of Learning Disabilities*, 25(4), 253-257.
- Bryce, D., Whitebread, D., and Szücs, D. (2015). The relationships among executive functions, metacognitive skills and educational achievement in 5 and 7year-old children. *Metacognition and Learning*, 10, 181–198.
- Carr, M., Alexander, J., and Folds-Bennett, T. (1994). Metacognition and mathematics strategy use. *Applied Cognitive Psychology*, 8(6), 583-595.
- Carpendale, J. I. M., and Lewis, C. (2004). Constructing an understanding of mind: The development of children’s social understanding within social interaction. *Behavioral and Brain Sciences*, 27, 79–151
- Carr, M. and Biddlecomb, B. (2009). Metacognition in mathematics from a constructivist perspective. D. J. Hacker, J. Dunlosky ve A. C. Graesser (Ed.). *Metacognition in educational theory and practice* (s. 69-93). New York: Routledge.
- Carr, M. and Jessup, D. L. (1995). Cognitive and metacognitive predictors of mathematics strategy use. *Learning and Individual Differences*, 7(3), 235-247.
- Chatzipanteli, A., Grammatikopoulos, V. and Gregoriadis, A. (2014). Development and evaluation of metacognition in early childhood education. *Early Child Development and Care*, 184(8), 1223-1232
- Coffman, J. L., Ornstein, P. A., McCall, L. E. and Curran, P. J. (2008). Linking teachers’ memory relevant language and the development of children’s memory skills. *Developmental Psychology*, 44(6), 1640–1654. <https://doi.org/10.1037/a0013859>.
- Coltman, P. (2006). Talk of a number: Self-regulated use of mathematical metalanguage by children in the Foundation Stage. *Early Years*, 26(1), 31–48.
- Creswell, J. W. and Creswell, J. D. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approach*. London: Sage publications.
- Desoete, A., Roeyers, H. and Buysse, A. (2001). Metacognition and mathematical problem solving in grade 3. *Journal of Learning Disabilities*, 34(5), 435-447.

- Dignath, C., Buettner, G. and Langfeldt, H.-P. (2008). How can primary school students learn self-regulated learning strategies most effectively? A meta-analysis of self-regulation training programmes. *Educational Research Review*, 3, 101–129.
- Durden, T., and Dangel, J. R. (2008). Teacher-involved conversations with young children during small group activity. *Early Years*, 28(3), 251-266.
- Fisher, R. (1998). Thinking about thinking: Developing metacognition in children. *Early Child Development and Care*, 141, 1–15.
- Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive developmental inquiry. *American Psychologist*, 34(1), 906-911.
- Flavell, J. H. (1988). The development of children's knowledge about the mind: From cognitive connections to mental representations. In J. W. Astington, P. L. Harris and D. R. Olson (Eds.), *Developing theories of mind* (pp. 244–267). New York: Cambridge University Press.
- Gibbs, G. R. (2007). Analyzing qualitative data. U. Flick (Ed.). *The Sage Qualitative Research*. London: Sage.
- Gunstone, R. F. and Northfield, J. (1994). Metacognition and learning to teach. *International Journal of Science Education*, 16(5), 523–537. <https://doi.org/10.1080/0950069940160504>.
- Heirdsfield, A. M. and Cooper, T. J. (2002). Flexibility and inflexibility in accurate mental addition and subtraction: Two case studies. *The Journal of Mathematical Behavior*, 21(1), 57-74.
- Kendrick, M. and McKay, R. (2002). Uncovering literacy narratives through children's drawings: An illustrative example. *Canadian Journal of Education*, 27(1), 45–60.
- Kuhn, D. (2002). *A multi-component system that constructs knowledge: Insights from microgenetic study*. (pp. 109-130) Cambridge Books Online.
- Larkin, S. (2010). *Metacognition in Young Children*. New York: Routledge.
- McLeod, L. (1997). Young children and metacognition: Do we know what they know they know? And if so, what do we do about it? *Australian Journal of Early Childhood*, 22(2), 6–11.
- McMillan, J. H. (2004). *Educational research: Fundamentals for the Consumer (4th Edition)*. Boston, MA: Pearson Education.
- Mercer, N. (2000). *Words and Minds: How We Use Language to Think Together*. London: Routledge. <http://dx.doi.org/10.4324/9780203464984>
- Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco: John Wiley and Sons.
- Mevarech, Z. R. (1995). Metacognition, general ability, and mathematical understanding. *Early Education and Development*, 6(2), 155-168.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. London: Sage Publications.
- Paris, S. G. and Winograd, P. (1990). Promoting metacognition and motivation of exceptional children. *Remedial and Special Education*, 11(8), 7-15.
- Patton, M. Q. (2002). *Strategic Themes in Qualitative Inquiry. Qualitative Research & Evaluation Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

- Perels, F., Merget-Kullmann, M., Wende, M., Schmitz, B. and Buchbinder, C. (2009). Improving self-regulated learning of preschool children: Evaluation of training for kindergarten teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 79(2), 311–327. <https://doi.org/10.1348/000709908X322875>
- Perry, N. E. (1998). Young children's self-regulated learning and contexts that support it. *Journal of Educational Psychology*, 90, 715–729.
- Perry, N., Vandekamp, K. O., Mercer, L. K. and Nordby, C. J. (2002). Investigating teacher-student interactions that foster self-regulated learning. *Educational Psychologist*, 37, 5–15.
- Prytula, M. P. (2012). Teacher metacognition within the Professional learning community. *International Education Studies*, 5(4), 112–121. <https://doi.org/10.5539/ies.v5n4p112>
- Roebbers, C. M., Cimeli, P., Röthlisberger, M. and Neuenschwander, R. (2012). Executive functioning, metacognition, and self-perceived competence in elementary school children: An explorative study on their interrelations and their role for school achievement. *Metacognition and Learning*, 7, 151–173.
- Schoenfeld, A. H. (1992). Learning to think mathematically: problem solving, metacognition and sense making in mathematics. D. A. Grouws (Ed.). *Handbook of research on mathematics teaching and learning* (s. 334-370). New York: MacMillan
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2011). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Temur, Ö. D., Özsoy, G. and Turgut, S. (2019). Metacognitive instructional behaviours of preschool teachers in mathematical activities. *ZDM*, 51(4), 655-666.
- Teong, S. K. (2003). The effect of metacognitive training on mathematical word-problem solving. *Journal of Computer Assisted Learning*, 19(1), 46-55.
- Veenman, M. V., Elshout, J. J. and Busato, V. V. (1994). Metacognitive mediation in learning with computer-based simulations. *Computers in Human Behavior*, 10(1), 93-106.
- Veenman, M. V. J., Kok, R. and Kuilenburg, J. (2001). *Intelligence and metacognitive skilfulness in secondary education*. In F. Oser & U. Baets (Eds.), 9th European Conference on Learning and Instruction, Abstract Volume (pp. 166). Aachen: Mainz.
- Veenman, M. V., Van Hout-Wolters, B. H. and Afflerbach, P. (2006). Metacognition and learning: Conceptual and methodological considerations. *Metacognition Learning* (1), 3-14.
- Whitebread, D., Bingham, S., Grau, V., Pino Pasternak, D. and Sangster, C. (2007). Development of metacognition and self-regulated learning in young children: Role of collaborative and peer-assisted learning. *Journal of Cognitive Education and Psychology*, 6(3), 433–455
- Whitebread, D. and Coltman, P. (2010) Aspects of pedagogy supporting metacognition and mathematical learning in young children; evidence from an observational study. *ZDM The International Journal on Mathematics Education*, 42 (2), 163-178.
- Whitebread, D., Coltman, P., Pasternak, D., Sangster, C., Grau, V., Bingham, S., and Demetriou, D. (2009). The development of two observational tools for assessing metacognition and self-regulated learning in young children. *Metacognition and Learning*, 4(1), 63-85.
- Yin, R. K. (2003). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Zelazo, P. D. (2015). Executive function: Reflection, iterative reprocessing, complexity, and the developing brain. *Developmental Review*, 38, 55-68.

Zimmerman, B. J. (1990). Self-regulated learning and academic achievement: An overview. *Educational Psychologist*, 25(1), 3-17.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

**Posthümanist Perspektiften Bir Cosmic-Horror Okuması:
Annihilation Filmi Üzerine Bir İnceleme***

Baturalp ONRAT, Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, e-posta: baturonrat@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2598-9794>

Doç. Dr. Pınar ÖZGÖKBEL BİLİS, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Çanakkale, e-posta: pinar.ozgokbelbilis@comu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5770-5886>

Öz

Eleştirel posthümanizmin oluşturduğu söylemler, güncel olaylar ve olgular üzerinden okunabilmeye müsait bir yapı sunmaktadır. Bu noktada sinema sanatı önem kazanmaktadır. Öyle ki filmler yapıldıkları dönemin güncel olayları ve olgularını yansıtmada önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmasının temel amacı bir bilimkurgu-korku alt türü olarak Cosmic-Horror'un güncel olaylara ve geleceğe dair kurduğu tahayyülleri posthümanist kuram çerçevesinden analize tâbi tutulabileceğini ortaya koymaktır. İşbu amaçtan yola çıkarak çalışmada Cosmic-Horror sinemasına örnek teşkil eden *Annihilation* filmi, eleştirel posthümanist söylemler üzerinden niteliksel film analizine tâbi tutularak gelecekte insana dair beklentilerin posthuman olma durumuna doğru sinemasal anlatı ile nasıl kurulduğunu göstermektedir.

* Bu çalışma, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı Baturalp Onrat'ın Doç. Dr. Pınar Özgökbel Bilis danışmanlığında tamamlanan "Posthümanizm ve Cosmic-Horror Sineması" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Posthümanizm, Cosmic-Horror, Eleştirel Posthümanizm, Bilimkurgu-Korku, Niteliksel Film Analizi.

Makale Gönderme Tarihi: 01.02.2022

Makale Kabul Tarihi: 04.05.2022

Önerilen Atıf:

Onrat, B. ve Özgökbel Bilis, P. (2022). Posthümanist Perspektiften Bir Cosmic-Horror Okuması: Annihilation Filmi Üzerine Bir İnceleme, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(5): 603-621.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2022, 5(5): 603-621. DOI:[10.26677/TR1010.2022.979](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.979)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

A Cosmic-Horror Reading from a Posthumanist Perspective: A Review on the Annihilation Movie

Baturalp ONRAT, MSc. Student, Ege University, Social Sciences Institute, İzmir, e-mail:
baturonrat@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2598-9794>

Associate Prof. Dr. Pınar ÖZGÖKBEL BİLİS, Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of
Communication, Çanakkale, e-mail: pinar.ozgokbelbilis@comu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5770-5886>

Abstract

The discourses created by critical posthumanism offer a structure that is suitable to be read through current events and facts. At this point, the art of cinema is gaining importance. So much so that films play an important role in reflecting the current events and facts of the period in which they were made. The main purpose of this study is to demonstrate that as a sci-fi subtype of horror, Cosmic-Horror's imaginations for current events and the future can be subjected to analysis from the framework of posthumanist theory. Based on this purpose, the film *Annihilation*, which exemplifies Cosmic-Horror cinema in the study, shows how human expectations are established with a cinematic narrative towards the posthumanization of human expectations in the future by subjecting them to qualitative film analysis through critical posthumanist discourses.

Keywords: Posthumanism, Cosmic-Horror, Critical Posthumanism, Sci-fi Horror, Qualitative Film Analysis.

Received: 01.02.2022

Accepted: 04.05.2022

Suggested Citation:

Onrat, B. and Özgökbil Bilis, P. (2022). A Cosmic-Horror Reading from a Posthumanist Perspective: A Review on the Annihilation Movie, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(5): 603-621.

GİRİŞ

İnsan, aklına başvurarak dünyada var olduğu andan beri hayatta kalabilmek ve çevresini anlamlandırabilmektedir. Bu özellik, insanı diğer canlılardan ve yaşamdan ayırmakta ve onun bugünün dünyasını şekillendirmesinde etkin olmaktadır. Teknolojiler aklın kullanımı ile geliştirilmekte, insan doğanın gücünü ve vahşiliğini akli yardımıyla kontrol altına almaya çalışmaktadır.

Aydınlanma düşüncesinin rasyonel akla inanarak ve ilerlemenin ancak akıl aracılığıyla olduğunu vurgulaması, modernite ve hümanizm düşüncelerinin gelişmesini sağladığı ve günümüzün modern dünyasının aklın kullanımı ile şekil aldığı söylenebilmektedir. Ancak Aydınlanma ile ortaya çıkan rasyonel akıl, günümüz dünyasının sorunsallarını da beraberinde getirmiştir. Söz konusu sorunların temelinde eşitsizlikler yatmaktadır ve bu süreçte hümanizm bir eşitsizlik aracına dönüşebiliyorken, rasyonel akıl da bir yıkım aracı konumuna gelebilmektedir. 20. Yüzyılda gerçekleşen savaşlar, nükleer fecaatlar, ekonomik krizler gibi büyük travmalar, araçsal akıl ve hümanizmin sorgulanmasına sebep olmuş, yaşanan acılar sonucunda değişen dünyayı anlayabilmek ve açıklayabilmek için farklı kuram ve teorilere ihtiyaç duyulduğu söylenebilmektedir. Bunlardan biri posthümanizm yaklaşımıdır. Posthümanist yaklaşım, insanın her şeyin ölçütü kabul edildiği hümanizm düşüncesi üzerinden inşa edilerek toplum, insan, doğa ve yaşam olgularının değişimini, bu değişime nasıl yaklaştığını ve bu değişimin sonuçlarını nasıl değerlendirdiğini ortaya koymaya çalışan yaklaşımlardan biridir. İşbu tespitten yola çıkarak bu çalışma, kuramsal dayanak olarak posthümanizm yaklaşımını seçmekte ve perspektiften bilimkurgu-korku sinemasının aktardığı mesajların metaforlar, idealize edilmiş ve yüceltilmiş anlamlar ve üstü kapalı anlatılar ile nasıl iletildiğini, ayrıca söz konusu mesajlar aracılığıyla nasıl bir korku algısının yaratıldığını ortaya koymaya amaçlamaktadır. Burada da özellikle bilimkurgu-korku filmlerinin doğa-insan ilişkisine, insanın özneliğinin yitimi tartışmasına ve insanın çevresi üzerinde kurmaya çalıştığı bilimsel temelli hakimiyetin sonuçlarına sunulan perspektifler mercek altına alınmaktadır. Dolayısıyla bilimkurgu-korku sinemasında Cosmic-Horror kavramının nasıl işlendiği sorunsalı, Türk sinema alanyazın içerisinde kısıtlı yer bulması sebebiyle bu makale ve elde ettiği bulgular, önem kazanmaktadır. Söz konusu amacı hayata geçirebilmek adına çalışmada kuramsal çerçevede posthümanizm ve onun altında gelişen düşünceler irdelenmekte ve bilimkurgu-korku sinemasında Cosmic-Horror'un türsel özellikleri açıklanmaktadır.

Posthümanizm çerçevesinde bilimkurgu-korku türü filmleri Cosmic-Horror bağlamında irdelenebilmek adına modernite, hümanizm ve eleştirel posthümanizm gibi kavramların düşünsel açıklamalarının yapılması gerekmektedir. Buna ilaveten, çalışmada niteliksel film analizine tabi tutulan *Annihilation* filminin anlamlandırılabilmesinde Avrupa merkezli hümanizm, antroposentrizm karşıtlığı ve eleştirel posthümanist gibi kuramsal yaklaşımların da irdelenmesi önemli olmaktadır.

Çalışmada gerçekleştirilen niteliksel film analizinin bulgularını değerlendirebilmek için ayrıca bilimkurgu-korku sineması ve Cosmic-Horror evreni, kavramsal olarak tanımlanmakta ve özellikle korku sinemasının tarihsel gelişiminin modernitenin krizi olarak ifade edilen olaylara ve olgulara paralellik göstermesi, türün özellikle eleştirel posthümanizm kuramı çerçevesinden açıklanabilmesine neden olmaktadır. Buna ilaveten, Cosmic-Horror kavramının temelinde yer alan bilinmez ve anlaşılabilir olana karşı duyulan korku, yüce kavramı ile yaratılmaktadır. İnsanın kendisini önemsiz hissettiği yüce karşısında, dehşet ve huşu duygularının birleşiminden oluşan tekinsiz bir duygu duyumuna bürünmesi yine Cosmic-Horror kavramının açıklanmasındaki önemi ortaya koymaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE: POSTHÜMANİZM PERSPEKTİFİNDEN BİLİMKURGU-KORKU SİNEMASI ve COSMİC-HORROR

Modernite'den Hümanizme

Gündelik yaşamda modernite ve modernizm kelimelerinin kökünü oluşturan “modern” kelimesine bir kavram olarak sıklıkla karşılaşılmaktadır. Türk Dil Kurumuna (TDK, 2021) göre “çağdaş” veya “çağcıl” anlamına gelen modern kelimesinin her ne kadar günlük kullanımda anlamı güncelliğe ve çağdaşlığa işaret etse de sosyal bilimlerde modernite ve modernizm, 21. Yüzyıl dünyası için çok da güncel olmayan bir dönemi ve disiplini işaret etmektedir. Küreselleşme sürecinden geçmiş, bilgi ve iletişim teknolojisinin her geçen gün hız kazandığı ve bireysel görünürlüğün arttığı 21. Yüzyıl dünyasında modernite ve modernitenin getirdiği olan hümanizm gibi kavramlar sıklıkla eleştirilmektedir.

“Modern” kelimesi Habermas’ın (2010:29-41) tanımlamasına göre her dönem için eskiden yeniye geçişi nitelendirmek ve yeniye geçişin sonucu olarak görülmektedir. Yeni bir döneme geçişi, gerek zamansal gerekse kültürel ve toplumsal olarak nitelemek için “modern” kavramı kullanılmaktadır. Habermas ayrıca modernliği bir proje olarak tanımlamaktadır (Habermas, 1981). Modernite ve modernizm, modern kavramından türetildiği için onunla bağlantılı olarak açıklanabilmekte ve bu doğrultuda modernliğin bir durum ve somut bir süreç olarak ele alınması anlamına gelmektedir. Hollinger (2005:38) “modernite”nin modern zamanı ve süreci kapsayan bir kavram olduğundan ancak modern algısına göre aralığının değişim gösterdiğinden dolayı net bir şekilde işaret edilemediğinden bahsetmektedir. Modernizm kavramı ise modern ve modernite kavramlarının içlerinin doldurulmasını nitelemektedir. Modern olana felsefi ve sanatsal anlamda yaklaşım, modernizm olarak isimlendirilmektedir.

Hümanizm ise, Aydınlanma felsefesinin insanı merkeze alan yapısının doğal bir getirisi olarak görülebilmektedir. Aydınlanma temele aldığı görüşte, insan davranışının ve tutumunun rehberinin, gelenekler ya da din değil, ancak mutlak bir hümanizm ve bu hümanizme bağlı olarak mutlak bir akılcılık olduğunu savunmaktadır (Cevizci, 2017:32). Aydınlanmanın doğal bir uzantısı olarak hümanizm, bu tanımlamanın da ışığında, insanın yol göstericisinin, bilginin gerçek kaynağının dogmalar değil, yine ancak ve ancak rasyonel insan aklının olduğunu savunmaktadır. Bu insanı temele alan ve diğer tüm etkenleri yok sayan tutum, hümanizm kavramının temelini ve ortak paydasını da oluşturmaktadır.

Moderniteye ve düşünsel temeli olarak modernizme getirilen eleştiriler, genellikle modernizmin aşırılıklarından kaynaklanmaktadır ve bu aşırılıkların bir kısmı “modernitenin krizi” olarak görülmektedir. Anthony Giddens, modernitenin getirilerinin belirli alanlarda ve hayat tarzlarında var olan genel risk oranını azalttığını dile getirmekte ancak aynı zamanda da daha önce hiç bilinmeyen yeni riskleri de beraberinde getirebileceğini ifade etmektedir. Giddens bu yeni risk parametrelerine, nükleer silahlanma, büyük ölçekli yıkıcı savaş riskleri ve ekolojik felaketleri örnek vermektedir (Giddens, 2010:14-15). Modernite dönemi içerisinde yaşanmış olan savaşlar ve yıkımların tabii ki bu düşüncede etkisi büyüktür. Ancak Aydınlanma felsefesi ve Aydınlanma ile bağlantılı olarak modernitenin ana ideası, insanlar için mükemmel dünyanın yaratılmasıdır. Bu nedenle modernite, bir nevi bir ütopya projesi olarak görülebilmektedir. Burada akıl ve ilerleme ile insan özgürleşecek ve ona engel teşkil edecek tüm bağlantılarından kurtulacaktır. Ancak tarihsel gelişim göz önünde bulundurulduğunda, moderniteye atfedilen insanın özgürleşme ütopyasının gerçekleşmediği, araçsal aydınlanmacı aklın dünyaya, ölüm kampları, ölüm mangaları, militarizm, iki dünya savaşı, nükleer ve ekolojik yok oluş tehdidi gibi yeni risklerin oluşturulduğu gözlemlenebilmektedir. Aydınlanma ve modernitenin bu nedenle aslında tam tersi bir etki yaparak, insanları ve toplumları özgürleştirecek bir olgu olmaktan

ziyade evrensel bir baskı sistemine dönüşebileceği tehlikesinden dolayı kuşku yarattığı söylenebilmektedir.

Aydınlanma ve modernite düşüncesine getirilen tüm bu eleştirilerin ortak noktasının, araçsal aklın dünyaya getirdiği yıkım ve modernitenin bir tahakküm aracına dönüşme postansiyelini barındırmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle modernite krizi olarak görülen dünya savaşları, ölüm kampları ya da nükleer savaş riski gibi nedenlerden dolayı moderniteye getirilen eleştirilerin arttığı gözlemlenebilmektedir.

Lyotard'ın postmodernizm kavramı ile ilgili olan, postmodernitenin, modernite kavramının bir yeniden yazımı olması görüşü, tıpkı modernite ve postmodernite bağlamında olduğu gibi, hümanizm ve posthümanizm bağlamında da irdelenebilmektedir. Hümanizm, tıpkı Aydınlanma düşüncesi gibi modernite kavramının temelinde yer almaktadır. Hümanizm ve Aydınlanma düşüncesi ile dogmalar reddedilmekte, böylelikle rasyonel ve araçsal akıl aracılığıyla ilerleme süreci hedeflenmektedir. Bu açıdan bakıldığında Hümanizm, tıpkı Aydınlanma düşüncesinde olduğu gibi, modernist bir yaklaşım olarak, insan aklının merkeze alınmasıyla toplumsal gelişimi amaçlayan bir olgu niteliği taşıdığı söylenebilmektedir.

Bu çalışmanın kuramsal perspektifinde bulunan eleştirel posthümanizm bu hususta hümanizm kavramının yeniden ele alınması olarak anlaşılabilir ve eleştirel posthümanizm, hümanizm olgusuna karşı bir tutum olarak hümanizm üzerinden bir gelecek perspektifi oluşturduğu görüşü ifade edilmektedir.

Hümanizme Karşı Bir Yaklaşım Olarak Eleştirel Posthümanizm

Posthümanizm kavram olarak, farklı tanımlamalar ve düşünceler etrafında şekillenmektedir. Posthümanizm üzerine çalışmalar ortaya koymuş düşünürler, kavrama farklı açılardan yaklaşımlar getirmekte ve posthümanizmi farklı bağlamlarda ele almaktadırlar. Antihümanizm (Soper, 1986), kültürel posthümanizm (Badmington, 2004) ya da felsefi posthümanizm (Ferrando, 2019) gibi tüm düşünsel ve birbirinden ayrı posthümanist hareketler, kuramsal olarak posthümanizmi beslemektedir. Ancak posthümanizm, hümanizmi ele alış şekli üzerinden iki ana başlık altında değerlendirilebilmektedir. Bahsedilen bağlamda, posthümanizm düşüncesi, "eleştirel posthümanizm" ve "destekleyici posthümanizm" olarak da ifade edilebilecek "transhümanizm" şeklinde kategorilendirilebilmektedir.

Eleştirel posthümanizm, genellikle postmodernizm, postmarksizm veya postkolonyalizm gibi "post" ön ekli kavramlar üzerine çalışan, sosyoloji ve felsefe gibi disiplinlerden gelen düşünürler tarafından irdelenen bir yaklaşım olarak nitelendirilebilmektedir (Ferrando, 2019:21). Bu hususta Neil Badmington, posthümanizmi eleştirel olarak değerlendirmekte ve hümanizmin "düzeltmesinde" önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda yapıbozumunun, posthümanizmin temel dinamiği olduğunu savunarak, Badmington, posthümanizmin, hümanizmin geç bir aşaması olduğuna da işaret etmektedir (Badmington, 2003:20). Rosi Braidotti'ye göre eleştirel posthümanizmin, iki ana eleştiri konusu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, "erkek insanı" her şeyin ideal ölçütü sayan hümanizm düşüncesiyken, ikinci eleştiri konusu, insanı merkeze alan ve türler arası bir hiyerarşi ortaya koyan "antroposentrizm" düşüncesidir (Braidotti, 2021:12). Bahsedilen bağlamlarda eleştirel posthümanizm, sosyoloji disiplini içerisinde "öteki" olarak nitelenen olgular üzerinden söylemini inşa etmektedir.

Donna Haraway (2010:45-48), posthümanist görüşünü siborg kavramı üzerinden tanımlamaktadır. Siborg, sibernetik bir organizmadır, makine ve organik maddenin bir birleşimidir. Aynı zamanda siborg, cinsiyet sonrası dünyanın bir yaratığıdır ve bir kökeni yoktur, ikiliklerin ortadan kalkması sonucunda var olmaktadır. Haraway, siborg kavramı üzerinden,

posthümanizmin merkezine cinsiyetsiz, herhangi bir ırka mensup olmayan, makine ve organizma melez bir yapıyı yerleştirmektedir. Siborg bir canlıdır, ama aynı zamanda makinedir. Siborg, hem insandır hem insan sonrasıdır. Burada ikiliklerin hiçbir önemi kalmamakta, sınırlar tamamen eriyerek birbirleri ile iç içe geçmektedir. Siborgu siborg yapan yoldaş türlerdir, ancak yoldaş türleri de ortaya çıkaran yine siborgun kendisidir. Bu bağlamda antroposentrik yaklaşım yok olmakta, ortak bir dünya görüşü ve yaşam antroposentrizmin yerini almaktadır. Haraway, yoldaş türlerin sadece hayvan olarak düşünülmemesi gerektiğine vurgulamaktadır (2010:229). Makineler, yazılımlar, teknolojik cihazlar, hayvanlar, bitkiler, kısacası doğada var olan her şey, yoldaş tür olarak anlaşılabilmektedir.

Yoldaş türler olgusuyla birlikte, doğanın ele alınışında *Bios/Zoe* ayrımı ön plana çıkmaktadır. *Bios* ve *Zoe* kavramları, doğanın iki ayrı tarafını işaret etmekte ve antik Yunan filozoflarından Aristoteles'e dayanmaktadır. *Bios* kavramı, ayrıcalık ve siyasi temsil hakkını elinde bulunduran, sağlıklı erkek öznenin kamusal alanına işaret ederken, *Zoe*, bahsedilen ayrım dışında kalan herkes ve her şeydir (Ağın, 2020:40). *Bios*, apolloniktir, erkeği ve kültürü merkezine almaktadır. *Zoe* ise diyonizyaktır, kadını, doğayı ve erkek insan dışında kalan türlerin tamamını temsil etmektedir. Braidotti, *Bios* ve *Zoe* tanımlamasına antropos üzerinden yaklaşmaktadır. Bu bağlamda *Bios*, antroposa tanınan, antroposa bağlı olan çevre iken, *Zoe*, yaşamın insani olmayan her yönünü ifade etmektedir (Braidotti, 2018:78-79).

Doğa/Kültür ikiliği üzerinden *Bios* ve *Zoe* yaklaşımları, özellikle yeni medya ve teknolojilerin insan hayatını şekillendirdiği dönemde anlam kazanmaktadır. Baudrillard'ın bahsettiği üzere güncel insan veya bu durumda insan sonrası, oluşturulmuş bir simülasyon evreni içerisinde var olmaktadır (Baudrillard, 2011:172). Bahsedilen simülakr ve simülasyonlar düzeninde *Zoe*, *Bios* tarafından, yani antropos tarafından, tahakküm altında tutulmakta, insan sonrası ve tüm canlılık tamamen bir veriler topluluğu olarak düzenin içerisinde yerini almaktadır. Foucault, ele alınan tüm yaşamın sadece verilerden ibaret olması durumunu "biyopolitika" olarak isimlendirmektedir (Foucault, 2007:103). Biyopolitik yaklaşım, iktidarın bakışını bireysel öznenin yaşamın kendisine çevirmektedir (Clough, 2008:18). Antroposentrizm çerçevesinde biyopolitik yaklaşım, insan dışındaki tüm yaşamı bu bağlamda kontrol altına almaktadır. Hayvansal yaşam, insanın hayatını devam ettirmesi için bir araç konumunda bulunmaktadır. Hayvanlar, yemek, giyecek, üzerinde deneyler yapılacak biyopolitik nesnelere olarak var olmaktadır. Dünya tamamıyla antroposentrik yaşamın şekillendirdiği bir obje niteliği taşımaktadır. Antropos tarafından kârlılığını ve hayatını devam ettirmesi için dünya umarsızca tüketilecek bir araç konumundadır ve insanın isteği doğrultusunda şekillendirilmektedir. Teknoloji, toplumu ve başka insan topluluklarını kontrol altında tutma, denetleme, iktidarın mesajını yayma ve uyuşturma aracı olarak kullanılmaktadır. Eleştirel posthümanist düşünce bu bağlamda antroposentrizmi reddederek Kartezyen diyalekten uzak monist bir yaklaşımı benimsemektedir.

Eleştirel posthümanizm, hümanizm ve antroposentrizmi temel alarak eleştirel bir bakış açısıyla, insanın modernizm sonrası dünyada nasıl bir dönüşüm geçirdiğini anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda eleştirel posthümanizm, posthümanın gelecekte var olacak yeni bir insanı ifade etmediğini, halihazırda var olan toplumun bir posthüman toplum olduğunu söylemektedir (Hayles, 1999:2-3). Modern sonrası insanın posthümana dönüşmesi, eleştirel posthümanizmin hedef aldığı soru ve sorunları teorik çerçeveden çıkartarak, hayatın merkezine koymaktadır. Bu bağlamda, herkesin eşit haklara sahip olmadığı bir düzende, finansal, eğitimsel, ailevi veya mesleki dezavantajlı olan kimseler, doğa ve insan-dışı türler, antroposun şekillendirdiği bir objeye dönmüş olan dünyada hayatın ve günlük yaşamın merkezi problemlerini oluşturmaktadırlar (Ağın, 2020:27-28). Bu perspektifle eleştirel posthümanizm,

felsefi ya da düşünsel bir yaklaşım olmaktan çıkarak insan yaşamının temelinde bulunan güncel bir kuram halini almaktadır.

Temel bağlamda posthümanist görüş, yaşam üzerine ürettiği fikirlerle, kültür, toplum ve yaşamı şekillendirme gayesi içerisinde bulunmakta ve kültürel ve toplumsal söylemleri ile sinema alanında da yer edinmektedir. Özellikle fütürist yapısı, hümanizm ve Aydınlanma düşüncesi çerçevesinde gelişmiş görüşler olmasından ötürü posthümanizm, bilimkurgu ve korku sinemasını anlamlandırmada ve çözümlemede önem kazanmaktadır.

Bilimkurgu-Korku Sineması ve Cosmic Horror Kavramı

Bilimkurgu türü gerek isminden gerekse içeriğinden, basitçe, bilim ve kurgunun bir birleşimi olarak tanımlanabilmektedir. Edebiyat alanında bilimkurgunun ortaya çıkışı ve gelişimi, sinemayı da doğrudan etkilemiş ve bilimkurgunun sinemada bir tür olarak yer bulmasını sağlamıştır. Lumiere kardeşlerin ilk sinema gösteriminden 6 yıl sonra, 1902 yılında, Georges Méliés *Ay'a Seyahat* filmi ile sinemada bilimkurgunun ilk örneğini ortaya koymaktadır. Film, günümüz modern bilimkurgu sinemasında hala önemli olan özel efektler ve kurgunun yaratıcı kullanımının temellerini attığı söylenebilmektedir (Bould, 2019:84-91).

Bilimkurgu ve korku türleri, birbirleri ile organik bir şekilde uyum sağlayabilmektedir. Bilimkurgu, gerek Raymond Williams'ın (1988:356-357), gerekse James Gunn'ın (1996:377) işaret ettiği doğrultuda, kendisinden başka türlerle ortaklık kurabilme açısından oldukça elverişli bir yapıda olmaktadır. Bu bağlamda, "uzay operası" olarak tanımlanan türün örneklerinden birisi olan *Star Wars* (1977), Akira Kurosawa stili uzak doğu temalarını, Sergio Leone stili western temalarını ve mitolojik ile dini metinleri tek bir potada eriterek bir bilimkurgu türü ortaya koymaktadır. Kâğıt üzerinde birbirlerinden çok uzak görülen, uzak doğu, western ve mitoloji temalarını bilimkurgunun bu kadar organik bir biçimde birleştirebilmesi, türün bahsedilen yapısından kaynaklanmaktadır. Bu hususta, bilimkurgu ve korku türünün birleşimi de anlam kazanmaktadır.

Bilimkurgu-korku sinemasının örnekleri, II. Dünya Savaşı sonrası, savaşın da travmalarının etkisi ve soğuk savaşın fitilinin ateşlenmesi ile, 1950'lerde Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmektedir (Olney, 2013:11). Fatih Danacı (2011) (akt. Şimşek, 2013:269) 1950'lerde yaşanan, soğuk savaşa bağlı olarak, nükleer silahlanma ve uzay yarışı olgularının, korku türü ile bilimkurgu türünün iç içe geçmesine neden olduğunu işaret etmektedir. *The Day The Earth Stood Still* (1951), *Invasions from Mars* (1953), *Them!* (1954) ya da *Invasion of the Body Snatchers* (1956), gibi filmler bu dönemde bilimkurgu-korku sinemasının hareketlenmesini sağlamaktadır. İşaret edilen filmlerin istila filmleri olması ve bunun yanı sıra filmlerin soğuk savaşın başlangıç dönemlerinde gergin bir Amerika'da çekilmiş olması nedeniyle bilimkurgu ve korku sinemasının ideolojik yapısını da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Ryan ve Kellner (2010:265-266), 1950'lerin hâkim sinemasının, önceki hâkim korku akımlarına nazaran daha çok toplumsal kaygı ve kötümserlik içerdiğini vurgulamaktadırlar. Bahsi geçen türler, dönemselsel konjonktürden, hâkim ideolojiden sıklıkla etkilenmekte ve sanatçılar kaygılarını, düşüncelerini ve geleceğe dair bakış açılarını korku ve bilimkurgu eserleri ile aktarmaktadır. Böylelikle iki türün de ortak temelinde bulunan dış dünyada yaşanan olaylardan etkilenme hali, bilimkurgu ve korkunun ortaklığını doğrudan göstermektedir.

Bilimkurgu ve korku sineması ortak kaygılar üzerinden bir söylem inşa ederek iç içe geçmiş bir yapıya bürünmüş olsalar da bilimkurgu-korku sineması kategorisinden çıkmış eserleri anlamlandırmak ayrı önem taşımaktadır. Dolayısıyla her bilimkurgunun korku eseri olmadığını, aynı zamanda da her korkunun bilimkurgu özellikleri taşımadığını ifade etmek yanlış

olmamaktadır. Yukarıda 1950'ler sinemasından örnek olarak gösterilen eserler, bilimkurgu-korku kategorisinde değerlendirilmiş olsa da üretilen sanat eserinde tür kavramının muğlaklığından dolayı, bilimkurgu-korku türünü kesin kurallar ile ayırmak mümkün olmamaktadır. Thomas Schatz'tan (1981:18) aktaran Colin Odell ve Michelle Le Blanc (2011:14), sinema özelinde tür ayrımının ana amacının izleyiciye ayırt edebileceği açık bir yapı sunmak olduğunu söyleyerek, izleyicide korku uyandıran bir yapıyı korku filmi olarak değerlendirmektedir. Bu açıklama ile bilimkurgu ögesi barındıran ancak izleyicide korku duygusu yaratan bir yapıyı bilimkurgu-korku filmi olarak adlandırılmaktadır. Odell ve Le Blanc'ın bu tanımlaması, Andrea Sauchelli'nin (2014), korkunun bir durum olduğu ve içerisinde bu durumu tetikleyici faktörü bulunduran her yapının korku sayılabileceği görüşü ile örtüşmektedir. Bruce F. Kawin (2012:73), eğer bir filmin içeriğinde bilimkurgu öncülü varsa ve seyircide korku uyandırıyor, bilimkurgu-korku alt türüne gireceğini ifade ederek, Odell ve Le Blanc'ın görüşünü desteklemektedir. Ancak Kawin, bilimkurgu ve korku türlerinin birbirinden çok ayrı türler olduğunu ve birbirleri ile karıştırılmaması gerektiğini özellikle vurgulamaktadır.

Bilimkurgu-korku sinemasının edebiyat temeli, tıpkı bilimkurgu ve korku sinemalarında olduğu gibi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda Lovecraft, korku edebiyatında yer alan kozmik dehşet temasını işaret ederek, bilimkurgu-korku türü eserlerini "Cosmic-Horror" olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamadan yola çıkarak çalışmanın da odak noktasında bulunan "Cosmic-Horror" kavramının açıklanması önem kazanmaktadır.

Howard Phillips Lovecraft, *Supernatural Horror in Literature* isimli çalışmasında Cosmic-Horror kavramını, "insanlığın en eski ve kuvvetli duygusu korku, korkunun ise en eski ve kuvvetli hali bilinmeyene karşı duyulan korkudur" (1973:1) düşüncesi üzerine kurmaktadır. Lovecraft'ın bu düşüncesine göre korku duygusu, insanı insan yapan temel duygulardan biri, hatta bu duyguların ilki olmaktadır. Korku duygusunun, insanın hayatta kalma içgüdüsünü tetiklediği düşünülürse, Lovecraft'ın yaklaşımı oldukça anlam kazanmaktadır. Cosmic-Horror kavramı ise doğrudan, Lovecraft'ın korkunun en eski formunun bilinmeyene karşı duyulan korku olduğu düşüncesinden şekillenmektedir.

Lovecraft (1973:2), insanın içgüdüleri ve duygularının çevreye verdiği tepkisini şekillendirdiğini, çevresinde olan olguların sebeplerini ve sonuçlarını anladığını, değerlendirdiğini ve buna bağlı olarak da haz, acı, korku gibi duygular ile tepki verdiğini söylemektedir. Ancak insan her daim anlamlandıramadığı, karanlıkta kalan, öngörülemez veya bilinemez olgular ile karşılaşabilmekte, anlamlandıramadığı bu olgular ise onu korkutabilmektedir. Ancak bu korku, sebep ve sonucu bilinen olgulara dayalı korkudan farklı bir nitelik taşımaktadır. Lovecraft, bu tür korkuları Cosmic-Horror olarak nitelemektedir.

Vivian Ralickas (2007:364), Lovecraft'ın Cosmic-Horror kavramının genel özelliklerini, formsuzluk, sonsuz genişlik, insanüstü güç, öznenin varlık sınırlarını aşan ve dilin sınırlılıklarından ötürü tanımlanamayacak bir dehşet ve hayranlık uyandırma durumu olarak açıklamaktadır. Bu bağlamda Cosmic-Horror'un kapsamı, dar insan ilişkileri alanının ötesine geçerek, kozmik çapta bir öneme sahip olan fenomenler ile karşılaşıldığında hissedilebilecek dehşet ve huzur halinin bir karışımını barındırmaktadır. Cosmic-Horror'un, standart insan problemleri ve dertlerini aşan bir durumdan kaynaklı olarak karmaşık duyguları tetiklemesi, kavramın hissiyatının nasıl olduğunu muğlaklaştırmaktadır. Cosmic-Horror'da bulunan dehşet ve korkunun, insanın çevresinden veya hayatın içerisinde gelebilecek tehlikelere karşı duyulan korkudan çok daha büyük çapta olması, adeta insan olan öznenin Cosmic-Horror evreninde önemsizleşmesine neden olmaktadır. Hem hissiyatların açıklanmasındaki muğlaklık hem de insani durumdan çok daha büyük çaplı olmasından dolayı dini anlatılar da Cosmic-Horror içinde değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda, Mark Bould'un (2019:91), bilimkurgu gösterisinde

büyük öneme sahip olduğunu söylediği “yüce” kavramı, Cosmic-Horror için oldukça önemli olmaktadır.

Cosmic-Horror, en basit tanımıyla bilinemeyene karşı duyulan korku olarak ifade edilmekte ve burada yüce kavramı Cosmic-Horror’un bilinmeyene duyduğu korku üzerinden önem kazanmaktadır. Yüce kavramını Frances Reynolds (1996:126) (akt. Bould, 2019:93), mutluluğun korku, çarpıklık ve deliliğe varabilecek ve aklın sınırlarının ortadan kalktığı, kesinlik ile belirsizlik arasındaki doruk olarak nitelemektedir. Yüce, bir insan olarak müdahil olunamayacak ve karşısında ancak dehşet ve hayranlık hissedilebilecek olgudur. Bu bağlamda Lovecraft’ın Cosmic-Horror yaklaşımında yer alan dehşet ve aynı zamanda hayranlık hisleri, doğrudan yüce ile ilişkili olmaktadır. Bould (2019:94), yüce konusunda Edmund Burke ve Immanuel Kant’ın olmak üzere, iki hâkim görüşün bulunduğunu ileri sürmektedir. Burke’un tanımlamasına göre yüce, korku ve dehşete içkin olan her şeyde bulunurken, aynı zamanda güvenli mesafelerden haz verici olmaktadır. Kant ise Burke’un, güvenli mesafeden kaynaklı haz durumuna karşı çıkarak, yüceden alınan hazzın, yüceyi anlamlandırırken ilk başta aciz olan ancak sonrasında deneyimler sayesinde kavrayan akıldan kaynaklandığını savunmaktadır. Her iki yüce görüşü de özneyi merkeze almakta, ancak özneye bakış açıları üzerinden farklılık göstermektedir. Burke’un yüce görüşünde insan kendisini yücenin dışında, güvenli bir mesafede tutmaya çalışmakta, Kant’ın görüşünde ise insan akıl aracılığıyla yücenin anlamlandırılma sürecine dahil edilmektedir. Lovecraft’ın öykülerinin kahramanları öznel değil, fenomenler olmaktadır. Thomas Hull (2006:10), Lovecraft’ın hikayelerinde insanların umutlarının ve emeklerinin geniş evrende bir önemi olmadığını, kaotik güçlerin, insanın varlığını o daha farkına varmadan yok edebileceği düşüncesi ile okuyucuda bir korku duygusunu uyandırdığını ifade etmektedir. Alissa Burger (2018:78), Lovecraft’ın eserlerinde gerçek terörün, insan anlayışının çok ötesinde, hayal dahi edilemeyecek büyüklük ve güce içkin olarak, karanlık derinliklerden geldiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Lovecraft’ın eserlerinde ele aldığı yücelik durumunda, insan olan öznenin bir önemi bulunmamaktadır. Yüce kavramının Lovecraft’ın eserlerinde önemli yeri olduğu ancak bahsedilen yüceliğin içerisinde insan olarak öznenin yeri olmaması, Cosmic-Horror ile hümanizm arasında kurulan ilişkide önem kazanmaktadır.

Ralickas (2007:369), Lovecraft’ın ürettiği Cosmic-Horror yapıtlarında, batı merkezli hümanizmin reddedildiğini ve batılı öznenin ahlaki değerleri ile Hıristiyan hümanizminin yanlış temellerinin bir anti-hümanist eleştiri olarak kullanıldığını söylemektedir. Ralickas, yüce ve Cosmic-Horror hususunda hümanizmin en kuvvetli eleştirisinin, kurgu içerisinde insanların, yabancı veya bilinmeyen bir yerden gelmiş olan ırkları tanrı olarak nitelemesinden kaynaklandığını aktarmaktadır. Cosmic-Horror, bilinmezlik ve yüceliğe karşı duyulan bir korkuyu ifade etmekte ve huşu durumunu gösterdiğinden dolayı insan, bahsedilen bilinmez ve yüce olanın yanında oldukça değersiz ve küçük kalmaktadır. Bu bağlamda Lovecraft, hümanizmin temele aldığı yapıyı tamamen reddetmekte ve merkezden insanı alıp onun yerine kozmik olanı yerleştirmektedir. Lovecraft’ın insan özneye ve yaşanan çevreye karşı işaret edilen karamsar tutumu, modernite üzerine de fikir üretmesini sağlamaktadır.

Cosmic-Horror bir tür olarak bilimi içeriğinde barındırması, ancak bilimin sonunda yıkıma yol açacağı görüşünden dolayı, ayrıca da bilimsel yollar ile açıklanamayacak varlık ve olaylara içkin olması nedeniyle bir modernite ve araçsal akıl eleştirisine dönüşmektedir. Bu dönüşümde, yüce kavramı çerçevesinde öznenin merkezden alınmış olması ve merkeze, olay ile olguların yerleştirmesinin de etkisi bulunmaktadır. Öznenin merkezden uzaklaştırılmasının bir diğer sonucu ise, Cosmic-Horror’un her türlü hümanizme eleştirel bir yaklaşım sergilemesi üzerinden görülebilmektedir. Bu bağlamda, posthümanizm çerçevesinde Cosmic-Horror değerlendirilecek olursa, eleştirel posthümanizmin, Avrupa merkezli, Vitruvius hümanizmine karşı olan tutumu, Cosmic-Horror’un hümanizme karşı olan tutumu üzerinden anlam kazanmaktadır. Eleştirel

posthümanizm, antroposentrizme getirdiği eleştiri ile insan olan özneyi merkezden alarak, *Bios* ve *Zoe* arasında ortak bir değer ve yaşamı önermektedir. Teknik olarak Cosmic-Horror'un merkezinde yer alan sonsuz evren de bu bağlamda *Zoe* içerisinde değerlendirilebilmekte, insan ve insan yaşamı dışında bir yaşamı sembolize etmektedir. Eleştirel posthümanizmin yaşama dair monist olan yaklaşımı, Cosmic-Horror'un yüce yaklaşımını da kapsamaktadır.

ÇALIŞMANIN METODOLOJİSİ

Bu çalışmanın amacı, H. P. Lovecraft'ın "Cosmic-Horror" tanımından yola çıkarak, kavramın bilimkurgu-korku sinemasında posthümanizm çerçevesinde irdelenmesi ve temsiliyetinin ortaya konmasıdır. Söz konusu amaca ulaşmak için çalışmada öncelikle literatür taraması sonucunda kavramsal çerçeve oturtulmakta, ikinci adımda ise çalışmanın evreni olan bilimkurgu sineması bilimkurgu- korku alt türü ile sınırlandırılmakta ve bilimkurgu-korku sineması/Cosmic-Horror ve posthümanizm olguları arasındaki ilişki ortaya koyabilmek için bilimkurgu- korku sineması türüne ait olan ve Alex Garland'ın yönetmenliğini üstlendiği 2018 Amerika Birleşik Devletleri yapımı "Annihilation" filmi, çalışmanın amacına uygun olan örneklemi oluşturarak, niteliksel film analizi aracılığıyla analiz edilmektedir.

Niteliksel film analizinde izlenen yöntembilimsel süreçte öncelikle filmin künye bilgisi ve özeti aktarılmaktadır. Bir sonraki aşamada film sinematografi, anlaşılabilirlik/bilinmezlik, ötekinin sunumu/dikotomi ve rasyonalizm kategorileri olmak üzere toplamda dört kategori altında incelenmektedir. Elde edilen bulgular doğrultusunda çalışmada bilimkurgu-korku sinemasının Cosmic-Horror ve posthümanizm çerçevesinde nasıl ilişkilendirilebildiği üzerinden bir değerlendirme sunulmaktadır.

COSMİC-HORROR'UN BİLİMKURGU-KORKU SİNEMASINDA İZDÜŞÜMÜ: ANNİHİLATION FİLMİ

Yönetmen: Alex Garland

Senaryo: Alex Garland, Jeff VanderMeer (Roman)

Yapım: Amerika Birleşik Devletleri

Gösterim Tarihi: 2018

Annihilation Film Afşi

Filmin Özeti

Lena, Johns Hopkins Üniversitesi'nde bir biyoloji profesörüdür. Bir sene önce, Lena'nın ordu mensubu olan kocası Kane, gizli bir görevlendirme için ayrılmış ve geri dönmemiştir. Eşiyle alakalı herhangi bir haber alamayan Lena, Kane'nin öldüğünü kabullenip, yalnız bir hayat sürme yoluna girmiştir. Bir gün beklenmedik bir biçimde Kane eve geri döner. Ancak Kane, Lena'nın bıraktığı, hatırladığı kişi değildir.

Bir anda kan kusmaya başlayan Kane’i hastaneye yetiştirirken yolları ordu tarafından kesilir ve Kane ile Lena askeri bir tesise götürülürler. Tesis, yaklaşık üç yıl önce, gökten gelen bir cisim sonucu, “Parıltı” adı verilen fenomenin oluştuğu ve yuttuğu bölgenin yanında bulunur. Ordu ve devlet, Parıltı’nın ne olduğunu anlamlandırmaya ve ilerleyişini durdurmaya çalışmaktadır. Ancak bu zamana kadar yapılan tüm müdahaleler başarısız olmuş, dahası içeri gönderilenlerden geri dönebilen tek kişi Kane olmuştur. İçlerinde tesisin müdürlerinden biri olan Dr. Ventress’in de bulunduğu tamamı bilim insanlarından oluşturulan bir ekip, Parıltı’nın içerisine bir keşfe hazırlanmaktadır. Bu ekibe, eşi Kane’e ne olduğunu merak eden ve aynı zamanda biyolog kimliğinden ötürü Lena da katılır.

Ekip, Parıltı’ya ulaşıp içeri girdiğinde, bildikleri dış dünyadan farklı bir ortam ile karşılaşır. Doğa, bölge üzerinde tamamen bir hakimiyet kurmuştur. Zaman, parıltının dışında olduğu şekilde ilerlemez ve Parıltı’nın içerisinden dışarıya ile herhangi bir iletişim kurulamaz. Tüm bunlara ek olarak, parıltının içerisinde bulunan her canlı mutasyon geçirmektedir. Parıltı’nın bulunduğu merkez ise bir deniz feneridir ve ekibin nihai amacı söz konusu deniz fenerine ulaşarak, ne olup bittiğini öğrenmektir.

Beş kişilik ekipten deniz fenerine yalnızca Dr. Ventress ve Lena ulaşır. Diğer ekip üyeleri yol boyunca karşılaşılan çeşitli tehlikeler ve sıra dışılıklara yenik düşer. Lena daha önceden Kane’nin bıraktığı bir video kaydından Kane’nin de burada olduğunu ve bir şekilde kopyasının oluştuğunu, dışarı çıkan Kane’nin bu kopya Kane olduğunu keşfeder. Kane’nin daha önceki deneyiminin de yardımıyla Lena, Parıltı’nın merkezini yakarak yok eder ve dışarıya çıkmayı başaran tek kişi olur.

Sinematografi

Annihilation filminde epizodik bir anlatım yolu izlenmekte ve filmin girişini sırasıyla “X Bölgesi”, “Parıltı” ve “Fener” epizodları takip etmektedir. Filmin epizodik bir anlatım tercih etmesinin başlıca nedeni, film anlatısının düz ve sürekli ileriye akmakta olan bir zaman çizgisinde olmamasıdır. Filmin anlatısında bulunan sahneler Lena’nın finalde bilim insanlarına anlattıklarının bir yansıması olarak yer almakta, aralıklı olarak da Lena’nın geçmiş yaşamına geriye dönüş sahneleri bulunmaktadır. Bu hususta epizodik anlatım, film evreninde izleyiciyi zorlayabilecek olan zaman çizgisinin bütünsüzlüğünü vurgulamakta, yaşananlar ve geriye dönüş sahneleri arasında yumuşak bir geçiş yaratılarak izleyicide kafa karışıklığına yol açmamakta ve filmdeki temponun kontrol edilebilmesi adına tercih edilmektedir.

Filmin sinematografik çıktılarında ışık kullanımı, mizansenin oluşturulması ve atmosferin belirlenmesinde önemli bir işlev göstermektedir. Filmin aydınlatma tercihleri özellikle filmin anlatısının temelinde bulunan ve “Parıltı” ismiyle anılan bir anomali merkezi olan bölgenin aktarılmasında ön plana çıkmaktadır.

Kubbe gibi bir yapısı bulunan Parıltı, adeta bir prizma görevi görerek güneş ışığının kırılmasına neden olmaktadır. Güneşten gelen ışıkların kırılması sonucunda filmin renk paletinde mor, kırmızı ve sarı ağırlıklı ışık yansımaları görülmektedir. Parıltı içerisinde bulunan renk paleti bu hususta aydınlatma kullanımı ile belirlenmektedir. Aydınlatmada yapılan bu tercih ile Parıltı’nın yapısı ışığın kırılması üzerinden aktarılmakta, böylelikle de atmosferin olağandışılığı vurgulanarak *Cosmic-Horror*’un önemli unsurlarından birisi olan anlaşılmazlık hissi desteklenmektedir.

Parıltı'nın içi insanların bulunmadığı, doğanın hakimiyeti altında olan bir bölge olarak yansıtılmaktadır. Burada tercih edilen aydınlatma aracılığıyla Parıltı'nın içerisinde bulunan ekibin yalnızlığı ve bölgenin tekinsizliği efektif bir biçimde aktarılmaktadır. Gerek aydınlatma tercihleri gerekse görsel efektler ile aydınlatmanın desteklenmesi sonucu, bölgenin ıssızlığına dair bir atmosfer yaratılmaktadır. Örneğin Lena'nın ölmüş olan Sheppard'ı aradığı sahnede, Lena sık ağaçlıklarda yalnız başına dolaşmaktadır. Bu sahnede ağaçların arasından süzülen ışık kırılarak ortamın ıssızlığına işaret etmekte ve bunun sonucunda doğan tekinsizliğe bağlı gerginlik hissi yaratılmaktadır.

Annihilation, 00.30.20, Parıltı'nın içerisinde ışığın kırılması.

Parıltı içerisinde gece vaktinde geçen sahnelerde ise aydınlatma tercihi doğal ışığı yansıtmaya amacını taşımaktadır. İnsan bulunmayan ve tamamen yabancı bir atmosfere sahip Parıltı içerisinde, sokak lambası gibi herhangi bir çevresel ışık kaynağının da bulunmaması, gece vakti sadece ay ışığı ile çevre aydınlanmasına sebep olmaktadır. Bu hususta atmosferin desteklenmesi adına oldukça karanlık sahneler tercih edilmekte, ışık kullanımında da soğuk ve beyaz ay ışığını yansıtabilecek bir aydınlatma oluşturulmaktadır. Böylece özellikle gece sahnelerinde izleyicinin sahnede yaşananları görmesi olanaksız hale gelmektedir. Gece aydınlatması için yapılan aydınlatma tercihi, karakterlerin çevre hakimiyetinin olmadığını vurgulamakta ve tekinsiz bir ortamda bulunulduğu hissi aktararak, izleyici ile karakterler arasında bir özdeşleşme duygusu oluşturulmaktadır.

Aydınlatmanın yanı sıra filmin anlatısını desteklemek adına efekt kullanımına da sıklıkla başvurulmaktadır. Parıltı'nın kubbe şeklinde olan yapısı doğrudan bilgisayar destekli efektler ile oluşturulmakta ve film evreninde Parıltı, yayıldığı bölgeler üzerinde değişimler yaratmaktadır. Parıltı'nın yarattığı bu değişimler efektler ile aktarılmakta ve anlatı görsel çıktılar ile de desteklenmektedir. Filmin anlatısında Radec, Parıltı'nın sadece güneş dalgalarını değil, tüm dalgaları kırdığından bahsederek, yaşanan değişimlerin nedenini anlamlandırmaktadır. Bir biyolog olan Lena'nın mikroskop altında kendi kanını veya dokusunu incelemesi sahnesinde de efekt kullanılmaktadır. Söz konusu sahnede hücrenin bölünmesi ve bölünen hücrede Parıltı'nın ışık kırılması sonucu ortaya çıkan renklerin oluşumu doğrudan efekt ile yaratılmakta, böylelikle de anlatıya destek sağlanmaktadır.

Bilgisayar destekli görsel efektlerle de izleyicide korku ve gerginlik duygusu yaratılmaktadır. Ekibin Southern Reach'e vardığında buldukları video kaydında, karnı yarılarak açılan askerin

Annihilation, 01:38:49, Bilgisayar destekli görsel efektler ile oluşturulmuş, Parıltı'nın doğa üzerinde etkileri.

bağırsaklarının hareket ediyor olması, Radek'in kollarında bulunan yara izlerinin arasından otlar ve bitkilerin çıkıyor olması gibi örnekler bilgisayar destekli görsel efektler aracılığıyla korku ve gerilim unsurlarının hissedilmesine neden olmaktadır.

Filmin görsel dili, efektler dışında kamera hareketleri ve mizansen üzerinden de incelenebilmektedir. Filmin anlatısında Parıltı, onun bilinmez yapısı ve çevre üzerinde yaptığı değişimler ön planda olduğu için kamera sürekli hareket kalindedir ve böylelikle korku yaratımında etkili olmaktadır. Film boyunca kamera bir ray üzerinden hareket etmekte, sağdan sola, soldan sağa, ileri ve geri hareketleri ile çevre ve karakterlerin buldukları alanlar izleyiciye tanıtılarak gösterilmektedir.

Önemle üzerinde durulması gereken bir diğer sinematografik unsur ise sestir. Filmin özellikle Parıltı'nın içerisinde geçen bölümlerinde, ortamın ıssızlığı ve tekinsizliği ses tasarımı ile aktarılmaktadır. Karakterler hareket ederken bastıkları yerlerden ayak seslerinin duyulması, çevrede doğaya ait olan kuş ve hayvan seslerinin ön planda tutulması, Parıltı'nın insan varlığının bulunmadığı bir ortam olduğunu vurgulamaktadır. Bölgenin ıssızlığı gibi, tekinsizliği ve anlaşılmazlığı da filmde ses tasarımıyla gerçekleştirilmektedir.

Filmde gergin anlar müzik kullanımı ile desteklenmektedir. Özellikle filmin doruk noktasında kullanılan müzik, sahne ile oldukça uyumlu bir şekilde gerginlik ve bilinmezlik hissini artırarak, izleyici üzerinde etki yaratmaktadır. Burada Dr. Ventress'in fener içerisinde yok oluşu sonrasında ortaya çıkan Parıltı'nın kaynağı ile birlikte sahneye cızırtıların ön planda olduğu ve bas tonların ağırlıklı kullanıldığı elektronik müzik hakimdir. Böylelikle sahnede kullanılan müziğin temposu yavaş, ancak şiddeti yüksektir. Müziğin filmsel anlatının yavaş akan temposu ile uyumlu olması, genel olarak gerginliği ve aksiyonu destekleyici niteliktedir.

Annihilation, 00:48:02, Filmde dekor tasarımı.

Annihilation filmi sanat yönetimi ve dekor tasarımı konusunda oldukça ön plana çıkmaktadır. Filmde kullanılan bilgisayar destekli görsel efektler haricinde çevrede bulunan çoğu yapı, maket ve makyaj kullanılarak oluşturulmaktadır. Filmde Parıltı'nın çevre ve insanlar üzerinde yaptığı değişimler dekor tasarımında en önemli yer tutan unsurlardır. İnsan biçimini almış olan ağaçlar ve bitkiler, duvarlarda adeta bir mantar gibi türeyen çiçekler ve fenerin hemen önünde bulunan insan iskeletleri, Cosmic-Horror'un temelinde bulunan bilinmezlik duygusunun tetiklenmesine örnek teşkil etmektedir.

Anlaşılmazlık/Bilinmezlik

Annihilation filmi, Cosmic-Horror türü ile bağlantısını anlatı özelinde izleyici üzerinde oluşturduğu duygular ile sağlamaktadır. Filmin anlatısı içerisinde uzaydan gelen ve tanımlanamayan bir fenomen olan Parıltı'nın varlığı Cosmic-Horror'un temel unsurları ile örtüşmektedir

Filmde Parıltı'nın kaynağı, canlı mı cansız mı olduğu, bir varlık mı yoksa bir fenomen mi olduğu bilinmemektedir. Film anlatısının temelini Parıltı'nın bilinmezliği üzerine kurarak, karakterler aracılığıyla izleyici üzerinde bir merak duygusu uyandırmakta ve bilinmeze karşı duyulan korku hissini harekete geçirmektedir. Parıltı'nın içerisine gönderilen canlı veya cansız hiçbir varlık geri dönmekte, Parıltı'nın içerisinden, dışarıdaki dünya ile iletişim kurulamamaktadır. Bu bağlamda Parıltı'nın ne olduğu tam bir muamma halindedir. Ayrıca Parıltı'nın sürekli bir genişleme eğilimi içerisinde olması, tedirginlik, korku ve dehşet yaratmaktadır. Böylece Parıltı ve Parıltı'nın kaynağının bilinemez, anlaşılmaz olması, Cosmic-Horror türü çerçevesinde

Annihilation, 01:04:13, Parıltı'nın doğa üzerinde yarattığı değişim.

oldukça anlamlıdır.

Parıltı içerisine gönderilmiş olan hiçbir şeyin geri dönmemiş olması izleyici üzerinde Parıltı'nın bilinmezliği ve tekinsizliği perspektifinden bir korku hissi oluşturmaktadır. Karakterler ile özdeşleşen izleyici, Parıltı içerisine giren karakterler hakkında bir yandan endişelenirken, bir yandan da olay örgüsünün gizem unsurundan ötürü olacaklara karşı merak duygusu beslemektedir. Böylece film anlatısının merkezinde bulunan Parıltı unsuru ile birlikte izleyicide anlaşılma ve bilinmezlik hissini, bu hisle bağlantılı olarak da korku hissini tetiklemeye çalışmaktadır. Ancak korku duygusu filmde fazla ön plana çıkamamakta, izleyici her ne kadar gerilim hissetse de gördükleri karşısında bir dehşet ve korku duymamaktadır. Tam aksine Parıltı'nın içerisi görsel olarak etkileyici tasarlanması, izleyicide merak ve hayranlık duygusu uyandırmakta, korkudan ziyade izleyici tekinsizlik ve ıssızlıktan kaynaklı olarak bir huzursuzluk hissettirmektedir.

Annihilation, 01:25:12, Parıltı'nın merkezi olan deniz feneri ve dekor kullanımı ile tekinsizlik hissiyatının oluşturulması.

Parıltı'nın sürekli genişleyen ve önüne çıkan her şeyi yutan, yüce bir yapıya içkin olması, Cosmic-Horror tanımlamasında önemli yer tutan yüce vurgusuyla birlikte ele alınabilmektedir. Bu bağlamda, yıkıcılığından duyulan dehşetle birlikte gizemli ve göz alıcı görüntüsü ile huşuya sebep olan Parıltı'nın, Burke'un yüce tanımlaması anlamında, güvenli bir mesafeden huşu uyandıran yüce ile örtüştüğü söylenebilmektedir. *Annihilation* filmi, hikâye içerisinde bulunan karakterler haricinde, filmi deneyimleyen izleyicilere de Cosmic-Horror'un huşu ile birlikte tekinsizlik ve gizem duygularını iletibilmesinden ötürü, Cosmic-Horror türü içerisinde konumlandırılacak bir eser özelliği taşımaktadır.

Ötekinin Sunumu/Dikotomi

Annihilation filminin hikayesinin düşünsel çerçevesini, antroposentrik yaklaşımın kurduğu doğa ve insan dikotomisi oluşturmaktadır. Filmin hikayesinde, uzaydan gelen ve Parlıt'yı oluşturan nesne, insanın "ehlileştirdiği" doğayı tekrardan vahşileştirmekte, insanın hüküm sürdüğü yerleri tekrardan doğanın hükmü altına almaktadır. Bu bağlamda, diyonizyak ve apollonik olarak tanımlanabilecek bir dikotomi üzerinden, doğanın, diyonizyak, grotesk, vahşi yapısı karşısında, apollonik olan insan uygarlığının rasyonel akıl aracılığıyla cevap arıyor olması, filmin antroposentrizm perspektifinden çatışmasının temelini oluşturmaktadır. Söz konusu düşünce çerçevesinde posthümanizm, antroposentrik ve Kartezyen düalizme dayanmayan bir görüş benimsemektedir. Posthümanizmin görüşünde, doğa-kültür veya diyonizyak-apollonik gibi ayrımlar bulunmamakta, bu hususta antroposentrizmin insan merkezietçi tavrı eleştiriye tutulup, reddedilmektedir. Rosi Braidotti antroposentrizmin durumunu *Bios* ve *Zoe* kavramları üzerinden tanımlarken, *Bios*'un antroposun merkezi konumda olduğu ve insana içkin olan yaşamı tanımladığı, *Zoe*'nin ise insan dışında kalan tüm yaşamı kapsadığını belirtmektedir. Filmin hikayesinin merkezini oluşturan Parlıt, doğrudan *Zoe*'nin bir temsili konumundadır. *Zoe* diyonizyak olarak tekinsiz, kontrol edilemez ancak aynı zamanda büyüleyici olmanı yansıtmaktadır. *Zoe* her ne kadar fiziksel bir kavramı ifade etmese de fizikselleşmiş bir şekilde film evreni içerisinde Parlıt'da vücut bulmaktadır.

Eleştirel posthümanizmin savunduğu, yaşam mefhumunu *Zoe* yönünde genişletmek ve merkezi olmayan ortak bir yaşam sürme durumu, *Annihilation* filminde, *Zoe*'nin vücut bulmuş hali olan Parlıt'nın *Bios*'u yutarak ilerlemesi ile gerçekleşmektedir. Dr. Ventress'in filmin finalinde Parlıt'nın anlamını kavradığı an sarf ettiği "Bizim gibi değil. Bizden farklı. Ne istiyor, bilmiyorum. Ya da bir şey istiyor mu? Ama büyüyecek her şeyi içine alana kadar. Bedenimiz ve zihnimiz en ufak parçalarına ayrılacak, ta ki hiçbir şey kalmayana dek. Yok oluş." ifadeleri, *Zoe*'nin *Bios*'u yutması üzerinden anlam kazanmaktadır. Dr. Ventress'in sözleri içerisinde bahsettiği "biz", *Bios*'u ve *Bios*'un kapsadığı yaşamı kastetmekte ve modernite ile hümanizmin temelinde bulunan diyalekt Kartezyen özneyi işaret etmektedir. Bu bağlamda doğanın, yani *Zoe*'nin monist yapısı Kartezyen öznenin, beden ve zihin ikilemini reddetmektedir. Dr. Ventress'in son sözü olan "Yok oluş" ise, filmin ismine bir gönderme olmak ile, yok olacak şeyin *Bios* temelli yaşam, yani antroposentrizm olduğunu göstermektedir. Bu hususta beden ve zihnin parçalanması ile Kartezyen özne yok olmakta, tüm dikotomiler tek potada eriyerek monist, *Zoe*'ye özgün bir posthümanist özne var olmaktadır.

Annihilation filmi, bahsedilen *Bios-Zoe* dikotomisinin yerle bir edilmesi ve Kartezyen öznenin yerini, ortak yaşama içkin monist posthümanist bir öznenin almasını posthümanist bir perspektiften göstermektedir. Söz konusu monist posthümanist özne, köksapsı ve siborg olarak nitelendirilen bir yapı arz etmekte ve böylelikle de film, antroposentrizme bir eleştiri getirmektedir. Aynı zamanda antroposentrizmin yanı sıra film yine *Bios* ve *Zoe* kavramları aracılığıyla, Avrupa merkezli hümanizm ve biyoiktidar olgularına da eleştirel bir yaklaşımı sunmaktadır.

Annihilation filminde dikotomi olgusu doğrudan filmin anlatısının temelinde yer almakta, film söyleminde yer alan bütün dikotomileri *Bios* ve *Zoe* üzerinden oluşturmaktadır. Ötekinin sunumu olgusu çerçevesinde *Bios* insana has yapısı ile kültürün merkezi konumunda yer almaktadır. Bu hususta *Zoe*'ye bağlı yaşam olgusu doğrudan ötekiyi oluşturmakta ve ötekinin sunumu *Bios* ve *Zoe* dikotomisi üzerinden kurulmaktadır. Bunun yanı sıra hümanizmin Avrupalı erkek özneyi merkezi olarak konumlandırması da *Annihilation*'ın öteki sunumunu şekillendirmektedir.

Filmin evreninde Parıltı'nın içerisinde bulunan daha önce antroposa ait olan ve doğanın bir nevi kontrol altına alınması sonucu kurulmuş olan bölgelere doğanın tekrardan ulaşmış olması, yaşam üzerinden monist bir yapının olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda *Bios* ve *Zoe* yoktur, zaten her şey *Zoe* içerisinde, *Bios* ise *Zoe*'ye dahil bir durumdadır. Filmin hikayesinde Radek karakterinin de dönüştüğü, Parıltı içerisinde insan şekli oluşturmuş bitkiler böylece anlam kazanmaktadır. Antropos da tıpkı hayvanlar ve bitkiler gibi doğanın bir parçası konumundadır. İnsan şeklinde büyüyen çiçekler üzerinden film, insan ile bitkinin farkını Kartezyen beden-zihin diyalekti üzerinden işleyerek, *Bios-Zoe* ayrımını onaylıyor gibi gözükse de daha sonradan Radek'in de bir bitki halini almasıyla temelde bir ayrım olmadığına işaret etmektedir. Antroposentrizm, *Annihilation* filminde bu düşünce aracılığıyla eleştirilmektedir.

Bir biyolog olan Lena, Parıltı içerisinde bulunan bitkileri ve canlıları ilginç olarak tanımlamaktadır. Lena'nın "Bunlar çok tuhaf. Hepsi çok farklı. Aynı tür gibi görünmüyorlar. Ama aynı dal yapısından çıkıyorlar. Yani aynı tür olmalı" ifadeleri, doğrudan *Bios* ve *Zoe* diye bir dikotominin aslında var olmadığı düşüncesi çerçevesinde antroposentrizm üzerinden yorumlanabilmeye imkân tanımaktadır. İnsan ve ötekiler ayrımı, rasyonel akıl, modernite ve hümanizm çerçevesinde hâkim olan görüş olarak var olmaktadır. Bu hususta Lena'nın bitkilerin ortak bir yapıyı paylaşıp farklı bir tür olması karşısında şaşkınlığı, insan ve doğa üzerinden anlamlandırılabilir. Lena'nın kendi kan hücrelerini, mikroskop altında incelediği kısımda da aynı olgu söz konusudur. Bölünen hücreler farklı gözükseler de aslında aynı bedeni paylaşan ve tek bir yapıyı oluşturan parçalardır. Parıltı'nın içeriği böylece *Bios* ve *Zoe*'nin ortak bir yapı halini almasının göstergesi konumundadır.

Annihilation filmi Haraway'ın siborg kavramı üzerinden, özellikle toplumsal cinsiyet perspektifinde anlam kazanmaktadır. Filmin evreni içerisinde Lena, kadın cinsiyet kimliğini toplumsal olarak güçlü ve kendi ayakları üzerinde duran bir karakter çerçevesinde sunmakta ve Avrupa merkezli hümanizmin cinsiyet üzerinden tanımlanmış rollerini kırmaktadır. Lena'nın bu kodlanmış ve tanımlanmış rolleri kıran yapısı, Southern Reach'e ilk ulaştığı anda Dr. Ventress ile yaşadığı diyalog üzerinden izleyiciye aktarılmaktadır. Dr. Ventress'in kurduğu "Yedi yıl orduda görev yapmışsın" cümlesi üzerine Lena, "Johns Hopkins'te profesörüm" şeklinde yanıt vermektedir. Askerlik, erkek egemen toplumsal düzende erkeğe atfedilen rollerden biridir. Ancak Lena'nın askerlik görevini değil, eğitimcilik niteliğini ön plana çıkartması modernitenin erkek egemenlik üzerine kurmuş olduğu söylemi reddetmektedir. Böylelikle Lena cinsiyet sonrası dünyanın bir siborgu olarak anlam kazanan bir karakterin temsili olduğu söylenebilir.

Annihilation filminde toplumsal cinsiyet olgusu sadece Lena karakteri üzerinden değil, filmin tamamında işlenmektedir. Siborg kavramının filmin söylemi içerisinde, *Zoe*'nin *Bios*'a doğru genişlemesi ile paralel bir şekilde, antroposentrist düşüncenin eleştirisinin yanı sıra, hümanist düşüncenin eleştirisinde de önem kazandığı söylenebilir. Bu hususta *Annihilation* filmi antropos olarak özneyi, Kartezyen düalizm ve monizm düşünceleri çerçevesinde eleştirmekte ve sonuç olarak monist bir özneyi ortaya koymaktadır. Film ortaya koyduğu monist özne üzerinden de siborg kavramı aracılığıyla hümanizmi eleştirmektedir. Filmde Parıltı'yla mücadele konusunda kurulan ekibin tamamının kadın bilim insanlarından oluşturulması, hümanizm ve Aydınlanmacı aklın biçtiği rollerin yıkımı olarak da nitelendirilebilir. Bu hususta bir sahnede Lena'nın ekibi "Tamamı kadın" tespitine karşın Thorensen'in "Tamamı bilim insanı" cevabında toplumsal cinsiyet konusu işlenerek cinsiyet sonrası bir dünyada siborg söylemi oluşturulmaktadır. Böylece ekibin tamamı kadınlardan değil, cinsiyet sonrası bir siborg toplumunda, yetileri üzerinden bilim insanı olarak tanım kazanmaktadır. Film toplumsal cinsiyet çerçevesinden kurduğu söylemler ile cinsiyet sonrası toplumun siborg öznesini yüceltmektedir.

Böylece filmde Kartezyen öznenin yerine antroposentrizm sonrası, *Zoe*'ye içkin monist bir özneyi yerleştirilmektedir. Aynı zamanda hümanizmin toplumsal cinsiyet temelli öznesini de eleştirerek, yerine cinsiyet ve hümanizm sonrası bir toplumun siborg öznesi takdim edilmektedir.

Rasyonalizm

Annihilation filminin rasyonel akla dair söylemi doğrudan *Bios* ve *Zoe* dikotomisi üzerinden şekillenmekte ve ötekinin sunumu ile bağlantılı olarak işlenmektedir. Böylece filmin anlatısında Parıltı, yani *Zoe* üzerinde tekrardan *Bios*'un tahakküm kurabilmesi adına rasyonel akıl önemli olmaktadır. Ötekinin sunumu çerçevesinde biyoiktidar ve nekro-politika filmin rasyonalizm söylemini etkilemektedir.

Dr. Ventress, Parıltı'nın içerisine bir intihar görevine gidecek olan kişilerin psikolojik muayenelerini yapmaktan ve çıkarımlarda bulmaktan sorumludur. Bu bağlamda biyoiktidar, Vitriivius'un estetik standartları üzerinden belirlenen sağlıklı bireyler ile sağlıksız bireyleri ayırmaktadır ve sağlıksız ötekileri feda edilebilir olarak kabul etmektedir. Bu durum Lena ve Sheppard arasında geçen, görev için gönüllü olmuş herkesin psikolojik problemleri olduğuna dair diyalog aracılığıyla aktarılmaktadır. Thorensen uyuşturucu bağımlısıdır, Radek intihara teşebbüs etmiştir, Sheppard çocuğunu lösemiden kaybetmiştir, Ventress kanser hastasıdır. Böylece Parıltı'nın içine giren ve intihar görevine katılan herkes hümanizmin standartlarında hasarlı ve feda edilebilir yapıdadır. Biyoiktidar, bu çerçevede, nekro-politikayı, Vitriivius'un ötekisi üzerinden işletmektedir.

Biyoiktidar olgusunun, Vitriivius'un estetik standartları çerçevesinde şekillenmesinin bir örneği, Parıltı içerisinde yaşananlara dair üretilen teorilerde anlam kazanmaktadır. Parıltı'ya girmeden önce, ilk tanıştıkları anda, Thorensen Lena'ya, Parıltı içerisinde yaşananlara dair iki teori olduğunu şu sözleri ile anlatmaktadır: "Parıltı'da neyin ters gittiğine dair iki teori var. İlki, bir şey onları öldürüyor. İkincisi, delirip birbirlerini öldürüyorlar". Thorensen'in sarf ettiği bu sözlerin çerçevesinde hümanizmin ötekileştirdiği bozuk psikoloji, *Bios* yaşamı için bir tehlikeyi temsil etmektedir. Böylece, akıl sağlığı yerinde olmayan, rasyonel akla dahil olmayan özne, çevresi için bir tehlike yaratabilecektir. Thorensen'in söylemi üzerinden, hümanizmin yanı sıra, rasyonel aklın da biyoiktidar olgusu üzerinden anlam kazandığı vurgulanmaktadır.

Filmin hikayesi içerisinde Parıltı'ya dair tüm olgular, rasyonel bir çerçevede anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu hususta, *Bios*'un, *Zoe* üzerinden tahakküm kurmasının, rasyonel akıl ile gerçekleşeceği düşünülmektedir. Ancak rasyonel aklın tüm uygulamaları, *Zoe*'yi tahakküm altına almakta başarısız olmaktadır. Tamamı bilim insanlarından kurulu bir ekibin, Parıltı içerisinde inceleme yapması, *Zoe*'nin, *Bios* tarafından kontrol edilmesi amacı üzerinden anlam kazanmaktadır. Bu çerçevede ekibin Parıltı'nın içine girdiği ilk andan itibaren çevrede olan biteni bir açıklama dürtüsü içinde olması, tahakküm ilişkisi üzerinden yorumlanabilmektedir. Ancak Parıltı yani *Zoe*, *Bios*'un rasyonel aklının algılayabileceğinden çok daha fazlasıdır. Aslında her şeye bir döngü içerisinde *Zoe*'ye dahil olmaktadır. Ancak Kartezyen diyalekt düşüncenin, dolayısıyla da rasyonel akıl ile açıklama ihtiyacının bir kenara bırakılarak ortak yaşamın monist bir perspektiften ele alınması ile birlikte her şey anlam kazanabilmektedir. Filmin finalinde Lena karakterinin Parıltı'yı adeta çözerek oradan çıkmış olması, bu sebepten ötürü, rasyonel akıl aracılığıyla değil, ortak yaşamın monist bir perspektifte kabulü üzerinden gerçekleşmektedir.

Annihilation filmi anlatısını doğrudan *Bios* ve *Zoe* dikotomisi üzerine kurmakta, böylece *Zoe*'ye içkin olan ötekinin sunumu ve *Bios*'un temelinde yer alan rasyonalizm üzerinden eleştirel posthümanizm çerçevesinde anlam kazanmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma modernite ve hümanizm kavramları ile ortaya çıkan Avrupa merkezîyetçilik ve antroposentrizm düşüncelerinin, günümüz dünyasında nasıl yorumlandığı ve gelecekte alacağı hal üzerine fikirler ortaya koyan posthümanizm kuramının sinema filmlerinde yansımalarını analiz etmektedir.

Posthümanist kuram, hümanizm kavramı üzerinden bir sonralık ifade ettiğinden dolayı, etrafına kurulu olduğu düşünce temelde hümanizm kavramını irdelemekte, ancak kavrama yaklaşım biçimi açısından farklı başlıklar altında söylemi şekillendirmektedir. Bu makale çalışmasının kuramsal çerçevesini oluşturmakta olan eleştirel posthümanizm, hümanizme eleştirel ve karşıt bir yaklaşım getirerek, hümanizmin eşitsizlik ve ayırım çerçevesinde güç kazandığını vurgulamakta ve yaşama dair yeni bir posthümanist bakış açısı önermektedir. Bu bağlamda eleştirel posthümanizm, hümanizm sonrası bir dünyada, insanın toplumsal durumu üzerine söylemler üretmektedir.

Eleştirel posthümanizm hem güncel toplumsal olgular hem de geleceğe dair oluşturulan insanın toplumsal durumu fikirleri açısından güncel önemli düşünceler niteliği taşımaktadır. Sinema sanatı gerek güncel toplumsal olaylardan etkilenmesi ve bu olayları işlemesinden dolayı gerekse bir gelecek resmi oluşturmasından dolayı eleştirel posthümanizm kuramı çerçevesinde önemli olmaktadır. Bir görsel anlatı olan sinemanın toplumsal olayları işlemesi ve gelecek tahminlerinde bulunması salt anlatının ötesine geçmekte, görsel bir dil kullanarak izleyicide o gerçeklikte bulunuyormuş hissi yaratarak adeta bir simülasyon evreni oluşturmaktadır. Bu nedenle eleştirel posthümanist kuram için sinema sanatında işlenen söylem önem kazanmaktadır. Özellikle sinemada korku ve bilimkurgu türleri gerek toplumsal olayların işlenmesi gerekse gelecek tahminlerinde bulunulması konusunda söylemsel açıdan ön plana çıkmaktadırlar. Korku sineması bir toplumsal eleştiri biçimi olarak, bilimkurgu sineması ise fütürist yapısı nedeniyle eleştirel posthümanizm perspektifinden incelenebilmektedir.

Bu makale çalışmasında analize tâbi tutulan *Annihilation* filmi, çalışmanın temelinde yer alan Cosmic-Horror türünün ve bilimkurgu-korku sinemasının güncel toplumsal olaylara ışık tutması ve gelecek tahayyülünde bulunması düşüncesini, eleştirel posthümanizm açısından incelenebileceğini onaylamaktadır. Filmin sunmuş olduğu çıktılar ışığında posthümanizm kuramının, sinema filmleri üzerinden incelenebileceği, güncel filmlerin söylemi ile posthümanizmin söyleminin örtüştüğü söylenebilmektedir. Bunun yanı sıra bilimkurgu-korku sinemasının kurmuş olduğu gelecek tahayyülünün karamsar bir yapıda olması, eleştirel posthümanist yaklaşımın güncel olgulara realist bir çerçeveden yaklaştığı görüşünü de ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağın, B. (2020). *Posthümanizm: Kuram, Kavram, Bilim-kurgu*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Badmington, N. (2003). Theorizing Posthumanism. *Cultural Critique*. 53, 10-27.
- Badmington, N. (2004). *Alien Chic: Posthumanism and the Other Within*. New York: Routledge.
- Baudrillard, J. (2011). *Simülakrlar ve Simülasyon* (Çev. Oğuz Adanır). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bould, M. (2019). *Bilimkurgu*. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Braidotti, R. (2018). *İnsan Sonrası* (Çev. Öznur Karakaş). İstanbul: Kolektif Kitap.

- Braidotti, R. (2021). *İnsan Sonrası Bilgi* (Çev. Seyran Sam, Eda Çaça). İstanbul: Kolektif Kitap.
- Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.
- Clough, P. T. (2008). The Affective Turn. *Theory, Culture & Society*. 25(1), 1-22.
- Ferrando, F. (2019). *Philosophical Posthumanism*. New York: Bloomsbury.
- Foucault, M. (2007). *Cinselliğin Tarihi* (Çev. Hülya Uğur Tanrıöver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum* (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.
- Gunn, J. (1996). Teaching Science Fiction. *Science Fiction Studies*. 23(3), 377-384.
- Habermas, J. (1981). Modernity versus Postmodernity, *New German Critique*, No: 22, s.3-24.
- Habermas, J. (2010). Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje, *Dipnot Dergisi*, 1, 29-41.
- Haraway, D. (2010). *Başka Yer* (Çev. Güçsal Pular). İstanbul: Metis.
- Hayles, K. N. (1999). *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics, Literature, and Informatics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hollinger, R. (2005). *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler* (çev. Ahmet Cevizci), İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Hull, T. (2006). H. P. Lovecraft: A Horror in Higher Dimensions. *Math Horizons*. 13(3), 10-12.
- Kawin, B. F. (2012). *Horror and the Horror Film*. London: Anthem Press.
- Lovecraft, H. P. (1973). *Supernatural Horror in Literature*. New York: Dover Publications.
- Odell, C., Le Blanc, M. (2011). *Korku Sineması* (Çev. Ali Toprak). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Olney, I. (2013). *Euro Horror: Classic European Horror Cinema in Contemporary American Culture*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Ralickas, V. (2007). "Cosmic Horror" and the Question of the Sublime in Lovecraft. *Journal of the Fantastic Arts*. 18(3), 364-398.
- Ryan, M., and Kellner, D. (2010). *Politik Kamera: Çağdaş Hollywood Sinemasının İdeolojisi ve Politikası* (Çev. Elif Özsayar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sauchelli, A. (2014). Horror and Mood. *American Philosophical Quarterly*. 51(1), 39-50.
- Soper, K. (1986). *Humanism and Anti-Humanism*. London: Hutchinson
- Şimşek, G. (2013). Siyasi Olayların Korku Sinemasına Yansımaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 12(46), 264-280.
- Türk Dil Kurumu TDK (2021) *Modern*. <https://sozluk.gov.tr> adresinden elde edildi. [Erişim Tarihi: 03.05.2021]
- Williams, R. (1988). Science Fiction. *Science Fiction Studies*. 15(3), 356-360.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Yetişkinlerde Aldatma Eğiliminin Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar ve Yakın İlişkilerde Psikolojik Eğilimler ile Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Cansu Selin YURTSEVEN, Doktora Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, e-posta: pskcansuyurtseven@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0493-8704>

Dr. Öğr. Üyesi Yasemin YULAF, Çocuk ve Genç Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Özel Kliniği, Tekirdağ, e-posta: yaseminyulaf@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9573-3642>

Öz

Günümüz ilişkilerinde aldatma önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İlişkilerde farklı nedenlerle aldatmanın ortaya çıkışını gösteren çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların ortak noktası ilişkide aldatma varsa ilişki dinamiklerinin bozulduğudur. Bu çalışmada; yetişkinlerde aldatma eğiliminin erken dönem uyum bozucu şemalar ve yakın ilişkilerde psikolojik eğilimler ve arasındaki ilişkisi incelenmiştir. Araştırmanın örneklemini İstanbul ilinden gönüllü olarak katılan 400 bireyden oluşmaktadır. Araştırmada Young Şema Ölçeği, Aldatma Eğilimi Ölçeği, Çok Boyutlu İlişki Ölçeği (ÇBiÖ), Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır. İlişki doyumu, ilişki korkusu, ilişkide izlenim ve dışsal ilişki kontrolü puanları arttıkça, aldatma ölçeği puanları artmaktadır. İlişkide kendine güven, ilişkide girişkenlik, içsel ilişki kontrolü puanları arttıkça, aldatma ölçeği puanları azalmaktadır. Yapılan çalışmalar bakıldığında aldatma eğilimi ile çok ilişki ölçeği alt boyutları arasında ilişkide özellikle kişilerin ilişki doyumu, ilişki korkusu, ilişki kaygısı gibi faktörler birlikte artış gösterirken ilişki ile ilgili sağlıklı olan ilişkide kendine güven, ilişkide girişkenlik, içsel ilişki kontrolü faktörlerde ise ters ilişki mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: Erken Dönem Uyumsuz Şemalar, Aldatma, Psikolojik Eğilimler.

Makale Gönderme Tarihi: 21.01.2022

Makale Kabul Tarihi: 02.05.2022

Önerilen Atıf:

Yurtseven, C. S. ve Yulaf, Y. (2022). Yetişkinlerde Aldatma Eğiliminin Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar ve Yakın İlişkilerde Psikolojik Eğilimler ile Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(5): 622-631.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2022, 5(5): 622-631. DOI:10.26677/TR1010.2022.980

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Investigation of The Relationship Between Adults of Cheating Tendency and Psychological Trends in Early Maladaptive Schemes and Close Relations

Cansu Selin YURTSEVEN, Ph.D. Student, İstanbul Aydın University, Institute of Graduate Programs, İstanbul, e-mail: pskcansuyurtseven@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0493-8704>

Assistant Prof. Dr. Yasemin YULAF, Child and Adolescent Mental Health and Diseases Private Clinic, Tekirdağ, e-mail: yaseminyulaf@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9573-3642>

Abstract

Deception is an important problem in today's relationships. There are studies showing the emergence of deception in relationships for different reasons. The common point of these studies is that if there is deception in the relationship, the relationship dynamics are exchanged. In this study; The relationship between adult deception tendency and early maladaptive schemas and psychological dispositions in close relationships was investigated. The sample of the study consists of 400 individuals who participated voluntarily from the province of İstanbul. In the study, Young Schema Scale, Deception Tendency Scale, Multidimensional Relationship Scale (MCCI), Demographic Information Form were used. As relationship satisfaction, fear of relationship, impression of relationship and external relationship control scores increase, infidelity scale scores increase. As the self-confidence in the relationship, assertiveness in the relationship, and internal relationship control scores increase, the infidelity scale scores decrease. When the studies are examined, there is an inverse relationship between the tendency to cheat and the sub-dimensions of the multi-relationship scale, especially the factors such as relationship satisfaction, fear of relationship, relationship anxiety, while self-confidence in a healthy relationship, assertiveness in the relationship, and internal relationship control factors.

Keywords: Early Maladaptive Schemas, Cheating, Psychological Tendency.

Received: 21.01.2022

Accepted: 02.05.2022

Suggested Citation:

Yurtseven, C. S. and Yulaf, Y. (2022). Investigation of The Relationship Between Adults of Cheating Tendency and Psychological Trends in Early Maladaptive Schemes and Close Relations, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(5): 622-631.

GİRİŞ

Günümüz ilişkilerinde aldatma önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. İlişkilerde farklı nedenlerle aldatmanın ortaya çıkışını gösteren çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmaların ortak noktası ilişkide aldatma varsa ilişki dinamiklerinin bozulduğudur (Güler, 2022). Aldatmanın sözlük anlamı beklenmedik bir davranışla yanıltmak, birine verilen sözü tutmamak, yalan söylemek, oyalamaktır. İnsanı en derinden yaralayan aldatma eş tarafından yapılandır. Aldatmanın travmatik etkisi çoğu zaman ilişkileri bitirecek seviyeye gelse de bazen partnerler kopmamakta ve partnerini suçlamakta, özellikle ihtiyaçlarının karşılanmadığına vurgu yapmaktadırlar. Ancak insanlar farklı nedenlerle aldatır. Solomon ve Teagno (2011) aldatmanın nedeni olan duyguları araştırdıkları çalışmalarında da üç duyguya dikkat çekilmiştir. Bu çalışmaya göre aldatma; 1) Değersizlik duygusundan kaynaklı korkuya bağlı, uzaklıktan 2) Paylaşım eksikliğinden kaynaklanan yalnızlığa bağlı, terk edilme korkusu ve 3) Hayal kırıklığından kaynaklanan öfkeye bağlı ortaya çıkmaktadır (Akt. Carpenter, 2018).

Freud'a göre insan davranışları tüm yönleriyle uyumsuz bir amaç taşır. Ancak temel evrensel bazı ihtiyaçları giderilmediğinde ya da kişi bahsi geçen 3 duygu konusunda geçmişten gelen olumsuz tepkilere sahipse daha uyumsuz davranışlar sergileyip ilişkilerinde sorunlar yaşayabilir. Hiçbir davranış rastlantısal değildir ve organizmanın yaptığı her şey yaşamı sürdürme çabasının farklı biçimleridir. Her insan psikolojik bütünlüğünü sürdürmek ve benliğinin değerini korumak amacıyla çeşitli savunma mekanizmaları kullanır. Aldatma da uyumsuz bir başa çıkma biçimidir. Erken dönem uyum bozucu şemaların oluşumunda çocukluk ve ergenlik döneminde giderilmemiş ihtiyaçların önemli bir etkisi vardır, özellikle en yoğun duyguların çoğu, bağlanma ilişkilerinin oluşması, sürdürülmesi, bozulması ve yenilenmesi esnasında ortaya çıkar (Güler ve Tuncay, 2021). Bireyin bağlanma davranışının kişiliğinde örgütlediği yol, yaşamında kurduğu duygusal yakınlık bağlarının örüntüsü halini alır. Kişinin kendisi ile başkalarıyla ve dünya ile oluşturacağı önyargılar, sahip olacağı tutumlar onun yaşayacağı deneyimlerle ve bu deneyimlerden kaynaklanan zedelenmelerle yakından ilişkilidir (Güler, 2021). Şemalar erken dönem olumsuz yaşam olayları neticesinde gelişirler, özellikle güvenli bağlanma yaşantılarının sekteye uğraması, bozulmuş özerklik, öz değeri düşüren yaşantılar, zedelenen sınırlar bunlardan en önemli olanlarıdır. Bu bağlamda şemalar sonucu bazı psikolojik eğilimlere yatkın olmakla beraber yakın ilişkilerde soğuk davranan kişileri seçmek, en yakın hissettiklerimizin bile bizi yeterince umursamadığını ya da bizi gerçekten tanıyacak birinin, bizi sevip kabullenmesinin olası olmadığını düşünebiliriz (Güler ve Özgörüş, 2021). Ertelenemeyen ya da giderilemeyen bu ihtiyaçların karşılanma şekli ise bazı yetişkinlerde aldatma olgusu ile yerini belli edebilir (Sungur, 2009). İlişki kavramını ruh sağlığındaki "bağlanma kuramı" na göre değerlendirecek olursak, bireyin temel ihtiyaçlarını gidermesi seviyesinde doyurucudur. Bu kurama göre; bireylerin yakın ilişki kurma yatkınlıkları doğuştan gelir (Güler, Bayrak ve Yılmaz, 2021). Bunun nedeni, duygusal anlamda destek, ihtiyaçların giderilmesi, cinsel doyum gibi gereksinimlerin var olmasıdır. Bu ihtiyaçların içerisinde en başlıcası "güvenlik" ihtiyacıdır. İnsanın toplumsal bir canlı olması, bu ihtiyaçların da başta anne ve çocuk ilişkisinde, sonra ise toplumsal ilişkilerde doyurulması gerektiğini gösterir. İhtiyaçlarımızı gören ve gideren kişilere bağlanma eğilimi gösteririz. Kısacası hem güven hem de huzurlu hissetme, duygusal bağlanmanın öncülleridir. Birine güvendiğiniz seviyede ona bağlanırsınız. Dolayısıyla yakınlığın gelişmesi, kendinizi açmaya olanak sağlar. Gelişimin tüm aşamalarında kurduğumuz yakın ilişkiler hem duygusal hem de fizyolojik ihtiyaçlarımızın karşılanmasında ve kişiliğin gelişiminde oldukça mühimdir. Çünkü bireyin yaşamı boyunca kurduğu yakın ilişkilerin niteliği, onun hem duygusal hem fiziksel sağlığı kapsamında hem de bireyin güvende hissedebilmesi ve kendini önemli ya da önemsiz hissedebilmesinde etkindir (Hetherington, 2003).

Erken dönemde yaşam olaylarının yetişkinlikte etkisinin, izlerinin son derece fazla olduğu saptanmıştır (Güler ve Tuncay, 2021). Çalışmada kullandığımız veri toplama aracında bulunan alt boyutlar; ilişki doyumu, ilişki korkusu, ilişkide izlenim ayarlama, ilişkide kendine güven, dışsal ilişki kontrolü, ilişkide girişkenlik, içsel ilişki kontrolü erken dönem uyum bozucu şemaların oluşumunda etken olan ihtiyaçlarla paralellik göstermektedir. İhtiyaçlarımız giderilmediğinde kendine özgü şema alanlarına neden olmaktadır (İşmar ve Güler, 2021). Terk edilen, eleştirilen, yargılanan, gereğinden fazla korunan, kötüye kullanılan ya da yoksun bırakılan, yani kısaca bir şekilde zarar gören kişilerde birtakım şema alanları meydana gelir. Bu kişiler yetişkinlik evrelerinde de farkında olmadan onlara kötü davranılan, ihmal edilen, aşağılanan, kontrol edilen koşulları yaratmaya devam ederler. Bu çerçevede kişiler, giderilmeyen gereksinimleri sonucunda meydana gelen erken dönem uyum bozucu şemalar etkisinde gereksinimleri tolere edemez, erteleyemez ya da çocuklukta çizilmemiş sınırlar kapsamında daima talep edebilirler (Young vd., 2001). Hatta oluşan bu şemalar neticesinde kurulan ilişkilerde, çocukluk ve ergenlik deneyimleri tekrarlanır, karşılanmayan gereksinimler uyumsuz bir biçimde karşılanma yoluna gidilebilir (Güler ve Yüksel, 2021). Erken dönem uyum bozucu şemalar ve psikopatolojiler arasındaki ilişkinin değeri ruh sağlığı alanında her zaman vurgulanmıştır. (Kellog ve Young, 2006).

Snell, Schicke ve Arbeiter (2002), yakın ilişkilerle ilgili farklı psikolojik değişkenleri belirlemişlerdir. Bunlar; ilişkideki kendine yönelik güven: Bireyin öteki kişilerle yakın ilişkiler geliştirebilmesi koşulunda bireysel yeteneklerini, kapasitesini sağlıklı değerlendirebilme yatkınlığıdır. İlişki saplantısı: Bireyin, hayatının yakın ilişkiler kısmına saplı kalması ve devamlı bu durumla ilgili olacak şekilde zihnini meşgul etmesidir. İçsel ilişki kontrolü: Bireyin hayatının yakın ilişkiler kısmının çoğunluklu olarak kendi tutumlarından ve bireysel kontrolünden kaynaklandığını düşünmesidir. İlişki farkındalığı: Bireyin, yakın ilişkilerinde var olan olumlu ve olumsuz yanları fark edebilmesidir. İlişki güdüsü: Bireyin, yakın ilişkide bulunma talebidir. İlişki kaygısı: Bireyi, karşı cins bir bireyle duygusal ilişki geliştirmesinin huzursuz etmesidir. İlişki girişkenliği: Bireyin hayatının yakın ilişkiler kısmında aktif olmasıdır. İlişki depresyonu: Bireyin yakın ilişkiler kapsamında, kendini mutsuz ve hayal kırıklığına uğramış hissetmesidir. Dışsal ilişki kontrolü: Bireyin yakın ilişkilerinin genellikle bireysel kontrolü dışında rastlantı eseri geliştiği ya da kader ürünü olduğu yönündeki inancıdır. İlişki izlenimi ayarlama: Bireyin yakın ilişkilerinin diğerleri cephesinde nasıl görüldüğünü önemsemesidir. İlişki korkusu: Bireyin diğer insanlarla ilişki geliştirmekten korkuyor olmasıdır. İlişki doyumu: Bireyin yakın ilişkisinde mutlu ve doyumuna ulaşan hislere sahip olmasıdır.

ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırma ilişkisel tarama modeli baz alınarak uygulanacaktır. İlişkisel tarama modeli iki veya daha fazla değişkenler arasındaki ilişkinin saptanmasına dayanmaktadır. Örneklem seçimi basit-rastgele örneklem seçimi türüne göre yapılmıştır (Karasar, 2005).

Çalışma Grubu

Katılımcılar İstanbul ilinde yaşayan bireylerden seçilmiştir. Çalışmanın evrenini yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi İstanbul ilinde bulunan 400 gönüllü katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların evrenden seçkisiz seçilmesi ve sınırlılıkları dâhilinde eşdeğerliliği sağlayabilmek için gruplara seçkisiz atanması yapılacaktır. Seçkisiz Örnekleme Yöntemi, evrenden örneklem için birim çekme işleminin seçkisizlik ilkesine uygun olarak yapılmasıdır. Her bir örneklem birimine eşit seçilme olasılığı verilerek örneklem oluşturulmasıdır. Bu da evrenden seçilecek her bir örneklemin seçim için eşit olasılığa sahip olduğunu ifade etmektedir (Karasar, 2005).

Araştırmada Kullanılan Veri Toplama Araçları

Araştırmada Young Şema Ölçeği, Aldatma Eğilimi Ölçeği, Çok Boyutlu İlişki Ölçeği (ÇBİÖ), Demografik Bilgi Formu kullanılmıştır.

Young Şema Ölçeği: Bu ölçek kişilerin sahip olduğu erken dönem uyum bozucu şemaları tespit edebilmek için Jeffrey E. Young, (2004) tarafından ilk defa ortaya konmuştur. Sonraki süreçlerde soru sayısı azaltılarak kısa formu oluşturulmuş ve Türkçe'ye uyarlaması Soygüt, Karaosmanoğlu ve Çakır, (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Aldatma Eğilimi Ölçeği: Sosyal Mübadele Kuramının (Thibaut ve Kelley, 1959; Akt. Polat, 2006) genel görüşlerinden yola çıkılarak geliştirilmiştir.

Çok Boyutlu İlişki Ölçeği (ÇBİÖ), yakın ilişkilerle ilgili çeşitli psikolojik eğilimleri ölçmek amacıyla Snell, Schicke ve Arbeiter (2002) tarafından geliştirilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Çok Boyutlu İlişki Ölçeğinin Türkçe versiyonunun geçerlilik ve güvenilirliğini Büyüksahin (2005) yapmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin istatistiki çözümlemesini gerçekleştirmek için SPSS 25 Programından faydalanılmış, önce normallik testi uygulanarak basıklık çarpıklık değerleri kontrol edilmiş ve -2, +2 arasında tespit edilen değerlerle verilerin normal dağılım gösterdiği anlaşılmıştır (George ve Mallery, 2010). İki ya da daha fazla değişkenli gruplar arasındaki ilişkilerin tespitinde ise Pearson Korelasyon Testinden faydalanılmıştır. Gerçekleştirilen basıklık çarpıklık değerlerine ilişkin çizelge aşağıdadır.

Tablo 1. Young Şema Ölçeği ve Alt Boyutları Puanlarıyla Aldatma Ölçeği ve Alt Boyutları Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi Sonuçları

		Aldatma Ölçeği
Young Şema Ölçeği	r	,640**
	p	0,000
	n	400
Cezalandırıcılık	r	,579**
	p	0,000
	n	400
Kendini Feda	r	-,532**
	p	0,000
	n	400
Bağımlılık	r	-,583**
	p	0,000
	n	400
Sosyal İzolasyon	r	-,204**
	p	0,000
	n	400
Tehditler Karşısında Dayanaksızlık	r	-0,014
	p	0,776
	n	400
Karamsarlık	r	-0,048
	p	0,343
	n	400
Başarısızlık	r	0,062
	p	0,216

	n	400
Yüksek Standartlar	r	,537**
	p	0,000
	n	400
Kusurluluk	r	,581**
	p	0,000
	n	400
Terk Edilme	r	,592**
	p	0,000
	N	400
Yetersiz Özdenetim	r	,575**
	p	0,000
	n	400
Onay Arayıcılık	r	,589**
	p	0,000
	n	400
Duyguları Bastırma	r	,547**
	p	0,000
	n	400
Duygusal Yoksunluk	r	,610**
	p	0,000
	n	400

**p<.01, *p<.05

Tablo 2. Aldatma Ölçeği Puanlarıyla Çok Boyutlu İlişki Ölçeği Alt Boyutları Puanları Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzere Yapılan Spearman Sıra Farkları Korelasyon Analizi Sonuçları

	Aldatma Ölçeği	
İlişki Doyumu	r	-,781**
	p	0,000
	n	400
İlişkiye Yüksek Düzeyde Odaklanma	r	-0,004
	p	0,944
	n	400
İlişki Korkusu	r	,633**
	p	0,000
	n	400
İlişkide İzlenim Ayarlama	r	,544**
	p	0,000
	n	400
İlişkide Kendine Güven	r	-,705**
	p	0,000
	n	399
Dışsal İlişki Kontrolü	r	,535**
	p	0,000
	n	400
İlişkide Girişkenlik	r	-,708**
	p	0,000
	n	399
İçsel İlişki Kontrolü	r	-,501**
	p	0,000
	n	400

**p<.01, *p<.05

Young Şema Ölçeği ve Alt Boyutları; terk edilme, kusurluluk, yüksek standartlar, yetersiz öz denetim, onay arayıcılık, duyguları bastırma, duygusal yoksunluk, cezalandırıcılık puanları artıkça, aldatma ölçeği puanları artmaktadır. Kendini feda, bağımlılık ve sosyal izolasyon puanları artıkça, aldatma ölçeği puanları azalmaktadır.

Tabloda görüldüğü üzere Aldatma Ölçeği ile Çok Boyutlu İlişki Ölçeği Alt Boyutları arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yapılan Spearman Korelasyon Analizi sonucunda; ilişki doyumu, ilişki korkusu, ilişkide izlenim ve dışsal ilişki kontrolü puanları artıkça, aldatma ölçeği puanları artmaktadır. İlişkide kendine güven, ilişkide girişkenlik, içsel ilişki kontrolü puanları artıkça, aldatma ölçeği puanları azalmaktadır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Young Şema Ölçeği ve Alt Boyutları terk edilme, kusurluluk, duygusal yoksunluk, yüksek standartlar, yetersiz öz denetim, onay arayıcılık, duyguları bastırma, duygusal yoksunluk, cezalandırıcılık puanları artıkça, aldatma ölçeği puanları artmaktadır. Kendini feda, bağımlılık ve sosyal izolasyon puanları artıkça, aldatma ölçeği puanları azalmaktadır. Güler (2022) çalışmasında aldatma eğilimi ve kendi feda, bağımlılık ve sosyal izolasyon şemalar arasında pozitif yönde anlamlı ilişki saptamıştır. Özellikle kendini feda şeması, başkası odaklı olmanın ve sürekli olarak başkalarının ihtiyaçlarına odaklanmaya neden olduğundan aldatma eğilimi olmaması beklenen bir sonuçtur, onun yanı sıra bağımlılık şemasında kişi kendini hayatına aldığı partner üzerine organize ederek hayatının kontrolünü ona bırakır, sosyal izolasyon şeması olan kişilerin yakın ilişkilerle ilgili sorunlarının olmasının çok beklenen bir durum olmadığı söylenebilir. Onun ilişki çıkan şemalar genelde kişilerarası ilişkilerin bozulmasına neden olur. Çoğu zaman önleyici bir davranış olarak aldatma eğilimi gösterebilirler. Güler (2022) çalışmasında aldatma eğilimi ve erken dönem uyum bozucu şemalar arasında anlamlı ilişki saptamıştır. Uluyol (2014) çalışmasında, evli bireylerin partnerleriyle münakaşa ya da çatışma zamanlarında hissettikleri ile diğerinden taleplerine bağlı reaksiyonları hem kendi tutumlarını hem de partnerlerinin tutumlarını etkilediğini, bu koşulda bireylerin evlilik tatminini etkilediğini saptamıştır (Lafontaine ve Lussier, 2005; Güven ve Sevim, 2016; Güler, 2022). Alakalı alanyazın değerlendirildiğinde evlilik uyumunda, bağlanma örüntüleri ve bireylerarası şemaların bağı evli bireylerin kendilerini ve partnerlerini algılama biçimi ve bununla ilişkili olarak evlilik problemleri ile baş edebilme seviyelerinde etkin bir göreve sahiptir (Main ve Donna Weston, 1981). Karpuz (2015) çalışmasında güvenli bağlanma ihtiyacı giderilmemiş kişilerin daha fazla aldatma eğilimi gösterdiklerini saptamıştır. Güler (2022) çalışmasında aldatma eğilimi ve terkedilme, cezalandırıcılık, yetersiz özdenetim, kusurluluk, yüksek standartlar, onay arayıcılık, duyguları bastırma ve duygusal yoksunluk şemaları arasında pozitif anlamlı ilişki saptamıştır. Bizim çalışmamızda güvenli bağlanma ile ilgili olan terk edilme, kusurluluk ve duygusal yoksunluk şemalarında aldatma eğilimi ilişkili bulunmuştur.

Tortamış (2014) çalışmasında, kadınların duygusal kıskançlık düzeyini yordayan değişkenler; zedelenmiş özgürlük şema alanı yani, bağımlılık/yetersizlik, dayanıksızlık, yapışıklık (gelişmemiş benlik) ve başarısızlık şemaları; anneye yönelik algılanan şartlı/başarı odaklı ebeveyn tutumu ve babaya yönelik algılanan şartlı başarı odaklı ebeveyn tutumu şeklinde saptamıştır. Erkeklerde duygusal kıskanma düzeyi ile yalnızca anneye yönelik algılanan şartlı/başarı odaklı ebeveyn tutumunun bağlantılı olduğunu saptamıştır. Kadınlarda ayrılma ve dışlanma (reddedilme) şema alanı yani; terkedilme, kuşkuculuk / kötüye kullanılma, duygusal yoksunluk, kusurluluk ve utanç ve sosyal izolasyon şemaları, anneye yönelik algılanan aşırı izin verici/sınırsız ebeveynlik tutumu ve babaya dair algılanan aşırı hoşgörülük/esnek ebeveyn tutumu aldatma eğilimini yordadığını saptamıştır. Erkeklerde aldatma eğilimi ile zedelenmiş özgürlük,

anne konusunda algılanan aşırı hoşgörülü/esnek ebeveynlik, baba konusunda algılanan aşırı hoşgörülü ve cezalandırıcı ebeveynliğin ilişkili olduğunu saptamıştır. Hiyerarşik regresyon analizleri sonucuna göre, kadınlarda baskıcı/otoriter ebeveynlik, aşırı korumacı/kuruntulu ebeveynlik, cezalandırıcı ebeveynlik ile duygusal kıskanma seviyesi arasındaki bağlantıda zedelenmiş özgürlük şema alanının aracı bir role sahip olduğunu saptamıştır. Yanı sıra, kadınlarda aşırı korumacı/kuruntulu ebeveynlik ile duygusal kıskanma düzeyi arasındaki bağlantıda zedelenmiş sınırlar şema alanının aracı rolü olduğunu saptamıştır. Ek olarak, kadınlarda aşırı hoşgörülü/esnek ebeveynlik ile aldatma eğilimi arasındaki bağlantıda ayrılma ve dışlanma (reddedilme) şema alanı ile zedelenmiş özgürlük alanının aracı bir rolü olduğunu saptamıştır. Kapçı (2010) bu araştırmasında aile fonksiyonlarının ayrılma ve dışlanma (reddedilme), zedelenmiş/zayıf sınırlar değerlendirdiğinde ise şema alanlarının psikolojik semptomları yordadığını saptamıştır. Aile fonksiyonları değerlendirildiğinde şema alanlarının tümü psikolojik semptomları yordamıştır. YŞÖ (Young Şema Ölçeği)' nin sadece ayrılma ve dışlanma (reddedilme) şema alanının algılanan aile fonksiyonu ile psikolojik semptomlar arasındaki ilişkiye baktığında aracı bir rol olduğunu saptamıştır. Şencan (2015) çalışmasında kaygılı bağlanma örüntüsüne sahip kadınların psikolojik belirti düzeylerinin ve duygusal zorlanmaya tolerans eksikliklerinin duygusal şemalar tarafından etkilendiğini ortaya koymuştur. Erkeklerde ise psikolojik belirti düzeyinin ve duygusal zorlanmaya tolerans düzeyinin duygusal şemalar tarafından yordandığı gözlenmiştir. Kaçınıcı bağlanma örüntüsüne sahip erkekler için duygusal şemalar modeline göre ele alındığında, bu bireylerin işlevsel olmayan duygusal şemalara ve düşük duygusal zorlanmaya tolerans düzeyine sahip olmamalarına rağmen psikolojik belirti göstermeye yatkın oldukları gözlenmiştir.

İlişki doyumu, ilişki korkusu, ilişkide izlenim ve dışsal ilişki kontrolü puanları arttıkça, aldatma ölçeği puanları artmaktadır. İlişkide kendine güven, ilişkide girişkenlik, içsel ilişki kontrolü puanları arttıkça, aldatma ölçeği puanları azalmaktadır. Sağdıç (2018) çalışmasında, evli olan erkek bireylerin kaygılı bağlanma değerlerinin yükselmesiyle, aldatmaya yönelik eğilimin düştüğünü saptamıştır. Alaçam (2020) aldatma eğilimi ve düşük doyum arasında ilişki saptamıştır. Kantarcı (2009) bu çalışmasında güvensiz bağlanan kişilerin, güvenli bağlanan kişilere nazaran aldatma yönelimlerinin daha fazla olduğunu ortaya koymuştur. Bu sonuç bizim çalışmamızın sonuçlarını doğrular niteliktedir. Ayrıca yine aynı çalışmada aldatma eğilimi ile olumsuz aktif çatışma yönetim biçimi arasında da anlamlı ve pozitif yönde ilişki bulgulanmıştır. Aldatma yönelimlerine göre erkeklerin aldatma yönelimleri kadınlara kıyasla daha yüksekken, kadınların erkeklere göre daha fazla olumlu aktif çatışma yönetim biçimine yöneldikleri saptanmıştır. Yapılan çalışmalar bakıldığında aldatma eğilimi ile Çoklu İlişki Ölçeği alt boyutları arasında ilişkide özellikle kişilerin ilişki doyumu, ilişki korkusu, ilişki kaygısı gibi faktörler birlikte artış gösterirken ilişki ile ilgili sağlıklı olan ilişkide kendine güven, ilişkide girişkenlik, içsel ilişki kontrolü faktörlerde ise ters ilişki mevcuttur.

KAYNAKÇA

Alaçam, S. (2020). *Evli bireylerde evlilik doyumu, aldatma eğilimi ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi), Işık Üniversitesi, İstanbul.

Büyükkşahin, A. (2005). Çok boyutlu ilişki ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 16(2), 97-105.

Carpenter, D. J. (2018). 16PF Couples Counseling Report: Predictors of Marital Satisfaction, Personality Similarity, and Relationship Adjustment of Males in Marital Therapy.

George, D., and Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson.

- Güler, K. (2021). Evli Kadınlarda Ayrılık Anksiyetesi, Evlilik Uyumu ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 3(4), 272-278.
- Güler, K. (2022). Early period maladaptive schemas, psychological symptoms and examining the tendency of deception. *The European Research Journal*, 8(2), 232-241.
- Güler, K., ve Özgörüş, Z. (2021). Yetişkin Bireylerde Saldırganlık ve Yalnızlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18(43), 6635-6661.
- Güler, K., and Yüksel, S. (2021). The Relationship Between Gender Roles in Women and Early Maladaptive Schemas. *American Journal of Humanities and Social Sciences Research (AJHSSR)*. 5(11), 07-19.
- Güler, K., ve Tuncay, M. (2021). Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar ve Duyguları İfade Edebilme Becerisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(4), 1385-1405.
- Güler, K., Bayrak, G., ve Yılmaz, M. (2021). Yetişkin Bireylerde Obsesif İnanışlar ile Bilişsel Duygu Düzenleme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ulakbilge*, 63, 1051-1062.
- Güven, N., ve Sevim, S. A. (2016). İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ve algılanan problem çözme becerilerinin evlilik doyumunu yordama gücü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28).
- Hetherington E. M., (2003). Intimate Pathways: Changing Patterns in Close Personal Relationships across time. *Family Relations*, 52(4), 318-331.
- İşmar, Z. ve Güler, K. (2021). Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar, Psikolojik Sağlık ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişki. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 14(86), 1-14.
- Kantarıcı, D. (2009). *Evli Bireylerin Bağlanma Stillere Göre Adatma Eğilimleri ve Çatışma Yönetim Biçimlerinin İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul, s.101.
- Kapçı, E. G., ve Hamamcı, Z. (2010). Aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki: Erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolü. *Klinik Psikiyatri*, 13(3), 127-136.
- Karasar, N. (2005). *Scientific Research Method*. Ankara: Nobel Publishing.
- Karpuz İlericiler, N. (2015). *Evlilik uyumunu açıklamada yakın ilişkilerde bağlanma, erken dönem uyum bozucu şemalar ve psikolojik travmanın rolü* (Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kellogg, S. H. ve Young, J. E. (2006). Borderline kişilik bozukluğu için şema tedavisi. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 62(4), 445-458.
- Lafontaine, M. F., and Lussier, Y. (2005). Does anger towards the partner mediate and moderate the link between romantic attachment and intimate violence?. *Journal of Family Violence*, 20(6), 349-361.
- Main, M., and Weston, D. R. (1981). The quality of the toddler's relationship to mother and to father: Related to conflict behavior and the readiness to establish new relationships. *Child development*, 52(3), 932-940.
- Polat, D. (2006). Evli bireylerin evlilik uyumları, aldatma eğilimleri ve çatışma eğilimleri arasındaki ilişkinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Sağdıç, N. (2018). *Evlü Erkeklerin Bağlanma Şekillerine ve Dini Yönelimlerine Göre Aldatma Eğilimleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yakın Doğu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Lefkoşa.

Snell, W. E., Jr., Schicke, M., and Arbeiter, T. (2002). The Multidimensional Relationship Questionnaire: Psychological Dispositions Associated with Intimate Relations. In W. E. Snell, Jr. (Ed.), *New directions in the psychology of intimate relations: Research and theory*. Cape Girardeau, MO: Snell Publications.

Solomon, S. D., and Teagno, L. J. (2011). *Making up is hard to do – Couples Therapy After Infidelity*.

Soygüt, G., Karaosmanoğlu, A., ve Çakır, Z. (2009). Erken Dönem Uyumsuz, Şemaların Değerlendirilmesi: Young Şema Ölçeği Kısa Form-3'ün Psikometrik Özelliklerine İlişkin Bir İnceleme, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20 (1), 75-84.

Sungur, M. Z. (2009). *Sen, ben ve aramızdaki her şey: "şeytan üçgeni" aşk-evlilik-sadakatsizlik*. İstanbul: Goa Yayınları.

Şencan, B. (2015). *Başlanma Örüntüleri ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkilerde Duygusal Şemalar, Duygusal Zorlanmaya Tolerans ve Kişilerarası Beklentilerin Rolü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara, s.75.

Thibaut, J. W., and Kelley, H. H. (1959). *The Social Psychology of Groups*. London: John Wiley.

Tortamış, M. (2014). *Evlü Bireylerde Romantik Kıskançlık Türü ve Aldatma Eğiliminin Şema Terapi Modeli Çerçevesinde Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Uluyol, F. (2014). *Başlanma örüntüleri, eşe yönelik kişilerarası şemalar ve evlilik sorunlarıyla başa çıkabilme düzeyleri arasındaki ilişkiler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, Ankara.

Young J. E., Klosko J. S., ve Weishar M. E. (2004). *Şema Terapi*, Litera Yayıncılık: İstanbul.

Young, J. E., Weinberger, A. D., and Beck, A. T. (2001). Cognitive therapy for depression. In D. H. Barlow (Ed.), *Clinical handbook of psychological disorders: A step-by-step treatment manual* (ss. 264–308). The Guilford Press.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Politik Konjonktür Dalgalanmaları: Kırılğan Beşli Analizi*

Enes EYİĞÜN, Yüksek Lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak, e-posta: enesiyigun@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1751-663>

Doç. Dr. Mehmet CURAL, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Zonguldak, e-posta: mcural@beun.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8759-1904>

Öz

Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi, seçim dönemi iktisadi aktörlerin faydalarını maksimize etme çabalarının ekonomi üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, geleneksel fırsatçı model çerçevesinde, 1991-2019 yılları arası Kırılğan Beşli ülkelerde gerçekleşen beş dönemlik genel seçimler incelenmiştir. Çalışmanın amacı, Kırılğan Beşli ülkelerde yapılan genel seçimlerde seçim çevrimi varlığının test edilmesidir. Test sonucu elde edilen çıkarımlar perspektifinde, bu ülkelerdeki kırılğanlığın politik dalgalanmaların etkisi altında olup olmadığı, bu çalışmanın farkını oluşturacaktır. Genel seçimlerde ele alınan makroekonomik değişkenler; enflasyon oranı, işsizlik oranı, geniş para arzı büyümesi, ekonomik büyüme oranı ve kamu giderlerindeki değişimden oluşmaktadır. Çalışma bulguları, Kırılğan Beşli ülkelerde seçim çevriminin ortaya çıkmadığını göstermektedir.

*Bu çalışma, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı "Politik Konjonktür Dalgalanmaları ve Geleneksel Fırsatçı Model: Kırılğan Beşli Ülkelerine Uygulanması" başlıklı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Politik Konjonktür Dalgalanmaları, Geleneksel Fırsatçı Model, Kırılğan Beşli.

Makale Gönderme Tarihi: 09.02.2022

Makale Kabul Tarihi: 01.05.2022

Önerilen Atıf:

Eyigün, E. ve Cural, M. (2022). Politik Konjonktür Dalgalanmaları: Kırılğan Beşli Analizi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(5): 632-647.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(5): 632-647. DOI:[10.26677/TR1010.2022.981](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.981)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Political Business Cycles: Analysis of The Fragile Five

Enes EYİĞÜN, MSc. Student, Zonguldak Bülent Ecevit University, Social Sciences Institute, Zonguldak, e-mail: enesiyigun@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1751-663>

Associate Prof. Dr. Mehmet CURAL, Zonguldak Bülent Ecevit University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Zonguldak, e-mail: mcural@beun.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8759-1904>

Abstract

The Political Business Cycles Theory explores the effects of the efforts of economic actors to maximize their benefits on the economy. In this study, within the framework of the traditional opportunistic model, the five-term general elections held in the fragile five countries between 1991 and 2019 will be analyzed. The aim of the study is to test the existence of the election cycle in the general elections to be held in the fragile five countries. Whether the fragility in these countries is the effect of political fluctuations in the perspective of the inferences obtained from the test will make the difference of this study. Macroeconomic variables to be addressed in general elections; It consists of inflation rate, unemployment rate, large money growth, economic growth rate and increase in public expenditures. The results obtained in this period; shows that the election cycle did not occur.

Keywords: Political Business Cycles, Traditional Opportunistic Model, Fragile Five.

Received: 09.02.2022

Accepted: 01.05.2022

Suggested Citation:

Eyigün, E. and Cural, M. (2022). Political Business Cycles: Analysis of The Fragile Five, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(5): 632-647.

GİRİŞ

Geleneksel Fırsatçı Model, 1975 yılında Downs tarafından altyapısı oluşturulmuş, iktisatçı William Dawbney Nordhaus tarafından formülize edilmiştir. Fırsatçı Politik Konjonktürel Dalgalanmalar, seçimleri yeniden kazanmak isteğinde olan hükümetlerin amaçlarına ulaşabilmek amacıyla mevcut ekonomiyi manipüle etmeleri sonucunda meydana gelen devresel dalgalanmalardır. Bu modeldeki temel görüş, iktisadi politikaların siyasal iktidarlar tarafından yeniden seçilebilmek maksadıyla manipüle edildiği iddiasıdır. Geleneksel fırsatçı modele göre iktidarlar, seçim zamanları ekonomiyi genişletici politikalar uygulayarak kısa dönemde refah ortamı sağlarlar. Kısa dönem geçerliliği olan Philips Eğrisi mantığından hareketle, kısa dönemde enflasyon riskine rağmen işsizliği azaltarak, seçmenlerin kararları etkilenmeye çalışılmaktadır. Ancak, seçim sonrası yine daraltıcı politikaların uygulanması konjonktürel dalgalara yol açmaktadır.

Kırılğan Beşli kavramı, ABD Merkez Bankası'nın 22 Mayıs 2013'te tahvil alımlarını azaltacağına ve parasal sıkılaşmaya gideceğine ilişkin açıklamasından sonra sermaye hareketlerinin gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere yöneleceği ve bu durumun ekonomik dalgalanmalar oluşturacağı düşüncesinden ortaya çıkmıştır. Kırılğan Beşli, 2013 yılı Ağustos ayında Morgan Stanley tarafından yayınlanan raporda, parası en çok değer kaybedecek gelişmekte olan ülkelere oluşan bir gruplandırmadır. Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye bu grupta yer almaktadır. Bu ülkelerin kırılğan yapı içinde değerlendirilmesinin nedenleri olarak yüksek cari işlemleri açık, yüksek enflasyon oranları ve büyüme performansındaki düşüşler gösterilmektedir.

Çalışmanın amacı, Kırılğan Beşli ülkelerin kırılğanlıklarında politik dalgalanmaların rolünü tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, Kırılğan Beşli ülkelerde gerçekleşen genel seçimlerde Geleneksel Fırsatçı Modele göre politik konjonktür dalgalanmaları olup olmadığı test edilmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde, politik konjonktür dalgalanmaları teorisi ve alt başlıkları ele alınmaktadır. İkinci bölümde, kırılğanlık kavramı ve Kırılğan Beşli ülkelere kısaca değinilmektedir. Üçüncü bölümde, literatür çalışmalarına değinilmekte, son bölümde ise Kırılğan Beşli ülkelerde, 1991-2019 yılları arasında gerçekleşen beş dönemlik genel seçimlerde, Geleneksel Fırsatçı Modele göre seçim çevrimlerinin varlığı test edilmektedir.

POLİTİK KONJONKTÜR TEORİLERİ

Konjonktür sözcüğünün, Türk Dil Kurumu (TDK)'na göre, cümledeki isim şeklinde kullanımı 'geçerli durum' veya 'Her türlü durum ve şartın ortaya çıkardığı sonuç' anlamına gelir. Fransızcadan dilimize devşirilen sözlüğün yazılış şekli ise 'conjoncture' şeklindedir. TDK'ye göre iktisadi açıdan konjonktür dalgalanmalarının İngilizce karşılığı 'Business Cycle' yani 'iş çevrimleri'dir. Konjonktür, bir süreç olup, ekonominin yanı sıra siyasal olguları da kapsamaktadır. İş çevrimi kavramı, ekonomide kesintisiz yenilenen döngülere denir. Türkiye'de iş çevrimleri kavramı, konjonktür dalgalanmaya karşılık gelir (Parasız ve Bildirici, 2006: 8).

Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorileri, 1970'li yılların ikinci çeyreğinin başında ortaya çıkmıştır. İlk ortaya çıkan geleneksel modeller, adaptif beklentiler üzerine çıkmıştır. Geleneksel modeller, kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar, Nordhaus (1975) tarafından oluşturulan Fırsatçı Model ve Hibbs (1977) tarafından oluşturulan Partizan Modeldir (Tablo 1).

Tablo 1. Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi

	Fırsatçı Modeller	Partizan Modeller
Adaptif Beklentilere Dayalı Modeller (Geleneksel Modeller)	Nordhaus (1975)	Hibbs (1977)
	Lindbeck (1976)	
	MacRae (1977)	
Rasyonel Beklentilere Dayalı Modeller (Modern Modeller)	Cukierman ve Meltzer (1986)	Alesina (1987)
	Rogoff ve Sibert (1988)	
	Rogoff (1990)	
	Persson ve Tabellini (1990)	

Kaynak: Alesina, Roubini ve Cohen (1997:2).

1980'li yıllarının ikinci çeyreğinde ortaya çıkan modern yaklaşımlar ise rasyonel beklentiler üzerine kurulmuştur. Cukierman ve Meltzer (1986), ekonomiyi talep yönüyle değerlendiren Keynesyen okulun görüşlerini sarsmıştır. 1973-1974 petrol buhranı sonucu ortaya çıkan görüşlerde, ekonominin arz boyutu üzerinden değerlendirilmesi açısından bir farkındalık oluşturmuştur. Bu açıdan, tahmin edilen ve edilmeyen para politikalarının toplam talebe etkisi üzerinde durulmuştur (Özçelik ve Babayigit, 2018: 860).

Politik konjonktür teorileri, iktidarın göreve yeniden seçilebilmek için seçim yıllarında sürekli olarak kamu harcamalarını arttırmalarına, diğer taraftan vergi oranlarını yükseltme gerekliliğini ise seçim sonrası döneme bırakarak ekonomiyi manipüle etmeleri esasına dayanır (Cebeci, 2019: 1196). Politik konjonktür teorisi, iktidarda olan politikacıların seçim süreçlerinin hemen öncesinde, muhalif olanların ise seçilmeleri durumunda seçildikten hemen sonrasında, kamu giderlerini fazlalaştırmak veya vergileri düşürmek gibi birtakım politika araçlarıyla genel ekonomik etkinlik hacminin genişlemesine ve reflasyonist politikalarla makro ekonomik göstergelerde iyileşme yaşanmasına yol açmalarıyla izah edilmektedir (Özçelik ve Babayigit, 2018: 860).

Nordhaus (1975)'la başlangıç yapıldığı kabul edilen politik konjonktür alan yazınındaki erken dönem araştırmalarda, seçmenler, ekonominin gidişatıyla ilgili kaygı duyarken politikadaki yaptırım gücüne sahip kişilerin sadece seçimleri kazanmak ya da tekrar seçilme amacına yönelik olarak eylemlerini gerçekleştirmeleri sebebiyle seçimlerden önce memnun edici politikalara yöneldikleri düşünülmektedir (Telatar, 2004: 391-392). Politika ile ekonominin yakın etkileşim halinde olduğu ve ekonominin politik kararların ekonomiye etki edebileceği fikirleriyle birlikte ortaya çıkan bu teorinin savunucularına göre, seçmenlerin var olmaması hipotezi temelinde, fırsatçı veya fikirsiz motivasyonların ekonomik bilgileri etkileyerek seçmenlerin düşüncelerini pozitif anlamda etkilediği fikri iddia edilmiştir (Çınko, 2005: 333-326).

Politik Konjonktür Dalgalanmaları teorilerine göre politikacılar ve seçmenler, karşılıklı etkileşim halindedirler. Politik konjonktür dalgalanmaları modellerinin davranışsal etkileşimi, üç temel kısımda araştırılabilir. *İlk olarak*, makroekonomik politikaların sonucunda seçmenlerin vereceği tepkiler üzerine biçimlenmektedir. *İkinci olarak* seçmenlerin siyasi açıdan karar verme süreçlerinde oylarını genel ekonomik şartlar doğrultusunda kullanacaklarını varsaymaktadır. *Üçüncü olarak*, makroekonomik işaretlerin siyasetçilerin yapacakları siyasi müdahalelere hassasiyet göstermesidir. Politik, ekonomik güçler ve hükümetler arasındaki etkileşim içseldir. Ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkinin belirlenmesinde başlıca öge hükümetlerdir. Kurumsal kısıtlılıklar içerisinde siyasetçilerin davranışlarını politik konjonktür dalgaları sınırlar (Kökocak ve Erdoğan, 2005: 51).

Politik konjunktür dalgalanmaları teorilerine, çeşitli eleştiriler getirilmiştir. *İlk eleştiri*, seçmenlerin yalnızca işsizliğe ve enflasyona odaklanan bir düşünce biçimlerinin olmadığı, aday siyasetçilerin sahip oldukları özellikler ve başarılarının da seçimlerine etki ettiği yönündedir. *İkinci eleştiriyi*, Monetaristler gerçekleştirmiş, para arzındaki artışın uzun vadedeki enflasyonist etkileri gözetildiğinde, siyasetçilerin bir seçim döneminden bir sonrakine kadar bir başarı sağlayamayacağı kanaatine varılmıştır. *Son olarak*, rasyonel beklentiler kapsamında seçmenlerin gelecek hakkında doğru öngörülerde bulunması ve dolayısıyla yürürlükteki bir politikanın uzun vadede etkilerinin öngörülebilmesi, buna dayalı bir şekilde önlemler alınabilmesi ihtimali gözetildiğinde, siyasi bir konjunktür teorisinin oluşması engellenmiş olmaktadır (Tollson ve Ekelund, 1997: 151).

KIRILGANLIK KAVRAMI ve KIRILGAN BEŞLİ

Kırılğanlık kavramı, iktisadi anlamda, gelişmekte olan ülkelerin şoklara karşı duyarlılığını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır (Uz, 2015: 83). Kırılğanlık, ele alınan ekonomik değişkenin, ortaya çıkacak risk sorununu, ortaya çıkışını, gelişimini ve etkileri her ele alan tarafından farklılık oluşturmaktadır. Kırılğan olarak nitelendirilen iktisadi değişkenlerin çıkış noktası farklı olsa bile oluştukları dönem genellikle birbirine benzerdir. Genel itibariyle iktisadi değişkenlerde meydana gelen kırılğanlıklar, konjunktürün dip yaptığı dönemlerde gözlemlenmektedir. Söz konusu dönemlerde, ekonomik krizler ve negatif şoklar yaşanmaktadır. Kırılğanlık, ekonomik düzende kendiliğinden oluşan bir durumda ortaya çıkmaktadır (Karakurt vd., 2015: 285).

Kırılğanlık kavramını ekonomik perspektiften ele almak, duruma geniş bakış açısıyla yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır. İktisadi anlamda kırılğanlık, ekonomik aktörlerin yapısına göre makro ve mikro ölçekte ele alınmaktadır. Mikroekonomik perspektiften kırılğanlık, bireylerin ve hane halkının ekonomik şoklara veya risklere karşı vermiş oldukları tepkiler üzerinden ele alınmaktadır. Makroekonomik perspektiften kırılğanlık kavramı ise ekonomik risklere ve şoklara karşı devletin vermiş olduğu tepkiler üzerine yoğunlaşmaktadır (Seth ve Ragab, 2012: 1). Mikroekonomik kırılğanlık, mikroekonomik aktörlerin yaşadığı ekonomik şoklar, kıtlık problemi, doğal şoklar ve felaketlere karşı verilen tepkiler, mücadele üzerinde durmaktadır (Andrews ve Flores, 2008: 2). Makroekonomik kırılğanlık ise ülkelerin kırılğanlığını beşeri sermayesi, kurumsal yapısı, gerçekleştiren iktisadi politikalara göre değişkenlik göstermektedir. Ayrıca makroekonomik kırılğanlığı, ülkenin kendi yapısından kaynaklanan veyahut kendinden bağımsız gerçekleşen durumlarda yaşanan süreçler de etkilemektedir. (Briguglio ve Galea, 2003: 3).

Kırılğan beşli kavramı, 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde başlayan, sonrasında küresel ölçekte etkilerini gösteren Küresel Finansal Krizin ardından ortaya çıkmıştır. ABD'de 2008 yılında, taşınmaz mal piyasasında yaşanan büyük değer kaybı, piyasada batık kredileri de beraberinde getirmiştir. Batık kredileri en çok elinde bulunduran kurumlar, bu kredileri piyasada alınıp satılan kredilere dönüştürmüşlerdir. Bu süreç, elinde en çok batık kredi bulunan banka ve sigorta şirketlerinin batmasıyla sonuçlanmıştır. Kriz, hızla Avrupa ülkelerine sıçrayarak küresel bir krize dönüşmüştür. Amerika Merkez Bankası (Federal Reserve-FED) ve ABD hükümetinin aldığı genişletici önlemlerle küresel krizin etkilerini azaltmaya çalışmıştır. ABD'de yaşanan genişletici para ve maliye politikaları, uluslararası piyasalarda likitide bolluğu oluşturmuştur. Bu krizden etkilenen ülkeler, düşük maliyetli fon bulabilme olanağı yakalamıştır. Gelişmekte olan ülkelere doğrudan ve dolaylı şekilde sermaye hareketliliği yaşanmıştır.

ABD'de 2013 yılında krizin etkilerinin azaldığı makroekonomik göstergelere yansımıştır. 2013 yılında FED, bilanço küçültüp, tahvil alımını azaltacağı yönünde açıklamalar yapmıştır. FED'in izlediği politikalar, likitide bolluğunu azaltmış, sermaye hareketleri gelişmekte olan ülkelere

ABD ekonomisine doğru kaymıştır. Gelişmekte olan ülkeler, bu durumda, daha pahalı ve daha kısa vadeli fon bulabilmişlerdir. Global daralma dönemi, gelişmekte olan ülkeler açısından makroekonomik göstergelerinde risk barındırmış, enflasyon oranındaki artış, cari işlemler açığındaki artış ve düşük büyüme performansına yol açmıştır. Makroekonomik göstergelerde yaşanan bu durum, beraberinde ülkelerin para birimlerinde değer kayıplarına yol açmıştır (Yüksel vd., 2016: 30).

2013 yılında, FED'in tahvil alımlarını azaltma sinyali vermesinden sonra, özellikle gelişmekte olan ülkelerde para ve sermaye piyasalarında önemli dalgalanmaların görülmesi, "Kırılgan Beşli" kavramını ortaya çıkarmıştır. Kırılgan Beşli (Fragile Five), Morgan Stanley' in 2013 Ağustos ekonomi raporunda ortaya attığı bir kavram olup, beş ülke için gruplandırmayı ifade etmektedir. Morgan Stanley'in, cari işlemler açığı, enflasyon oranlarının yüksekliği ve dış yatırımlara duydukları ihtiyaç dolayısıyla Brezilya, Hindistan, Güney Afrika, Türkiye ve Endonezya için kullandığı bir kavramdır (Artekin ve Soydal, 2017: 175).

Kırılgan Beşli ülkeler, yüksek cari işlemler açığı, yüksek enflasyon oranı ve düşük büyüme performansı gibi göstergeler nedeniyle diğer ülkeler arasında ulusal parası en fazla değer kaybeden ülkelerdir. Kırılgan Beşli ülkelerde, yaklaşan seçim dönemlerinde oluşabilecek fırsatçı iktisadi politikalar ise ulusal para birimlerinin değerini daha aşağıya çekebilecek risk oluşturmaktadır (Erşin, 2014: 50). Kırılganlığın ekonomik açıdan birçok göstergesi olsa da; finansal, mali¹ ve dış kırılganlıklar² kabul görülen makroekonomik kırılganlıklardır (Çan ve Dinçsoy, 2016: 201).

LİTERATÜR İNCELENMESİ

Politik konjonktür dalgalanmaları teorisiyle ilgili literatür, uluslararası ve ulusal olarak iki başlıkta ele alınmaktadır.

Uluslararası Literatür

Politik konjonktür teorisinin geleneksel modelleri, bireylerin adaptif beklentilere sahip olduklarını; modern modelleri ise bireylerin rasyonel beklentilere sahip olduğunu savunmaktadır. Hibbs (1977: 1467-1487), ABD ve İngiltere'de 1948-1972 yıllarında çeyreklik verileri kullanarak, işsizlik ve enflasyon değişkenleri ışığında geleneksel partizan modeli analiz etmiştir. Çalışma bulgularına göre işsizlik ve enflasyon, siyasi ideolojiden etkilenmekte olup, bu durum İngiltere'de daha hızlı sonuç göstermektedir. Bunun nedenini ise ABD hükümetinin sağ sol görüşten ziyade merkezi bir ideolojide olmasıyla açıklamıştır. Diğer taraftan rasyonel partizan modelin öncüsü olan Alesina (1988: 26-27), ABD'de 1949-1985 yıllarında çeyreklik verileri kullanarak, işsizlik, doğal işsizlik, reel büyüme oranları M1 para arzı ve petrol fiyatlarını kullanmıştır. Çalışma bulguları, partizan modele uyumlu çıkmıştır.

Alesina ve Sachs (1988: 74-75), rasyonel partizan modeli üzerine yaptıkları çalışmada ABD'de, 1949-1984 yıllarında çeyreklik dönemde milli gelir ve M1 para arzındaki büyüme verileri kullanmışlardır. Bulgulara göre Demokrat yönetimler, çıktıyı artırmayı enflasyon/parasal büyümeyi azaltmaya tercih ederken; Cumhuriyetçi yönetimler, enflasyon/parasal büyümeyi azaltmayı tercih etmişlerdir. Bireyler rasyonel olduğu için Phillips eğrisinin geleneksel modele

¹ Mali kırılganlık, Avrupa Birliğinin Maastricht Kriterleri üzerinden değerlendirilebilir.

² Dış kırılganlıkları, cari denge/GSYH, kısa vadeli dış borç/döviz rezervleri, dış borç stoku/GSYH, dış borç stoku/ihracat ve reel efektif döviz kuru değişkenleri üzerinden değerlendirilmektedir.

göre daha dik olduğu sonucuna varılmış, sadece kısa dönemli sonuçlar alınabileceği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, rasyonel partizan modele uygun bulgular çıkmıştır.

Block, Singh ve Ferree (2001: 1-35), 44 Sahra Altı Afrika ülkesinde, 1980-1995 yıllarında 22 seçim döneminde yıllık veriler kullanarak panel veri analiziyle yaptıkları çalışmada, rasyonel fırsatçı modeli incelemişlerdir. Çalışmada, kamu harcamaları, kamu gelirleri, para arzı büyümesi, nominal döviz kuru ve senyoraj geliri değişkenleri kullanılmıştır. Bulgulara göre seçim yıllarında, iki maliye politikası ve üç para politikası göstergesi teoriyle uyumlu çıkmıştır.

Block ve Steven (2002: 8-14), 1975-1990 yıllarında 69 gelişmekte olan ülkede, 103 cumhurbaşkanlığı seçimini panel veri analiziyle incelemişlerdir. Çalışmada, toplam merkezi yönetim harcamalarının, cari ve sermaye harcaması payları; seçim rekabetçiliği ve demokrasi endeksleri veri olarak kullanılmıştır. Bulgulara göre ele alınan ülkelerde, cari harcamalar yüzde 2,3 artarken, sermaye harcamaları yüzde 1,55 azalmıştır. Bu durum, rekabetçi seçimlerde görülmüş; rekabetçi olmayan seçimlerde, görülmemiştir. Çalışma bulguları, rasyonel fırsatçı modelle uyumlu çıkmıştır.

Shi ve Svensson (200: 5-6), 1975-1995 yıllarında 1997 yılı itibariyle kişi başı düşen gayrisafi milli hasılası 9.656 ABD dolarını geçen 27 gelişmiş ülke, bu tutarın altında kalan 64 gelişmekte ülke olmak üzere toplam 91 ülkeyi yıllık veriler ve panel veri analizi kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada, bütçe dengesi, kamu gelir ve harcamalarının GSYH içindeki payı ve kişi başına düşen reel GSYİH değişkenleri ele alınmıştır. Çalışma kapsamındaki gelişmiş ülkelerde, ortalama 5,7; gelişmekte olan ülkelere ise ortalama 3,4 seçim yapılmıştır. Bulgulara göre seçim yıllarında bütçe açığının GSYH'den aldığı pay, bir puan fazla çıkmaktadır. Bu sonuç, bütçe açığının normal dönemlere göre seçim yıllarında ortalama yüzde 23 arttığını göstermektedir. Bu farkın, gelişmekte olan ülkelere daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu fark, gelişmekte olan ülkelerin kurumsal yapısıyla açıklanmıştır.

Brander ve Dranzer (2004: 1-29), 1960-2001 yıllarında gelişmiş ve gelişmekte olan toplam 106 ülkede merkezi yönetim bütçe dengesi, kamu harcamaları, kamu gelirleri ve hibe verilerini ele aldıkları çalışmanın bulgularına göre gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelere göre seçimleri mali açıdan daha çok manipüle etmektedir. Gelişmekte olan ülkelere çıkan bu sonucun, seçmen davranışının irrasyonel şekilde hareket etmesinden kaynaklandığını açıklamıştır.

Klein (2010: 283-337), Brezilya'da, 1996, 2000, 2004 yıllarında 5.406 belediye seçimlerini incelediği çalışmada, enflasyon oranı, bütçe gelir ve giderleri değişkenlerini ele almıştır. Çalışmada, belediye seçimlerinin politik konjonktür dalgalanmaları varlığı test edilmiştir. Bulgulara göre seçim dönemlerinde, harcamaları artıran belediye başkanlarının artırmayan belediye başkanlarına göre seçilme olasılığının yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Öyle ki yeniden seçilmeyi başaramayanlar ile başaranlar arasındaki belediye harcamaları arasındaki fark, yüzde 3-5 arasında değişim göstermiştir.

Sjahrir, Kis-Katos ve Schulze (2013: 1-9), 2001-2009 yıllarında Aceh, Papua ve Jakarta illeri hariç tüm Endonezya illerinde bölgesel harcamaları panel veri analizi kullanarak incelemişlerdir. Bulgular, politik konjonktür dalgalanmaları teorisiyle uyumlu çıkmıştır. İki dereceli seçim; halkın meclisi oluşturan zümreyi seçtiği seçimlerde ise politik konjonktür dalgalanmaları teorisi gözlemlenmemiştir.

Ulusal Literatür

Türkiye'de, politik konjonktür teorileri, 1990'lı yılların sonlarına doğru ilgi gösterilen bir konu haline gelmiştir. Akalın ve Erkişi (2007: 89-116), Türkiye'de 1950-2006 yıllarındaki genel seçimleri incelemişlerdir. Çalışmada, geleneksel fırsatçı modele uygun şekilde kamu harcamaları,

enflasyon oranı, para arzı, işsizlik oranı ve büyüme oranı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışma bulgularına göre seçim çevrimleri varlığının ortaya çıkmadığı gözlenmiştir.

Sezgin (2007: 136-153), Türkiye’de 1950-2003 yıllarına ilişkin yaptıkları çalışmada büyüme oranı, TÜFE, kamu harcamaları, bütçe açıkları, M1 para arzı ve vergi gelirleri değişkenleri kullanmıştır. Bulgulara göre seçim yıllarında, kamu harcamaları artmasına rağmen ekonomik büyüme gerçekleşmemiştir. Bunun sebebi olarak, seçim dönemi yapılan kamu harcamalarının büyük kısmının transfer harcamalarından oluşması gösterilmiştir. Zira Türkiye’de seçim süreleri, erken seçimler sebebiyle kısalmış, bu durum ise kamu harcamalarının daha çok artmasına neden olmuştur.

Sezgin ve Sezgin (2015: 17-34), Türkiye’de 1950-2014 yıllarında bütçe harcamalarının seçim döneminde oy maksimizasyonu üzerindeki etkisini, politik bütçe döngüleri teorisine göre incelemişlerdir. Çalışmada, 1950 yılından 2002 yılına kadar yapılan seçimlerin manipülasyonu ile ilgili zayıf kanıtlar saptanırken, 2002 yılından sonraki seçimlerde seçim ekonomisi uygulanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Koç (2015: 39-55), Türkiye’de 1990-2015 yıllarında, biri Cumhurbaşkanlığı seçimi, altısı genel seçim ve beşi yerel seçim olmak üzere toplam on iki seçim dönemini incelemiştir. Çalışmada, işsizlik oranı, enflasyon oranı, kamu harcamaları, vergi gelirleri, bütçe açığı ve kamu borçlanma gereği değişkenleri kullanılarak seçim ekonomisinin varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bulgulara göre, 2001 krizi sonrasında mali disiplini sıkılaştırmaya yönelik adımların atılması nedeniyle seçim yıllarında seçim ekonomisi analizi eski dönemlere nazaran zorlaşmıştır. 1999-2002 yıllarında 12 hükümet kurulmuş, 2002-2015 yıllarında ise 5 hükümet kurulmuştur. 2002 yılı öncesi ve sonrasında yapılan karşılaştırma sonucunda siyasi iktidar ve mali iktidarın olumlu yönde ivme kazandığı tespit edilmiştir.

Şimşek (2015: 136-142), Türkiye’nin içinde bulunduğu 66 gelişmekte olan ülkede panel veri analizi kullanarak tüketici fiyat endeksi, işsizlik oranı, para arzı, yatırım harcamaları, kamu harcamaları, dışa açıklık ve politik istikrar değişkenlerini kullanmıştır. Bulgulara göre politik istikrarsızlık, piyasa işleyişini olumsuz yönde etkilemekte, ekonomik büyüme ve yatırım üzerinde negatif etkide bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle makroekonomik göstergelerin kötüleşmesi, konjonktür dalgalanmalarını artırmaktadır.

Eryılmaz ve Murat (2016: 197-212), 1987- 2012 yıllarında çeyreklik verilerle dolaşımdaki para (M0), para arzı (M1), enflasyon oranı ve GSYİH değişkenlerini kullanarak Mevsimsel Box-Jenkins Modelleriyle analiz yapmışlardır. Türkiye’de siyasi eğilimlerin farklılığından dolayı geleneksel ve rasyonel partizan modellerinin test edilmesinin zor olduğu, geleneksel fırsatçı modelle ilgili yapılan analizde ise anlamlı bulgulara ulaşılmadığı sonuçlarına ulaşmıştır.

Balan (2016: 519-537), Türkiye’de 1986-2013 yıllarında yıllık veriler kullanılarak politik devamlılık ve kamu harcamalarını VAR analiziyle incelemiştir. Bulgulara göre kamu harcamaları yüzde 8’lik artma sonucu politik devamlılık yüzde 13 artış göstermektedir.

GELENEKSEL FIRSATÇI MODELİN KIRILGAN BEŞLİ ÜLKELERDE ANALİZİ

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Çalışmanın amacı, Kırılğan Beşli ülkelerde 1991-2019 yıllarında gerçekleştirilen genel seçimlerde Geleneksel Fırsatçı Model perspektifinde seçim çevrimi varlığının analizidir. Çalışma kapsamındaki Kırılğan Beşli Ülkelerdeki seçim yılları Tablo 2’de gösterilmektedir. Seçimlerin, çoğunlukla, dört veya beş yılda bir yapıldığı görülmektedir.

Tablo 2. Kırılgan Beşli Ülkelerde Genel Seçim Yılları

Ülkeler	Seçim Yılları				
	2002	2006	2011	2015	2018
Türkiye	2002	2006	2011	2015	2018
Brezilya	2002	2007	2010	2014	2018
Endonezya	1997	1999	2004	2009	2014
Güney Afrika	1994	1999	2004	2009	2014
Hindistan	1996	1999	2004	2009	2014

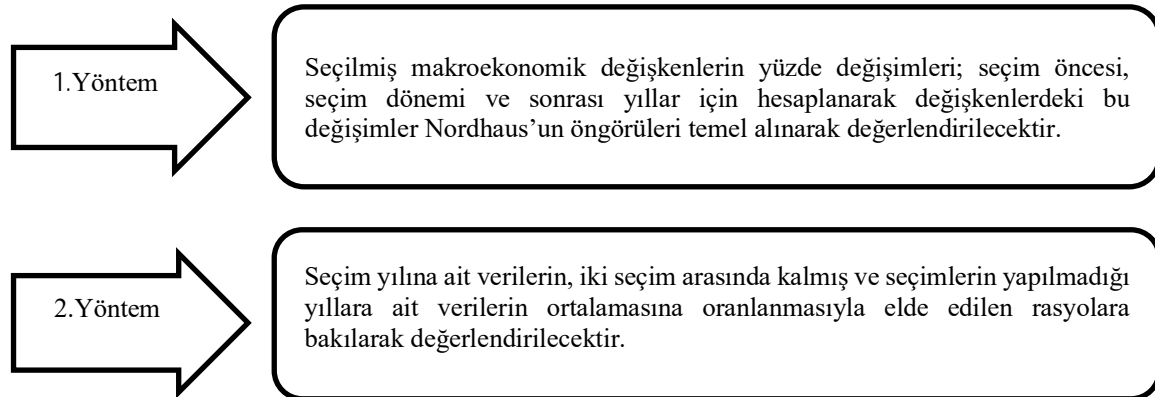
Kaynak: Wikipedia

Araştırma Yöntemi ve Kısıtlılıklar

Siyasal partilerin uyguladıkları ekonomik girişimlerde, partizan eğilimlerin oluşmadığını en sağlıklı şekilde belirleyebilmek için söz konusu ülkede düzenli ve sağlıklı kamuoyu araştırmalarının bulunması ve seçim rekabetinin iki ayrı ideolojiye sahip partiler arasında gerçekleşmemesi gerekmektedir. Bu durumun geçerli olmadığı ülkelerde ise uygulanan ekonomi politikaların nasıl olduğunu sağlıklı bir biçimde tespit etmek zordur. Gelişmekte olan ülkelerde, batılı modellerde görülen türde sağ-sol parti modelleri bulunmamakta ve siyasî partilerin yapılanması ideolojik nitelik taşımamaktadır. Bu ülkelerde, siyasi partilerin uyguladığı ekonomi politikaları genellikle benzer olduğundan Nordhaus tipi dalgalanmalar görülebilmektedir (Akalin ve Erkişi, 2007: 95).

Bu bağlamda Türkiye'nin içinde yer aldığı ve ekonomik kırılganlıkların yüksek olduğu Kırılgan Beşli Ülkeler çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışmada, makroekonomik performans değerlendirmelerinde Nordhaus'un Geleneksel Fırsatçı Yaklaşımı (1975) referans alınmıştır. Bu doğrultuda, Enflasyon Oranı, İşsizlik Oranı, Geniş Para Arzı Büyümesi, Ekonomik Büyüme Oranı ve Kamu Giderleri/GSYİH değişkenleri kullanılmıştır. Bu değişkenlerden Kamu Giderleri Artış Oranı verisine Türkiye dışındaki ülkelerde ulaşılamadığından sadece Türkiye analizinde kullanılmış, diğer ülkelerde Kamu Giderleri/ GSYH Oranı kullanılmıştır.

Seçim çevrimini test edilmesi amacıyla Şekil 1'de gösterilen, iki yöntem kullanılmıştır. Birinci yöntemde, ele alınan değişkenlerin Geleneksel Fırsatçı Modelin önermelere göre hareket edip etmedikleri incelenmektedir. İkinci yöntemde ise seçim yılına ait veri, iki seçim arasında kalan ve seçimlerin yapılmadığı yıllara ait verilerin ortalamasına oranlanmasıyla hesaplanan rasyo değerine göre değerlendirilmektedir. Elde edilen bu rasyoların, seçim çevrimlerinin varlığının tespiti için ne anlama geldiği aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Altıok, 2016:96):

Şekil 1. Çalışmanın Yöntemi

Kaynak: Akalin ve Kemal (2007: 95).

Seçim yılı (EY) enflasyon oranının (π_{EY}), bir önceki seçim yılı ile analiz edilecek seçim yılı arasında kalan yıllara (NEY) ait enflasyon oranlarının ortalamasına (π_{NEY}) bölünmesiyle ortaya çıkan değer eğer 1'den küçük ise seçim çevrimlerinin olabileceğine, 1'den büyük ise seçim çevriminin ortaya çıkamayacağı anlamına gelmektedir.

- Seçim yılı (EY) işsizlik oranının (u_{EY}), bir önceki seçim yılı ile analiz edilecek seçim yılı arasında kalan yıllardaki (NEY) işsizlik oranlarının ortalamasına (u_{NEY}) bölünmesiyle elde edilen değer eğer 1'den küçük ise seçim çevrimlerinin olabileceğine, 1'den büyük ise seçim çevriminin ortaya çıkamayacağı anlamına gelmektedir.
- Seçim yılı (EY) para arzı büyüme oranının (M_{EY}), bir önceki seçim yılı ile analiz edilecek seçim yılı arasında kalan yıllardaki (NEY) para arzı büyüme oranlarının ortalamasına (M_{NEY}) bölünmesiyle elde edilen değer eğer 1'den büyük ise seçim çevrimlerinin olabileceğine, 1'den küçük ise seçim çevriminin ortaya çıkamayacağı anlamına gelmektedir.
- Seçim yılı (EY) ekonomik büyüme oranının (Y_{EY}), bir önceki seçim yılı ile analiz edilecek seçim yılı arasında kalan yıllardaki (NEY) ekonomik büyüme oranlarının ortalamasına (Y_{NEY}) bölünmesiyle elde edilen değer eğer 1'den büyük ise seçim çevrimlerinin olabileceğine, 1'den küçük ise seçim çevriminin ortaya çıkamayacağı anlamına gelmektedir.
- Seçim yılı (EY) kamu gideri (G_{EY}), bir önceki seçim yılı ile analiz edilecek seçim yılı arasında kalan yıllardaki (NEY) kamu gideri ortalamasına (G_{NEY}) bölünmesiyle elde edilen değer eğer 1'den büyük ise seçim çevrimlerinin olabileceğine, 1'den küçük ise seçim çevriminin ortaya çıkamayacağı anlamına gelmektedir.

Seçim dönemi, iki farklı yöntemle göre değişkenlerin seçim çevrimlerinin varlığını göstermesi halinde politik dalgalanmanın oluştuğu kabul görülmüş; iki yöntemin örtüşmediği koşullarda ise politik dalgalanmanın oluşmadığı sonucuna varılmıştır. Bu analizlerde kullanılan değişkenler ise aşağıdaki gibi tanımlanmıştır (Akalin ve Erkişi, 2007: 99):

- **EY**: seçim yılındaki değer
- **NEY**: seçimlerin yapılmadığı yıldaki değer (iki seçim arası yıllara ait verilerin ortalaması)
- **WYA**: seçim yılı içerisinde olmak üzere iki seçim dönemi arasındaki yıllara ait değişkenlerin ortalaması $((EY + NEY)/2)$
- **Rasyo**: EY / NEY

Yukarıda açıklamalar doğrultusunda Kırılğan Beşli ülkelerde, genel seçim yılı, seçimden önceki üç yıl ve seçimden sonraki yılda ilgili makroekonomik veriler her ülke ve her seçim yılı için Ek Örnek Analiz kısmında açıklandığı gibi analiz edilmiştir. Seçim yılı verisinin, seçim dönemleri arası verilerinin toplamının oranlanmasından elde edilen rasyo değerlerine göre seçim çevriminin varlığı tespit edilmektedir. Bu iki değer karşılaştırılması sonucu, seçim çevriminin varlığı konusunda aynı sonuçların çıkıp çıkmadığı analiz edilmektedir. Bu iki yöntem sonucunun karşılaştırılmasıyla seçim çevrimi varlığının ortaya çıkıp çıkmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Diğer sonuçların hiçbirinde, seçim çevrimi varlığı çıkmayacaktır. Bu analize ilişkin örnek uygulama, Ek Tabloda gösterilmektedir.

Bu çalışmaya kısıt oluşturacak durum, genel seçimlerin dışında yerel seçim dönemlerinin incelenmesi olabilir. Mahalli seçimlerin incelenmesinde kullanılacak belediye gelir ve giderleri verilerinin incelenmesi çalışmaya kısıt oluşturmaktadır. Örneğin Hindistan'da, mahalli seçimler düzenlenmemektedir. Aynı zamanda diğer ülkelerde gerçekleşen mahalli seçimlerde ise politik dalgalanmalar genellikle belediye gelir ve giderlerinde görülmekte ve diğer makroekonomik değişkenler bu durumdan çok fazla etkilenmemektedir.

Ülke Analizlerine İlişkin Bulgular

Çalışmanın bu kısmında, Kırılğan Beşli ülkelerde, her ülke ve her seçim yılı için ayrı ayrı yapılan hesaplamalar neticesinde seçim çevrimleri analiz edilmiştir. Analizler, uzun ve ayrıntılı olduğundan sadece ülke ve seçimlere ilişkin özet bulgular yer almaktadır. Örneğin Tablo 3'deki Türkiye 2002 seçimlerine ilişkin bulgular Ek Tablo'dan derlenmiştir. Tablodaki “-” işareti seçim çevrimleri oluşmadığı, “+” işareti ise seçim çevrimlerinin oluştuğu anlamına gelmektedir.

Tablo 3. Kırılğan Beşli Ülkelere İlişkin Özet Bulgular

Türkiye Seçim Dönemleri					
	2002	2007	2011	2015	2018
Göstergeler	1.Yöntem				
Enflasyon Oranı, %	-	-	+	+	-
İşsizlik Oranı, %	-	-	-	-	-
Geniş Para Arzı Büyümesi %	-	-	-	-	-
Ekonomik Büyüme, %	+	-	+	+	-
Kamu Giderleri/GSYİH, %	-	-	-	-	+
Göstergeler	2.Yöntem				
Enflasyon Oranı, %	+	+	+	+	-
İşsizlik Oranı, %	-	+	+	-	-
Geniş Para Arzı Büyümesi, %	-	-	-	+	+
Ekonomik Büyüme, %	-	-	+	-	-
Kamu Giderleri/GSYİH, %	-	-	-	+	+
Brezilya Seçim Dönemleri					
	2002	2006	2010	2014	2018
Göstergeler	1.Yöntem				
Enflasyon Oranı, %	-	-	-	-	-
İşsizlik Oranı, %	+	-	-	+	-
Geniş Para Arzı Büyümesi, %	-	-	-	+	-
Ekonomik Büyüme, %	+	-	+	-	-
Kamu Giderleri/GSYİH, %	-	+	-	-	-
Göstergeler	2.Yöntem				
Enflasyon Oranı, %	-	+	-	-	+
İşsizlik Oranı, %	+	+	+	+	-
Geniş Para Arzı Büyümesi, %	-	-	-	-	-
Ekonomik Büyüme, %	+	+	+	-	-
Kamu Giderleri/GSYİH, %	+	+	+	+	-
Endonezya Seçim Dönemleri					
	1997	1999	2004	2009	2014
Göstergeler	1.Yöntem				
Enflasyon Oranı, %	+	-	+	+	+
İşsizlik Oranı, %	-	-	-	-	+
Geniş Para Arzı Büyümesi, %	-	-	-	-	-
Ekonomik Büyüme, %	-	-	-	-	-
Kamu Giderleri/GSYİH, %	-	-	-	-	+
Göstergeler	2.Yöntem				
Enflasyon Oranı, %	+	+	+	+	-
İşsizlik Oranı, %	-	-	-	-	+

Geniş Para Arzı Büyümesi, %	+	-	-	+	-
Ekonomik Büyüme, %	-	+	+	-	-
Kamu Giderleri/GSYİH, %	+	-	-	-	+
Güney Afrika Seçim Dönemleri					
	1994	1999	2004	2009	2014
Göstergeler	1.Yöntem				
Enflasyon Oranı, %	-	+	+	-	-
İşsizlik Oranı, %	-	-	-	-	-
Geniş Para Arzı Büyümesi, %	+	-	-	-	-
Ekonomik Büyüme, %	+	-	-	-	-
Kamu Giderleri/GSYİH, %	-	-	-	+	-
Göstergeler	2.Yöntem				
Enflasyon Oranı, %	+	+	+	-	-
İşsizlik Oranı, %	-	-	+	+	-
Geniş Para Arzı Büyümesi, %	+	-	-	-	+
Ekonomik Büyüme, %	-	-	+	-	-
Kamu Giderleri/GSYİH, %	-	-	+	+	+
Hindistan Seçim Dönemleri					
	1996	1999	2004	2009	2014
Göstergeler	1.Yöntem				
Enflasyon Oranı, %	-	-	+	-	-
İşsizlik Oranı, %	-	-	-	-	-
Geniş Para Arzı Büyümesi, %	+	-	+	-	-
Ekonomik Büyüme, %	-	+	-	-	-
Kamu Giderleri/GSYİH, %	-	-	-	-	-
Göstergeler	2.Yöntem				
Enflasyon Oranı, %	-	+	+	-	+
İşsizlik Oranı, %	-	-	+	-	+
Geniş Para Arzı Büyümesi, %	+	-	+	-	-
Ekonomik Büyüme, %	+	+	+	+	+
Kamu Giderleri/GSYİH, %	-	+	-	+	-

Kaynak: Analiz sonuçlarına göre tarafımızca oluşturulmuştur.

Tablo 3’de görüldüğü üzere, Türkiye, Brezilya, Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan’da genel seçimlerinde 1.yöntem ve 2.yönteme göre eş anlı olarak hareket eden seçim dönemi, Geleneksel Fırsatçı Modele uygun politik dalgalanma görülmemektedir.

SONUÇ

Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi’ne göre bir sonraki dönemde seçime girecek olan iktidar partisi, yeniden iktidara gelebilmek için para ve maliye politikalarını kullanarak ekonomik dalgalanmalar oluşturmaktadır. Bu teori, geleneksel ve modern olmak üzere iki yaklaşıma ayrılmıştır. Geleneksel yaklaşım, adaptif beklentilere dayanırken; modern yaklaşım, rasyonel beklentilere dayanmaktadır. Her iki yaklaşım, fırsatçı ve partizan model olmak üzere

kendi aralarında ikiye ayrılmıştır. Fırsatçı modele göre, partiler, herhangi bir ideolojiye dayanmadan bütün seçmenin oyunu hedefleyerek seçimi kazanmayı amaçlamakta; partizan modelde ise kendine oy verebilecek ideolojik yakınlıktaki seçmenin oyunu kazanmayı hedeflemektedir.

Amerika Merkez Bankası'nın 2009 Küresel Finansal Krizden çıkmak amacıyla bilançosunu daraltıp, parasal sıkılaşıma ve faiz artırımına gitmesi üzerine gelişmekte olan ülkelerde sermaye çıkışları yaşanmıştır. Bu süreçte, gelişmekte olan ülkelerde, ulusal parası en çok değer kaybeden beş ülke, Morgan Stanley'in yayınladığı ekonomik faaliyet raporunda Kırılğan Beşli olarak gruplandırılmıştır. Bu ülkeler; Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye'dir. Bu ülkelerin kırılğan yapıda olma sebepleri; yüksek enflasyon rakamları, büyüme performansında düşüşler ve yüksek cari işlemler açığı problemlerinin olmasıdır.

Uluslararası literatürde, Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisinin farklı modelleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere uygulanmıştır. Gelişmiş ülkelerde, bu modellerden sonuç alınırken gelişmekte olan ülkelerde ise sonuç alınamamıştır. Bu durumun sebebi olarak, gelişmekte olan ülkelerin kurumsal yapıları ve yapısal sorunlarına işaret edilmiştir. Türkiye'de yapılan çalışmalarda ise, genellikle, Politik Konjonktürel Dalgalanma Teorisine ait modellerin uygulamada sonuç vermediği görülmüştür.

Bu çalışmada, ekonomik kırılğanlıkların yüksek olduğu Kırılğan Beşli ülkeler, Nordhaus'un Geleneksel Fırsatçı Model çerçevesinde incelenmiştir. Kırılğan Beşli ülkelerde, 1991-2019 döneminde gerçekleştirilen genel seçimler, enflasyon oranı, işsizlik oranı, geniş para arzı büyümesi, ekonomik büyüme ve kamu giderleri/GSYİH değişkenleri kullanılarak seçim çevrimlerinin oluşup oluşmadığı analiz edilmiştir. Çalışma bulgularına göre Kırılğan Beşli ülkelerde gerçekleşen genel seçimlerde, seçim çevrimleri varlığı tespit edilememiş, Geleneksel Fırsatçı Modele uygun politik konjonktür dalgalanmaları görülmemiştir. Bu bulguların, ulusal literatürde yapılan çalışmalarla benzer olduğu; uluslararası literatürde gelişmiş ülkelerde elde edilen bulgulara göre farklı çıktığı görülmektedir.

Kırılğan Beşli ülkelerde Geleneksel Fırsatçı Modelin varsayımlarının aksine seçim çevriminin görülmemesini nedenleri olarak, bu ülkelerin çoğunda yapısal hale gelmiş dış kırılğanlık ve mali kırılğanlıkları gösterilebilir. Bu ülkelerin dış kırılğanlıkları, kısa vadeli dış borçlarını ödeyecek kadar döviz rezervini sahip olamamaları (özellikle Türkiye ve Güney Afrika), ihracat miktarlarının yetersizliği nedeniyle dış borçların sürdürülebilirliğini sağlamakta zorlanmaları (özellikle Brezilya ve Hindistan) ve cari işlemler açığı nedeniyle dış finansmana bağımlı olmaları (özellikle Türkiye, Güney Afrika ve Brezilya) gösterilebilir. Öyle ki dış kırılğanlıkları daha yüksek olan ülkelerde (özellikle Türkiye ve Brezilya), reel efektif döviz kurundaki değişim dikkat çekmektedir. Bu ülkelerde, ayrıca, mali disiplinin sağlanamaması, bütçe açıkları, kamu iç ve dış borcunun yüksekliği nedeniyle mali kırılğanlık yüksektir. Sonuç olarak, Kırılğan Beşli ülkelerin, kırılğanlık nedenleri seçimler değil, dış kırılğanlık ve mali kırılğanlıklarıdır. Dolayısıyla bu ülkelerin yapmaları gereken, bu kırılğanlıkları azaltacak ve/veya ortadan kaldıracak politikaları uygulamalarıdır.

KAYNAKÇA

Akalın, G. ve Kemal, E. (2007). Türkiye'de Seçim Ekonomisi Uygulamalarının Geleneksel Oportünist Seçim Çevrimleri Açısından Değerlendirilmesi, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(5), 89-116.

Alesina, A. and Sachs, J. (1988). Political Parties and the Business Cycle in the United States, 1948-1984, *Journal of Money Credit and Banking*, 20(1), 63-82.

- Alesina, A. (1989). Politics and Business Cycles in Industrial Democracies, *Economic Policy*, 4(8), 57-98.
- Alesina, A. Cohen, G., D. and Roubini, N. (1992). Macroeconomic Policy and Elections in OECD Democracies, *Economics and Politics*, 4(1), 1-30.
- Altıok, M. (2016). *Politik Konjonktür Dalgalanmaları Teorisi Türkiye Uygulaması (1980-2015)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Andrews, C. and Margarita, F. (2008). Improving Food Crisis Responses in Fragile States, *UNU-WIDER Research Paper*, 42, 1-16.
- Artekin, A., Ö. ve Soydal, H. (2017). 2001-2015 Döneminde Uygulanan Para Politikalarının “Kırılgan Beşli” Ülkeleri Üzerindeki Etkiler, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 175-187.
- Balan, F. (2016). Politik İstikrar ve Devlet Harcamaları İlişkisi: 1986-2013 VAR Analizi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(27), 519-537.
- Block, S., Singh, S. and Ferree, K. (2001). Multiparty Competition, Founding Elections and Political Business Cycles in Africa, *CID Working Papers*, (80), 1-35.
- Briguglio, L. and Galea, W. (2003). Updating and Augmenting the Economic Vulnerability Index, *Occasional paper*, (4), 1-15.
- Brender, A. and Drazen, A. (2004). Political Budget Cycles in New Versus Established Democracies, *NBER Working Paper*, (10539), 1-29.
- Cebeci, İ. (2019). Politik Konjonktür Teorileri: Literatür Taraması, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1194-1203.
- Çan, H. ve Okur Dinçsoy M. (2016). Kırılganlık Göstergeleri ve Kırılgan Beşli Ülkeleri Üzerine Bir İnceleme, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(22), 199-217.
- Çinko, L. (2005). Modern Politik Konjonktür Hareketleri Teorisi: Rasyonel Beklentileri İçeren Politik Konjonktür Hareketleri, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 326-335.
- Erşin, F. (2014). Yükselen Ekonomiler ve Kırılgan Beşli: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD)*, 1(1), 43-51.
- Eryılmaz, F. and Murat, D. (2016). Searching for Political Business Cycles in Turkey: Findings from Fiscal Policy, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, 17, 197-212.
- Eyigün, E. (2021). *Politik Konjonktür Dalgalanmaları ve Geleneksel Fırsatçı Model: Kırılgan Beşli Ülkelerine Uygulanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Karakurt, B., Şentürk, S., H. ve Ela, M. (2015). Makroekonomik Kırılganlık: Türkiye ve Şangay Beşlisi Karşılaştırması, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 283-307.
- Klein, F., A. (2010). Reelection Incentives and Political Budget Cycle Evidence from Brazil, *Revista De Administração Pública*, 44(2), 283-337
- Koç, İ. (2015). Politik Konjonktür Teorileri Çerçevesinde 1990 Sonrası Türkiye’de Maliye Politikalarının Değerlendirilmesi (1990-2015), *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 39-57.
- Kökocak A., K. ve Savaş, E. (2005). Politik Konjonktür Hareketleri, *Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar*, (495), 51.

- Özçelik, Ö. ve Babayiğit S., E. (2018). Konjonktürel Dalgaların Tarihsel Gelişimi, *Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, Geybullu Ramazanoğlu Özel Sayısı, 845-865.
- Parasız, İ. ve Bildirici, M. (2006). *Modern Konjonktür Teorileri*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Seth, A. and Ragab, A. (2012). Macroeconomic Vulnerability in Developing Countries: Approachs and Issues, *International Policy Centre for Inclusive Growth Working Paper*, 94, 1-20.
- Sezgin, Ş. ve Sezgin, S. (2015). Politik Bütçe Döngüleri ve Türkiye’de Seçimler, *Journal of Life Economics*, 4(2), 17-34.
- Sezgin, Ş. (2007). Türkiye’de Politik Konjonktürel Dalgalar: 1950-2003 Dönemi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(2), 136-154
- Shi, M. and Svensson, J. (2002). *Political Budget Cycles in Developed and Developing Countries*. Working Paper, IIES, Stockholm University.
- Sjahrir, K.K. and Schulze (2013). Political Business Cycles in Local Indonesia, *Department of International Economic Policy, University of Freiburg*, (23), 1-9.
- Şimşek, T. (2015). *Modern Politik Konjonktür Teorileri Çerçevesinde Ekonomik Dalgalar: Politik İstikrarın Etkileri Üzerine Panel Veri Analizi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Telatar, F. (2004). *Politik İktisat Politikası*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Tollson, R. D. ve Ekelund, R., B. (1997). Politik Konjonktür Dalgaları. C.C. Aktan (Der.), *Anayasal İktisat ve Ekonomik Anayasa*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Uz, İ. (2015). *Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Kırılgan Beşli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Yüksel, B., Eğri, T. and Yıldız, F. (2016). A Casual Relationship Between Oil Pries Current Account Deficit, and Economic Growth: An Empirical Analysis from Fragile Five Countries, *Ecoforum*, 5(3), 30-44.

Ek: Örnek Analiz (Türkiye 2002 Seçimleri)

Ek Tablo. 2002 Seçim Göstergeleri ve Göstergelere İlişkin Rasyolar

Seçim Yılı Göstergeleri					
	1999	2000	2001	2002	2003
Enflasyon Oranı, %	64.9	54.9	54.4	45.0	21,6
İşsizlik Oranı, %	7.7	6.5	8.4	10.4	10,5
Geniş Para Arzı Büyümesi, %	102.0	40.7	90.4	27.9	14,3
Ekonomik Büyüme, %	-3.4	6.6	-6.0	6.4	5,6
Kamu Giderleri Artış Oranı, %	137.5	66.1	66.6	42.5	22.7
Göstergelere İlişkin Rasyolar					
	Enflasyon Oranı, %	İşsizlik Oranı, %	Geniş Para Arzı Büyümesi, %	Ekonomik Büyüme, %	Kamu Giderleri Artış Oranı, %
EY	45.0	10.4	27.9	6.4	42.5
NEY	58.1	7.5	77.7	-0.9	90.1
RASYO	0.8	1.4	0.4	-7.1	0.5
WYA	51.5	8.9	52.8	2.8	66.3

Kaynak: <https://databank.worldbank.org/> www.sbb.gov.tr/

Ek Tablo incelendiğinde enflasyon oranı verileri, seçim yılı ve önceki yıl ile seçim yılı sonrasında düşüş eğilimindedir. Bu ise enflasyon oranı konusunda seçim çevrimlerinin görülmemekte olduğunu gösterir. Enflasyon oranı rasyosu (0,8) ise seçim çevrimi oluştuğunu göstermektedir.

İşsizlik oranı verileri seçim yılı öncesi artış göstermektedir. Seçim yılı ise bu artış devam etmektedir. İşsizlik oranındaki bu değişim seçim çevrimlerinin oluşmadığı anlamına gelmektedir. İşsizlik oranı rasyosu (1,4) ise seçim çevriminin oluşmadığının göstergesidir.

Geniş para arzı büyüme oranı seçim öncesi yılda artış eğilimi göstermiştir. Seçim yılı ise para arzı azalmıştır. Para arzındaki bu değişim seçim çevrimi olmadığına işaret etmektedir. Geniş para arzı büyüme rasyosu (0,4) ise seçim çevriminin oluşmadığı anlamına gelmektedir.

Ekonomik büyüme seçim yılı öncesi düşmüştür. Seçim yılı ise ekonomik büyüme oranı artmıştır. Seçim yılı sonrası düşüş gerçekleşmektedir. Ekonomik büyümedeki değişim seçim çevrimlerinin varlığına işaret etmektedir. Ekonomik büyüme rasyosu (-7,1) ise seçim çevriminin oluşmadığını göstermektedir.

Kamu giderleri artış oranı, seçim yılı öncesi artış gerçekleşmiştir. Seçim yılı ve sonraki yılda düşüş eğilimi devam etmiştir. Kamu giderlerindeki bu değişim seçim çevrimi oluşmadığı anlamına gelmektedir. Kamu giderleri artış oranı rasyosu (0,5) ise seçim çevriminin oluşmadığını göstermektedir.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Futbol Hakemlerinin Covid-19 Korkusu Düzeylerinin İncelenmesi

Doç. Dr. Mehmet YILDIRIM, Yozgat Bozok Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Yozgat, e-posta: mehmet2682@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9707-6540>

Öğr. Gör. Tolga HANAYOĞLU, Yozgat Bozok Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Yozgat, e-posta: tolga.hanayoglu@bozok.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7747-5782>

Prof. Dr. Mehmet GÜÇLÜ, Yozgat Bozok Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Yozgat, e-posta: m.guclun@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7507-5694>

Öz

Bu araştırmanın amacı; faal futbol hakemlerinin Covid-19 korkusu düzeylerinin incelenmesidir. Araştırmanın evrenini Türkiye liglerinde görev alan faal futbol hakemleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise mail yoluyla gönderilen online anket çalışmasına gönüllü olarak katılım gösteren 160 kişi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak "demografik bilgi formu" ve katılımcıların Covid 19 korku düzeylerini belirlemeye yönelik olarak ise Ladikli vd., (2020) tarafından Türkçe güvenilirlik ve geçerlik çalışması yapılan "Covid 19 Korkusu Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde frekans analizi, yüzde analizi, t testi, Anova analizi kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonucunda; Covid 19 geçirme, Covid 19 aşısı olma ve Yakın çevrede Covid 19'a yakalanma değişkenlerine göre Covid 19 korkusu ölçeği puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Covid 19 geçirenlerin, Covid 19 aşısı olanların ve Yakın çevresinde Covid 19'a yakalananların korku düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet, medeni durum, meslek, yaşanılan yer, antrenman yapma şekli, sosyal medyada covid-19 haberlerini takip etme durumu değişkenlerine göre covid-19 korkusu ölçeği puan ortalaması arasında ise istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmemiştir ($p > 0.05$).

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Korku, Hakem.

Makale Gönderme Tarihi: 08.03.2022

Makale Kabul Tarihi: 04.05.2022

Önerilen Atf:

Yıldırım, M., Hanayoğlu, L. ve Güçlü, M. (2022). Futbol Hakemlerinin Covid-19 Korkusu Düzeylerinin İncelenmesi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(5): 648-656.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(5): 648-656. DOI:[10.26677/TR1010.2022.982](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.982)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Examination of the Covid-19 Fear Levels of Football Referees

Associate Prof. Dr. Mehmet YILDIRIM, Yozgat Bozok University, Faculty of Sports Sciences, Yozgat, e-mail: mehmet2682@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9707-6540>

Lecturer Tolga HANAYOĞLU, Yozgat Bozok University, Vocational School of Health Services, Yozgat, e-mail: tolga.hanayoglu@bozok.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7747-5782>

Prof. Dr. Mehmet GÜÇLÜ, Yozgat Bozok University, Faculty of Sports Sciences, Yozgat, e-mail: m.guclun@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7507-5694>

Abstract

The aim of this study is to examine the Covid-19 fear levels of active football referees. The universe of the research consists of active football referees working in Turkish leagues. The sample of the study consists of 160 people who voluntarily participated in the online survey sent via e-mail. In the study, "demographic information form" as a data collection tool and to determine the Covid 19 fear levels of the participants, Ladikli et al. (2020) used the "Covid 19 Fear Scale", whose reliability and validity studies were conducted in Turkish. Frequency analysis, percentage analysis, t test, Anova analysis were used to analyze the data. As a result of the analyzes carried out; Statistically significant differences were found between the Covid 19 fear scale mean score according to the variables of having Covid 19, being vaccinated against Covid 19, and being caught in the immediate environment ($p<0.05$). It has been determined that the fear levels of those who have had Covid 19, those who have had the Covid 19 vaccine and those who have caught Covid 19 in their immediate surroundings are higher. No statistically significant differences were found between the mean score of the covid-19 fear scale according to the variables of gender, marital status, occupation, place of residence, training style, following the covid-19 news on social media ($p>0.05$).

Keywords: Covid-19, Fear, Referee.

Received: 08.03.2022

Accepted: 04.05.2022

Suggested Citation:

Yıldırım, M., Hanayoğlu, L. and Güçlü, M. (2022). Examination of the Covid-19 Fear Levels of Football Referees, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(5): 648-656.

GİRİŞ

2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Yeni Tip Coronavirüs Covid-19 hastalığı tüm dünyaya yayılarak salgın haline gelmiştir. 2020 yılında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) akut solunum yetmezliği olarak ciddi hasarlara ve ölümlere yol açan bu hastalık için tüm dünyada pandemi ilan etmiştir. Covid-19 ciddi bir akut solunum yolu hastalığı olup, çok kolay bulaşabilmekte ve insanları sıklıkla etkilemektedir (WHO, 2020).

COVID-19 pandemisi dünyada birçok sektörü etkilemiştir. Etkilediği alanların başını sağlık sektörü oluştururken, eğitim, sanayi, ulaşım, turizm ve spor gibi birçok alanda ekonomik, sosyal, ticari etkisinin olduğu görülmektedir. Etkilenen alanlardan biri olan spor, kendi içinde ekonomik, kültürel ve ticari etkileri olan önemli bir sektördür. (Aygün ve Ünal, 2020). Bilimin ve teknolojinin gelişimiyle birlikte spor alanına ilginin her geçen gün daha da arttığı bilinmektedir (Aygün ve Murathan, 2020). Spor dünya çapında bireylerin aktivitede bulunduğu, izlediği ve tüketimde bulunduğu evrensel bir üründür (Ratten ve Ratten, 2011). Spor sağlıklı kalmak amacıyla yapılan en önemli faaliyetlerden biridir ve içerisinde yer alan insanların sağlığı için hastalıklardan korunması oldukça önemlidir (Aygün ve Ünal, 2020).

COVID-19 pandemisi ile birlikte Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de spor müsabakaları ertelenmiş ve sporcular bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Futbol müsabakaları ertelenmiş ve daha sonralarında seyircisiz oynanmaya başlanmıştır. Futbol müsabakalarının ertelenmesi de futbol hakemlerinin hem fiziksel antrenmanlarını hem de psikolojik durumlarını olumsuz etkilemiştir.

Covid-19 sporcuların müsabakalarını, antrenmanlarını ve hayat tarzlarını değiştirmek durumunda bırakmıştır. Evde yapılan bireysel antrenmanlar sporcuları fiziksel ve ruhsal yönden olumsuz etkilemiştir (Bingöl vd., 2020).

Futbol hakemlerinin gerek antrenmanlarında gerek müsabakalarda birbirleri ve sporcular ile yakın temasta bulunması Covid-19 hastalığına yakalanma riskini artırmaktadır (Corsini vd., 2020). Covid-19'a yakalanma durumu hakemler üzerinde bir kaygı ve korku yaratabileceği varsayılmaktadır. Bu durumun hem hastalıkla mücadele açısından hem de müsabakalarda görev alma açısından hakemlerde bir endişe yaratabileceği düşünülmektedir.

Korku insanda makul düzeyde hayatta kalma açısından önemli bir varoluşsal duygudur. Korkunun belli düzeyde olması insanı bazı tedbirler almaya doğru yönlendirir. Pandemi döneminde hastalığa yakalanma korkusu ise hayatı olumsuz anlamda etkileyebilir. Covid-19'un gençlerde daha hafif seyretmesi korku açısından bir farklılık yaratabilir (Kobayashi vd., 2020).

Covid-19 her ne kadar fiziksel etkileri olan bir hastalık olsa da psikolojik etkilerinin de araştırılması gereken bir hastalıktır. Sporcularda hastalığa yakalanma korkusu birçok araştırma da ele alınmış olmasına rağmen (Çifçi ve Demir, 2020; Ağduman, 2021) futbol hakemlerinin Covid-19 korkusunu inceleyen bir çalışmaya rastlanmamıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini; Türkiye liglerinde görev alan faal futbol hakemleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise mail yoluyla gönderilen online anket çalışmasına gönüllü olarak katılım gösteren 160 kişi oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı futbol hakemlerinin Covid-19 korkusunun çeşitli değişkenlere göre incelenmesidir.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- Cinsiyet
- Medeni durum
- Meslek
- Yaşanılan yer
- Antrenman yapma şekli
- Covid-19 geçirme durumu
- Covid-19 aşısı olma durumu
- Sosyal Medyada Covid-19 haberlerini takip etme durumu
- Yakın çevrenizde Covid-19 geçirme durumu değişkenlerine göre futbol hakemlerinin Covid-19 korkusu düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark var mıdır?

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak "demografik bilgi formu" ve katılımcıların Covid 19 korku düzeylerini belirlemeye yönelik olarak ise Ladikli vd., (2020) tarafından Türkçe güvenilirlik ve geçerlik çalışması yapılan "Covid 19 Korkusu Ölçeği" kullanılmıştır.

Covid 19 Korkusu Ölçeği

Ahorsu vd., (2020) tarafından geliştirilen Ladikli vd., (2020) tarafından Türkçe güvenilirlik ve geçerlik çalışması yapılan Covid 19 Korkusu ölçeği tek faktörlü ve beşli likert tipinde (1 = Kesinlikle katılmıyorum; 5 = Kesinlikle katılıyorum) 7 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte ters yönlü madde bulunmamaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.82 ve test tekrar test güvenilirliği 0.72 olarak bulunmuştur. Ölçekten elde edilen yüksek puan, Covid-19 korkusunun yüksek olduğunun göstergesidir.

Gerçekleştirilen bu çalışmada ise ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0,87 olarak tespit edilmiştir. Bu sonuç ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Verilerin Analizi

Verilerin istatistiki analizine başlamadan önce basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Ölçeğe ilişkin basıklık değerinin 0.107, çarpıklık değerinin 0.829 olduğu, verilerin normal dağılım sergilediği belirlenmiş ve istatistiki analizlerde parametrik testler kullanılmıştır.

Katılımcıların demografik özelliklerini betimlemek amacıyla frekans ve yüzde analizinden, ele alınan demografik değişkenlere göre katılımcıların Covid 19 korkusu arasındaki farklılıkları belirlemek amacıyla t testinden ve ANOVA testinden yararlanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi 0,05 olarak belirlenmiştir.

BULGULAR

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

		N	%
Cinsiyet	Kadın	44	27.5
	Erkek	116	72.5
Medeni Durum	Evli	27	16.9
	Bekar	133	83.1
Meslek	Öğrenci	111	69.4
	Kamu	24	15.0
	Özel Sektör	25	15.6
Yaşanılan Yer	Aile Evi	84	52.5
	Öğrenci Evi	15	9.4
	Yurt	61	38.1
Antrenman yapma şekli	Grup	113	70.6
	Bireysel	47	29.4
Covid 19 geçirme durumu	Evet	40	25.0
	Hayır	120	75.0
Covid 19 aşısı olma durumu	Evet	147	91.9
	Hayır	13	8.1
Sosyal Medyada Covid 19 haberlerini takip etme durumu	Evet	115	71.9
	Hayır	45	28.1
Yakın çevrede Covid 19 geçirme durumu	Evet	134	83.8
	Hayır	26	16.2

Tablo 1 incelendiğinde; Katılımcıların %27.5’i kadın, %72.5’i erkektir. %16.9’u evli, %83.1’i bekarıdır. Katılımcıların %69.4’ü öğrenci, %15.0’i kamu çalışanı, %15.6’sı özel sektör çalışanıdır. %52.5’i aile evinde, %9.4’ü öğrenci evinde ve %38.1’i yurttan yaşamaktadır. %70.6’sı grup olarak, %29.4’ü bireysel olarak antrenman yapmaktadır. Katılımcıların %25’i Covid-19 geçirdiğini, %75.0’i geçirmediğini belirtmiştir. %91.9’u Covid-19 aşısı olduğunu, %8.1’i olmadığını belirtmiştir. Katılımcıların %71.9’u sosyal medyadan covid-19 haberlerini takip etmekte, %28.1’i etmemektedir. Katılımcıların %83.8’i yakın çevresinde Covid-19 geçiren olduğunu, %16.2’si ise olmadığını belirtmiştir.

Tablo 2’de t testi bulgularına yer verilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde; Covid 19 geçirme, Covid 19 aşısı olma ve Yakın çevrede Covid 19’a yakalanma değişkenlerine göre Covid 19 korkusu ölçeği puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmiştir ($p<0.05$). Covid 19 geçirenlerin, Covid 19 aşısı olanların ve Yakın çevresinde Covid 19’a yakalananların korku düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Diğer ele alınan değişkenlere göre Covid 19 korkusu ölçeği puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

Tablo 2. T-Testi Bulguları

	Cinsiyet	N	Ortalama	Ss	t	p
Covid-19 Korkusu	Kadın	44	2.25	.84	-1.424	.156
	Erkek	116	2.02	.94		
	Medeni Durum	N	Ortalama	Ss	t	p
	Evli	27	2.30	1.05	1.334	.184
	Bekar	133	2.04	.88		
	Antrenman Yapma Şekli	N	Ortalama	Ss	t	p
	Grup	113	2.07	.88	-.262	.794
	Bireysel	47	2.12	1.01		
	Covid 19 Geçirme	N	Ortalama	Ss	t	p
	Evet	40	2.36	.94	2.156	.033*
	Hayır	120	2.00	.89		
	Covid 19 Aşısı Olma	N	Ortalama	Ss	t	p
	Evet	147	2.14	.92	2.576	.011*
	Hayır	13	1.47	.61		
	Sosyal Medya Covid 19 Takip	N	Ortalama	Ss	t	p
	Evet	115	2.16	.91	1.617	.108
	Hayır	45	1.90	.92		
	Yakın Çevre Covid 19 Yak.	N	Ortalama	Ss	t	p
	Evet	134	2.16	.93	2.352	.020*
	Hayır	26	1.70	.75		

Tablo 3’de Anova analizi bulgularına yer verilmiştir.

Tablo 3. Anova Analizi Bulguları

	Meslek	N	X	Ss	F	p
Covid-19 Korkusu	Öğrenci	111	2.04	.91	.394	.675
	Kamu	24	2.18	.93		
	Özel	25	2.19	.95		
	Yaşanılan Yer	N	X	Ss	F	p
	Aile Evi	84	2.02	.88	.535	.587
	Öğrenci Evi	15	2.15	1.01		
	Yurt	61	2.17	.95		

Tablo 3 incelendiğinde; meslek ve yaşanılan yer değişkenlerine göre Covid-19 korkusu ölçeği puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Salgın hastalıkların toplum üzerinde ciddi etkilerin olduğu ve insanlar üzerinde psikolojik etkilenmelere yol açabileceği bilinmektedir (Joos, 2020). İnsanların hastalığa bakış açısı oldukça önemli olup bu hastalığa göstereceği tepkiler hastalığı nasıl algıladığı ile doğrudan ilişkilidir (Hekler vd., 2008). Bu nedenle Pandemi döneminde sporcuların hastalığı ne şekilde algıladığı ve yorumladığı önem arz etmektedir.

Bu araştırmada faal futbol hakemlerinin Covid-19 korkusu düzeyleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda futbol hakemlerinin cinsiyet değişkenine göre Covid-19 korkusu ölçeği puan ortalamasına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir. Erkek ve kadın futbol hakemlerinin Covid-19 korkusunun benzer ve orta düzeyde olduğu görülmektedir. Pandemi döneminde yapılan bir çalışmada kadın ve erkek öğretmenlerin Covid-19 anksiyete düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (Çifçi ve Demir, 2020).

Araştırmada diğer değişken olan medeni durum açısından incelendiğinde bekar ve evli futbol hakemlerinin Covid-19 korku düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Covid-19 pandemisinde profesyonel futbolcuların üzerinde yapılan bir çalışmada Covid-19 korkusu düzeylerinin evli ya da bekar futbolcular üzerinde önemli bir farklılığı olmadığı görülmüştür (Çifçi ve Demir, 2020). Bu çalışma da araştırmamız ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmada bir diğer değişken olan antrenman yapma şekline göre grupça ve bireysel olarak antrenman yapan hakemlerin Covid-19 korkusu düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Hakemlerin pandemi öncesinde grupça antrenman yapmaları pandemi sürecinde bireysel antrenman yapmaları korku düzeylerini etkilememiştir.

Futbol hakemlerine yapılan bu çalışmada Covid-19 geçiren hakemlerin geçirmeyenlere göre Covid-19 korkusu düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Covid-19 geçiren hakemlerin Covid-19 korkusu ölçeği ortalaması geçirmeyenlere göre daha yüksektir. Doğa sporcuları üzerinde yapılan bir çalışmada daha önce Covid-19 geçiren bireylerde Covid-19 korkusu daha yüksek olarak çıkmıştır (Sandıkçı ve Önen, 2021).

Çalışmaya katılan futbol hakemlerinin Covid-19 aşısı olmaları değişkenine göre incelendiğinde aşı olanların olmayanlara göre Covid-19 korku düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırmada sosyal medyada Covid-19 haberlerini takip etme değişkeni incelendiğinde iki grup arasında Covid-19 korkusu düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Gerek televizyonda gerek sosyal medyada sürekli Covid-19 haberlerinin olması görünürlük açısından yeterli olmakla beraber farkındalığın azaldığı söylenebilir.

Bu çalışmada hakemlerin yakın çevresinin Covid-19'a yakalanması değişkenine göre incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Yakın çevresinde Covid-19 görülen hakemlerin görülmeyenlere göre Covid-19 korkusu düzeyi daha yüksek bulunmuştur. Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada bir yakını Covid-19'a yakalanmış öğrencilerin kaygı düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür (Cao vd., 2020).

Araştırmada Covid-19 korkusu düzeylerinin meslek gruplarına göre incelendiğinde öğrenci, kamu ve özelde çalışan hakemler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Futbol hakemliğinin tek zamanlı bir iş olmaması ve aynı zamanda bir uğraşın olması bu konuda benzer korku düzeyleri olmasını açıklayabilir.

Araştırmaya katılan hakemlerin yaşadıkları yer değişkenine göre Covid-19 korkusu düzeyi incelendiğinde aile evinde, öğrenci evinde ve yurttan kalan hakemler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Sporcular üzerinde yapılan bir çalışmada çekirdek ailesi ile yaşayanların geniş ailesiyle yaşayanlara göre Covid-19'a yakalanma kaygı düzeyleri daha fazla olarak ifade edilmiştir (Gümüşgöl, Ersoy ve Gümüşgöl, 2020).

Sonuç olarak; bu çalışmada futbol hakemlerinin Covid-19 korkusu düzeylerinin incelendiğinde Covid-19 geçirme, Covid-19 aşısı olma ve yakın çevrede Covid-19'a yakalanma değişkenlerine göre Covid-19 korkusu ölçeği puan ortalaması arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmiştir. Covid-19 geçirenlerin, Covid-19 aşısı olanların ve yakın çevresinde Covid-19'a

yakalananların korku düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Cinsiyet, medeni durum, meslek, yaşanılan yer, antrenman yapma şekli, sosyal medyada Covid-19 haberlerini takip etme durumu değişkenlerine göre Covid-19 korkusu ölçeği puan ortalaması arasında ise istatistiksel olarak anlamlı farklar tespit edilmemiştir.

KAYNAKÇA

Ağduman, F. (2021). Sporcuların Pandemi Döneminde Covid – 19'a Yakalanma Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Germanica Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-14.

Ahorsu, D. K., Lin, C. Y., Imani, V., Saffari, M., Griffiths, M. D., and Pakpour, A. H. (2020). The Fear of COVID-19 Scale: Development and Initial Validation. *International Journal of Mental Health And Addiction*, 27, 1–9.

Aygün, M. ve Murathan T. (2020). Buz hokeyinin tarihsel süreç içerisindeki görünümü. *Journal of History School*. 44, 600-612. DOI: <https://doi.org/10.29228/Joh39678>

Aygün, M. ve Ünal, M. (2020). COVID-19 Pandemisinin Buz Hokeyi Sporuna Etkisi. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 25 (Speciak Issue on COVID-19), 195-203. DOI: <https://doi.org/10.21673/anadoluklin.738039>

Bingöl, H., Bingöl, Ş. ve Öner, İ. (2020). Covid-19'un Spor Sektörüne Etkisi. *Journal of History School*, 46, 1890-1909. DOI : <https://doi.org/10.29228/joh.43436>

Cao W, Fang Z, Hou G, Han M, Xu X, Dong J., and Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Res.* 287, 112934. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2020.112934>

Corsini, A., Bisciotti, G. N., Eirale, C., and Volpi, P. (2020). Football cannot restart soon during the COVID-19 emergency! A critical perspective from the Italian experience and a call for action. *Br J Sports Med.*, 54(20), 1186-1188. <http://dx.doi.org/10.1136/bjsports-2020-102306>

Çifçi F, ve Demir A. (2020). The effect of home-based exercise on anxiety and mental well-being levels of teachers and pre-service teachers in COVID-19 pandemic. *African Educational Research Journal*, 8(2), 20-28. DOI: <http://dx.doi.org/10.30918/AERJ.8S2.20.029>

Çifçi, F. ve Demir, A. (2020). COVID-19 Pandemisinde Türk Profesyonel Futbolcuların COVID-19 Korkusu ve Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi. *Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi*, 2(Özel Sayı 1), 26-38.

Gümüştül C, Ersoy A, Gümüştül O. (2020). Amatör ve Profesyonel Sporcuların Yeni Tip Koronavirüse (Covid-19) Yakalanma Kaygılarının İncelenmesi - Yönetmelik Karar Boyutu. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 26-37. DOI: <https://doi.org/10.33468/sbsebd.129>

Hekler, E.B., Lambert, J., Leventhal, E., Levetal, H., Jahn, E. and Contrada R. J. (2008). Commonsense illness beliefs, adherence behaviors and hypertension control among african americans. *Journal of Behavioral Medicine*, 31(5), 391-400. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10865-008-9165-4>

Joos, A. (2020). Psychosomatic medicine and covid-19 pandemic. *Psychotherapy and Psychosomatics*, 89, 263–264. DOI: <https://doi.org/10.1159/00050764>

Kobayashi, T., Jung, S. M., Linton, N. M., Kinoshita, R., Hayashi, K., Miyama, T. and Nishiura, H. (2020). Communicating the Risk of Death from Novel Coronavirus Disease (COVID-19). *Journal of Clinical Medicine*, 9(2), 1-7. <https://doi.org/10.3390/jcm9020580>

Ladikli, N., Bahadır, E., Yumuşak, N.F., Akkuzu, H., Karaman, G. ve Türkkan, Z. (2020). Kovid-19 Korkusu Ölçeğinin Türkçe Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 71-80.

Ratten V. and Ratten, H. (2011). International sport marketing: practical and future research implications. *Business and Ind Marketing*, 26(8), 614-620. DOI: <https://doi.org/10.1108/08858621111179886>

Sandıkçı, M.B. and Önen, C. (2021). Reflections of Nature-Oriented Outdoor Sports Activities on Coronavirus-19 Phobia During the Pandemic. *Process. Progress in Nutrition*. 23(2), 1-9. DOI: <https://doi.org/10.23751/pn.v23iS2.12052>

World Health Organization. Director-General's remarks at the media briefing on 2019-nCoV on 11 February 2020. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-remarks-at-the-media-briefing-on-2019-ncov-on-11-february-2020> (Son Erişim: 11 Şubat 2022).

KAVRAMSAL MAKALE

Standart Dışı Çalışma ve Diğer Çalışma Şekilleri*

Öğr. Gör. Dr. Burcu ARISOY, Beykent Üniversitesi, Meslek Yüksek Okulu, İstanbul, e-posta: burcuarisoy@beykent.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7452-2950>

Prof. Dr. Zeki PARLAK, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul, e-posta: zeki.parlak@istanbul.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3402-3054>

Öz

1980'lerden sonra ekonomik ve sosyo politik üretim sistemindeki değişiklikler çalışanlar, işverenler, ülkeler, istihdam ve emek piyasaları açısından birtakım değişikliklere yol açmıştır. Özellikle Fordizmin çöküşünün ardından neo-liberal iktisat politikalarının uygulamaya konulması dünya emek piyasalarını derinden etkilemiştir. Fordist üretim sisteminde yer alan standart veya tam zamanlı istihdam yerini esnek çalışma ilişkilerine bırakırken gelişen ve gelişmiş ülkelerde emek piyasaları dönüşüm geçirmiş, standart dışı istihdam adeta norm haline gelmiştir. Nitekim 1980'lerden sonra ekonomik, sosyal politik ve üretim sistemindeki değişiklikler çalışanlar, işverenler, ülkeler, istihdam açısından birtakım değişikliklere yol açmıştır. Bütün bu gelişmelerle birlikte 21. yüzyılın ilk başlarında ulusal emek piyasaları işlevlerini yitirmeye başlamış, işverenler ürün piyasalarında artan rekabet ve üretim yöntemlerinde teknolojik değişiklik ile karşı karşıya kalmışlardır. "Dijital Çağ" olarak adlandırılan bu dönem, yeni iş yapılarını ve çalışma ilişkilerini ortaya çıkarmaktadır. Alternatif çalışma şekilleri tercih edilmeye başlanmıştır. Ne var ki bu alternatif çalışma şekilleri birbirinin yerine kullanılmaya başlanmış, kavram kargaşasını da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmanın amacı birbirlerinin yerine kullanılan çalışma şekillerinin literatür taraması ile kavramsal olarak analizini yapmaktır. Birbirlerinin yerine kullanılan bu çalışma şekillerinin farklılaşan ve benzer noktalarının olduğu görülmektedir.

* Bu çalışma ilk yazarın Doktora tezinden türetilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çalışma İlişkileri, Emek Piyasaları, Esneklik, Güvencesiz İş, Standart Dışı Çalışma.

Makale Gönderme Tarihi: 13.01.2022

Makale Kabul Tarihi: 02.05.2022

Önerilen Atıf:

Arısoy, B. ve Parlak, Z. (2022). Standart Dışı Çalışma ve Diğer Çalışma Şekilleri, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(5): 657-669.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2022, 5(5): 657-669. DOI:[10.26677/TR1010.2022.983](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.983)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Conceptual Analysis of Non-Standard Work

Dr. Burcu ARISOY, Beykent University, Vocational School, İstanbul, e-mail:
burcuarisoym@beykent.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7452-2950>

Prof. Dr. Zeki PARLAK, İstanbul University, Faculty of Economics, İstanbul, e-mail:
zeki.parlak@istanbul.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3402-3054>

Abstract

The implementation of neo-liberal economic policies after the collapse of the Fordist production system tremendously affected the labor markets worldwide. While flexible working relations have replaced standard or full-time employment in the Fordist production system, labor markets have been transformed in developing and developed countries, and non-standard employment has become the norm. Thus, changes in the economic and social-political production system after the 1980s have led to some changes in terms of employees, employers, countries, and the structure of employment. With all these developments, at the beginning of the 21st century, national labor markets started to lose their functions, and employers were faced with increasing competition in product markets and technological changes in production methods. This period, called the "Digital Age," revealed new business structures and working relationships. Alternative working methods have started to be preferred. However, these alternative ways of working have begun to be used interchangeably, bringing about conceptual confusion. The purpose of this study is to conceptually analyze alternative working methods that are used interchangeably. Although these working methods used interchangeably are thought to be the same, there are points where they differ.

Keywords: Labor Relations, Labor Markets, Flexibility, Precarious Work, Non-Standard Work.

Received: 13.01.2022

Accepted: 02.05.2022

Suggested Citation:

Arısoy, B. and Parlak, Z. (2022). Conceptual Analysis of Non-Standard Work, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(5): 657-669.

GİRİŞ

1980'lerin başında yaşanan ekonomik durgunlukla birlikte standart istihdam ile özdeşleşen uzun vadeli, iş güvencesi sağlayan iş sözleşmeleri ile çalışan işçiler işten çıkarılmak durumunda kalmış, alternatif çalışma şekilleri tercih edilmeye başlanmıştır. Nitekim daha az sermaye gerektiren emek yoğun hizmetlerin ortaya çıkması, artan rekabet sonucu firmaların sayısal esnekliği gözeterek yeniden yapılanmaya gitmesi, teknolojik yeniliklerle firmaların maliyetlerini düşürmesi, yeni pazarların ortaya çıkması, İş Kanunlarındaki esneklik düzenlemeleri ile işverenlerin işçi alıp çıkarmalarının kolaylaştırılması, kadınların emek piyasasında yer alması, işverenlerin esneklik arayışı gibi nedenlerle standart dışı çalışma şekilleri artmaya başlamıştır (Stone, 2004 :15). İstihdam ilişkilerinin doğal yapısı değişmiştir. Firmalar çekirdek sabit işçileri yerine, esneklik ve çok yönlülük sağlayan standart dışı çalıştıracakları işçilere yönelmeye başlamışlardır. Esnekliği sağlamak firmaların politikası hâline gelmiş bu doğrultuda esneklik için firmalar işçi alımında düzenli işçiler yerine, geçici işçileri tercih etmeye başlamışlardır (ILO, 2016 :159).

Öte yandan geçici iş, işverenlere esnek çevreci iş gücünü oluşturmak ve ulusal iş piyasasında istikrarlı çekirdek iş gücünü korumak için imkan sağlamaktadır. Aynı zamanda emek piyasalarında ve organizasyonlarda esnekliği işlevsel ve sayısal esneklik olarak gerçekleştirmektedir. Benzer şekilde standart dışı çalışma şekillerinden olan belirli süreli çalışma, işverenlere işten çıkarma maliyetlerinden kaçmayı sağlamakta, kiralama ve çıkarma kolaylığı ile sayısal esneklik imkânı sunmaktadır (Schmid, 2010: 13). Nitekim 1980'lerin ortasında birçok işveren uzun vadeli çekirdek çalışanlarını koruma amacından ve bu çalışanları ömür boyu istihdam sağlayan iş sözleşmeleri ile çalıştırmaktan vazgeçmiştir. Tam zamanlı işçilerin bir kısmı geçici bir statüye, bir kısmı ise serbest çalışan statüsüne dönüşmüştür. Böylece, tam zamanlı "düzenli" iş bulan, ancak uzun vadeli iş güvencesi konusunda açık veya gizli bir güvenceye sahip olmayan işçi sayısında bir artış olmuştur (ILO, 2016: 70-181).

Aynı şekilde yaşanan diğer gelişmeler de her zaman var olan standart dışı istihdamın yeniden ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yaşanan bu gelişmelerden biri de küreselleşme ile emek piyasalarının talep doğrultusunda bölünmesidir. Ekonomik yapıda tarımda, imalat sektöründe dönüşüm, hizmet sektöründe yeni üretim tekniklerinin gelişmesi, uluslararası tedarik zincirlerinin artması, üretim sisteminin uluslararasılaşması, emek piyasalarında demografik yapının değişmesi sonucu kültürel normlar ve emek piyasaları bu değişikliklere adapte olma ihtiyacı yaşamaktadırlar (ILO 2016: 47).

Yaşanan tüm bu değişikliklerle birlikte alternatif çalışma şekilleri öne çıkmaktadır. 9-5 saatleri arasında çalışmak şeklinde nitelendirebileceğimiz, belirsiz süreli tam zamanlı iş sözleşmeleri ile tabir edilen standart çalışma yerine alternatif çalışma şekilleri önem kazanmaktadır. Bununla birlikte bu alternatif çalışma şekilleri birbirinin yerine kullanılmaya başlanmış, kavram kargaşasını da beraberinde getirmiştir. Nitekim bu çalışmanın amacı birbirlerinin yerine kullanılan çalışma şekillerinin literatür taraması ile kavramsal olarak analizini yapmaktır. Birbirlerinin yerine kullanılan bu çalışma şekilleri aynı gibi düşünülse de ayrıştıkları noktaların olduğu görülmektedir.

STANDART DIŞI ÇALIŞMA

Standart dışı çalışma ilişkilerine olan talep artmakla birlikte, standart dışı çalışmayı kavramsal olarak ortaya koymak her zaman kolay olmamaktadır. Standart dışı çalışmanın net bir tanımı olmamakla birlikte, standart, tam zamanlı, belirsiz süreli, düzenli, uzun süre boyunca tek işveren ile yapılan çalışmaların dışındaki çalışmalar olarak tanımlanabilir. Standart çalışma dediğimizde

ise çalışma saatleri belli, belirsiz süreli, tam zamanlı, tek bir işverenin emir ve talimatı ile çalışılan, yönetim yetkisinin tek bir işverende toplandığı çalışmalardır. Kalleberg ve arkadaşlarına göre; standart çalışma; işçinin emeği karşılığı işverenden ücret aldığı, belirli görev tanımları ile işverenin işyerinde ve işverenin kontrolünde sürekli istihdam beklentisi içerisinde çalıştığı çalışma şeklidir. Rodgers'a göre; standart istihdam ilişkilerinde güvence ve devamlılık esas olup, işçilerin sosyal açıdan güvencesiz uygulamalardan ve çalışma koşullarından korunduğu, hakların ve yükümlülüklerin olduğu, ekonomik büyümeyi destekleyecek ilişkilerin olduğu koşullar mevcuttur. Görüldüğü üzere standart çalışma literatürde çoğunlukla güvenceli tam zamanlı istihdam ilişkileri ile özdeşleştirilse de tarihsel sürecine bakıldığında özünde geçicilik özelliğinin de olduğu görülmektedir. Standart istihdamın belirsizliğini göz önünde bulundurarak, standart dışı istihdamın farklılaşan tüm istihdam biçimlerini içerecek şekilde tanımlanması ve anlaşılması gerekmektedir (Stephen, 2016: 386).

Bununla birlikte standart dışı istihdam Fordist üretim modelindeki istihdam şeklinin tam aksine bir tanıma sahiptir. Sıklıkla standart dışı istihdam, belirli dönem veya kısa dönem çalışma ile karakterize olmaktadır (Serrano Mar Eileen Pupos, 2014: 47). Bugün standart çalışma denilen kavram düzenli tam zamanlı istihdam şeklinde ortaya çıkmıştır. Fordist üretim sistemi görevlerin parçalanıp, basitleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Aynı zamanda Fordist üretim sistemindeki çalışma ilişkileri standartlaşma ile eş anlamlıdır. Nitekim bu üretim sistemi standart ürünü standart makineler kullanılarak, standart metotlarla standart işçilikle standart işgününde üretme esasına dayanmaktadır. Fordist sistemde işin standart hâle gelmesi, işin tam zamanlı ve kalıcı olması beraberinde sendikalaşmayı meydana getirmiştir. Tarihsel sürecin bu yılları çalışma hayatında iş güvencesinin, ücretler vasıtasıyla hayat standardının yükseleceği beklentisinin, işyerinde işçi dayanışmasının, güçlü sendikaların ve toplu pazarlıkların, refah devletinin olduğu bir dönemdir.

Öte yandan standart dışı çalışma tanımı ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği için ülkeler arasında kıyaslama yapmak, tanımını ve ölçümünü ortaya koymak kolay değildir. Standart dışı çalışmayı ortaya koymak için yapılan iş gücü anketlerinde veya hane halkı anketlerinde ölçümleme yapmak amacıyla anket yapılan kişilere çalışan veya kendi hesabına çalışan olup olmadığı, sözleşme çeşitleri ve çalışma saatleri sorulmaktadır. Standart dışı çalışmanın tanımı ve türleri ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte Asya ve Doğu Asya terminolojisinde standart dışı istihdam kavramı kullanılmamaktadır.

Bazı ülkeler standart dışı istihdamı tam zamanlı, sürekli standart çalışma kategorisinde yer alıp yer almadığına bakarak tanımlamakta, bazı ülkeler ise istihdamın özelliklerine bakarak ve istihdam türünün sonucunda elde edilecek sosyal güvenlik, eğitim imkânı gibi çıktılara göre tanımlama yapmaktadır. Her ülkede standart dışı çalışma kategorileri değişmektedir. Örneğin Amerika'da standart dışı çalışanlar 8 kategoriye ayrılmıştır. Bunlar :1) Geçici ajans çalışanları 2) Çağrı üzerine çalışanlar 3) Sözleşmeli şirket çalışanları 4) Doğrudan işe alınan geçici işçiler 5) Bağımsız sözleşmeliler 6) Daimi kendi hesabına çalışanlar 7) Daimi kısmi süreli çalışanlar 8) Daimi tam zamanlı çalışanlardır. İlk 6 kategoride yer alanlar kısmi süreli ve tam zamanlı işçileri kapsamaktadır (Ogura, 2005: 11). ILO'nun sınıflandırmasına göre ise standart dışı çalışma; geçici istihdam, kısmi süreli ve çağrı üzerine çalışma, çok taraflı istihdam ve bağımlı / kendi hesabına çalışanlar olarak kategorize edilmiştir. Belirli süreli sözleşmeler ve günlük, geçici işler geçici istihdam statüsünün kapsamında yer alırken, özel istihdam büroları vasıtasıyla işçi temini ve alt işverenlik ilişkisi çok taraflı istihdam ilişkisi içerisinde tanımlanmıştır.

Ülkelerdeki farklı kategorilerde tanımlanmasına rağmen standart dışı çalışma çoğunlukla düşük ücret ve güvencesiz çalışma ile ilişkilendirilmektedir. Özellikle Asya ekonomilerinde esneklik artışına bağlı olarak standart dışı istihdam "precarious" (güvencesiz) istihdam şeklinde artmaktadır. Öte yandan bu ülkelerde güvencesiz istihdam çoğunlukla enformel sektörde ortaya

çıkılmaktadır. Nitekim Hindistan'da enformel tarım dışı çalışanların oranı %83 iken, Endonezya'da bu oran %78 dir. Bununla birlikte Asya bölgesinde göçmenler çoğunlukla güvencesiz çalışanlardır, çalışma haklarına ulaşmada yasal açıdan ayrımcılıkla karşı karşıya kalmaktadırlar (Kallerberg Hewison, 2013: 281).

Standart dışı çalışma ile güvencesizlik arasında ilişki kuranlara göre standart çalışma işler arasında kutuplaşmaya yol açmakta, orta vasıflı mesleklerin kaybolmasına ve vasıfsız veya yüksek vasıflı işlerin öne çıkmasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte sağlanacak olan esneklik ve daha fazla güvencesiz çalışma ile firmaların emek maliyetlerini düşürmesi planlanmasına rağmen esnek çalışma ile artması beklenen iş gücüne katılım oranı ve kariyer gelişimi aynı doğrultuda artış göstermemektedir. İşçilerin refah düzeyleri azalabilmekte, işçiler iş güvencesi ve sosyal korumanın dışında kalabilmekte sınırlı eğitim ve istihdam olanaklarına sahip olmaktadır (OECD, 2018: 69). Nitekim standart dışı istihdamın özellikleri arasında düşük istihdam güvencesi, zayıf istihdam koruması, işçinin işine kolay son verilebilmesi, standart çalışmaya göre daha düşük kaliteli çalışma koşulları, düzensiz gelir, sınırlı iş sağlığı ve güvenliği ve sağlanan yan haklar, kısıtlı eğitim ve gelişim imkânı, düşük pazarlık gücü yer almaktadır (Serrano, 2015: 2).

Buna rağmen dünyada yaşanan ekonomik krizlerden çıkış yollarının aranması ile standart dışı çalışmanın yeni şekillerinin ortaya çıkması ve gelişmesi söz konusu olmuştur. 2008 krizi sonrasında gelişmekte olan ülkelerde formel ücretli çalışanlar işten çıkarılmış, formel sektörde standart dışı çalışma şekilleri ortaya çıkmış ve çalışanlar enformel sektörde istihdam edilmeye başlanmışlardır. Şirketler ürün taleplerinin azalması, kredilerinin sınırlandırılması ile birlikte iki yeni strateji geliştirmişlerdir. Maliyetleri azaltmak için ya organizasyonlarını yeniden düzenlemişler, çalışma saatlerini azaltmışlar ya da geçici sözleşme ile işçi çalıştırmak veya geçici istihdam ajanslarından işçi kiralamak suretiyle çalışan sayılarını azaltmışlardır (ILO, 2016: 157).

STANDART DIŞI ÇALIŞMA VE DİĞER ÇALIŞMA ŞEKİLLERİ

Güvencesiz İş

Standart dışı çalışma ile birlikte kullanılan farklı çalışma şekilleri vardır. Bunlardan bir tanesi literatürde "precarious work" olarak geçen Türkçeye "güvencesiz iş" veya "güvencesiz çalışma" olarak çevrilebilecek olan kavramdır. Güvencesiz iş kavramını içine alan güvencesiz istihdam terimi, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında yaygın olarak kullanılmıştır. 1812 – 1935 yılları arasında güvencesiz istihdam, hem iş gücünü hem de belirli bir bölgedeki veya geniş bölgedeki emek piyasası koşullarını tanımlamak için kullanılmıştır. İşin niteliği gereği günlük, geçici, mevsimsel düşük ücretli ve çalışma saatlerinin düzensiz olduğu iş gücü güvencesiz istihdam tanımı içerisinde yer almaktadır. İnşaat işçileri, liman işçileri, tarım işçileri, geçici olarak devlette çalışan işçiler, belirli süreli çalışanlar, alt işveren işçileri, kendi nam ve hesabına çalışanlar bu kategoride yer almaktaydı. 1929 krizinden önce gelişmiş ülkelerde sendikaların gücünün az olması ve devletin emek piyasasındaki denetim azlığından dolayı güvencesiz istihdam kural olarak uygulanmaktaydı. Bununla birlikte 1970'lerin sonlarından itibaren güvencesiz istihdam terimi güvensiz ve düzensiz çalışma şekilleri için kullanılmaktadır. Öte yandan esnek çalışma şekilleri ile birlikte güvencesiz işler küresel boyut kazanmıştır.

Güvencesiz çalışmanın kesin bir tanımı olmakla birlikte, ülkelere, bölgelere ekonomik toplumsal politik yapıya göre farklılık ve çeşitlilik göstermektedir. Atipik veya standart dışı veya şartlara bağlı çalışma şeklinde ortaya çıkmaktadır. İşlerin niteliği gereği aslında güvencesizlik söz konusudur. Güvencesiz çalışma ve standart dışı çalışma şekilleri arasında birebir bağlantı yoktur. Bununla birlikte bir takım ortak özellikler belirlenebilmektedir. En genel algı, güvencesiz

çalışmanın, işverenlerin riskleri ve sorumlulukları işçilere yansıtması için bir araç olduğudur. Aynı zamanda bu iş kayıtlı ve kayıt dışı ekonomide yapılan iştir, bu işte belirsizlik ve güvencesizlik söz konusudur. Bu işler genellikle belli olmayan istihdam sürelerini, birden fazla işveren ya da gizli istihdam ilişkilerini, sosyal korumadan ve haklardan yararlanma eksikliğini, düşük ücreti ve sendikaya katılma ve toplu olarak pazarlık yapma konularında yasal süreçteki ve uygulama boyutundaki engelleri ifade etmektedir. Geçici süreli, farklı zamanlarda sözleşme yapan işçiler, doğrudan özel istihdam büroları vasıtasıyla istihdam edilmekte veya işe alınmaktadırlar, bu durum kısa dönemde işçilere fayda sağlamakla birlikte sözleşmenin uzatılıp uzatılmayacağı belli olmamaktadır. İşçiler gelecek için plan yapamamakta, bazı sosyal güvencelerden mahrum kalabilmektedirler. Aynı zamanda işverenin kim olduğu da belirli değildir. İşçinin işe alınması alt işveren veya özel istihdam bürosu tarafından gerçekleştirilirken, işçi performansını kullanıcı işverene sunmakta, işçinin hak ve sorumlulukları bakımından hangi işverenin sorumlu olduğu belirsiz kalmaktadır. Yetersiz yasal süreç ve denetim mekanizması sonucunda üç taraflı veya bağımlı / kendi nam ve hesabına çalışma şeklindeki istihdam ilişkilerinde çalışanların hakları neredeyse yok gibidir. Güvencesiz çalışma aynı zamanda sendikal hakların yokluğu anlamına da gelmektedir.

Güvencesiz çalışma hem standart hem de standart dışı işlerde olabilmektedir. Aynı zamanda bu kavramı tanımlamak için “eğreti istihdam” deyimini de kullanılmaktadır. Güvencesiz iş ile birlikte kullanılan bir diğer kavram “contingent work” Türkçesi düzensiz iş olarak tanımlanabilecek terimdir. Her iki kavramda mevcut çalışma şekillerinde çalışma saatlerinde veya gelirlerde belirsizlik veya düzensizlik olmakla birlikte, belirli süreli, günlük, geçici (özel istihdam büroları ile çalıştırma), kendi nam ve hesabına çalışanları, alt işverenleri, uzaktan veya evden çalışma şekillerini kapsamaktadır. Bununla birlikte geçicilik sadece işçinin talep doğrultusunda çalıştığına işe başlatılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Güvencesizlik terimi ise, çalışma ilişkilerinin özelliği olarak iş ve gelir güvensizliğini kapsamaktadır. Öte yandan güvencesiz istihdam terimi geçici iş kavramına göre daha geniş bir kavramdır (Quinlan, 2012:4).

Precarious yani güvencesiz istihdam; güvencesiz işi, düşük geliri, sınırlı veya hiç olmayan sosyal hakları, düşük sosyal korumayı ifade etmektedir. Dijital devrim, ürünün dünyanın her yerine ulaştırılması, düşük ücretli ülkeler ile yüksek ücretli ülkeler arasında rekabetin artması çalışma hayatında önemli değişikliklere sebep olmuştur. Dünya Ticaret Bankası ve OECD tarafından reform politikaları savunulmuş, bu doğrultuda güvencesiz işler artmıştır (Cremers, 2010: 2).

ILO'ya göre güvencesiz çalışma; istihdamın sürekli veya kesin olmadığı, çok taraflı işverenler, gizli veya belirsiz istihdam ilişkilerinin bulunduğu, sosyal güvenceden yoksun, düşük ücretli, sendikalaşma ve pazarlık engellerin olduğu çalışma şeklidir. Atipik çalışmaya güvencesiz çalışma atıfta bulunur ancak benzer değıllerdir. Uluslararası Metal İşçileri Konfederasyonuna göre güvencesiz çalışma; işverenlerin sürekli iş gücünü en aza indirmek veya azaltmak, esnekliklerini en üst düzeye çıkarmak ve riskleri çalışanlara kaydırmak için tasarlanmış istihdam uygulamalarının sonucudur. Ortaya çıkan işler genellikle kalıcı olmayan, geçici, gündelik ve güvensizdir (ILO, 2012: 27).

Buna karşın kavramın kesin olarak tanımının ortaya konmasında olduğu gibi kavrama ilişkin istatistik verilerde ulaşma da birtakım sorunlar olduğu görülmektedir. Güvencesiz çalışanlar genellikle gayri resmidirler, istatistiklere yansıma konusu bu nedenle kuşkuludur. Aynı zamanda işverenler de bu tür çalışanlarının yasa dışı olabileceğini istihdam verilerini etkileyeceğini bildiklerinden resmi görevlilere bilgi vermekten kaçınmaktadırlar.

Standart dışı çalışma ile güvencesiz çalışma arasında ilişkiye bakıldığında güvencesiz çalışma ve standart dışı çalışmada iki sınıflandırmanın olduğu görülmektedir. Birinci grup, iş sözleşmelerinin sınırlı durumlarda yapılmasını, (kısa zamanlı, belirli süreli, mevsimsel, günlük,

geçici iş gücü) ikinci grup ise istihdam ilişkilerinin kurulmasını ifade etmektedir. (Alt işverenlik, geçici istihdam büroları ile çalıştırma, bağımlı gizli / kendi nam ve hesabına çalışma). Bununla birlikte standart dışı çalışma şekillerinde yer alan işçilerin kutuplaştığı hallerde ortaya bağlantılı bir durum ortaya çıkmaktadır. Kutuplaşmada yer alan çok sayıda güvencesiz, düşük vasıflı, sıradan işçiler ile az sayıda yüksek vasıflı, yüksek ücretli ve sıradan olmayan işçiler bir arada bulunmaktadır. Güvencesiz işçilerin emeklilik ve sağlık imkânlarına erişimleri ile eğitim ve kariyer imkânları sınırlıdır. Bu bağlamda standart dışı iş, belirli süreli, düşük vasıflı, düşük ücretli kısmı güvencesiz iş olarak nitelendirilecektir (Serrano, 2015: 13).

Atipik Çalışma

Standart dışı istihdam ile aynı anlamda kullanılan bir diğer kavram atipik çalışmadır. Atipik çalışma veya standart dışı çalışma yeni bir kavram olmamakla birlikte son yıllarda dijitalleşmenin, kayıt dışı ekonominin gelişmesi, hükümetlerin ve kuruluşların modern çalışma şekillerine olan ilgisinin artmasıyla önem kazanmıştır. Atipik çalışma; belirsiz süreli sözleşmede, tek bir işveren için düzenli olarak çalışmakta olan bireyin “standart” modeline uymayan bir dizi çalışmalardır. Literatürde atipik çalışma kavramı “gig economy” veya “gig work” olarak da geçmektedir. Atipik kavramı genelde Avrupa ve Japonya’da kullanılan bir kavram iken, Amerika’da bu kavram yerine 1980’lerden beri “contingent work” kavramı kullanılmaktadır. Standart dışı çalışma kavramı ile bu kavramların ilişkisine bakıldığında standart dışı çalışma kavramının tüm bu kavramları kapsayan, son yıllarda daha yaygın olarak kullanılan bir kavram olduğu görülmektedir. 1980’lerden sonra kavram ilk kullanıldığında belirli süreli çalışanları ve özel istihdam büroları vasıtasıyla çalışanları ifade etmekteydi (Ogura, 2005: 12). Bununla birlikte günümüzde atipik istihdamdaki çalışma şekilleri; sıfır saatli sözleşmeler, özel istihdam büroları işçileri, kendi hesabına çalışanlar, kısa süreli çalışmalardır. Atipik çalışan kategorisinde yer alanlar ise; sınırlı yasal haklara sahip ve geçici ve esnek durumlarda istihdam edilenler, belirsiz süreli sözleşmeye sahip olmayan belirli süreli sözleşmeye sahip olanlar, birçok işverenle çalışan veya tek işverene bağlı ancak, belirli sürede için çalışanlar, geçici durumlar için dönemsel, özel istihdam büroları ile çalışanlar, en az çalışma saat garantisi olmayan sıfır saatli veya değişik saatli sözleşmelerle çalışanlardır (CIPD, 2019: 2).

Atipik çalışma kavramı ile literatürde kullanılan diğer kavram olan geçici çalışmanın farkına bakıldığında, atipik çalışmanın kapsamının daha geniş olduğu görülmektedir. Sıfır saatli sözleşmeli çalışanlar, özel istihdam büroları vasıtasıyla çalışanlar, kendi nam ve hesabına çalışanlar ve kısa süreli sözleşmeli çalışanlar, taşeron olarak çalışanlar atipik çalışmanın kapsamında yer almaktadır. Atipik çalışmanın yeni olmamasına rağmen son zamanlarda önem kazanmasının başlıca nedeni, firmaların kısa dönemli talep dalgalanmalarında geçici veya günlük işçileri çalıştırmak istemeleridir. Aynı zamanda geçici talep dalgalanmaları ile mücadele etmek, devamsızlık yapan işçileri yedeklemek, uzmanlaşmış iş gücünü kullanmak, sosyal güvenlik harcamalarını azaltmak, değişen talep koşullarının etkilerinden tam zamanlı çalışanları korumak, yürürlükteki ücretle boşalan kadroları doldurmak da son zamanlarda atipik çalışmanın artan öneminin diğer nedenleri arasında bulunmaktadır.

Güvencesiz Çalışma (Contingent Work)

İngilizce de “contingent work” olarak geçen kavram ilk olarak 1985’de Audrey Freedman tarafından kullanılmıştır. Bu kavram işçilerin yalnızca acil ve doğrudan bir talep olduğunda işe alındıkları, talep azaldığında ise işten çıkarıldıkları bir yönetim tekniğini tanımlamak için kullanılmıştır. Bununla birlikte son birkaç yıl içinde “geçici çalışma”, yarı zamanlı çalışma, geçici

istihdam, işçi kiralama, kendi nam ve hesabına çalışma, sözleşmeli ve evden çalışma işlerini içeren çok çeşitli iş türlerini tanımlamak için kullanılmaya başlanılmıştır. Çok farklı iş deneyimlerine ve sosyo ekonomik durumlara sahip olmakla birlikte, yarı zamanlı veya geçici işlerde çalışanlar veya bağımsız çalışanlar ya da tamamen farklı nedenlerden ötürü evden çalışanlar dahil olmak üzere geniş bir çalışan grubu bu kapsamda yer almaktadır. Bu tür çalışanlar, iyi ücretli, çalıştıkları koşulları ve çalışma zamanını belirleyen, çoğunlukla ne kadar çalışacaklarını seçen, koşulları büyük ölçüde kontrol eden “vasıflı sınıf” işçilerine karşı, bir alternatifi olmayan çalışanlardır. Farklı kategorilerdeki iş türlerinin aynı kategorideki geçici veya güvencesiz çalışmaya yerleştirmek, bu kavramların karmaşık yapısını da göstermektedir. Nitekim kısmi süreli çalışma, geçici istihdam anlamına gelmemektedir. Kısmi süreli işçi aynı işverenle yıllarca çalışırken, tam zamanlı işçi düzenli olarak işveren değişikliği yaşamaktadır (Lambert Herod, 2016: 5).

Güvencesiz çalışma, geleneksel istihdamdan zaman, süreklilik bağlamında işçi ve işveren arasında geleneksel karşılıklı hak ve yükümlülüklerden farklı olarak yapılan sözleşmelerden ayrılmaktadır. Bu, geleneksel istihdam olarak kabul edilen günde sekiz saat, haftanın 5 günü çalışmadan farklı bir çalışma şeklidir. İşçi ve işveren arasında kalıcı ilişkiden farklı bir ilişki mevcuttur. Bu çalışma şeklinde geleneksel karşılıklı hakların, yükümlülüklerin ve yasal korumaların olmadığı sözleşme türü vardır (Copeland vd., 1999: 3). Buna karşılık geçici çalışma ise bir bireyin uzun süreli istihdam için açık ya da örtülü bir sözleşmesi olmadığı veya asgari çalışma saatlerinin değiştiği herhangi bir iştir. Bu çalışmada işin devamlılığına dair garanti verilmemektedir. Aynı zamanda yetersiz çalışma koşulları ve kariyer imkânları vardır. Bu da beraberinde işçilerin güvencesiz şekilde çalışmasını getirebilir. Öte yandan işçilerin bu tür çalışmayı gönüllü olarak tercih ettikleri de görülmektedir. Geçmişte yaygın olmayan bu çalışma ile işçilerin gelirlerini garanti altına almak ve gelirlerini maksimize etmek yerine aileleri ile daha fazla vakit geçirmek tercihi, onların gönüllü olmalarını sağlamaktadır. Nitekim emekli olan çalışanlar ise meşgul olmak veya evlerinin dışındaki insanlarla sosyalleşmek için bunu isteyebilmektedirler. OECD ülkelerinde bu kategoride çalışanlar geçici işçi olarak adlandırılmakta, belirli süreli çalışanları ve özel istihdam büroları vasıtasıyla istihdam edilenleri kapsamaktadır. Öte yandan bu çalışma oranı yüksek değildir. OECD ülkelerindeki bu oran 1985'te %9,8, 2007 yılında %12,5, 2020 yılında ise %11,4 olmuştur (<https://data.oecd.org/>). Bununla birlikte OECD ekonomileri arasında bu oranda önemli farklılıklar vardır.

Diğer yandan güvencesiz çalışma düzensiz iş kavramı ile de eş anlamlı kullanılmaktadır. Güvencesiz iş; istikrarsız, uzun dönem firmaya bağlanmayan, iş sözleşmeleri kolayca fesih edilebilecek, işsizliğe karşı savunmasız işçileri karakterize etmektedir. Buna karşın düzensiz işçiler, geçici veya kısa süreli çalışan işçilerdir. İş istikrarının gerilemesi ve son yirmi yıldaki istikrarsız istihdamın artması hem gönüllü hem de istem dışı iş kaybında bir artışın sonucudur (Katherine, 2004: 71). Bu bağlamda her iki kavramında mevcut çalışma şekillerinde, çalışma saatlerinde veya gelirlerinde belirsizlik veya düzensizlik vardır. Her iki kavramda da belirli süreli, günlük, geçici (özel istihdam büroları ile çalışma), kendi nam ve hesabına çalışma, alt işveren ile çalışma, uzaktan veya evden çalışma şekillerini kapsamaktadır. Bununla birlikte düzensizlik, sadece işçinin talep doğrultusunda çalıştığı ve işe başlatıldığında ortaya çıkarken, güvencesizlik terimi ise, çalışma ilişkilerinin özelliği olarak iş ve gelir güvencesizliğini kapsamaktadır. Güvencesiz istihdam terimi düzensiz geçici iş kavramına göre daha geniş kavramdır (Quinlan, 2012: 4).

GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Standart dışı çalışma kavramı her ne kadar son zamanlarda yaygın bir şekilde kullanılmaya başlansa da kavramın kökeni eskilere dayanmaktadır. Nitekim standart dışı çalışma olarak

nitelendirilmese de 19.yy'da güvencesiz çalışma ile özdeşleşen standart dışı çalışma türlerinin kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda standart çalışmanın yaygın görüldüğü Fordist üretim sisteminde de söz konusu çalışma türünün uygulandığı görülmektedir. Fordist üretim, tarihsel süreçte 1970'lere kadar egemen olmuştur. Bu üretim sistemi görevlerin parçalanıp, basitleştirilmesi esasına dayanmaktadır. Fordizm de standart ürün, standart makineler kullanılarak, standart metotlarla ve standart işçilikle standart işgününde üretim gerçekleştirilmektedir. Tarihsel süreçteki bu yıllar aynı zamanda çalışma hayatında iş güvencesine, ücretler vasıtasıyla hayat standardının yükseleceği beklentisine, işyerinde işçi dayanışmasına, güçlü sendikaların olduğu döneme işaret etmektedir. Keza dönemdeki "Keynesen" ekonomi politikaları da bu amacın gerçekleşmesine hizmet etmiştir.

Öte yandan Fordist üretim aynı zamanda standart çalışma ilişkileri ile özdeşleşmektedir. Standart çalışma belirli zaman dilimlerinde belirli bir mekanda tek bir işverene bağlı ve belirsiz süreli iş sözleşmeleri ile çalışmayı ifade etmektedir. Günümüzde yaygın olan çalışma şekli standart çalışma olmakla birlikte, bu çalışma şeklinin tüm çalışanlar için güvence sunduğunu söyleyebilmek mümkün değildir. Nitekim standart çalışma belirli meslek grupları için güvencesizlik, düşük ücretli işler anlamına da gelmektedir.

Çalışma ilişkilerinin tarihsel sürecinde 1980'lere gelindiğinde istihdam ilişkilerinin doğal yapısının değiştiği görülmektedir. İstihdam şekillerinde ekonomik durgunluk döneminin yaşanması, küreselleşme, bilgi sistemlerindeki ve teknolojik gelişmeler nedeniyle farklı arayışlar ortaya çıkmıştır. Nitekim standart istihdam ile özdeşleşen tam zamanlı, iş güvencesi sağlayan iş sözleşmeleri ile çalışan işçiler yerine, sayısal ve işlevsel esneklik sağlayan standart dışı çalışma ilişkileri tercih edilmeye başlanmış, bu çalışma ilişkileri standart çalışma biçiminin alternatifi hâlini almıştır. Standart dışı çalışma şekilleri ile standart çalışma koşullarının dışında çalışma koşulları sunulmaktadır. Özellikle bu çalışma şekilleri emek piyasasına ekonomik kriz ve durgunluk dönemlerinde yeni çözümler getirmektedir.

Nitekim 1970'lerin sonlarında çoklu istihdam şekilleri ile standart dışı çalışma artmıştır. Bu kategoride yer alan alt işveren ve özel istihdam büroları vasıtasıyla istihdamın da arttığı görülmektedir. Bu artışın nedeni firmaların esneklik sağlamak için işçi alımında düzenli işçiler yerine, daha az maliyetli olan geçici işçileri tercih etmeye başlamasıdır. Bu nedenle 1980'lerin ortasında tam zamanlı işçilerin bir kısmı geçici bir statüye dönüşmüştür. Tam zamanlı "düzenli" iş bulan, ancak uzun vadeli iş güvencesi konusunda açık veya gizli bir güvenceye sahip olmayan işçi sayısında da benzer şekilde artış olmuştur. Aynı zamanda standart dışı çalışma şeklinde yer alan işin yapısı da değişmektedir. Nitekim işin resmi olarak kısa süreli ya da aralıklı olması mümkün olmuş, bununla birlikte firma ile işçi arasındaki bağların zayıflamış olması ile iş daha az bağımlı hâle gelmiştir.

1980'lerden sonra istihdam şekilleri ile birlikte istihdamın sektörel dağılımında da değişiklikler olmuştur. Nitekim ekonomik yapıda tarımda, imalat sektöründe dönüşüm, hizmet sektöründe yeni ürün tekniklerinin gelişmesi, uluslararası tedarik zincirlerinin artması, üretim sisteminin uluslararasılaşması, emek piyasalarında demografik yapının değişmesi sonucu kültürel normlarda ve emek piyasalarında bu değişikliklere adapte olma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Son 30 yıldır hizmet sektörü dünyanın birçok yerinde büyümektedir. Hizmet sektörü 1990'ların başından itibaren %10 artmıştır. Dünya emek piyasalarında kadınların hizmet sektöründe erkeklere göre daha fazla istihdam edildiği görülmektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede, yapısal dönüşüm sürecinde düşüş gözlense de hâlâ özel sektör hizmetlerinde ekonomik faaliyetlerin iş yaratma konusundaki en hızlı büyümenin gerçekleşmesi beklenmektedir. Öte yandan istihdamın statüsüne bakıldığında gelişmekte olan ekonomilerde daha fazla ücretli ve maaşlı istihdam yönünde tarihsel eğilim yavaşlamaktadır. Kayıt dışı ekonomideki işlerin ve ücretsiz aile işlerinin sıklığı gelişmekte olan ülkelerin çoğunda yüksek kalmaktadır. Gelişmiş ekonomilerin çoğunda

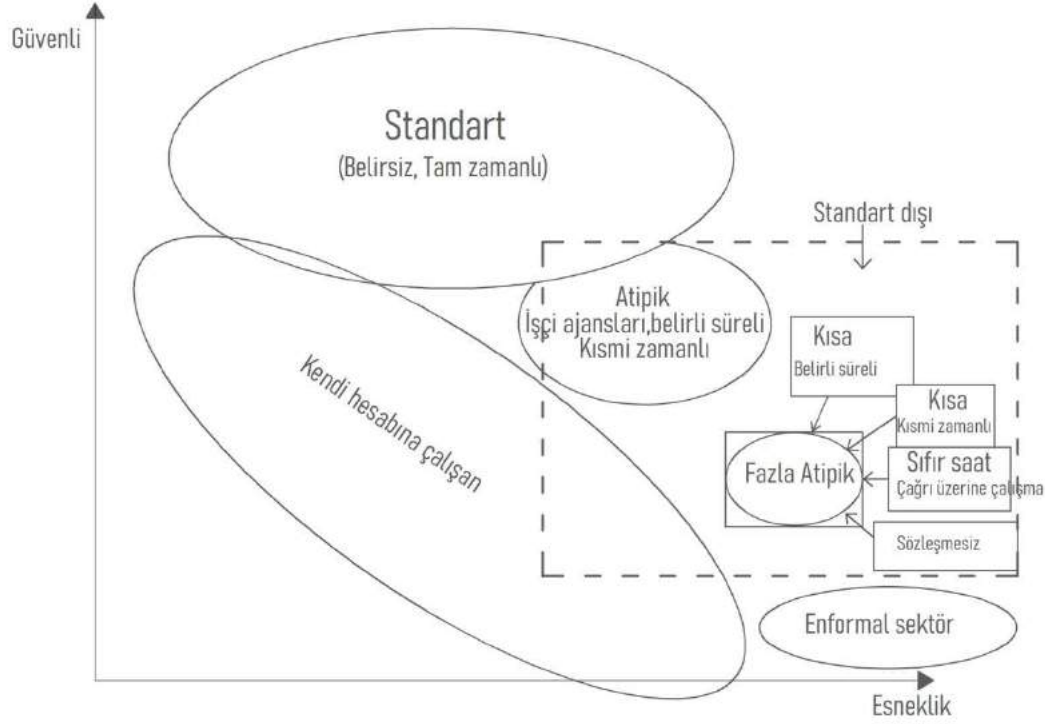
ücretli ve maaşlı çalışanların oranı düşerken, kendi hesabına çalışan, geleneksel işveren çalışan düzenlemesinin kapsamı dışındaki diğer istihdam şekilleri yükselmektedir.

Tarihsel süreçte emek piyasalarındaki ve çalışma ilişkilerindeki dönüşüm süreci ile birlikte standart çalışma şekline alternatif çalışma şekilleri arayışı ortaya çıkmıştır. Nitekim bu çalışma şekilleri “alternatif çalışma şekilleri, atipik çalışma, standart dışı çalışma” şeklinde ifade edilmektedir. Bu çalışma şekillerinin dışında kavramsal olarak standart dışı istihdam yerine literatürde kullanılan pek çok çalışma şekli olduğu görülmektedir. Güvencesiz iş, geçici çalışma, eğreti istihdam bu kavramlar arasında yer almaktadır. Görüldüğü üzere aslında standart dışı çalışma şeklinin yeni olmadığı, kavramın geçmişinin eskilere dayandığı görülmektedir.

Nitekim literatür incelemesi yapıldığında standart dışı çalışma ile birlikte kullanılan bu çalışma şekillerine rastlanmaktadır. Bununla birlikte literatürde kullanılan kavramların net tanımlarının olmaması, ülkeden ülkeye farklı şekillerde ifade edilmesi ve anlam taşıması kavram kargaşasına yol açmıştır. Nitekim kavramların isimi, kapsamı ve yasal süreci ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Atipik çalışma yaygın olarak Avrupa’da karşılık bulurken, Amerika’da bu kavram yerine “Contingent Work” tercih edilmektedir. Aynı şekilde “Precarious Work” terimi de standart dışı olarak tanımlanan işleri ifade etmekte kullanılmaktadır. Güvencesiz çalışma Avrupa ve dünya genelinde giderek kullanımı yaygınlaşsa da tanımı ve kapsamında genel geçer bir tanım yer almamaktadır. Bu durum güvencesiz çalışmanın çok boyutlu olmasından ve ülkelere, bölgelere, emek piyasalarına, politik sistemlerin ekonomik ve sosyal yapılarına bağlı olarak değişmesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de terimlerde çeşitlilik meydana gelmiştir.

Öte yandan bu çalışma şekilleri birbirinin yerlerine kullanılsa da kapsamı niteliği ve sonuçları bakımından farklılıklar göstermektedir. “Güvencesizlik” boyutu ise bu çalışma ilişkilerinin hepsinde ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda güvencesiz iş, iş güvenceli, sürekli düzenli standart işlerin dışında kalan işler olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte Rodgers’a göre güvencesizliğin birçok boyutu görülmektedir. Birinci boyut devam eden işin kesinlik derecesidir. Bu bağlamda güvencesiz işler, kısa dönemli ve iş kaybetme riskinin yüksek olduğu işlerdir. İkinci boyut, bireysel ve toplu pazarlığın daha az olmasıdır. Nitekim işçilerin çalışma koşulları, ücret, çalışma saatleri gibi konularda kontrolü daha az olmaktadır. Üçüncü boyut; işçilerin İş Kanunu ve toplu pazarlık hakları ile korunma durumudur. Bu tür işler sosyal güvenlik, haksız yere işten çıkarılma, ayrımcılığa karşı korunma, iş sağlığı ve güvenliği haklarına sahip olmamaktadır. Dördüncü boyut; belirsizlik, düşük ücret ve gelir boyutudur. Bu boyutlardan bir veya birkaçını taşıyan işler güvencesiz iş olarak tanımlanabilir (Rodgers, 1989: 3).

Benzer şekilde Şekil 1’de görüldüğü üzere tam zamanlı iş güvencesi sağlayan standart işler, kriz dönemlerinde tehdit olarak görülebilmekte ve firmaların yeniden yapılanmalarına yol açabilmektedir. Aynı zamanda standart çalışma tüm iş gücünü kapsamamaktadır. Tam zamanlı belirsiz süreli iş sözleşmeleri ile özdeşleştirilen standart çalışmanın da atipik denilen çalışma türlerini de içerebildiği görülmektedir. Bununla birlikte standart dışı olarak tanımlanan işler standart hale gelebilmektedir. Standart dışı işler de kendi içerisinde daha fazla standart dışı olabilmektedir (Eurofound, 2010). Ancak standart dışı çalışma ilişkilerinde tüm işlerin güvencesiz olmadığı ve tüm güvencesiz işlerin de standart dışı olmadığı görülmektedir. Çalışma saatlerinin ve çalışma şekillerinin esnekliğini düzensizlik kavramı ile ilişkilendirdiğimizde güvencesizlik kavramı ile ilişki kurulabilmektedir. Bununla birlikte tüm esnek çalışma ve standart dışı çalışma şekillerinin, kayıt dışı, sigortasız işler olduğu iddiasını kabul edebilmek de mümkün değildir. Ülkelerin İş Kanunlarında tanımlı olan, hakları olan tercih edilen standart dışı çalışma ilişkilerinin güvencesiz çalışma olduğunu söylemek de mümkün değildir.

Şekil 1. Çalışma Türleri

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Çevrimiçi: Eurofound, **Flexible forms of work: 'very atypical' contractual arrangements**, <https://www.eurofound.europa.eu/>

Sonuç olarak bakıldığında kavramlar arasındaki ilişkinin çalışma şekilleri ile standart dışı çalışma arasındaki benzerlik standart dışı çalışmanın güvencesiz olduğu iş gruplarında görülmektedir. Buna rağmen tıpa tıp aynı çalışma şekilleri olduğunu söylemek pek de mümkün değildir. Bununla birlikte bu çalışma şekilleri ile standart çalışmanın güvencesiz olduğu belirli işlerde bağlantı kurulabilir. Nitekim işin niteliği itibarıyla standart dışı çalışmanın geçici, belirsiz olduğu ve İş Kanunu'nda yer almadığı çeşitlerinde güvencesizlik ortaya çıkmaktadır. Bu durumda söz konusu çalışma şekilleri arasında ortak noktadan söz edilebilir. Bununla birlikte standart dışı çalışma şekilleri ülkelerin İş Kanunlarında düzenlenen yasal süreçte yer alan çalışma şekilleridir.

KAYNAKÇA

Addison, T. and Surfield, J. (2009). Atypical Work and Employment Continuity, IZA DP No. 4065.

Auer, P. (2007). Security in Labour Markets: Combining Flexibility with Security for Decent Work. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.625.115&rep=rep1&type=pdf>

Bielenski, H. (1999). New patterns of employment in Europe, Labour market changes and job insecurity: a challenge for social welfare and health promotion, Ferrie, J., Marmot M., Griffiths J., Ziglio E. (Ed.) Labour market changes and job insecurity: a challenge for social welfare and health promotion, WHO Regional Publications, European Series, No. 81.

- Cazes, S. and Nesporova, A. (2004). Labour Markets In Transition Balancing Flexibility And Security In Central And Eastern Europe. https://www.researchgate.net/publication/5115609_Labour_Markets_in_Transition_Balancing_flexibility_and_security_in_Central_and_Eastern_Europe (27.11.2018)
- CIPD. (2019). Atypical working: a guide to successfully implementing atypical work in your organisation, https://www.cipd.co.uk/Images/7904-atypical-working-guide-web_tcm18-61555.pdf
- Copeland, C. Ostuw, P. and Yakoboski, P. (1999). Contingent Workers and Workers in Alternative Work Arrangements, EBRI, Issue Brief Number 207.
- Cremers, B. J. (2016). Non-standard employment relations or the erosion of workers' rights, Solidar.
- Edgell, S. and Granter, E. (2020). The Sociology of Work: Continuity and Change in Paid and Unpaid Work, Edition 3, Sage.
- Eurofound. (2010). Flexible forms of work: 'very atypical' contractual arrangements, <https://www.eurofound.europa.eu/publications/report/2010/flexible-forms-of-work-very-atypical-contractual-arrangements> (22.10.2020)
- Eurofound. (2017). Aspects of non-standard employment in Europe. [http://publications.europa.eu/resource/cellar/dcf760c3-3d39-11e8-b5fe-01aa75ed71a1.0001.04/DOC_2\(28.04.2019\)](http://publications.europa.eu/resource/cellar/dcf760c3-3d39-11e8-b5fe-01aa75ed71a1.0001.04/DOC_2(28.04.2019)
- Eurofound. (2015). New forms of employment. [https://www.eurofound.europa.eu/tr/publications/report/2015/working-conditions-labour-market/new-forms-of-employment\(30.01.2019\)](https://www.eurofound.europa.eu/tr/publications/report/2015/working-conditions-labour-market/new-forms-of-employment(30.01.2019)
- Eurofound. (2017). Aspects of non-standard employment in Euro". <https://www.eurofound.europa.eu/publications/customised-report/2017/aspects-of-non-standard-employment-in-europe> (19.03.2019)
- Eyck, K. V. (2003). Flexibilizing Employment: An Overview, ILO, Geneva.
- Hartmut, S. and Andranik, T. (2006). Globalization and deregulation: Do Flexicurity protect atypically employed?, WSI –Diskussionspapier Nr. 143. https://www.boeckler.de/pdf/p_wsi_diskp_143.pdf
- Hewison, K. (2015). Precarious work: Origins, development and debates", Stockholm University. https://www.asianstudies.su.se/polopoly_fs/1.256819.1447924495!/menu/standard/file/Precarious%20work%20in%20Asia_Hewison.pdf
- Hipple, S. (2001). Contingent work in the late-1990s, Monthly Labour Review. <https://www.bls.gov/opub/mlr/2001/03/art1full.pdf> (10.11.2018)
- ILO. (2016). Non-Standard Employment Around the World: Understanding Challenges, Shaping Prospects, International Labour Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_534326.pdf (30.01.2019)
- ILO. (2002). Decent Work and the Informal Economy. [https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/--emp_policy/documents/publication/wcms_210442.pdf\(28.04.2019\)](https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/--emp_policy/documents/publication/wcms_210442.pdf(28.04.2019)
- ILO. (2015). Non Standart Forms of Employment, International Labour Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/meetingdocument/wcms_336934.pdf

- Kallerberg, A. L. and Hewison, K. (2013). Precarious Work and The Challenge for Asia, *American Behavioral Scientist*, 57(3), 271 – 288.
- Lambert, R. and Herod, A. (Ed.) (2016). *Neoliberal Capitalism and Precarious Work: Ethnographies of Accommodation and Resistance*, Edward Elgar Publishing.
- Lang, C., Schömann, I. and Clauwaert, S. (2013). Atypical forms of employment contracts in times of crisis, Working Paper 20013.03, European Trade Union Institute. <https://www.etui.org/sites/default/files/13%20WP%202013%2003%20Atypical%20forms%20Lang%20EN%20Web%20version.pdf>
- Lee, S., and McCann, D. (Ed.) (2011). *Regulating for Decent Work: New Directions in Labour Market Regulation*, Palgrave Macmillan
- OECD. (2019). The Future of Work OECD Employment Outlook 2019 Highlights. <https://www.oecd.org/employment/employment-outlook-2019-highlight-en.pdf> (27.12.2019)
- OECD. Temporary Employment (<https://data.oecd.org/emp/temporary-employment.htm>) (25.02.2021)
- Ogura, K. (2005). International Comparison of Atypical Employment: Differing Concepts and Realities in Industrialized Countries. (https://www.jil.go.jp/english/JLR/documents/2005/JLR06_ogura.pdf) (14.01.2019)
- Quinlan, M. (2012). The 'Pre-Invention' of Precarious Employment: The Changing World of Work in Context. DOI: 10.1177/103530461202300402
- Rodgers, G. (1989). Precarious work in Western Europe: The state of debate, Precarious jobs in labour market regulation: The growth of atypical employment in Western Europe, ILO.
- Saloniemi, A. and Virtanen, P. (2005). Bad Jobs or Not? – A Follow – Up Perspective on Temporary Employment: Does the Rise in Non – Standard Employment Mean a Decline in the Quality of Work?, Zeytinoğlu I. (Ed.), *Flexibility in Workplaces : Effects on Workers, Work Environment and The Unions*, Geneva : IIRA / ILO.
- Serrano, M. R. (2015). *Regulating Non Standard Employment in Asia and East Asia: A Comparative Survey of Labour Laws and Union Strategies*. http://www.rdw2015.org/uploads/submission/full_paper/42/Regulating_nonstandard_employment_in_ASEAN__East_Asia_Final_RDW_2015_MRSerrano.pdf (13.10.2018)
- Schoukens, P. and Alberto, B. (2017). The changing concept of work: When does typical work become atypical?, *European Labour Law Journal*, Vol 8 (4), 306 – 332.
- Stone, K. V. W. (2004). *From Widgets to Digits Employment Regulation for Changing Workplace*, Cambridge. DOI: 10.1017/CBO9780511617089.
- Townsend, K. and Wilkson, A. (2011). *The Future of Employment Relations New Paradigms, New Approaches*, Palgrave Macmillan.

KAVRAMSAL MAKALE

Vejetaryen/Vegan Beslenme Felsefesinin Gastronomide Sürdürülebilirliğe Etkisi

Doç. Dr. Şimal AYMANKUY, Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Balıkesir, e-posta: simalyakut@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1033-6424>

Öğr. Gör. Havva TOPAL, Altınbaş Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: havva.topal@altinbas.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9605-9642>

Öz

Yeryüzünde kaynakların kıt, insan ihtiyaçlarının sonsuz olması; insanoğlunu her zaman daha verimli olmaya ve kıt kaynakları gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli bir şekilde aktarmak için düşünmeye zorlamıştır. Gelecek nesillere kaynakların yeterli ve etkili bir şekilde aktarılması konusu; enerji kaynaklarının yeterliliği, teknoloji ve sürdürülebilirlik kavramlarının da gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler hemen hemen her bilim dalının bu üç temel kavram çerçevesinde, kuramsal düzeyde ve uygulama alanlarında kendi analizlerini geliştirmeye mecbur bırakmıştır. Aslında bilimin ihtiyaçtan yola çıkarak geliştiği düşünülürse dünyanın tam da bu yönde bir dönüşüm içinde olması beklenir. Tüm gelişmeler Gastronomi içinde bu kavramların gündeme gelmesini ve beraberinde kuramsal ve uygulama alanlarında enerji kullanımı, teknoloji-verimlilik artışı ve sürdürülebilirlik kavramlarının incelenmesini beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler aynı zamanda, yeme içme alışkanlıkları içinde ele alınabilecek vejetaryen ve vegan beslenme felsefesinin (biçiminin) sürdürülebilirliğe etkilerinin nasıl ve ne yönde olacağı sorusuna cevap aramayı da zorunlu kılmaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde kavramsal düzeyde vejetaryen-vegan felsefe ve sürdürülebilirlik kavramlarının birbirleri ile etkileşimleri ve vejetaryen-vegan beslenme felsefesinin sürdürülebilirliğe etkileri tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vejetaryenlik, Veganlık, Sürdürülebilirlik, Gastronomi.

Makale Gönderme Tarihi: 27.01.2022

Makale Kabul Tarihi: 03.05.2022

Önerilen Atıf:

Aymankuy, Ş. ve Topal, H. (2022). Vejetaryen/Vegan Beslenme Felsefesinin Gastronomide Sürdürülebilirliğe Etkisi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(5): 670-682.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2022, 5(5): 670-682. DOI:[10.26677/TR1010.2022.984](https://doi.org/10.26677/TR1010.2022.984)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

**The Effect of Vegetarian/ Vegan Nutrition Philosophy on Sustainability in
Gastronomy**

Associate Prof. Dr. Şimal AYMANKUY, Balıkesir University, Faculty of Tourism, Balıkesir, e-mail: simalyakut@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1033-6424>

Lecturer Havva TOPAL, Altınbaş University, Faculty of Applied Sciences, İstanbul, e-mail: havva.topal@altinbas.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9605-9642>

Abstract

The fact that resources are scarce on Earth and human needs are endless has forced mankind to be more efficient all the time and to think about transferring scarce resources to future generations in a healthy and adequate way. The issue of adequate and effective transfer of resources to future generations has also led the adequacy of energy resources, technology and sustainability concepts to the agenda. These developments have forced almost every branch of science to develop its own analyses within the framework of these three basic concepts, at the theoretical level and in the fields of application. In fact, considering that science is developing based on necessity, the world is expected to be in a transformation in this direction. All developments have brought these concepts to the agenda in gastronomy and have led to the study of the concepts of energy use, technology-efficiency increase and sustainability in the theoretical and practical fields. These developments also arise questions of how and in what directions the effects of the philosophy (form) of vegetarian and vegan diet on sustainability will be. Within the framework of this approach, the interaction of vegetarian-vegan philosophy and sustainability concepts with each other at the conceptual level and the effects of vegetarian-vegan nutrition philosophy on sustainability have been discussed.

Keywords: Vegetarianism, Veganism, Sustainability, Gastronomy.

Received: 27.01.2022

Accepted: 03.05.2022

Suggested Citation:

Aymankuy, Ş. and Topal, H. (2022). The Effect of Vegetarian/ Vegan Nutrition Philosophy on Sustainability in Gastronomy, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(5): 670-682.

GİRİŞ

Dünyada her geçen gün sayısı artarak gündeme gelen vejetaryenlik ve veganlık tercihinin (Leitzmann, 2014), sadece bir yiyecek seçimi olmaktan çıkarak bir yaşam felsefesi haline gelmekte olduğu görülmektedir (Türkiye Vegan Derneği, 2021). “Veganlık, hayvanların gıda, giyim ya da başka amaçlarla maruz kaldıkları sömürü ve zulmün her türlüünden -uygulanabilir olan en mümkün mertebede- kaçınan ve buna ek olarak insanların, hayvanların ve çevrenin yararına, hayvan kullanımı içermeyen alternatiflerin geliştirilmesini ve kullanımını destekleyen felsefe ve yaşam biçimi olarak algılanmaktadır. Beslenme söz konusu olduğunda ise hayvanlardan tamamen veya kısmi olarak elde edilen ürünlerin reddedilmesini ifade eder” (The Vegan Society, 1979). Vejetaryenlik ve veganlık bu bağlamda iklim ve çevre, hayvan hakları, sağlık ve beslenme, sürdürülebilirlik gibi pek çok etkenle kişiler arasında bir hayat felsefesi haline dönüşmektedir.

1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nu tarafından sürdürülebilir kalkınma, “Gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın bugünün kuşaklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma” olarak tanımlanmıştır (UNWCED, 1987). Sürdürülebilir gastronomi kavramı ise çevreye karşı duyarlı gıda üretimi yaparak hem mideleri hem gönülleri doyurmak olarak ifade edilmiştir (Scarpato, 2002).

İlgili alanyazın taramasında vejetaryen/vegan beslenme felsefesiyle gastronomiyi beraber ele alan çalışmaların var olduğu görülmüştür (Leitzmann, 2014; Tunçay-Son ve Bulut, 2016; İlsay ve Doğdubay, 2018; Aktaş, Şen ve Çil, 2019; Uçan ve Bozok, 2019; Niederle ve Schubert, 2020; Ayyıldız ve Ceyhun-Sezgin, 2021; Üçtuğ, Günaydın, Hünkar ve Öngelen, 2021). Fakat vejetaryen/vegan beslenme felsefesinin sürdürülebilirlik üzerinden gastronomiye olan etkilerini inceleyen çalışmalara rastlanmamıştır. Bundan dolayı yapılan bu çalışma vejetaryen/vegan beslenme felsefesiyle sürdürülebilirlik kapsamında gastronomiye olan ilişkisini ortaya koymasına yönünden önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı vejetaryen/vegan beslenme felsefesinin sürdürülebilirlikte gastronomiye olan pozitif etkilerini kavramsal çerçevede ortaya koymaktır.

İlişkisel araştırma yöntemi, iki değişken arasındaki ilişkiyi bulmak ve değişkenlere dair tahmin yürütmek için yapılan araştırmadır (Christensen vd., 2010). Bu çalışmada kavramsal düzeyde iki olgu arasındaki ilişkiyi inceleyerek, vejetaryen/vegan beslenme felsefesi ile gastronomide sürdürülebilirlik arasında nasıl bir ilişki olduğunu kavramsal düzeyde ortaya koymak amaçlanmıştır.

Araştırma çerçevesinde incelenen konuya dair olgular hakkındaki belgelerin analiz edilmesiyle bilgi elde edilmesine doküman incelemesi denir. Araştırılan konuya dair gözlem veya görüşme yapmadan kapsamlı bilgi belgeler aracılığıyla sağlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 188). Çeşitli web siteleri, makaleler, tezler, kitaplar gibi materyaller doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmalardan yola çıkılarak belli çıkarımlar yapılmış ve toplanan veriler derlenmiştir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Vejetaryenlik eski çağlardan beri varlığını sürdürmekte (Leitzmann, 2014), beslenme alışkanlıklarının yanı sıra bir hayat tarzı olarak kabul edilmektedir (Singer, 2005). Türk Dil Kurumu tarafından vejetaryenlik Fransızcadan etyemez olarak çevrilmiştir (Türk Dil Kurumu, 2021). Vegan kelimesinin kelime kökeni vejetaryen kelimesinden gelmektedir. Vejetaryen kelimesi ise, Latince’de canlı, sağlıklı, hayat dolu anlamına gelen “vegetus”tan gelmektedir. Vejetaryen (vegetarian) sözcüğünün ilk ve son hecelerinden elde edilen vegan kelimesi, The Vegan Society’nin kurucularından Donald Watson tarafından 20. yüzyılda, veganlar ile vejetaryenler arasındaki fark ortaya koymak için türetilmiştir (Türk Vegan Derneği, 2021).

Vejetaryenlerin geneli kırmızı et tüketmezken, bazıları yumurta, süt ve süt ürünleri veya balık tüketebilmektedir. Veganlar ise hiçbir koşulda hayvansal ürünleri (et, süt, yumurta, yoğurt, kefir, çikolata, yün, ipek, deri) ve hayvanlar üzerinde test edilmiş ürünleri (kozmetik ürünler, deterjan, diş macunu vb.) kullanmamaktadırlar (Tunçay-Son ve Bulut, 2016).

Eski zamanlarda, bitkiler ve meyvelerin her zaman mevcut olduğu ve hayvanların avlanmasının zor ve tehlikeli olduğu düşünülmektedir. Paleolitik Çağdaki kısa süreler dışında hayvansal ürünlerin çok az kullanıldığı ifade edilmektedir. Avrupa'daki vejetaryenlikle ilgili en eski yazılı belgeler, Orfik gizemlerin takipçileri tarafından M.Ö. 6. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu dini grup, hayvanların kurban edilmesini ve et tüketimini yasaklamıştır ve hayvan temelli (yumurta dahil) herhangi bir ürünün yenmesini reddetmiştir. Günümüzde başlıca doğu dinleri -Hinduizm, Budizm ve Jainizm- hayvanları farklı bedensel biçimlerdeki insan ruhları olarak algılamakta bu nedenle bir hayvanı yemek kesinlikle yasak kabul edilmektedir. Sonuç olarak, milyonlarca dindar Hindu Budist ve Jainist et, balık veya yumurta yemezken, birçok Hindu sadece kırmızı etten kaçınmaktadır. Yahudilik ve İslam da hayvan tüketimi konusunda benzer bir yaklaşım görülmektedir. Her ikisi de yiyecek için ihtiyaç duyulduğunda hayvanların kesilmesine izin verir (ve domuz etini hariç tutar), ancak acıyı en aza indirmek için tasarlanan ritüelleri takip eder (Shani ve DiPietro, 2007).

Yunan filozof ve matematikçi Pisagor, reenkarnasyon hakkındaki fikirlerinden dolayı et tüketiminden kaçınmıştır. Etik vejetaryenliğin kurucusu olarak kabul edilmektedir. Pisagor'un bu yaşam felsefesini takip eden bazı filozof ve yazarlar 19. yy. a kadar Avrupa'nın beslenme biçiminde etkili olmuştur. 1847'de İngiltere'de ilk vejetaryen topluluğun kurulduğu bilinmektedir. Amerikan Vejetaryen Derneğinin 1850'de, Alman Vejetaryen Derneğinin 1867'de kurulmasının ardından; Uluslararası Vejetaryen Birliği 1908'de Almanya'da, ilk Vegan Topluluğu 1944'te İngiltere'de ve Avrupa Vejetaryen Birliği 1985'te Belçika'da kurulmuştur (Leitzmann, 2014). Dünyadaki vejetaryen/vegan nüfusun tahmini: "Hindistan'ın %45'i, Tayvan'ın %10'u, Almanya'nın %9'u, İsrail'in %9'u, İtalya'nın %8, İrlanda'nın %6'sı Amerika'nın %4'ü" olduğu ifade edilmektedir. Türkiye'deki vegan ve vejetaryen nüfusa dair yapılmış kapsamlı bir araştırma bulunmamaktadır (Türk Vegan Derneği, 2021; Kurt, 2019).

Vejetaryenler; bitkisel besinleri tüketen kişilerdir. Bazı vejetaryen tiplerinde süt ürünleri, yumurta, kümes hayvanları ve balık tüketebilmektedirler. Veganlıkta ise hayvansal ürünler kesinlikle yenilmezken aynı zamanda giyecek ve başka amaçlar için (temizlik, kişisel bakım, makyaj ürünleri, hayvanat bahçeleri, sirkler gibi) hayvanların kullanılmasının da kesinlikle reddedildiği görülmektedir (Fox ve Ward, 2008; Shani ve DiPietro, 2007; Karabudak, 2008; Yıldırım, 2013).

Veganlık sadece bir beslenme tarzı değildir; insan, hayvan ve doğa arasında bir denge kurmak üzerine kurulmuş felsefi alt yapısı olan bir yaşam tarzı olarak kabul edilmektedir. Bu yaşam tarzını benimseyenler hayvanlar üzerinde test edilmiş ürünleri kullanmayı, hayvanat bahçeleri ve akvaryum gibi mekanlarda bulunmayı da kabul etmezler. Veganlık; insanların hayvanlardan daha üstün olarak kabul edildiği türçülüğü reddeder, hayvanların herhangi bir şekilde sömürülmesinin ve köleleştirilmesine karşı çıkar ve doğaya uyumlu etik alternatiflerin oluşumu destekler (Türk Vegan Derneği, 2021).

Kişilerin vejetaryenliği seçme motivasyonları değişiklik göstermektedir. İnsanlar dini, ekonomik, etik kaygılar, hayvansal gıdaların tadını beğenmeme, sağlıklı beslenme, canlıların yaşam hakkına saygı göstermek, ekolojik dengeyi korumak gibi nedenlerden dolayı hayvansal ürünleri hayatlarından çıkarma eğilimi göstermektedirler (Karabudak, 2008). Hayvan haklarına saygı, sağlık açısından vücuda olumlu etki göstermesi, kilo kontrolünün sağlanması, yaşam kalitesinin artırılması da vejetaryenliğin seçiminde etki etmektedir (Craig, 2009).

Jabs, Devine ve Sobal (1998) tarafından yapılan çalışmada, vejetaryen hayatı seçmedeki öncelikli motivasyonların sağlık ve hayvan haklarıyla ilgili olduğu ifade edilmiş ve vejetaryenlik iki tipte gruplandırılmıştır. Sağlık vejetaryenleri hayvansal ürünler ve hastalıklar arasındaki ilişkiden motive olurken, etik vejetaryenlerin motivasyonu hayvan haklarına olan inanışlarından kaynaklanmaktadır (Jabs vd., 1998).

Meyve, sebze ve tahıl içerikli bitkisel beslenme şekli lif, vitamin, kalsiyum açısından zengin olup, kolesterol ve doymuş yağ içermediğinden vücudun ihtiyacı olan besinleri sağlayabilmektedir. Yapılan araştırmalara göre hayvansal gıda tüketmeyi bitkisel beslenen kişilerin diğerlerine göre kanser, kalp, obezite, tip2 diyabet, tansiyon ve kolesterol gibi hastalıklara yakalanma riskinin daha düşük olduğunu göstermektedir. Dünya sağlık örgütü tarafından, işlenmiş et tüketenlerin kansere yakalanma riskinin daha fazla olduğu ifade edilmektedir. Veganlık çeşitli alanlardaki doktorlar tarafından da kabul görmektedir. Türkiye’de vegan tıp doktorları; Dr. Suat Erus (Göğüs Cerrahisi), Dr. Mutse Banzragch Yağcı (İç Hastalıkları ve Gastroenteroloji), Dr. Murat Kınıkoğlu’u (İç Hastalıkları ve Kardiyoloji) ve Dr. Oğuzcan Kınıkoğlu’u (İç Hastalıkları) olarak ifade edilmiştir (Türk Vegan Derneği, 2021). Hatta hastaların kolayca vegan doktorlara ulaşabilmesi için “vegan doktorlar” listesi Dr. Suat Erus tarafından oluşturulmuştur (Vegan Doktorlar, 2021).

Vejeteryan ve Vegan Beslenme Tipleri

Vejetaryenler bitkilerden elde edilen yiyeceklerden oluşan diyeti uygularken, süt ürünleri, yumurta ve bal tüketebilirler (IVU, 2021). Veganlar ise bir felsefeyi de içinde barındıran; günlük hayatta et, deniz-süt ürünleri, yumurta ve bal gibi hayvansal ve hayvansal kaynaklı gıdaların hiçbirini tüketmeyen, aynı zamanda hayvanlardan elde edilen hiçbir ürünü ve hayvanlar üzerinde test edilen hiçbir malzemeyi kullanmayan, hayvanları eğlence için kullanan yerlerden kaçınan kişiler olarak tanımlanmaktadır (Mark, 2021). Besinlerdeki sınırlamalara göre vejetaryen ve vegan diyetler çeşitlilik göstermektedir. Bu gruplar şu şekilde sınıflandırılmıştır:

1. Ovo-vejetaryenler, bitkisel besinlerin yanında yumurta da tüketirler.
2. Polo vejetaryenler, kümes hayvanlarını tüketirler.
3. Semi-vejetaryenler, kırmızı et tüketmezler, belli miktarlarda tavuk ve balık tüketirler. Yumurta, süt ve türevlerini tüketebilirler.
4. Pesko vejetaryenler, su ürünlerini tüketirler.
5. Lakto-ovo vejetaryenler, öldürülmüş hayvan ürünlerini tüketmezler sadece hayvan hayattayken ürettiği süt ve yumurtayı tüketirler.
6. Lakto vejetaryenler, bitkisel besinlerin yanında hayvansal gıdalardan süt ve süt ürünlerini tüketirler.
7. Zenmakrobiyotik diyetinde tahıllar, sebze ve meyve ile kuru baklagiller tüketilmektedir. Bazıları sebze ve meyve ile kuru baklagilleri de diyetten çıkararak sadece tahıl ürünleriyle beslenmektedir.
8. Fruitarianlar veya Frütistler, bunlar sadece meyvelerle ve botanik bakımından meyve sayılan kabak, salatalık, biber ve domates gibi sebzelerle beslenirler.
9. Ravistler, besinlerin pişirilmesine inanmazlar. Besinlerin pişirilmesinin besleyici değerlerinin kaybolacağına inanırlar (Herrmann ve Geisel, 2002; Shani ve DiPietro, 2007; Fox ve Ward, 2008; Karabudak, 2012; Ayyıldız ve Ceyhun-Sezgin 2021).

Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik belirli bir ekosistemin ya da sürekliliği olan bir sistemin, kesintisiz, bozulmadan, aşırı kullanımla tüketilmeden ve ana kaynaklara aşırı yüklenmeden sürdürülebilmesi yetkinliği olarak tanımlanırken; sürdürülebilir bir yapı için kaynakların sürekli olarak gözden geçirilmesi ve bu aşamada koruma bilincinin oluşturulmasını da kapsamaktadır (Kaypak, 2010). Sürdürülebilirlik kavramının çok değişik açılardan ve farklı disiplinlerin bakış açılarından tanımlamalarına rastlanmaktadır. Yeryüzünde insanların ihtiyaçlarının sonsuz olduğu ve bu ihtiyaçları karşılayacak kaynakların sınırlı ve tükenir olması, belki de farklı disiplinlerin “sürdürülebilirlik” kavramı ile yollarının kesişmesine ve bu alanda çalışmalar yapılmasına neden olmaktadır. Pek çok alanda olduğu gibi, gastronomi alanında da sürdürülebilirlik kavramı gündeme gelmiş ve farklı açılardan ele alınmıştır. Örneğin Scarpato sürdürülebilirliği, insanların hem zihnine hem de midelerine hitap eden çevreye duyarlı gıda üretimini kapsayan bir kavram olarak açıklamaktadır. Sürdürülebilirliğe farklı bir açıdan bakılırsa, kaynakların idamesinden çok alışkanlıkların devam ettirilmesi ve yerel kaynakların kullanımının ön plana çıktığı görülmektedir (Scarpato, 2002).

Michelin rehberine göre sürdürülebilir gastronomi, malzemelerin nereden geldiği, nasıl üretildiği, yerel pazarlara ve nihayetinde tabaklara nasıl ulaştırıldığına dikkate alınması olarak tanımlanmıştır. Sürdürülebilir gastronomi çeşitli şekillerde desteklenebilir. Gıda pazarlarından, küçük üreticilerden/çiftçilerden/balıkçılardan veya aile işletmelerinden ürün satın alarak yerel üreticiler desteklenebilmektedir. Bir restorana alınacak malzemelerin seçiminde veya müşterilerin yiyecek seçiminde mevsimleri takip etmesiyle mevsimsel yemeğe dikkat edilmesi yoluyla katkı sağlanabilmektedir. Bölgelere özgü, yerel kökenli mahsulleri ve malzemeleri kullanarak yapılan yemek tarifleri ile mutfak geleneklerinin canlı tutulmasıyla bile sürdürülebilir gastronomiye katılım sağlanabilmektedir. Son kullanma tarihlerini takip ederek ve porsiyon boyutlarına dikkat ederek, yiyecek israfının önüne geçilebilir ve doğal kaynakların korunmasına yardımcı olunabilir (Michelin, 2021).

Bileşmiş Milletlerin tanımına göre sürdürülebilir gastronomi, malzemelerin nereden geldiğini, yiyeceklerin nasıl yetiştirildiğini ve pazarlarımıza ve nihayetinde tabaklarımıza nasıl ulaştığını dikkate alan mutfak anlamına gelmektedir (United Nation, 2021). Sürdürülebilir gastronomi için BM (Birleşmiş Milletler); Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), BM Genel Kurulu, Üye Devletler, BM örgütleri ve diğer uluslararası ve bölgesel kuruluşlarla iş birliği içinde “Sürdürülebilir Gastronomi Günü” nün (18 Haziran) kutlanması için çalışmalar yaparak farkındalık oluşturmaya çalışmaktadırlar. UNESCO sürdürülebilirliğe katkı sağlamak için “Yaratıcı Şehirler Ağı- Gastronomi Yaratıcı Şehirleri” kapsamında 2021 yılı itibarıyla 36 şehrin bu kategoride bulunduğunu ilan etmiştir. Bu kapsamda yerel restoranların temiz enerji (kömür yerine gaz ve elektrik kullanımı, karbon yerine doğal gaz kullanımı) kullanımını teşvik etmeye çalışmaktadır. Gıda endüstrisi ve çiftçilere yönelik gıda kültürü sergilerini desteklemektedir. Televizyon yemek kanalları ve gastronomi gösterileri aracılığıyla sürdürülebilir gastronomi konusunda kamu bilincini artırma çabaları sergilemektedir. FAO ise hazır diyet kılavuzlarına sahip olan ülkelere sürdürülebilirliği destekleyen yeşil diyetleri bu diyet kılavuzlarına dahil edilmesi yönünde tavsiyede bulunmaktadır (United Nation, 2021).

2019 EAT- Lancet komisyonuna göre sürdürülebilir gıda sistemlerinde sağlıklı diyetler üzerine yapılan bir çalışmada, bitki bazlı gıdalara küresel geçiş, dünyanın artan nüfusunu besleyici ve sürdürülebilir bir diyetle beslemesine yardımcı olacağını ortaya koymuştur. Bitki temelli beslenme tarzı, daha fazla baklagilleri, tam tahılları, sebzeleri, meyveleri ve kuruyemişleri içerirken, daha az hayvansal gıda, kırmızı et ve işlenmiş etleri içermektedir (Eat Right, 2021). Bu

tip beslenme diyetleri vejetaryen/ vegan beslenme felsefesinin sürdürülebilirliğe olan pozitif katkısını da desteklemektedir.

Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından sürdürülebilir beslenme şu şekilde açıklanmıştır: “Şimdiki ve gelecek nesillerin beslenme ihtiyaçlarını karşılayabilen, biyoçeşitliliğe ve ekosisteme karşı saygılı olan, koruyucu, kültürel olarak kabul edilen, ulaşılabilir, ekonomik olarak satın alınabilen, beslenme açısından yeterli, güvenilir ve sağlıklı olan beslenmedir” (Kurtgil ve Beyhan, 2021).

Yapılan çalışmalarda, gıda üretiminin iklim değişikliğine, biyolojik çeşitlilik kaybına, tatlı su kullanımına, küresel azot ve fosfor döngülerine müdahaleye ve arazi sistemi değişikliğine olumsuz katkıda bulunarak küresel çevresel değişimin en büyük problemlerinden biri olduğunu göstermektedir. Hayvansal beslenmeden bitkisel beslenmeye geçiş bu negatif etkilerin azalmasında etkili olabilecektir (Willet vd., 2019).

Birleşmiş milletler raporuna göre son on yılda sera gazı emisyonu hızlanmıştır. İklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, arazi bozulumu, su kıtlığı ve su kirliliği, uzun vadeli gıda güvenliğini tehdit edilmesi kısmen mevcut diyetlerden ve kısmen tarımsal uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Bunun önüne geçilmediği takdirde gıda üretimini riske atacak durumların ortaya çıkması söz konusu olabilecektir. Diyet seçimlerinde daha az hayvansal ürün kullanılması ve daha fazla bitki bazlı gıda tüketilmesiyle; hem aşırı enerji alımının önüne geçileceği (ki bu aynı zamanda boşa harcanan gıda miktarını azaltacaktır) hem de çevresel olumsuz etkilerin azaltılması düşünülmektedir (Rose vd., 2019).

Gıda sürdürülebilirliği için başka önemli bir nokta ise tatlı su kaynaklarıdır. Su ayak izi, bir ürünün veya hizmetin üretiminden tedarik zincirinde son kullanıcıya kadar geçen tüm süreç boyunca su tüketimini ve kirliliğini içerir. Bir kilogram sığır eti üretimi için yaklaşık 15 bin litre su gerekmektedir. Küresel ortalama etrafında çeşitli varyasyonlar vardır. Bir et parçasının su ayak izi, üretim sisteminin türü ve ineğin yeminin bileşimi ve kökeni gibi faktörlere bağlıdır. Hollanda'da üretilen 150 gramlık bir soya hamburgerinin su ayak izi yaklaşık 160 litredir. Aynı ülkeden bir sığır hamburgeri ortalama 1000 litreye mal olmaktadır. Küresel hayvansal üretim yılda yaklaşık 2422 Gm³ su gerektirmektedir. Bu hacmin üçte biri büyükbaş hayvancılık sektörüne, diğer %19'u süt sığırcılığı sektörüne yöneliktir. Toplam su hacminin çoğu (%98), hayvanlar için üretilen yemin su ayak izini ifade etmektedir (Mekonnen ve Hoekstra, 2010).

Ayrıca gıda üretiminin küresel sera gazı (GHG) emisyonlarının yaklaşık olarak üçte birinden ve tatlı su kullanımının üçte ikisinden sorumlu olduğu ve dolaylı olarak biyoçeşitliliğin de yok olmasına neden olabileceği tahmin edilmektedir (Grosso vd., 2020). Bazı gıda yaşam döngüsü çalışmalarının sonuçlarına göre, hayvansal ürün üretiminin ve geniş getiren hayvanların üretiminin, gıda üretiminden kaynaklanan çevresel etkilerinden daha yüksek oranda zararlı etkiye sahip olduğu görülmüştür (Rose vd., 2019). Et, balık ve süt ürünleri üretimi tipik olarak meyve ve sebze üretiminden daha büyük çevresel etkilere neden olmaktadır. Batı diyetinin uygulanması et ve süt ürünlerinin kullanımını azaltılması ve meyve sebze içeriğini artırılmasıyla beslenmenin çevreye olan zararlı etkilerinin azaltılması tahmin edilmektedir (Saxe, 2014). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, global sera gazı emisyonlarının toplamının yüzde %14,5'inin et ve süt ürünlerinin üretiminden kaynaklandığını tahmin etmektedir (Rose vd. 2019).

Marlow vd. yaptığı çalışma sonuçlarına göre, vejetaryenler ve vejetaryen olmayanlar arasında farklılık gösteren 11 gıda maddesinin üretimi incelenmiştir. Vejetaryen olmayan diyetin 2,9 kat daha fazla su, 2,5 kat daha fazla birincil enerji, 13 kat daha fazla gübre ve vejetaryen diyetten 1,4 kat daha fazla pestisit gerektirdiği görülmüştür. İki diyet arasındaki en büyük farklılık diyetten sığır eti tüketiminden kaynaklanmıştır. Vejetaryen olmayan diyetin vejetaryen bir diyetle göre çevreye daha yüksek bir maliyet verdiği tespit edilmiştir (Marlow, 2009). Et bazlı gıda sistemi,

lakto-ovo vejetaryen diyetinden daha fazla enerji, toprak ve su kaynağı gerektirmektedir. Bu anlamda, lakto-ovo vejetaryen diyet, ortalama Amerikan et esaslı diyetinden daha sürdürülebilir bulunmuştur (Pimentel ve Pimentel, 2003).

Dünyanın mevcut beslenmesini sağlayan gıda sistemi, küresel sera gazı (GHG) emisyonlarının yaklaşık %21-37'sinden sorumlu kabul edilmektedir. FAO'nun araştırmasına göre mevcut gıda tüketim modelleri yerine sürdürülebilirlik dünya çapında dört (flexitarian: esnek vejetaryen, pescatarian: sadece balık yiyebilen vejetaryenler, vejetaryen ve vegan) alternatif sağlıklı beslenme modelinden herhangi birinin benimsenmesi, öngörülen diyetle ilgili sera gazı emisyonunu %41-74 oranında azaltması ve 0,7 ila 1,3 trilyon ABD doları arasında maddi olarak katkıda bulunabileceği ön görülmektedir. Mevcut gıda tüketim modellerine göre, mevcut beslenme diyetleriyle ilgili sera gazı emisyonlarının dörtte üçünden fazlası (%77) sığır eti ve kuzu eti (%41), süt ve süt ürünleri (%25) dahil olmak üzere dünya çapında tüketilen hayvansal kaynaklı gıdalarla ilişkili bulunmuştur (FAO, 2019).

Karbondioksitten çok daha etkili olan metan ise küresel iklim değişikliğine sebep olan en önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. FAO'ya göre küresel iklim değişikliğine neden olan sera gazı salınımının %14,5'ine hayvancılık sektöründeki faaliyetler neden olmaktadır. Bu yüzde on dördün içindeki %65'lik kısmı ise "Sığır eti ve sığır sütü üretimi" oluşturmaktadır. Poore ve Nemecek'in (2018) yaptığı araştırmaya göre, hayvansal gıdaların bitki temelli besinlere oranla daha çok sera gazı salınımına neden olduğu yani daha çok karbon ayak izi bıraktığını ortaya koymuştur. Çalışma, dünyadaki toplam sera gazı salınımının dörtte birinin gıda üretiminden kaynaklandığını bu oran içinden %31'nden hayvancılığın sorumlu olduğunu göstermiştir.

González-García vd., (2018) yaptığı çalışmada çeşitli diyetlerin (Akdeniz ve Atlantik diyeti gibi) karbon ayak izine olan etkilerini incelemiştir. Çalışma vegan diyetlerin de yüksek sürdürülebilirlik puanlarına (yani düşük karbon ayak izlerine) sahip olduğunu göstermiştir. Springmann vd., 2016'da yaptığı çalışmaya göre, daha az et daha çok meyve ve sebzeyle dayanan diyetlere küresel bir geçişle, 2050 yılına kadar 8 milyona yakın hayatın kurtarılabilmesi, sera gazı emisyonlarını üçte iki oranında azaltabileceği, sağlıkla ilgili tasarruflara yardımcı olabileceği ve 1,5 trilyon dolarlık iklim hasarını önleyebileceği ortaya çıkmıştır (Springmann vd., 2016).

Mevcut beslenme düzenlerinde tatlı su kullanımının 1506 km³ (Springmann vd., 2018), olduğu tahmin edilirken bir çalışma, dünyadaki farklı ülke beslenme düzenleri için toplam su ayak izinin 688 ila 8341 litre arasında değiştiğini ortaya koymuştur (Harris vd., 2020). Spesifik çevresel etkilerin azaltılmasında en etkili beslenme diyetine geçiş ile ilgili bir çalışmada, "vejetaryen" bir diyet senaryosunun benimsenmesiyle toplam su ayak izinde (l / kişi / gün) %37'lik bir azalma olacağını tahmin etmiştir (Aleksandrowicz vd., 2016). Başka bir çalışmada, hayvansal kaynaklı gıda içermeyen (l / kişi / gün) bir diyet senaryosunun benimsenmesiyle toplam su ayak izinin %25 oranında azaldığı tahmin edilmiştir (Harris vd., 2020). Yine bir başka çalışmada tatlı su kullanımının; esnek bir diyete geçildiğinde %11'e, vegan diyetine geçildiğinde ise %2 oranına düştüğü tespit edilmiştir (Springmann vd., 2018).

Bir porsiyon sığır eti üretmek için 1211 litre su gerekirken, 1 porsiyon kuru fasulye veya domates üretmek için sırasıyla 220 litre ve 30 litre su gerekmektedir (Kurtgil ve Beyhan, 2021). Tema vakfı verilerine göre her 1 kilo sığır eti üretimi için 15.415 litre su ve her 1 kilo tavuk eti üretimi için 4323 litre su kullanılmaktadır (Tema, 2021). Araştırmacılara göre su ayak izinin yarıya indirilmesi bitkisel beslenme ile mümkün olabilmektedir (Cassidy vd., 2013).

Sürdürülebilirlik çerçevesinden bakıldığında hayvansal diyetlerden bitkisel diyetlere geçiş yapmanın çevreye pozitif etki sağlayacağı hakkında pek çok çalışma fikir birliği sağlamaktadır. Sürdürülebilir beslenme modellerinde temel kırmızı etin daha az tüketim ve üretimine dayansa da sürdürülebilirlik açısından süt ürünleri, yumurta ve balık dahil hayvansal proteine daha az

ihtiyaç duyulan bir diyetle geçiş yapılması gerekmektedir (Kurtgil ve Beyhan, 2021). Daha az hayvansal gıda ve daha fazla bitki bazlı diyetlere doğru geçiş sadece sürdürülebilirliğe fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda tüketici sağlığına, biyo-çeşitliliğe, iklime, su tüketimine de olumlu yönde etki edebilecektir (Verain vd., 2015).

Genel olarak, bitki bazlı ürünler bakımından zengin diyet seçimleri (örneğin vegan, vejeteryan) et bakımından zengin olanlardan daha iyi bir çevresel profile sahiptir. Vejeteryan ve vegan beslenme düzenleri, tüketicilerin hayvansal bazlı ürünleri bitki bazlı olanlarla değiştirerek iklim değişikliği etkilerini azaltmaya olumlu katkı sağlayabileceği inancıyla teşvik edilmesi tüm dünyada da yaygındır (González-García vd., 2018).

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Gıda üretim aşamasının doğaya pek çok açıdan olumsuz etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler, iklim değişikliğinden; biyolojik çeşitlilik kaybına, tatlı su kullanımına, küresel azot ve fosfor döngülerine müdahaleye ve arazi sistemi değişikliğine kadar uzanan pek çok olumsuzluğu içermektedir. Özellikle hayvansal gıda üretimi, sera gazı salınımı ile oluşan karbon ayak izine ve fazla tatlı su kullanımıyla su ayak izinin artmasına neden olmaktadır. Hayvansal gıdanın azaltılması ve bitkisel gıda bazlı diyetlere doğru geçiş sadece gastronomide sürdürülebilirliğe fayda sağlamakla kalmayacak aynı zamanda insan sağlığına, biyo-çeşitliliğe, ekolojiye, tatlı su kullanımına da olumlu katkı sağlayabilecektir. Bitkisel beslenmeye geçiş ve vejeteryan/vegan beslenme şeklinin benimsenmesi durumunda gastronomide sürdürülebilirliği sağlayabilmek mümkün olabilecektir.

Vejeteryan ve vegan beslenme felsefesine yönelik çok çeşitli motivasyonlarla gerçekleşmektedir. Bu çalışmada, çeşitli motivasyonlar arasında etik, sağlık, ekolojik kaygıların yanı sıra sürdürülebilirlik açısından değerlendirmelere de dikkat çekilmek istenmiştir. Özellikle dünyanın iklim değişiklikleri ve ekolojik dengenin korunması ile ilgili problemlere karşı oldukça duyarlı olduğu günümüzde, vejeteryan/vegan beslenme felsefesinin hem ekolojik dengenin korunmasına hem de kaynakların etkin ve verimli kullanılarak sürdürülebilirlik çerçevesinde gelecek nesillere aktarılmasında olumlu etkilerinin olacağı varsayımı ile kavramsal düzeyde, neden-sonuç ilişkileri kurularak kavramlar arasında bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. Bundan sonraki aşamada toplum içinde vejeteryan/vegan beslenme alışkanlıklarının yaygınlığına yönelik çalışmalar yapılarak, bu tarz beslenmenin uzun vadede ekonomik ve sosyal etkileri incelenebilir. Özellikle bu tarz beslenmenin kaynak kullanımında tasarrufa ve kaynak israfını önlemede etkilerinin ölçülmesi gerçekleştirilebilir.

Sonuç olarak tüm bu bilgilerin ışığı altında, vejeteryan-vegan beslenme felsefesinin (biçiminin) toplumlarda değişik sivil toplum örgütleri aracılığı ile tanıtılması teşvik edilmesi, insanların bilinçlendirilmesi ve tüm bunlara bağlı olarak gıda üretim süreçlerinin ve şekillerinin dönüşümünün sağlanması gerçekleştirilebilir. Gastronomide bu yaklaşımların bilimsel çerçevede incelenmesi ve geliştirilmesi ile gelecek nesillere daha yaşanabilir ve sürdürülebilir bir dünya bırakma konusunda güçlü adımlar atılabilir. Gelecek nesillerin yaşam döngüsünün; özellikle gıda alanında, bugünün yaklaşımları, tespit ve öngörülere ile belirleneceği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Aktaş, N., Şen A. ve Çil, M., (2019). Gastronomi Turizminde Yeni Bir Eğilim: Vejeteryan ve Vegan Festivaller, VIII. National IV. International Eastern Mediterranean Tourism Symposium, 976-983.

Aleksandrowicz, L., Green, R., Joy, E.J., Smith, P. and Haines, A. (2016). The Impacts of Dietary Change on Greenhouse Gas Emissions, Land Use, Water Use, And Health: A Systematic Review. *PLOS One*, 11(11): E0165797.

Ayyıldız, S. ve Ceyhun-Sezgin, A. (2021). Vejetaryen/Vegan Bireylerin Yiyecek İçecek İşletmeleri Tercihleri ve Sorunları. *Journal of Tourism Research Institute*, 2 (1), 1-16.

Cassidy, E.S., West, P.C., Gerber, J. S. and Foley, J. A., (2013). Redefining Agricultural Yields: From Tonnes to People Nourished Per Hectare. *Environmental Research Letters*, Institute on The Environment (Ione), University of Minnesota, 1-9.

Christensen, L. B., Johnson, R. B. and Turner, L. A. (2010). Research Methods, Design and Analysis (11. Bs.). Boston: Allyn and Bacon.

Craig, W.J., (2009). Health Effects of Vegan Diets. *Am J Clin Nutr*, 89(5):1627-1633.

Eat Right, (2021). [Online] <https://www.eatright.org/health/lifestyle/culture-and-traditions/sustainable-eating> [Erişim: 01.12.2021].

FAO (2019). The State of Food Security and Nutrition in The World. *Sustainable Healthy Diets-Guiding Principles*. Rome. [Online] <https://www.fao.org/3/ca6640en/ca6640en.pdf> [Erişim: 11.10.2021].

Fox, N. and Ward, K. (2008). Health, Ethics and Environment: A Qualitative Study of Vegetarian Motivations, School of Health and Related Research University of Sheffield, 1-20.

González-García, S., Esteve-Llorens, X., Moreira, M.T. and Feijoo, G. (2018). Carbon Footprint and Nutritional Quality of Different Human Dietary Choices, *Science of The Total Environment*, 644, 77-94.

Grosso, G., Fresan, U., Bes-Rastrollo, M., Marventano, S. and Galvano, F. (2020). Environmental Impact of Dietary Choices: Role of The Mediterranean and Other Dietary Patterns in An Italian Cohort. *Int J Environ Res Public Health*, 17(5): 1468.

Hanh, T.H. and Cheung, L., (2016). *Tadını Çıkar, Farkındalıkla Yemek, Farkındalıkla Yaşamak*, Koton Kitap, İstanbul.

Harris, F., Moss, C., Joy, E.J.M., Quinn, R., Scheelbeek, P.F.D., Dangour, A.D. and Green, R. (2020). The Water Footprint of Diets: A Global Systematic Review and Meta-Analysis. *Advances in Nutrition*, 11(2): 375–386.

Herrmann, W. and Geisel, J. (2002). Vegetarian Lifestyle and Monitoring of Vitamin B-12 Status, *Clinica Chimica Acta* 326, Department of Clinical Chemistry-Central Laboratory, University Hospital of The Saarland, 47–59.

Horgan, G.W., Perrin, A., Whybrow, S. and Macdiarmid J. I. (2016). Achieving Dietary Recommendations and Reducing Greenhouse Gas Emissions: Modelling Diets to Minimize the Change from Current Intakes. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 13(1): 46.

IVU, (2021). International Vegetarian Union, [Online] <https://ivu.org/definitions.html> Erişim: [09.12.2021].

İlsay, S. ve Doğdubay, M., (2018). Küresel Isınma ve Ekolojik Ayak İzinin Yiyecek ve İçecek Sektörüne Muhtemel Etkileri, *Journal of Gastronomy, Hospitality And Travel*. 1(1), 11 – 17.

Jabs J., Devine, C.M. and Sobal, J. (1998), Model of The Process of Adopting Vegetarian Diets: Health Vegetarians and Ethical Vegetarians, *Journal of Nutrition Education*, 30 (4), 196-202.

Karabudak, E. (2008). *Vejetaryen Beslenmesi*, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726, (ss 7-9), Klasmat Matbaacılık, Ankara.

Kaypak, Ş. (2010). Ekolojik Turizmin Sürdürülebilirlik, *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2), 93-114.

Kurt, E. G. (2019). Vejetaryenliğin Motivasyon, Değer ve İnanışları ve Bunların Mekânlara Yansımaları: İstanbul'da Nitel Bir Çalışma, T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Yapı Sosyal Değişme Bölümü, Yüksek Lisans Tezi.

Kurtgil, S. ve Beyhan, Y. (2021). Yaşam Döngüsü ve Sürdürülebilir Beslenmenin Rolü, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(3): 425-430.

Leitzmann, C. (2014). Vegetarian Nutrition: Past, Present, Future, *American Journal of Clinical Nutrition* 100, 496-502.

Marlow, H.J., Hayes, W.K., Soret, S., Carter, R.L., Schwab, E.R. and Sabaté, J. (2009). Diet And the Environment: Does What You Eat Matter? *Am J Clin Nutr*, 89(5): 1699-703.

Martínez-Gonzalez, M.A., Sanchez-Tainta, A., Corella, D., Salas-Salvado, J., Ros, E., and Aros, F., (2014). A Provegetarian Food Pattern and Reduction in Total Mortality in The Prevention Con Dieta Mediterránea (PREDIMED) Study. *Am J Clin Nutr*. 2014; 100 Suppl 1: 320-8.

Mekonnen, M.M. and Hoekstra, A.Y. (2010). The Green, Blue and Grey Water Footprint of Farm Animals and Animal Products. UNESCO-IHE, Volume 1: Main Report, Research Report Series No. 48, 1-50.

Michelin Guide (2021). [Online] <https://guide.michelin.com/en/article/features/sustainable-gastronomy-day---18th-june>. [Erişim: 20.12.2021].

Niederle, P. and Schubert, M. N., (2020). How Does Veganism Contribute to Shape Sustainable Food Systems? Practices, Meanings and Identities of Vegan Restaurants in Porto Alegre, Brazil. *Journal of Rural Studies* 78, 304–313.

Pimentel, D. and Pimentel, M. (2003). Sustainability of Meat-Based and Plant-Based Diets and The Environment. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 78(3): 660-3.

Poore, J. and Nemecek, T., (2018). Reducing Food's Environmental Impacts Through Producers and Consumers. *Science Journal*, 360 (6392), 987-992.

Rose, D., Heller, M.C. and Roberto, C. A. (2019). Position of the Society for Nutrition Education and Behavior: The Importance of Including Environmental Sustainability in Dietary Guidance. *J Nutr Educ Behav*. 2019; 51(1): 3-15.

Saxe, H. (2014). The New Nordic Diet Is an Effective Tool in Environmental Protection: It Reduces the Associated Socioeconomic Cost of Diets. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 99(5): 1117-25.

Scarpato, R. (2002). Sustainable Gastronomy as A Tourist Product. In Hjalager, A.M. and Richards, G., (Ed.), *Tourism and Gastronomy*, (Pp. 132-152). Routledge Advances in Tourism.

Shani, A. and Dipietro, R. B. (2007). Vegetarians: A Typology for Foodservice Menu Development. *Hospitality Review*: 25(2), 66-73.

Singer, P., (2005). *Hayvan Özgürleşmesi*, 1. Basım, (Çeviren: Doğan, H.) Ayrıntı Yayınları, İstanbul, S. 224-255.

Springmann, M., Charles, H., Godfray, J., Rayner, M. and Scarborough, P., (2016). Cobenefits of Global Dietary Change. *Proceedings of the National Academy of Sciences* Apr 2016, 113 (15) 4146-4151.

Springmann, M., Wiebe, K., Mason-D'Croz, D., Sulser, T.B., Rayner, M. and Scarborough, P. (2018). Health And Nutritional Aspects of Sustainable Diet Strategies and Their Association with Environmental Impacts: A Global Modelling Analysis with Country-Level Detail. *The Lancet Planetary Health*, 2(10): E451–E461

Steinfeld, H., Gerber, P., Wassenaar, T., Castel, V., Rosales, M. and de Haan, C. (2006). Livestock's Long Shadow: Environmental Issues and Options. *Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)*, Rome.

Tema (2021). [Online] <https://sutema.org/kirilgan-dongu/su-ayak-izi.15.aspx> [Erişim: 04.12.2021].

Tunçay-Son, G. Y. ve Bulut, M. (2016). Yaşam Tarzı Olarak Vegan ve Vejetaryenlik. *International Journal of Human Sciences*,13(1), 830-843.

Türk Dil Kurumu, (2021) [Online] <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim: 17.11.2021].

Türkiye Vegan Derneği, (2021) [Online] <https://tvd.org.tr/> [Erişim: 27.10.2021].

United Nations, (2021). Sustainable Gastronomy Day [Online] <https://www.un.org/en/observances/sustainable-gastronomy-day> [Erişim: 08.11.2021].

UNWCED (United Nations World Commission on Environment and Development), (1987). *Our Common Future (The Brundtland Report)*, Oxford University Press, Oxford.

Üçtuğ, F., Günaydın, D., Hünkar, B. and Öngelen, C., (2021). Carbon Footprints of Omnivorous, Vegetarian, And Vegan Diets Based on Traditional Turkish Cuisine, Sustainable Production and Consumption. 26, 597–609.

Mark, V. (2021). Vegetarian Product Certificate, [Online] <https://www.v-mark.org/vegan-vegetaryen/vegan-kime-denir/> [Erişim: 11.12.2021].

Vegan Doktorlar, (2021). [Online] <https://www.kolayvegan.com/vegandoktorlar> [Erişim: 25.12.2021].

Verain, M., Dagevos, H. and Antonides, G. (2015). *Flexitarianism: A Range of Sustainable Food Styles*. Handbook Of Research on Sustainable Consumption. Northampton, MA, US: Edward Elgar Publishing, 209-23.

Westhoek, H., Lesschen, J.P., Rood, G., Wagner, S., De Marco, A., and Murphy-Bokern, D. (2014). Food Choices, Health and Environment: Effects of Cutting Europe's Meat and Dairy Intake. *Global Environmental Change*, 26.

Willett, W., Rockström, J., Loken, B., Springmann, M., Lang, T., and Vermeulen, S., (2019). Food In the Anthropocene: The EAT-Lancet Commission on Healthy Diets from Sustainable Food Systems. *Lancet*, 393 (10170): 447-92. 11.

Yıldırım, Z. (2013). Ebru Arıman: Vejetaryenlik Bir Tercih Meselesi Değil, Bir Zorunluluk Ebru Arıman ile Röportaj, 7.10.2013, Yeşil Gazete, <<[Online] <http://yesilgazete.org/blog/2013/10/07/ebru-ariman-vejetaryenlik-bir-tercih-meselesi-degil-bir-zorunluluk/>>> [Erişim Tarihi: 13.12.2021].